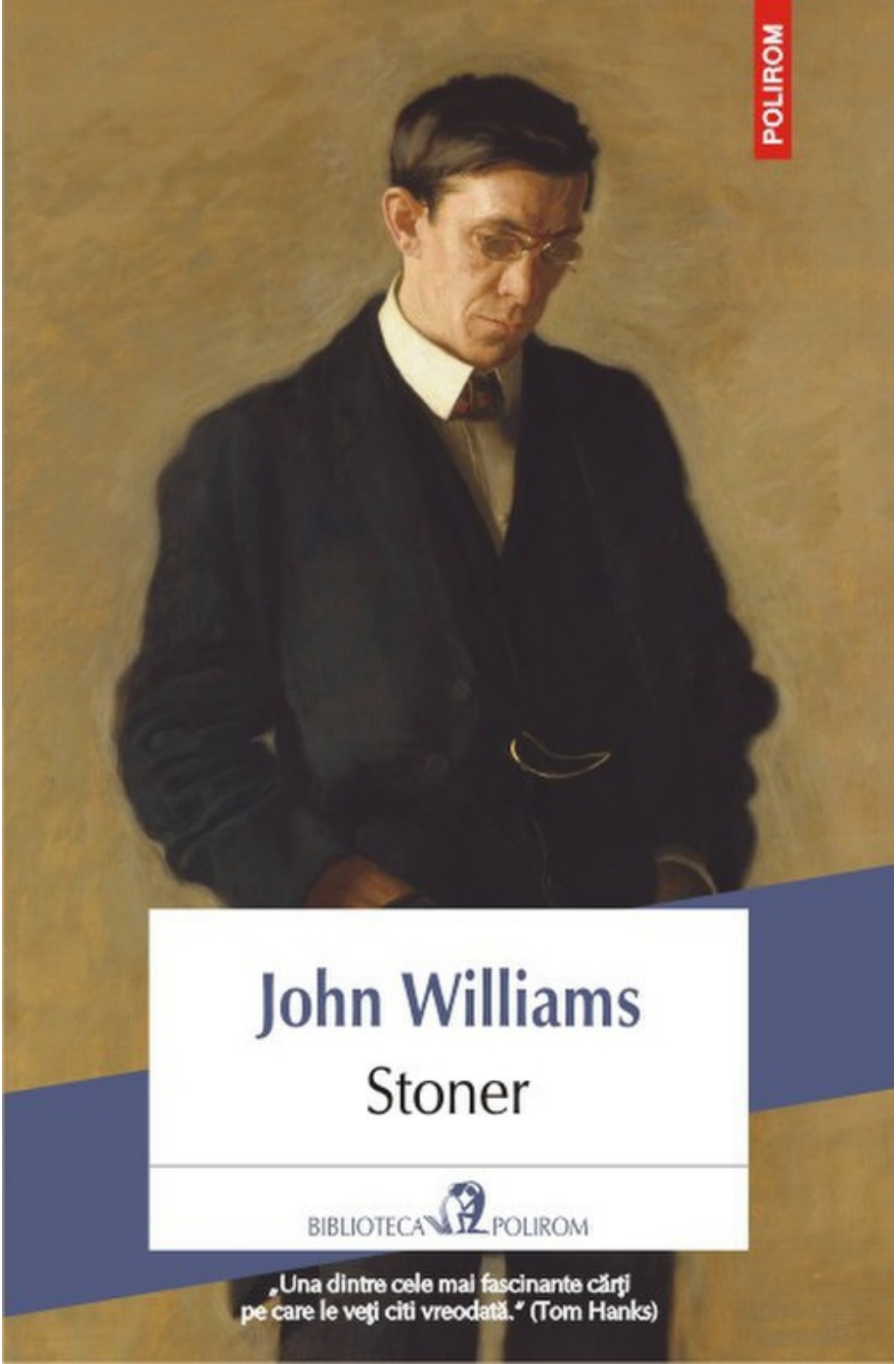
POLIROM
John Williams
Stoner
BIBLIOTECA POLIROM
„Una dintre cele mai fascinante cărți
pe care le veți citi vreodată." (Tom Hanks)

John Williams

Stoner

Traducere din limba engleză
de Ariadna Ponta

POLIROM
2014

Dedic această carte prietenilor şi foştilor mei colegi din Catedra de Engleză de la Universitatea din Missouri. Îşi vor da seama imediat că e vorba de o operă de ficţiune – că niciunul dintre personaje nu este bazat pe vreo persoană reală, în viaţă sau decedată, şi că niciunul dintre evenimente nu îşi are corespondentul în realităţile de la Universitatea din Missouri. Îşi vor mai da seama şi că mi-am permis unele libertăţi, atât în ce priveşte descrierea, cât şi istoria Universităţii, astfel încât şi ea a devenit, de fapt, un loc fictiv.

1

William Stoner a intrat la Universitatea din Missouri în anul 1910, la vârsta de nouăsprezece ani. Opt ani mai târziu, în toiul Primului Război Mondial, şi-a luat doctoratul şi a acceptat un post de asistent la aceeaşi Universitate, unde a predat până la moarte, în 1956. Nu a ajuns mai mult de lector şi puțini studenți şi-l aminteau cât de cât după ce încheiau un curs de-al lui. Când a murit, colegii au donat bibliotecii Universității, în memoria lui, un manuscris medieval. Manuscrisul se găseşte şi acum în Secțiunea de Cărți Rare, cu inscripția „Oferit Bibliotecii Universității din Missouri în memoria lui William Stoner, membru al Catedrei de Engleză. Din partea colegilor".

Câte un student care dă peste numele lui se mai întreabă poate, într-o doară, cine a fost William Stoner, dar rareori curiozitatea trece dincolo de o întrebare indiferentă. Colegii lui Stoner, care nu-l stimau cine ştie ce nici când era în viață, abia dacă îl mai pomenesc; pentru cei mai în vârstă, numele lui e o amintire a finalului care îi aşteaptă pe toți; pentru cei mai tineri, e doar un simplu sunet care nu evocă niciun trecut şi nicio identitate la care s-ar putea raporta ei sau carierele lor.

S-a născut în 1891, la o fermă micuță din centrul statului Missouri, aproape de satul Booneville, la vreo şaizeci şi ceva de kilometri de Columbia, oraşul Universității. Cu toate că părinții erau tineri la naşterea lui – tatăl lui avea douăzeci şi cinci de ani, mama doar douăzeci –, Stoner i-a văzut mereu, chiar şi când era mic, ca pe nişte oameni bătrâni. La treizeci de ani tatăl lui arăta de cincizeci; încovoiat de muncă, privea fără speranță la peticul de pământ arid care îi hrănea familia de la un an la altul. Mama lui îşi ducea viața răbdătoare, ca pe un moment care se tot prelungea şi pe care trebuia să-l suporte. Avea ochii foarte deschişi la culoare şi înceţoşați, iar ridurile minuscule din jurul lor erau accentuate de părul încărunțit pieptănat peste cap şi strâns într-un coc la ceafă.

William Stoner nu-şi amintea vreo vârstă la care să nu fi avut responsabilitățile lui în gospodărie. La şase ani mulgea vacile costelive, dădea lături porcilor din cocina aflată la câțiva paşi de casă şi aduna ouăle

de la un cârd de găini anemice. Chiar şi după ce a început să meargă la şcoala din sat, aflată la treisprezece kilometri distanță de fermă, din zori şi până după ce se lăsa întunericul ziua lui era plină de îndatoriri de un fel sau altul. La şaptesprezece ani începuse să meargă adus de umeri sub povara treburilor.

Era o gospodărie singuratică, în care el era unicul copil şi nu aveau nimic în comun în afară de necesitatea trudei. Seara stăteau toți trei în bucătăria mică, luminată de o singură lampă cu kerosen, cu ochii ațintiți la flacăra gălbuie; adesea, în răstimpul de o oră şi ceva dintre cină şi culcare, singurul sunet care se auzea erau mişcările ostenite ale unui trup pe scaunul cu spătar drept şi scârțâitul slab al unei grinzi care ceda puțin câte puțin sub greutatea anilor casei.

Casa era construită sub forma unui pătrat rudimentar, iar şipcile nevopsite se lăsaseră în dreptul prispei şi al uşilor. În timp, împrumutase culorile pământului uscat – maro şi cenuşiu, striat cu alb. Pe o latură a casei se întindeau un salonaş lung, mobilat sărăcăcios cu scaune cu spătar drept şi câteva mese cioplite, şi o bucătărie unde membrii familiei stăteau mai tot timpul când erau cu toții acasă. Pe partea cealaltă erau două dormitoare, fiecare mobilat cu câte un pat de fier vopsit în alb, un scaun cu spătarul drept şi o masă cu o lampă şi un lighean pentru spălat. Podelele aveau duşumele nevopsite, cu spații între ele şi care scârțâiau de vechi ce erau; praful se strecura întruna printre scânduri şi mama lui Stoner trebuia să-l măture în fiecare dimineață.

La şcoală îşi făcea lecțiile tot ca pe nişte corvezi gospodăreşti, doar ceva mai puțin epuizante decât cele de la fermă. Când a absolvit liceul, în primăvara lui 1910, se aştepta să preia şi mai multe din muncile câmpului; avea impresia că, de la o vreme, taică-său era tot mai lent şi mai slăbit.

Dar într-o seară, spre sfârşitul primăverii, la capătul unei zile întregi de prăşit porumbul, când stăteau în bucătărie după ce fuseseră strânse vasele, i-a zis:

— Fuse p-aci inspectorul funciar săptămâna trecută.

William şi-a ridicat privirea din muşamaua cu pătrățele albe şi roşii, întinsă frumos pe masa rotundă din bucătărie. Nu a spus nimic.

— Cică au o şcoală nouă la Universitate, în Columbia. Îi zice Colegiul Agricol. Spune că ar trebui să te duci. Ține patru ani.

— Patru ani, a spus Stoner. Costă bani?

— Poți să munceşti pentru casă şi masă, a spus tatăl său. Maică-ta are un văr d-a'ntâia care are o casă la marginea oraşului. O să fie nevoie de cărți şi alte de-astea. Aş putea să-ți trimit trei dolari pe lună.

William şi-a întins palmele pe fața de masă care lucea stins în lumina lămpii. Nu fusese niciodată mai departe de Booneville, adică la douăzeci şi cinci de kilometri de fermă. A înghițit în sec ca să-şi potolească tremurul vocii.

Crezi că te descurci pe-aici singur? a întrebat.

— Eu şi cu maică-ta ne descurcăm. O să pun grâu p-alea douăzeci de sus; asta mai taie din muncă.

William s-a întors către maică-sa.

— Mamă? a întrebat.

Ea a răspuns cu un glas lipsit de expresie.

— Faci ce zice taică-tău.

— Chiar vreți să merg? a întrebat, de parcă aproape că spera să audă o negare. Chiar vreți să mă duc?

Taică-său s-a foit pe scaun. Şi-a privit degetele groase, pline de bătături şi de crăpături în care pământul intrase atât de adânc, că nu mai ieşea nici la spălat. Şi-a încrucişat degetele şi le-a ridicat deasupra mesei, aproape într-un gest de rugăciune.

— Io n-am făcut niciun fel de şcoală, a spus, privindu-şi mâinile. Am început să muncesc la o fermă când am terminat clasa a şasea. Nu prea dădeam io doi bani pe şcoală când eram tânăr. Da' acuma, nu ştiu. Pământul ăsta parcă se face tot mai uscat şi mai greu de lucrat pe an ce trece; nu mai e bogat ca atunci când eram io mic. Inspectorul zice că acuma au idei noi, fac altfel lucrurile şi asta te învață la Universitate. Poate că aşa o fi. Uneori, când muncesc la câmp, m-apuc şi mă gândesc.

S-a oprit. Degetele i s-au încleştat şi mâinile împreunate au căzut pe masă.

— M-apuc şi mă gândesc...

Şi-a privit încruntat mâinile şi a scuturat din cap.

— Te duci la Universitate când vine toamna. Maică-ta şi cu mine ne descurcăm noi.

Era cel mai lung discurs pe care îl auzise vreodată de la tatăl său. În toamnă s-a dus la Columbia şi s-a înscris în anul întâi la Universitate, la Colegiul Agricol.

A sosit în Columbia într-un costum nou de postav negru, comandat din catalogul Sears & Roebuck şi plătit cu banii de pe ouăle vândute de maică-sa, un palton ponosit care fusese al tatălui lui, o pereche de pantaloni albaştri de serj cu care, o dată pe lună, mergea la Biserica Metodistă din Booneville, două cămăşi albe, două rânduri de haine de lucru şi douăzeci şi cinci de dolari peşin în buzunar, pe care taică-său îi împrumutase de la un vecin contra grâului din toamnă. A pornit pe jos din Booneville, unde îl aduseseră părinţii dimineaţa devreme, cu căruţa familiei trasă de un catâr.

Era o zi fierbinte de toamnă, iar drumul de la Booneville la Columbia era plin de praf; mergea de aproape o oră când l-a prins din urmă o căruţă cu mărfuri şi căruţaşul l-a întrebat dacă vrea să-l ia. A dat din cap că da şi s-a urcat pe capră. Pantalonii de serj erau roşii de praf până la genunchi, iar faţa arsă de soare şi de vânt era acoperită de o crustă de mizerie de la praful de pe drum amestecat cu sudoare. Drumul a fost lung şi tot timpul şi-a scuturat pantalonii cu gesturi stângace şi şi-a trecut mâinile prin părul aspru, nisipiu, care refuza să se aşeze cum trebuie pe cap.

Au ajuns în Columbia spre seară. Căruţaşul l-a lăsat pe Stoner la marginea oraşului şi i-a indicat un grup de clădiri la umbra unor ulmi înalţi.

— Uite-ţi Universitatea, a spus. Acolo ţi-e şcoala.

Timp de câteva minute după ce omul s-a îndepărtat, Stoner a rămas nemişcat, cu ochii ţintă la complexul de clădiri. Nu mai văzuse niciodată ceva atât de impunător. Clădirile de cărămidă roşie se întindeau dincolo de un gazon larg, întrerupt de alei pietruite şi de mici petice de grădină. Dincolo de uimirea şi teama pe care i le inspirau, l-a cuprins brusc şi o senzaţie de siguranţă şi linişte pe care nu o cunoscuse până atunci. Cu toate că era târziu, s-a plimbat minute bune pe la marginea campusului, privind doar, ca şi cum n-ar fi avut dreptul să intre.

Începuse să se întunece când a întrebat un trecător cum ajunge la Ashland Gravel, drumul care avea să-l ducă la ferma lui Jim Foote, vărul primar al mamei sale, pentru care urma să muncească; şi se făcuse deja întuneric când a ajuns la casa albă, cu două niveluri, în care avea să locuiască. Nu le cunoştea pe gazdele sale şi i se părea ciudat să apară la uşa lor atât de târziu.

L-au întâmpinat cu o înclinare a capului, studiindu-l îndeaproape. După câteva momente, timp în care Stoner stătuse stingher în uşă, Jim Foote i-a

făcut semn să intre într-un salonaş slab luminat, ticsit de mobilă tapițată şi bibelouri înşirate pe mese care luceau stins. A rămas în picioare.

— Ai mâncat? a întrebat Foote.

— Nu, domnule, a răspuns Stoner.

Doamna Foote i-a făcut semn cu degetul să o urmeze şi a pornit cu paşi neauziți. Stoner a traversat în urma ei câteva camere până au ajuns în bucătărie, unde i s-a indicat să se aşeze la masă. Femeia i-a pus în față o ulcică cu lapte şi câteva bucăți de turtă rece de mălai. Stoner a băut laptele, dar în gura lui, uscată de emoțiile trăite pâinea nu voia să intre.

Foote a intrat în încăpere şi a rămas în picioare lângă nevasta lui. Era un bărbat mărunt, nu avea mai mult de un metru şaizeci, cu o față lungă şi nas ascuțit. Nevasta lui era masivă şi mai înaltă cu o palmă decât el; ochii nu i se vedeau din spatele ochelarilor fără rame şi îşi ținea strânse buzele subțiri. L-au urmărit cu priviri lacome tot timpul cât şi-a băut laptele.

— Dai hrană şi apă la vite, duci resturile la porci dimineața, a turuit Foote.

Stoner l-a privit fără să înțeleagă.

— Cum?

— Asta ai de făcut dimineața, a spus Foote, înainte să pleci la şcoală. Pe urmă, seara, le dai iar mâncare şi apă, hrăneşti porcii, aduni ouăle, mulgi vacile. Tai lemne pentru foc când ai vreme. La sfârşit de săptămână mă ajuți la ce am de făcut.

— Da, domnule, a spus Stoner.

Foote l-a studiat o clipă.

— Colegiu..., a spus şi a clătinat din cap.

Aşa că, pentru nouă luni de casă şi masă, a dat mâncare şi apă la vite, a hrănit porcii, a adunat ouăle, a muls vacile şi a tăiat lemne. A mai arat şi a grăpat câmpul, a dezgropat rădăcini (iarna, nevoit să sape o palmă în pământul înghețat) şi a bătut untul în putinei pentru doamna Foote, care privea aprobând sumbru din cap cum amestecătorul de lemn pleoscăie în sus şi în jos prin lapte.

L-au încartiruit la etajul de sus, unde înainte fusese depozit; singura mobilă era un pat de fier negru cam căzut pe care fusese întinsă o saltea subțire de pene, o masă hodorogită pe care se afla o lampă cu kerosen, un scaun cu spătar drept care se hâțâna pe podea şi o ladă mare pe care o folosea drept birou. Iarna, singura lui căldură era cea care se strecura prin

podea din camerele de jos; se înfăşură în cuverturile şi păturile zdrenţuite care i se dăduseră şi îşi sufla în palme ca să poată da paginile cărţilor fără să le rupă.

Îşi făcea temele pentru facultate la fel cum îşi făcea şi munca de la fermă – temeinic, conştiincios, fără plăcere, dar şi fără chin. La finalul primului an, media calificativelor era puţin sub „Bine”; se bucura că nu e mai mică şi nu îl îngrijora că nu e mai mare. Era conştient că învăţase lucruri pe care înainte nu le ştia, dar asta nu însemna pentru el decât că se va putea descurca şi în anul al doilea la fel de bine cum se descurcase şi în primul.

În vara de după primul an la colegiu, s-a întors la ferma tatălui său şi a ajutat la strângerea recoltei. O dată tatăl său l-a întrebat dacă îi place la şcoală şi el a răspuns că îi place. Taică-său a încuviinţat din cap şi nu a mai deschis subiectul niciodată.

Abia când s-a întors să înceapă anul doi a aflat de ce venise de fapt la colegiu.

În anul doi era, deja, o figură familiară în campus. Purta, indiferent de anotimp, acelaşi costum negru de postav, cămaşă albă şi cravată îngustă; încheieturile i se iţeau de sub mânecile hainei, iar pantalonii îi fluturau neplăcut pe picior, de parcă erau o uniformă care fusese a altcuiva.

Orele de corvezi casnice se înmulţeau pe măsură ce patronul său devenea tot mai indolent, iar serile lungi şi le petrecea în camera lui, pregătindu-şi metodic temele pentru facultate; începuse seria de cursuri obligatorii pentru diploma de licenţă la Colegiul Agricol, aşa că în primul semestru al anului doi a avut de studiat două cursuri de specialitate, un curs de chimia solului de la Facultatea de Agronomie şi un altul care era o cerinţă mai mult de formă pentru toţi studenţii Universităţii – un curs introductiv de literatură engleză, care dura un semestru.

După primele câteva săptămâni, cursurile de specialitate nu-i mai puneau probleme; erau atâtea de făcut şi atâtea de ţinut minte. Cursul de chimia solului l-a interesat mai mult la modul general; nu-i trecuse niciodată prin minte că bulgării maronii de pământ cu care lucrase practic toată viaţa erau altceva decât ce păreau a fi şi începea să-şi dea vag seama că aceste cunoştinţe pe care le acumula acum i-ar putea fi de folos când o să

se întoarcă la ferma tatălui său. Dar cursul obligatoriu de literatură engleză îl tulbura şi îi provoca o neliniște cum nu mai simțise vreodată.

Cursul era ținut de un bărbat între două vârste, puțin peste cincizeci de ani; se numea Archer Sloane şi îşi îndeplinea îndatoririle pedagogice cu un aparent amestec de dispreț şi batjocură, ca şi cum era conştient de existența unei prăpăstii atât de adânci între ce ştia şi ceea ce ar putea spune, încât nu mai făcea niciun efort să o micşoreze. Trezea teamă şi antipatie în rândul majorității studenților, lucru la care reacționa cu un amuzament detaşat, ironic. Era un om de statură mijlocie, cu o față prelungă, cu riduri adânci, bărbierită atent; avea un tic – îşi trecea nervos mâinile prin claia de păr cărunt, ondulat. Vocea lui seacă şi lipsită de orice inflexiune ieşea printre buzele care abia se mişcau fără expresie şi fără intonație; dar degetele lungi şi suple se mişcau grațios şi convingător, ca şi cum ar fi încercat să dea cuvintelor forma de care vocea nu era capabilă.

Când nu era în sala de curs, când îşi vedea de treburile de la fermă sau studia mijindu-şi ochii în lumina slabă din cămăruța lui fără geam de sub acoperiş, Stoner se trezea adesea cu imaginea acestui bărbat în fața ochilor. Îi venea greu să recompună în minte figura oricăruia dintre ceilalți profesori sau să-şi amintească ceva foarte clar din celelalte cursuri; dar chipul lui Archer Sloane era mereu undeva la poarta conştiinței, cu vocea lui seacă şi cuvintele lui aruncate parcă la plesneală despre vreun pasaj din Beowulf sau vreun distih de-al lui Chaucer.

A descoperit că nu se descurca la cursul introductiv de literatură la fel ca la celelalte cursuri. Cu toate că memorase autorii şi operele şi datele şi influențele, puțin a lipsit să nu pice la primul examen; şi a făcut aproape la fel de prost şi la următorul. Şi-a citit şi recitit temele la literatură de atâtea ori, încât pregătirea celorlalte cursuri a început să aibă de suferit; şi totuşi cuvintele pe care le citea nu erau altceva decât cuvinte pe hârtie şi nu găsea nicio utilitate acestei activități.

Şi analiza cuvintele pe care Archer Sloane le rostea la curs de parcă sub înțelesul lor banal şi sec ar fi putut descoperi un indiciu care să-l îndrepte în direcția în care trebuia să ajungă; se cocoşa peste un pupitru prea mic ca să fie comod, ținându-se de margini atât de strâns, încât i se albeau articulațiile degetelor, contrastând cu pielea maronie şi bătucită; se concentra, încruntat şi îşi muşca buza de jos. Dar cu cât Stoner şi colegii lui erau mai disperați să înțeleagă, cu atât Archer Sloane părea mai disprețuitor şi îi forța mai tare.

Şi o dată disprețul a explodat în furie, îndreptată numai şi numai împotriva lui Stoner.

Citiseră la curs două dintre piesele lui Shakespeare şi încheiau săptămâna cu studiul sonetelor. Studenții erau nervoşi şi nedumeriți, destul de speriați de tensiunea care creştea între ei şi silueta gârbovită care îi privea de la catedră. Sloane le citise cu voce tare sonetul LXXIII; mătura sala cu privirea şi buzele i strânseseră într-un zâmbet fără urmă de amuzament.

— Care este semnificația sonetului? a întrebat brusc şi apoi a tăcut, iscodindu-şi studenții cu priviri sumbre, aproape încântat că nu exista nicio speranță de răspuns. Domnule Wilbur? Nimic. Domnule Schmidt? Cineva a tuşit. Sloane şi-a îndreptat ochii negri şi scăpărători către Stoner. Domnule Stoner, care este semnificația sonetului?

Stoner a înghițit în sec şi a încercat să deschidă gura.

— E un sonet, domnule Stoner, a spus Sloane sec, o compoziție poetică din paisprezece versuri, cu o anumită structură pe care sunt sigur că ai memorat-o. Este scris în limba engleză, pe care cred că o vorbeşti de ceva vreme. Autorul este William Shakespeare, un poet mort, dar care ocupă, cu toate astea, o poziție destul de importantă în mințile câtorva.

A mai zăbovit câteva clipe cu privirea asupra lui Stoner, apoi ochii i s-au golit de orice expresie şi s-au fixat, orbi, undeva în spatele sălii. Fără să se uite în carte, a recitat încă o dată sonetul; iar vocea îi era dintr-odată mai profundă şi mai blândă, ca şi cum cuvintele şi sunetele şi ritmurile i se substituiseră pentru o clipă cu totul:

Tu vezi în mine anotimpul când
Pierită frunză, galbenă şi rară,
În ceața rece-atârnă tremurând
Pe crengi ca-n strane care-n veri cântară,
În mine vezi treptat cum amurgeşte
O zi, pe urma soarelui apus,
Ce-ncet, încet spre noapte-o îmbrânceşte,
Pecetea ăstei morți de cum i-a pus.
În mine vezi cenuşa ce se-ncinge
Pe jarul tinereții ei scrumit,
Ca-n patul morții unde-ncet se stinge

De-acelaşi dor ce-n vremuri l-a hrănit.
Tu asta vezi, şi asta-ţi dă avânt
Să ţii la ce vei părăsi curând[1].

Într-un moment de linişte, cineva şi-a dres glasul. Sloane a repetat ultimele versuri şi vocea redevenise plată, era din nou a lui.

Tu asta vezi, şi asta-ţi dă avânt
Să ţii la ce vei părăsi curând.

Sloane şi-a întors din nou privirea către William Stoner şi a spus sec:

— Domnul Shakespeare îţi vorbeşte peste timp, de acum trei sute de ani, domnule Stoner; îl auzi?

William Stoner şi-a dat seama că îşi ţinea răsuflarea de câteva clipe bune. A expirat uşor, perfect conştient de cum i se mişcă hainele pe corp în timp ce plămânii i se goleau de aer. Şi-a mutat privirea de la Sloane şi s-a uitat de jur împrejur. Lumina care pătrundea pieziş prin ferestre cădea pe feţele colegilor lui, încât iluminarea părea să vină dinăuntrul lor, strălucind în semiobscuritate; un student a clipit şi o umbră uşoară i s-a lăsat pe obrazul al cărui puf scânteia în lumina soarelui. Stoner şi-a dat seama că îşi mai relaxase strânsoarea degetelor pe pupitru. Şi-a mişcat degetele, cu privirea aţintită asupra lor, minunându-se de pielea brună, de modul complicat cum unghiile creşteau din degetele lui boante; i s-a părut că simte sângele curgând nevăzut prin venele şi arterele minuscule, pulsând delicat, firav din vârfurile degetelor spre întregul trup.

Sloane începuse din nou să vorbească.

— Ce-ţi spune dumitale poetul, domnule Stoner? Ce semnificaţie are sonetul lui?

Stoner şi-a înălţat privirea încet şi fără tragere de inimă.

— Semnificaţia, a spus şi şi-a ridicat uşor mâinile în aer; a simţit cum i se împăienjenesc ochii care căutau silueta lui Archer Sloane. Semnificaţia..., a spus din nou şi n-a fost capabil să termine ce începuse să spună.

Sloane l-a privit cu curiozitate. Apoi a dat scurt din cap şi a spus:

— Sunteţi liberi.

S-a întors şi a ieşit din sală fără să se uite la nimeni.

William Stoner abia dacă îşi dădea seama de studenţii care se ridicau mormăind şi bombănind şi ieşeau din clasă târşâindu-şi picioarele. A rămas minute bune pe scaun, nemişcat, cu privirea ţintuită la duşumelele mătuite de paşii nerăbdători ai generaţiilor de studenţi pe care nu avea să-i vadă sau să-i ştie vreodată. Şi-a lăsat picioarele să lunece pe podea, pe lemnul care hârşâia sec sub tălpi, simţindu-i duritatea chiar şi prin pantofi. Apoi s-a ridicat şi a ieşit încet din sală.

Frigul pişcător al toamnei târzii îi răzbătea prin haine. A privit în jur la crengile noduroase ale copacilor, răsucindu-se şi încolăcindu-se pe fundalul cerului palid. Îl atingeau uşor studenţii care se grăbeau spre ore; le auzea murmurul vocilor şi ţăcănitul tocurilor pe aleile pietruite şi le vedea feţele, îmbujorate de frig, ferindu-se de vântul uşor. Îi privea curios, de parcă nu-i mai văzuse până atunci, şi se simţea deopotrivă foarte departe şi foarte aproape de ei. A luat cu el senzaţia la cursul următor şi aceasta nu l-a părăsit pe toată durata prelegerii profesorului de chimia solului, în timp ce asculta vocea monotonă care recita informaţii de scris în caiete şi de memorat printr-un proces de toceală care deja începea să-i fie străin.

În al doilea semestru al acelui an universitar, William Stoner a renunţat la cursurile de specialitate şi a abandonat curicula obligatorie de la Colegiul Agricol; s-a înscris la cursuri de introducere în filosofie şi istorie antică şi la două cursuri de literatură engleză. Peste vară s-a întors din nou la ferma părinţilor lui, l-a ajutat pe taică-său să strângă recolta şi nu a pomenit nimic de studiile de la Universitate.

Mult mai târziu, avea să se gândească la ultimii doi ani de facultate ca la o perioadă ireală, care aparţinuse altcuiva, o perioadă scursă nu în ritmul regulat cu care era obişnuit, ci cu hopuri şi poticneli. Secvenţele se succedau şi în acelaşi timp păreau izolate unele de altele, şi el avea senzaţia că e suspendat undeva în afara timpului şi că îl priveşte cum se scurge prin faţa ochilor lui ca nişte diapozitive rulate când mai repede, când mai încet.

A devenit conştient de el însuşi ca niciodată până atunci. Uneori îşi privea chipul în oglindă, chipul prelung cu claia de păr castaniu, uscăcios şi îşi ducea mâinile la pometii proeminenţi; vedea încheieturile subţiri care ieşeau o palmă de sub mânecile hainei şi se întreba dacă şi ceilalţi îl văd la fel de ridicol cum se vedea el.

Nu avea niciun fel de planuri de viitor şi nu vorbea cu nimeni despre incertitudinile lui. A continuat să muncească la soţii Foote pentru masă şi casă, dar nu la fel de mult ca în primii doi ani de facultate. Timp de trei ore în fiecare după-amiază şi o jumătate de zi la sfârşit de săptămână se punea la dispoziţia lui Jim şi a Serenei Foote; restul timpului şi-l păstra pentru el.

O parte din timpul ăsta şi-o petrecea în cămăruţa lui din pod; dar de câte ori avea o clipă liberă, după ce se terminau cursurile şi îşi isprăvea munca pentru gazdele lui, se întorcea la Universitate. Uneori, seara, umbla fără ţintă prin curtea dreptunghiulară lungă, deschisă, printre cuplurile care se plimbau vorbindu-şi în şoaptă; cu toate că nu-i cunoştea şi nici nu intra în vorbă cu ei, simţea o afinitate faţă de oamenii aceştia. Uneori stătea în centrul curţii, privind la cele cinci coloane uriaşe din faţa Clădirii Jesse, care ţâşneau din iarba rece şi se pierdeau în noapte; aflase că doar coloanele mai rămăseseră din vechiul corp central al Universităţii, mistuit de foc cu mulţi ani în urmă. Gri-argintii în lumina lunii, simple şi pure, păreau să reprezinte stilul de viaţă pe care îl adoptase, aşa cum un templu îl reprezintă pe zeul căruia îi este închinat.

În biblioteca Universităţii, se plimba printre rafturile de cărţi, printre miile de volume, inhalând ca pe o tămâie exotică mirosul stătut de piele, pânză şi pagini care se măcinau. Uneori se oprea, scotea un volum din raft şi îl ţinea o clipă în palmele mari care se înfiorau la atingerea încă străină a cotorului, copertelor şi paginilor care se lăsau în voia mâinilor lui. Apoi răsfoia cartea, citea câte un paragraf la întâmplare, întorcând paginile cu degete ţepene, ca şi cum se temea că ar fi putut rupe şi distruge cu stângăcia lor ceea ce abia descoperiseră cu atâtea eforturi.

Nu avea niciun prieten şi pentru prima dată în viaţă şi-a dat seama cât e de singur. Uneori, seara, în camera lui din pod, îşi ridica ochii din cartea pe care o citea şi privea spre cotloanele întunecate unde flacăra lămpii pâlpâia printre umbre. Dacă privea lung şi fix, din întuneric se năştea o lumină ce lua forma imaterială a lucrurilor pe care le citea. Şi atunci se simţea suspendat undeva în afara timpului, la fel ca în ziua aceea, în sala de curs, când i se adresase Archer Sloane. Trecutul răsărea din întunericul în care zăcuse, iar morţii reveneau la viaţă sub ochii lui; trecutul şi morţii se împleteau în prezent cu cei vii, încât avea viziunea efemeră, dar incredibil de acută a masei în care era comprimat şi din care nu exista, dar nici nu căuta, scăpare. Prin faţa lui se perindau Tristan şi frumoasa Isolda; Paolo şi

Francesca dansau în bezna strălucitoare; Elena şi superbul Paris, cu chipuri amare, apăsate de consecinţele faptelor lor, se ridicau din neguri. Şi el le stătea alături aşa cum nu le-ar fi putut sta niciodată colegilor lui care mergeau de la un curs la altul, care vieţuiau într-o universitate mare din Columbia, Missouri, şi care îşi duceau zilele indiferenţi, într-o atmosferă de Vest Mijlociu.

Într-un an a învăţat destulă greacă şi latină cât să poată citi texte simple; nu rareori îl ardeau ochii înroşiţi de efort şi de lipsa de somn. Uneori se gândea la el însuşi aşa cum fusese cu câţiva ani în urmă şi era uluit de amintirea acelei figuri străine, pământii şi pasive ca ţărâna din care se ridicase. Se gândea la părinţii lui şi ei erau la fel de străini precum copilul pe care îl aduseseră pe lume; simţea pentru ei o milă amestecată şi o iubire îndepărtată.

Într-o zi, spre mijlocul celui de-al patrulea an la Universitate, Archer Sloane l-a oprit la finalul cursului şi l-a chemat în biroul lui să stea de vorbă.

Era iarnă şi peste campus plutea o ceaţă joasă şi umedă, tipică Vestului Mijlociu. Cu toate că era aproape de prânz, crengile subţiri ale sângerilor sclipeau de chiciură, iar firele negre de iederă care se căţărau pe coloanele impunătoare din faţa Clădirii Jesse erau bordate cu cristale care licăreau irizate pe griul pietrei. Paltonul lui Stoner era deja atât de uzat, încât se hotărâse să nu-l poarte la întâlnirea cu Sloane, în ciuda frigului pătrunzător. A parcurs aleea repede, tremurând, şi a urcat treptele late de piatră de la intrarea în clădire.

Venit din frigul de afară, l-a izbit căldura intensă din interior. Griul exterior se strecura prin ferestrele şi uşile cu geam de pe ambele laturi ale coridorului, făcând dalele galbene să strălucească mai puternic chiar decât lumina cenuşie care cădea peste ele, iar coloanele masive de stejar şi lambriurile ceruite să lucească stins din penumbra lor. Paşi târşâiţi răsunau pe podele, iar murmurul vocilor se pierdea în imensitatea coridorului; siluete neclare se mişcau încet, reunindu-se şi despărţindu-se; iar în aerul apăsător se simţeau mirosul de vopsea de ulei de pe pereţi şi izul hainelor de lână ude. Stoner a urcat scara de marmură lustruită până la etajul întâi, unde era biroul lui Archer Sloane. A bătut în uşa închisă, a auzit o voce dinăuntru şi a intrat.

Camera era lungă şi îngustă, luminată de o singură fereastră aflată în capătul opus uşii. Rafturile încărcate de cărţi se ridicau până la tavanul înalt. Lângă fereastră era înghesuit un birou şi la el, pe jumătate răsucit în scaun, cu silueta profilându-se întunecat în contralumină, stătea Archer Sloane.

— Domnule Stoner, a spus Sloane sec, ridicându-se pe jumătate şi arătând către un scaun îmbrăcat în piele din faţa lui. M-am uitat prin dosarul dumitale.

A tăcut şi a ridicat nişte documente de pe birou, privindu-le cu o detaşare ironică.

— Sper că nu te deranjează curiozitatea mea.

Stoner şi-a umezit buzele şi s-a foit în scaun. A încercat să-şi încrucişeze palmele mari, să le facă nevăzute.

— Nu, domnule, a spus cu glas răguşit.

Sloane a încuviinţat din cap.

— Bun. Observ că ai început ca student la agricultură şi cândva prin anul doi ai trecut la cursurile de literatură. Aşa este?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

Sloane s-a lăsat pe spate şi a privit către pătratul de lumină care intra prin fereastra micuţă de sus. Şi-a lipit buricele degetelor şi s-a întors spre tânărul care stătea ţeapăn în faţa lui.

— Scopul oficial al acestei întrevederi este să te informez că va trebui să-ţi modifici şi în acte programul de studii, să-ţi anunţi intenţia de a renunţa la cursurile iniţiale şi să-ţi declari opţiunea finală. E treabă de cinci minute la registratură. Te ocupi de asta, da?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

— Dar, cum probabil ai bănuit, nu ăsta e motivul pentru care te-am rugat să treci pe aici. Te superi dacă te întreb câte ceva despre planurile dumitale de viitor?

— Nu, domnule, a spus Stoner. Şi-a privit mâinile, cu degetele împletite strâns.

Sloane a dus mâna pe dosarul cu acte pe care îl lăsase pe birou.

— Văd că erai puţin mai în vârstă decât majoritatea studenţilor când ai intrat la Universitate. Aveai aproape douăzeci de ani, am dreptate?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

— Şi la vremea respectivă intenţionai să urmezi programul de cursuri al facultăţii de agricultură?

— Da, domnule.

Sloane s-a lăsat pe spate, cu privirea în tavanul înalt, cufundat în penumbră. Brusc, a întrebat:

— Şi acum ce intenţii ai?

Stoner a rămas tăcut. Era ceva la care nu se gândise. Într-un final, a răspuns cu o urmă de ciudă:

— Nu ştiu. Nu prea m-am gândit.

— Aştepţi cu nerăbdare ziua când vei ieşi din izolarea acestor ziduri în ceea ce unii numesc lumea largă? l-a întrebat Sloane.

Stoner a zâmbit, în ciuda stânjenelii:

— Nu, domnule.

Sloane a bătut cu degetele în dosarul din faţa sa.

— Din documentele de aici rezultă că provii dintr-o comunitate rurală. Înţeleg că părinţii dumitale lucrează pământul?

Stoner a încuviinţat din cap.

— Şi ai de gând să te întorci la fermă după absolvire?

— Nu, domnule, a răspuns Stoner şi hotărârea care a răsunat în vocea lui l-a surprins. S-a minunat singur de decizia pe care o luase brusc.

Sloane a dat din cap.

— Îmi închipui că un student bun la Litere *s-ar putea* să descopere că a dobândit competenţe nu tocmai potrivite pentru munca pământului.

— Nu mă întorc, a zis Stoner de parcă Sloane nu spusese nimic. Dar nu ştiu exact ce o să fac.

Şi-a privit mâinile şi lor le-a vorbit mai departe.

— Cred că încă nu conştientizez că mai e atât de puţin şi se termină, că o să părăsesc Universitatea la finalul anului.

Sloane a spus într-o doară:

— Desigur, nu este neapărat nevoie să pleci. Înţeleg că nu ai posibilitatea să te întreţii?

Stoner a clătinat din cap.

— Ai calificative excelente în toţi anii de studiu. Cu excepţia – a ridicat din sprâncene şi a zâmbit – cu excepţia cursului introductiv de literatură din anul doi, ai primit „Foarte bine” la toate cursurile de engleză şi nimic sub „Bine” la alte cursuri. Dacă te-ai putea întreţine un an, un an şi ceva după

absolvire, ai reuşi, n-am nicio îndoială, să-ți închei cu succes cursurile de masterat; după care probabil că ai putea să predai în timp ce-ți pregăteşti doctoratul. Asta dacă te interesează vreun pic o astfel de perspectivă.

Stoner s-a tras înapoi.

— Ce vreți să spuneți? a întrebat şi a simțit în propria voce ceva ce semăna cu teama.

Sloane s-a aplecat spre el până când fețele li s-au apropiat; Stoner a văzut cum ridurile de pe fața prelungă şi uscătivă i se destind şi a auzit cum vocea seacă şi batjocoritoare se îmblânzeşte şi lasă garda jos.

— Chiar nu ştii, domnule Stoner? a întrebat Sloane. Încă nu ai înțeles care îți e viitorul? O să fii profesor.

Dintr-odată Sloane a părut că se află undeva la mare distanță, iar pereții camerei s-au tras îndărăt. Stoner se simțea suspendat în aer şi şi-a auzit propria voce întrebând:

— Sunteți sigur?

— Sunt sigur, a spus Sloane încet.

— De unde ştiți? Cum vă puteți da seama?

— Dragostea, domnule Stoner, a spus Sloane voios. Eşti îndrăgostit. E cum nu se poate mai simplu.

Cum nu se poate mai simplu. Îşi dădea seama că dă din cap şi spune ceva lipsit de importanță. Apoi că părăseşte încăperea. Buzele îi fremătau şi vârfurile degetelor îi amorțiseră: umbla ca un somnambul, dar în acelaşi timp era extrem de conştient de lucrurile din jurul lui. S-a atins de lambriurile de lemn lustruite de pe coridor şi i s-a părut că simte căldura şi vârsta lemnului; a coborât încet scările şi s-a minunat de vinişoarele din marmura rece pe care paşii păreau să-i alunece. Pe holuri, vocile studenților începeau să se distingă din murmurul general, iar figurile erau apropiate şi stranii şi familiare. A ieşit din Clădirea Jesse în aerul dimineții, iar cenuşiul nu mai părea la fel de apăsător; l-a făcut să se uite în sus, spre cer, de parcă acolo se găsea o posibilitate căreia nu era în stare să-i dea un nume.

În prima săptămână din iunie a anului 1914, William Stoner, alături de şaizeci de alți tineri domni şi de câteva domnişoare, şi-a primit diploma de licență din partea Universității din Missouri.

Ca să participe la ceremonie, părinții lui – într-o cabrioletă împrumutată, trasă de bătrâna lor iapă murgă – porniseră de cu seară ca să parcurgă peste noapte cei şaizeci şi ceva de kilometri, astfel că au ajuns la

ferma familiei Foote abia la răsăritul soarelui, amorțiți de lunga lor călătorie şi de nesomn. Stoner a coborât în curte să-i întâmpine. Stăteau unul lângă altul în lumina rece a dimineții, aşteptându-l să se apropie.

Stoner şi taică-său şi-au strâns mâna cu o mişcare scurtă, fără să se privească.

— Cum o mai duci? a spus taică-său.

Maică-sa a dat din cap.

— Taică-tău şi cu mine venirăm să te vedem la absolvire.

A rămas tăcut o clipă. Apoi a spus:

— Intrați în casă să mâncați ceva.

Erau numai ei în bucătărie; de când sosise Stoner la fermă, soții Foote luaseră obiceiul să doarmă până târziu. Dar nici atunci, nici după ce părinții lui şi-au terminat micul dejun, nu şi-a luat inima în dinți să le spună că-şi schimbase planurile, că se hotărâse să nu se mai întoarcă la fermă. De vreo două ori a dat să vorbească; dar s-a uitat la fețele arse de soare care se iveau din hainele noi şi s-a gândit la călătoria lungă pe care o făcuseră şi la anii în care îl aşteptaseră să se întoarcă. A rămas lângă ei, încordat, până şi-au băut şi ultima înghițitură de cafea şi până s-au sculat şi soții Foote şi au venit în bucătărie. Apoi le-a spus că trebuie să se ducă devreme la Universitate şi că se întâlnesc acolo mai târziu, la ceremonie.

A bănănăit prin campus, ducând după el roba şi toca negre pe care le închiriase; erau grele şi îi dădeau de furcă, dar nu găsea niciun loc unde să le lase. Se gândea la ce va trebui să le spună părinților şi a realizat, pentru prima dată, cât de definitivă e decizia şi aproape că şi-a dorit să poată reveni asupra ei. S-a simțit nepregătit pentru țelul pe care şi-l fixase cu atâta nesăbuință şi a simțit atracția lumii la care renunțase. Şi-a deplâns propria pierdere şi pe cea a părinților săi, dar cu cât durerea era mai acută, cu atât simțea cum se îndepărtează de ei.

Sentimentul că suferise o pierdere l-a însoțit de-a lungul întregii ceremonii de absolvire; când şi-a auzit numele şi a străbătut podiumul ca să primească diploma făcută sul din mâna unui bărbat cu fața ascunsă de o barbă moale şi căruntă, nu-i venea să creadă că e chiar el, iar bucata de pergament din mâna lui nu-i spunea nimic. Nu-i stătea mintea decât la părinții lui, pierduți în mulțime, țepeni şi stingheri.

Când s-au terminat festivitățile, s-a întors cu ei la ferma familiei Foote, unde părinții urmau să rămână peste noapte şi să pornească spre casă a doua

zi în zori.

Au rămas până târziu în salonaş. Jim şi Serena Foote au stat şi ei o vreme. Din când în când Jim şi mama lui Stoner schimbau între ei numele vreunei rubedenii, după care se lăsa iar tăcerea. Taică-său stătea pe un scaun cu spătar drept, cu picioarele depărtate, uşor aplecat în față, cuprinzându-şi genunchii în căuşul palmelor late. Într-un final, soții Foote s-au uitat unul la celălalt, au căscat şi au anunțat că se făcuse târziu. S-au retras în dormitorul lor şi cei trei au rămas singuri.

A urmat încă un moment de tăcere. Părinții, care stăteau cu ochii ațintiți la umbrele propriilor trupuri, îi aruncau din când în când fiului lor câte o privire pe sub gene, ca şi cum n-ar fi vrut să-l deranjeze în noua lui ipostază.

După câteva minute, William Stoner s-a aplecat în față şi a zis, mai tare şi mai nestăpânit decât ar fi vrut:

— Ar fi trebuit să vă spun mai demult. Ar fi trebuit să vă spun acum un an sau azi-dimineață.

Lumina lămpii cădea pe fețele şterse, inexpresive ale părinților lui.

— Ce vreau să spun e că nu mă întorc cu voi la fermă.

Nimeni nu s-a clintit. Apoi taică-său a spus:

— Dacă mai ai treburi de terminat aici, noi plecăm dimineață şi tu poți să vii în câteva zile.

Stoner şi-a frecat fața cu palma.

— Nu e vorba de asta. Încerc să vă spun că nu mă mai întorc la fermă deloc.

Taică-său şi-a strâns şi mai tare mâinile pe genunchi şi s-a îndreptat de spate.

— Ai vreun necaz? a întrebat.

Stoner a zâmbit.

— Nu, nimic de genul ăsta. O să-mi continui studiile încă un an, poate chiar doi sau trei.

Tatăl lui a scuturat din cap.

— Te-am văzut că ai terminat azi. Şi inspectorul funciar a zis că şcoala de fermieri ține patru ani.

Stoner a încercat să-i explice tatălui său intențiile lui, a încercat să-i insufle şi lui propriul său sentiment că face ceva cu însemnătate şi cu un scop. Auzea cuvintele de parcă ieşeau din gura altuia şi îl privea pe taică-

său, asupra căruia vorbele aveau cam acelaşi efect ca loviturile de pumn într-o stâncă. După ce a spus ce avea de spus, a rămas acolo, cu mâinile între genunchi şi bărbia în piept. A ascultat tăcerea care se aşternuse în cameră.

Într-un sfârşit, taică-său s-a foit în scaun. Stoner şi-a ridicat privirea. A văzut dinaintea ochilor chipurile părinților lui; îi venea să strige la ei.

— Nu ştiu ce să zic, a spus taică-său. Avea vocea răguşită şi obosită. Nu m-am gândit că o să ajungem aici. Credeam că fac ce-i mai bine dacă te trimit aici. Maică-ta şi cu mine am făcut mereu ce-am putut mai bine pentru tine.

— Ştiu, a spus Stoner.

Nu mai suporta să se uite la ei.

— O să vă descurcați? Aş putea să vin o vreme peste vară să vă ajut. Aş putea...

— Dacă tu crezi că trebuie să rămâi aici şi să înveți din cărțile tale, atunci asta trebuie să faci. Maică-ta şi cu mine ne-om descurca.

Maică-sa stătea cu fața la el, dar nu-l vedea. Îşi ținea ochii strâns închişi; respira cu greutate, cu fața schimonosită ca de durere, cu obrajii în pumni. Stoner şi-a dat seama cu uimire că plângea, înăbuşit şi tăcut, cu ruşine şi cu jenă, asemenea cuiva care arareori dă drumul lacrimilor. A mai privit-o o clipă; apoi s-a ridicat greoi şi a ieşit din cameră. A bâjbâit pe scările înguste care duceau spre camera lui din pod; a rămas multă vreme întins pe pat, cu ochii larg deschişi, ațintiți în bezna de deasupra lui.

2

La două săptămâni după ce Stoner şi-a luat licența, Arhiducele Franz Ferdinand a fost asasinat la Sarajevo de un naționalist sârb, iar până în toamnă războiul se întinsese în toată Europa. Subiectul revenea constant în discuțiile studenților mai mari; se întrebau ce rol va juca într-un final America şi nu le displăcea nesiguranța legată de propriul viitor.

Însă pentru William Stoner, viitorul se arăta luminos şi sigur şi invariabil. Îl privea nu ca pe un flux de evenimente şi de schimbări şi de posibilități, ci ca pe un teritoriu care se întindea la picioarele lui gata de explorat. Vedea viitorul sub forma marii biblioteci a Universității, căreia i s-ar putea adăuga noi aripi, care s-ar putea îmbogăți cu noi cărți şi din care

cărți mai vechi ar putea fi scoase fără ca esența ei să sufere, în fapt, vreo schimbare. Vedea viitorul în instituția față de care își luase un angajament și pe care o înțelegea atât de puțin; se putea imagina pe el însuși schimbat în viitor, dar considera viitorul în sine mai degrabă un instrument, nu un obiect al schimbării.

Spre sfârșitul acelei veri, chiar înainte de începerea primului semestru, și-a vizitat părinții. Intenționase să-i ajute la strânsul recoltelor de vară; dar descoperise că tatăl său angajase un lucrător negru care muncea cu un zel tăcut, încrâncenat, încât reușea să facă de unul singur într-o zi aproape la fel de mult cât făceau William și tatăl său împreună. Părinții s-au bucurat să-l vadă și nu păreau să-i poarte pică pentru decizia luată. Dar a descoperit că nu avea nimic să le spună; și-a dat seama că deveneau deja niște străini; și a simțit că tocmai de asta îi iubește și mai mult. S-a întors în Columbia cu o săptămână mai devreme decât plănuise.

A început să-i fie ciudă de timpul pe care îl petrecuse muncind la ferma soților Foote. Cum se apucase de studii târziu, simțea că nu are vreme de pierdut. Uneori, cufundat în cărți, îl izbea dintr-odată revelația că sunt atâtea lucruri pe care nu le știe, atâtea cărți pe care nu le citise; și seninătatea pe care se străduia să o obțină se făcea țăndări în clipa în care realiza ce puțin timp îi oferea viața să citească atâtea, să învețe tot ce trebuia să știe.

Și-a terminat cursurile de masterat în primăvara lui 1915 și și-a petrecut vara finalizându-și lucrarea, un studiu de prozodie pe una dintre *Povestirile din Canterbury* de Chaucer. Nu venise încă toamna când soții Foote i-au spus că nu mai au nevoie de el la fermă.

Se aștepta să renunțe la el și într-un fel se bucura; dar când chiar s-a întâmplat, a avut o clipă de panică. Era ca și cum se rupsese și ultima legătură cu vechea lui viață. Și-a petrecut sfârșitul verii la ferma tatălui său, făcând ultimele corecturi la lucrarea de masterat. Archer Sloane aranjase deja să i se dea două cursuri de engleză la anul întâi, concomitent cu lucrul la doctorat. Primea pentru asta patru sute de dolari pe an. Și-a luat lucrurile din cămăruța de la ferma Foote, în care stătuse cinci ani de zile, și a închiriat o cameră și mai mică lângă Universitate.

Cu toate că urma să predea numai concepte fundamentale de gramatică și exprimare scrisă unei grupe de boboci adunați de la toate specializările, era entuziasmat și cuprins de sentimentul importanței ocupației sale. Și-a pregătit cursul în săptămâna de dinainte de începerea semestrului, fapt ce i-

a deschis ochii către posibilitățile pe care le întrezăreşti atunci când te lupți cu esența şi subiectele unei străduanii; simțea logica gramaticală şi i se părea că înțelege cum aceasta îşi transcende propriile limite, infuzând limba şi sprijinind gândirea umană. În exercițiile simple de scriere pe care le pregătea pentru studenți vedea potențialitățile prozei şi toată frumusețea ei, abia aşteptând să le insufle şi studenților ceea ce înțelegea el.

Dar la primele grupe de studenți, odată depăşită etapa de rutină de la început, cu strigarea catalogului şi prezentarea programei, când a a trecut la subiectul cursului, a descoperit că sentimentul de uimire rămâne ascuns înăuntrul lui. Uneori, în timp ce le vorbea, avea impresia că se află în afara propriului corp şi priveşte un străin care se adresează unui grup de persoane aflate acolo împotriva voinței lor; îşi auzea vocea egală recitând materialele pe care le pregătise, dar vocea nu transmitea nimic din entuziasmul său.

Eliberarea şi împlinirea veneau la cursurile la care era el însuşi student. Atunci reuşea să regăsească ceva din revelația pe care o trăise în acea primă zi când Archer Sloane i se adresase la curs şi el se transformase într-o clipă în cu totul altcineva decât fusese până atunci. În timp ce mintea aborda subiectul, se angaja în luptă cu forța literaturii şi încerca să-i înțeleagă natura, era conştient că în interiorul lui se producea o continuă schimbare; şi conştient fiind de asta, ieşea din sine şi pătrundea în lumea care îl cuprindea şi pe el, şi atunci ştia că poemul lui Milton pe care îl citea sau eseul lui Bacon sau piesa lui Ben Jonson transformau lumea despre care vorbeau, o transformau pentru că depindeau de ea. Nu lua des cuvântul la cursuri, iar lucrările pe care le scria rar îl mulțumeau. Ca şi cursurile pe care le ținea el mai tinerilor studenți, nu trădau cunoaşterea lui profundă.

A început să se cunoască mai bine cu câțiva dintre colegii lui care erau, ca şi el, asistenți în catedră. Cu doi dintre ei, David Masters şi Gordon Finch, s-a împrietenit.

Masters era un tânăr uşor măsliniu, cu limba ascuțită şi ochi blânzi. La fel ca Stoner, tocmai intrase în programul doctoral, deşi era cu un an şi ceva mai tânăr. Printre profesori şi studenții de la masterat şi doctorat avea renume de arogant şi impertinent şi opinia generală era că n-o să-i fie tocmai uşor să-şi ia până la urmă doctoratul. Stoner îl considera cel mai strălucit om pe care îl cunoscuse vreodată şi îi accepta opiniile fără invidie şi fără resentimente.

Gordon Finch era masiv şi blond şi, la douăzeci şi trei de ani, începea deja să dea semne de îngrăşare. Îşi luase diploma de la un colegiu comercial din St. Louis, iar la Universitate avusese mai multe tentative să-şi facă masteratul şi doctoratul la facultățile de economie, istorie şi inginerie. Intrase în programul doctoral la literatură mai mult pentru că reuşise în ultimul moment să obțină câteva cursuri ca asistent la Catedra de Engleză. Se dovedise repede studentul cu atitudinea cea mai aproape de indiferență din tot anul. Dar era popular printre boboci şi se înțelegea bine cu profesorii mai vechi şi cu funcționarii din administrație.

Cei trei – Stoner, Masters şi Finch – îşi luaseră obiceiul să se întâlnească vinerea după-amiaza într-o cârciumă din centrul oraşului, unde beau halbe mari de bere şi stăteau de vorbă până la ore târzii din noapte. Cu toate că serile astea erau singurele sale distracții sociale, Stoner se întreba adesea care este, de fapt, natura relației lor. Deşi se înțelegeau destul de bine, nu deveniseră prieteni apropiați; nu-şi făceau confidențe şi rareori se vedeau în afara întrunirilor de vineri.

Niciunul nu a adus vreodată în discuție relația dintre ei. Stoner ştia că lui Gordon Finch nici nu-i trecuse prin cap, dar bănuia că lui David Masters da. O dată, într-o seară târziu, când stăteau la o masă din spate pierdută în semiîntunericul cârciumii, Stoner şi Masters vorbeau despre studii şi despre cursurile pe care le predau pe tonul chinuit glumeț al oamenilor foarte serioşi. Masters, care ținea în mâna ridicată, ca pe un glob de cristal, un ou fiert de la prânzul gratuit de la Universitate, a spus:

— Domnilor, voi v-ați gândit vreodată serios la adevărata natură a Universității? Domnule Stoner? Domnule Finch?

Cei doi au clătinat din cap, zâmbind.

— Pun pariu că nu. Stoner, de pildă, îmi imaginez că o vede ca pe un mare tezaur, ca pe o bibliotecă sau o casă de toleranță unde omul vine de bunăvoie şi alege ceva ce îl întregeşte, unde toți muncesc pentru binele comun ca nişte albinuțe în acelaşi stup. Adevărul, Binele, Frumosul. Sunt la o aruncătură de băț; sunt în următoarea carte, cea pe care n-ai citit-o încă, sau în următorul raft, cel la care n-ai ajuns. Dar o să ajungi şi la el într-o bună zi. Şi atunci – când o să ajungi…

A mai privit oul câteva momente, apoi a muşcat zdravăn din el şi s-a întors spre Stoner, mestecând de zor şi cu o lucire în ochii negri.

Stoner a zâmbit încurcat, iar Finch a început să râdă zgomotos, lovind cu palma în masă.

— Ți-a zis-o, Bill, ți-a zis-o, nu glumă.

Masters a mai mestecat o secundă şi şi-a întors privirea spre Finch.

— Şi tu, Finch? Tu ce părere ai? A ridicat mâna. O să zici că nu te-ai gândit la asta. Dar te-ai gândit. Sub toată cacealmaua şi alura asta cordială a ta se învârt rotițele unei minți necomplicate. Pentru tine, instituția e un instrument al binelui – pentru lumea întreagă, desigur, şi numai întâmplător şi pentru tine. Un fel de leac spiritual pe care-l administrezi în fiecare toamnă plozilor ca să-i mai treci peste o iarnă; eşti ca doctorul bătrân şi cumsecade care îi mângâie blajin pe frunte şi bagă onorariul în buzunar.

Finch a râs din nou şi a clătinat din cap.

— Pe cuvântul meu, Dave, când te porneşti...

Masters şi-a băgat şi restul de ou în gură, a mestecat satisfăcut câteva secunde şi a luat un gât mare de bere.

— Dar vă înşelați amândoi, a spus. E un sanatoriu sau – cum le zice acum? – o casă de odihnă pentru infirmi, bătrâni, nemulțumiți şi alți incompetenți. Uitați-vă la noi trei – *noi* suntem Universitatea. Cine nu ne cunoaşte nu şi-ar da seama că avem atâtea în comun, dar *noi* ştim, nu-i aşa? Ştim foarte bine.

Finch râdea.

— Şi ce anume ştim, Dave?

Prins şi el de propriile lui argumente, Masters s-a aplecat peste masă, concentrat.

— Să vorbim mai întâi despre tine, Finch. Cu toată gentileța, aş spune că tu eşti incompetentul. Cum ştii şi tu foarte bine, nu eşti teribil de deştept – cu toate că nu e vorba numai despre asta.

— Ia vezi, a spus Finch, încă râzând.

— Dar eşti suficient de deştept – şi *doar* atât cât trebuie – ca să înțelegi ce s-ar alege de tine în afara Universității. Eşti croit pentru eşec şi o ştii bine. Deşi eşti în stare să fii ticălos, nu eşti atât de lipsit de suflet încât să fii şi consecvent în ticăloşia ta. Deşi nu eşti chiar cel mai cinstit om pe care-l ştiu, nu eşti nici eroic în necinstea ta. Pe de o parte, eşti în stare să munceşti, dar eşti şi leneş, îndeajuns cât să nu fii capabil să munceşti din greu, cum ar vrea lumea de la tine. Pe de altă parte, nu eşti atât de leneş încât să nu poți lăsa impresia că eşti important. Şi nu eşti nici norocos – nu cu adevărat. Nu

eşti înconjurat de nicio aură şi ai mereu o expresie dezorientată. În lumea largă ai fi mereu la un pas de succes, iar eşecul te-ar distruge. Aşa că eşti ales, selectat; providența, înzestrată cu un simț al umorului care m-a amuzat întotdeauna, te-a smuls din ghearele lumii şi te-a aşezat în siguranță aici, între frații tăi.

Zâmbind în continuare cu o prefăcută răutate, s-a întors către Stoner:

— Nu scapi nici tu, prietene. Nici vorbă. Cine eşti tu? Un simplu fiu al pământului, aşa cum pretinzi? O, nu. Eşti şi tu un infirm – tu eşti visătorul, nebunul într-o lume mai nebună decât el, tu eşti Don Quijote al nostru din Vestul Mijlociu fără un Sancho, care zburdă sub cerul albastru. Tu eşti suficient de deştept – oricum mai deştept decât amicul nostru comun. Dar tu eşti atins, suferi de eterna infirmitate. Tu crezi că e ceva aici, ceva de descoperit. Ei bine, în lumea largă o să te dumireşti foarte repede. Şi tu eşti croit pentru eşec; nu că te-ai lupta tu cu lumea. Ai lăsa-o să te mestece şi să te scuipe şi ai zăcea acolo, pe jos, întrebându-te ce n-ai făcut bine. Pentru că te-ai aştepta mereu ca lumea să fie ceva ce nu e, ceva ce n-are nicio dorință să fie. Gărgărița din mălai, viermele din vrejul de fasole, carul din lemn. N-ai fi în stare s-o înfrunți şi oricum nu te-ai putea pune cu ea; pentru că eşti prea slab şi în aceiaşi timp prea puternic. Şi n-ai unde să te duci în lumea asta.

— Dar tu? a întrebat Finch. Tu cum eşti?

— O, a spus Masters, lăsându-se pe spate. Sunt ca voi. Mai rău, de fapt. Sunt prea deştept pentru lumea asta şi nu m-aş feri s-o spun în gura mare; e o boală pentru care nu există leac. Aşa că trebuie să fiu închis undeva unde mă pot comporta iresponsabil în siguranță, unde să nu pot să fac rău. S-a aplecat iarăşi spre ei şi le-a zâmbit. „Suntem toți ca sărmanul Tom şi tremurăm de frig.”

— Regele Lear, a spus Stoner pe un ton foarte serios.

— Actul trei, scena patru, a spus Masters. Şi aşa providența sau societatea sau soarta sau cum vreți s-o numiți a creat pentru noi şandramaua asta ca să ne adăpostim de furtună. Pentru noi există Universitatea, pentru alienații lumii; nu pentru studenți există, nu pentru căutarea altruistă a cunoaşterii şi nici din vreunul dintre motivele pe care le tot auziți. Noi enunțăm motivele şi îi lăsăm să intre şi pe câțiva dintre cei normali, cei care s-ar descurca în lume, dar asta e doar adaptare la mediu. Exact ca Biserica din perioada medievală, care nu dădea doi bani pe laici şi nici chiar pe

Dumnezeu, avem şi noi mascarada noastră ca să supraviețuim. Şi vom supraviețui – nu avem încotro.

Finch a clătinat din cap admirativ.

— Da' ne-ai încondeiat bine, nu glumă.

— Poate că da, a spus Masters. Dar aşa răi cum suntem, tot suntem mai buni decât ăia de afară, din mocirlă, bieții nenorociți din lumea asta. Noi nu facem niciun rău, spunem ce vrem să spunem şi suntem şi plătiți pentru asta; ăsta e triumful virtuții naturale, sau foarte pe-aproape.

Şi cu asta Masters s-a lăsat pe spate, indiferent. Încetase să-l intereseze ce tocmai spusese.

Gordon Finch şi-a dres glasul.

— Aşa carevasăzică, a spus de data asta fără glumă. S-ar putea să fie un grăunte de adevăr în ce spui, Dave. Dar eu cred că mergi prea departe. Serios.

Stoner şi Masters au schimbat un zâmbet şi n-au mai abordat subiectul în seara respectivă. Dar după ani de zile, în cele mai ciudate momente, Stoner avea să-şi amintească vorbele lui Masters; şi cu toate că nu găsea în ele o reprezentare a Universității față de care îşi luase un angajament, îi dezvăluiau totuşi ceva despre relația lui cu cei doi bărbați şi surprindeau ceva din încrâncenarea caustică şi neîntinată a tinereții.

Pe 7 mai 1915, un submarin german a scufundat transatlanticul Lusitania, cu o sută patruzeci de pasageri americani la bord; la finele lui 1916, nemții duceau deja un război submarin nestingheriți, iar relațiile între Statele Unite şi Germania se degradaseră continuu. În februarie 1917, preşedintele Wilson a rupt relațiile diplomatice. Pe 6 aprilie, Congresul a declarat stare de război între Germania şi Statele Unite.

Odată făcută declarația, uşurați parcă de încetarea stării de tensiune şi incertitudine, mii de tineri de pe întreg întinsul țării au luat cu asalt birourile de recrutare care fuseseră înființate în pripă cu câteva săptămâni înainte. De fapt, sute dintre ei nu mai avuseseră răbdare să aştepte intrarea Americii în război şi se înrolaseră încă din 1915 în Forțele Regale Canadiene sau ca şoferi de ambulanță pentru vreuna dintre armatele europene aliate. Printre ei erau şi câțiva dintre studenții mai mari ai Universității; şi deşi William Stoner nu ştiuse nimic despre toate astea, le auzea numele, devenite celebre,

tot mai des în lunile şi săptămânile de dinaintea momentului care ştiau cu toţii că trebuie să vină odată şi odată.

Războiul s-a declarat într-o zi de vineri şi cu toate că în săptămâna următoare programul de cursuri a rămas nemodificat, puţini studenţi sau profesori s-au prefăcut măcar că se ţin de ele. Se foiau pe coridoare şi se strângeau în grupuleţe, şuşotind între ei. Din când în când, liniştea tensionată erupea în câte o manifestare aproape violentă; de două ori au avut loc demonstraţii generale antigermane, ocazie cu care studenţii au strigat dezordonat sloganuri şi au fluturat steaguri americane. O dată s-a organizat o demonstraţie, care n-a durat mult, împotriva unuia dintre profesori, un bătrân profesor de limbi germanice, cu barbă albă, care era născut la München şi în tinereţe absolvise Universitatea din Berlin. Dar când profesorul, dând cu ochii de micul grup de protestatari furioşi şi roşii la faţă, a clipit cu stupoare şi şi-a întins spre ei mâinile firave şi tremurânde, aceştia s-au dispersat într-o confuzie morocănoasă.

Confuzia l-a cuprins şi pe Stoner în primele zile de după declaraţia de război, dar era de cu totul altă natură decât sentimentul care pusese stăpânire pe mai toată lumea din campus. Cu toate că vorbise despre război cu studenţii mai mari şi cu ceilalţi asistenţi, nu crezuse niciodată cu adevărat că se va ajunge la asta; şi acum că venise peste ei, descoperea că e depozitarul unor vaste resurse de indiferenţă. Îl nemulţumea debandada în care războiul aruncase Universitatea; dar nu reuşea să găsească în el mari convingeri patriotice şi îi venea greu să-i urască pe germani.

Dar germanii trebuiau urâţi. O dată a dat peste Gordon Finch care stătea de vorbă cu un grup de profesori mai în vârstă; avea figura schimonosită şi vorbea de „huni”[2] de parcă scuipa pe jos. Mai târziu, când l-a abordat pe Stoner în biroul mare pe care îl împărţeau cu încă vreo şase asistenţi, Finch era într-o cu totul altă stare de spirit; cuprins de o veselie febrilă, l-a bătut pe umăr pe Stoner.

— Nu-i putem lăsa să scape nepedepsiţi, Bill, a turuit. Faţa lui rotundă lucea, acoperită de o peliculă de transpiraţie ca uleiul, şi părul blond şi subţire îi atârna în şuviţe dezordonate. Nu şi nu. O să mă înrolez. Am vorbit deja cu bătrânul Sloane şi el a zis s-o fac. Mâine mă duc în St. Louis şi mă înrolez.

Preţ de o clipă, a reuşit să-şi compună o mină de aparentă gravitate.

— Toți trebuie să ne facem datoria. Apoi a rânjit şi încă o dată l-a bătut pe umăr pe Stoner. Ai face bine să vii cu mine.

— Eu? a spus Stoner, iar şi iar, nevenindu-i să-şi creadă urechilor. Eu?

Finch a început să râdă.

— Evident. Toată lumea se înrolează. Tocmai am vorbit cu Dave – vine cu mine.

Stoner a scuturat din cap năucit.

— Dave Masters?

— Sigur. Amicul Dave o vorbi el cam ciudat uneori, dar la o adică nu e cu nimic diferit de alții; o să-şi facă datoria. Aşa cum o să ți-o faci şi tu, Bill.

Finch i-a dat un pumn în braț, în joacă.

— Aşa cum o să ți-o faci şi tu.

Stoner n-a spus nimic câteva momente.

— Nu mă gândisem la asta, a zis. Totul pare să se întâmple teribil de repede. Va trebui să vorbesc cu Sloane. Te anunț eu.

— Sigur, a spus Finch. O să-ți faci datoria.

Vocea i s-a îngroşat de emoție.

— Suntem băgați în treaba asta cu toții, Bill; suntem băgați cu toții.

Apoi Stoner s-a despărțit de Finch, dar nu s-a dus imediat la Archer Sloane, ci a umblat prin campus întrebând de Dave Masters. L-a găsit la una dintre mesele de studiu din bibliotecă, singur, pufăind din pipă şi privind fix la un raft cu cărți.

Stoner s-a aşezat în fața lui. La întrebarea legată de decizia de a intra în armată, Masters a răspuns:

— Sigur, de ce nu?

Iar când Stoner l-a întrebat de ce, Masters a răspuns:

— Tu mă cunoşti destul de bine, Bill. Puțin îmi pasă mie de nemți. La drept vorbind, nu cred că-mi pasă prea tare nici de americani. Şi-a scuturat pe jos scrumul din pipă şi l-a împrăştiat cu piciorul. Cred că mă înrolez tocmai fiindcă n-are nicio importanță dacă o fac sau nu. Şi s-ar putea să fie distractiv să mai bat o dată lumea înainte să mă întorc la viața între patru pereți şi la extincția lentă care ne aşteaptă pe toți.

Cu toate că nu înțelegea, Stoner a încuviințat din cap, acceptând argumentele lui Masters.

— Gordon vrea să mă înrolez şi eu cu voi, a spus.

Masters a zâmbit.

— Gordon simte pentru prima dată în viața lui atingerea virtuții; și evident că vrea să-i bage și pe alții în asta ca să poată continua el să creadă. Sigur. De ce nu? Hai și tu cu noi. S-ar putea să-ți prindă bine să vezi și tu cum e lumea. A tăcut și l-a privit atent pe Stoner. Dar dacă te înrolezi, pe ce ai mai sfânt, n-o face pentru Dumnezeu, pentru țară sau pentru draga noastră Universitate. Fă-o pentru tine.

Stoner n-a spus nimic preț de câteva secunde. Apoi a răspuns:

— O să vorbesc cu Sloane și vă dau de veste.

Nu știa nici el la ce să se aștepte din partea lui Archer Sloane; și totuși a fost surprins când Stoner l-a abordat în biroul lui îngust și înțesat de cărți și l-a anunțat de hotărârea pe care n-o luase încă.

Sloane, care mereu afișase față de el o ironie detașată și politicoasă, și-a pierdut cumpătul. Fața prelungă și uscățivă i s-a congestionat, iar ridurile de la colțurile gurii s-au adâncit de furie; s-a ridicat pe jumătate din scaun, cu pumnii încleștați. Apoi s-a lăsat la loc și și-a desfăcut ostentativ pumnii, așezându-și palmele pe masă; degetele îi tremurau, dar vocea îi era calmă și tăioasă.

— Te rog să-mi ierți ieșirea asta bruscă. Dar în ultimele zile mi-am pierdut aproape o treime din catedră și nu întrevăd nicio speranță să-i pot înlocui. Nu pe dumneata sunt furios, ci pe...

S-a întors cu spatele la Stoner și a privit spre fereastra înaltă de la capătul opus al camerei. Lumina îi cădea direct pe față, accentuându-i ridurile și adâncindu-i cearcănele de sub ochi, făcându-l să pară pentru o clipă bătrân și bolnav.

— Eu m-am născut în 1860, chiar înainte de Războiul Rebeliunii[3]. Nu mi-l amintesc, bineînțeles, eram prea mic. Nu mi-l amintesc nici pe tata; a murit în primul an al războiului, în Bătălia de la Shiloh. I-a aruncat o privire rapidă lui Stoner. Dar văd ce consecințe a avut. Un război nu omoară numai câteva sute de mii de tineri. Ucide ceva în națiia care duce războiul, ceva care nu se mai poate recupera. Și dacă o nație trece prin destule războaie, foarte curând nu mai rămâne altceva decât fiara, bestia pe care noi – dumneata și cu mine și alții ca noi – am ridicat-o din mocirlă. A tăcut o vreme; apoi a zâmbit ușor. Erudiților nu ar trebui să li se ceară să distrugă ceea ce o viață întreagă s-au străduit să clădească.

Stoner şi-a dres glasul şi a spus cu sfială:

— Totul pare să se precipite. Nu ştiu cum, dar mie nici nu-mi trecuse prin cap până să vorbesc cu Finch şi cu Masters. Nici acum nu mi se pare că e real.

— Pentru că nu e, evident, a spus Sloane. Apoi s-a foit şi s-a întors cu spatele la Stoner. N-o să-ți spun eu ce să faci. Îți zic numai atât: alegerea îți aparține. Vor urma recrutări; dar poți fi scutit, dacă vrei. Nu ți-e frică să te duci, nu?

— Nu, domnule, a spus Stoner. Nu cred.

— Atunci chiar că ai de făcut o alegere şi va trebui să o faci singur. Se înțelege de la sine că, dacă decizi să te înrolezi, la întoarcere îți vei primi înapoi postul pe care îl ocupi în prezent. Dacă decizi să nu te înrolezi, poți să rămâi aici, dar sigur că nu te vei bucura de niciun avantaj special; e posibil chiar să fii în dezavantaj, acum sau în viitor.

— Înțeleg, a spus Stoner.

A urmat o tăcere lungă şi, într-un final, Stoner a tras concluzia că Sloane nu mai avea nimic să-i spună. Dar chiar când a dat să se ridice, Sloane i s-a adresat din nou.

A vorbit rar:

— Nu trebuie să uiți ce eşti şi ce ai ales să devii şi ce însemnătate are ceea ce faci. Stirpea umană duce războaie, suferă înfrângeri şi se bucură de victorii care nu sunt de natură militară şi nu sunt consemnate în analele istoriei. Ține minte asta când încerci să decizi ce ai de făcut.

Timp de două zile, Stoner nu şi-a ținut cursurile şi nu a stat de vorbă cu niciun cunoscut. A rămas în chițimia lui, chinuindu-se să ia o hotărâre. Era înconjurat de cărți şi de liniște; numai rareori percepea lumea din afara camerei lui, zgomotul slab şi îndepărtat al vocilor de studenți, huruitul scurt al unei cabriolete pe străzile pavate cu cărămidă şi pufăitul slab al unuia din cele vreo zece automobile din oraş. Nu avusese niciodată obiceiul introspecției şi sarcina de a-şi identifica propriile rațiuni i se părea dificilă şi uşor dezagreabilă; simțea că are prea puțin să-şi ofere şi că degeaba se analizează, că nu e mare lucru de scos la iveală.

Când a ajuns într-un final la o decizie, a avut senzația că ştiuse de la bun început care o să fie aceea. Vineri s-a întâlnit cu Masters şi cu Finch şi le-a spus că nu merge alături de ei să se lupte cu nemții.

Gordon Finch, încă însufleţit de virtutea proaspăt dobândită, s-a crispat şi pe chip i s-a aşternut o expresie de durere plină de reproş.

— Ne dezamăgeşti, Bill, a spus cu voce îngroşată. Ne dezamăgeşti pe toţi.

— Taci din gură, a spus Masters. L-a privit aspru pe Stoner. Mă gândeam eu că s-ar putea să zici nu. Mereu ai avut aerul ăsta slab, devotat. Nu contează, bineînţeles; dar ce te-a făcut să te hotărăşti până la urmă?

O clipă, Stoner nu a spus nimic. S-a gândit la cele două zile care trecuseră, la lupta tăcută care părea fără rezultat şi fără sens; s-a gândit la viaţa lui în Universitate din ultimii şapte ani; s-a gândit la anii de dinainte, ani ce păreau acum dintr-o altă viaţă, pe care îi petrecuse cu părinţii lui la fermă şi la existenţa searbădă de care fusese în mod miraculos salvat.

— Nu ştiu, a spus într-un final. Totul, cred. N-aş putea să spun exact.

— O să fie greu, a spus Masters, să stai aici.

— Ştiu, a spus Stoner.

— Dar merită, aşa crezi?

Stoner a încuviinţat din cap.

Masters a rânjit şi a spus, cu aceeaşi ironie dintotdeauna:

— Ai aerul ăla slab şi flămând, asta-i sigur. Eşti pierdut.

Reproşul îndurerat al lui Finch se transformase într-un soi de dispreţ timid.

— O să ajungi să regreţi, a spus şi vocea răguşită oscila între ameninţare şi milă.

Stoner a dat din cap.

— Se poate, a spus.

Şi-a luat rămas-bun de la ei şi s-a îndepărtat. Ei urmau să plece a doua zi la St. Louis să se înroleze, iar Stoner avea cursuri de pregătit pentru săptămâna următoare.

Nu se simţea vinovat de hotărârea luată şi, când au început recrutările obligatorii, a solicitat scutirea fără mari remuşcări; dar era conştient de privirile pe care i le aruncau colegii mai în vârstă şi de o vagă urmă de lipsă de respect care se ghicea în comportamentul altminteri convenţional al studenţilor faţă de el. Avea chiar impresia că şi Archer Sloane, care la un moment dat îşi manifestase călduros aprobarea faţă de decizia de a rămâne în Universitate, devenise mai rece şi mai distant pe măsură ce lunile de război treceau.

Şi-a încheiat cursurile obligatorii pentru doctorat în primăvara lui 1918 şi şi-a susţinut teza în luna iunie a aceluiaşi an. Cu o lună înainte, a primit o scrisoare de la Gordon Finch, care urmase Şcoala de Instrucţie pentru Ofiţeri şi fusese trimis la o bază de instrucţie de lângă New York. Din scrisoare a aflat că Finch primise permisiunea ca, în timpul liber, să urmeze cursurile Universităţii Columbia, unde reuşise, la rândul lui, să încheie cursurile de doctorat, pe care urma să şi-l ia în vară, la Colegiul Pedagogic.

Mai scria şi că Dave Masters fusese trimis în Franţa şi că, la aproape un an de la înrolare, aflat în primul contingent american intrat în luptă, fusese ucis la Château-Thierry.

3

Cu o săptămână înainte de ceremonia la care Stoner urma să-şi primească titlul de doctor, Archer Sloane i-a oferit o normă întreagă de asistent la Universitate. Sloane i-a explicat că politica Universităţii nu încuraja angajarea propriilor absolvenţi, dar, cum în timp de război duceau lipsă de profesori bine pregătiţi şi cu experienţă, reuşise să convingă administraţia să facă o excepţie.

Cam fără tragere de inimă, Stoner trimisese câteva cereri de angajare către colegiile şi universităţile din regiune în care îşi prezenta fără înfloriturile competenţele; neprimind răspuns la niciuna, simţise o stranie uşurare. Înţelegea în parte de unde vine uşurarea; la universitatea aceasta din Columbia cunoscuse genul de siguranţă şi căldură de care ar fi trebuit să aibă parte în copilărie, în casa părinţilor lui, dar nu avusese, şi nu era sigur că le-ar mai putea găsi şi altundeva. A acceptat cu recunoştinţă oferta lui Sloane.

Şi atunci şi-a dat brusc seama că Sloane îmbătrânise teribil în anul scurs de la începutul războiului. Avea spre şaizeci de ani, dar părea cu zece ani mai în vârstă; părul, cândva o claie ondulată şi dezordonată de culoare gri-fer, era alb, nişte laţe atârnând moale de craniul osos. Ochii negri îşi pierduseră strălucirea şi păreau acoperiţi cu o peliculă de umezeală; faţa lungă şi ridată, cândva cu pielea întinsă şi fermă, arăta fărâmicioasă ca un pergament vechi; iar în vocea egală, ironică începuse să se strecoare un uşor tremurat Privindu-l, Stoner se gândea: O să moară – într-un an, în doi ani, în

zece, o să moară. A simţit, înainte de vreme, durerea pierderii lui şi s-a întors să plece.

S-a gândit mult la moarte în vara lui 1918. Pe de o parte pentru că dispariţia lui Masters îl şocase mai tare decât voia să recunoască, şi pe urmă pentru că începuseră să se facă publice primele liste cu soldaţi americani căzuţi pe fronturile din Europa. Înainte, când se mai gândise la moarte, era fie ca la un eveniment literar, fie ca la uzura lentă, tăcută a timpului asupra imperfecţiunii cărnii. Nu asociase moartea cu o explozie de violenţă pe un câmp de luptă, cu sângele care ţâşneşte dintr-o beregată sfârtecată. A cugetat la diferenţa dintre cele două feluri de a muri şi la semnificaţia acestei diferenţe; şi a simţit cum se naşte şi în el ceva din amărăciunea pe care o ghicise odată în inima încă bătând a prietenului său Dave Masters.

Subiectul tezei sale era „Influenţa tradiţiei clasice asupra liricii medievale”. Şi-a petrecut cea mai mare parte a verii recitind poezie în limba latină, clasică şi medievală, cu precădere poemele despre moarte. S-a minunat încă o dată de cât de simplu şi de elegant acceptau poeţii romani realitatea morţii, ca şi cum neantul care îi aştepta ar fi fost preţul plătit pentru preaplinul anilor de care se bucuraseră; şi l-au surprins amărăciunea, groaza şi ura abia disimulată pe care le găsea la unii dintre poeţii creştini mai târzii care se înscriau în tradiţia latină când contemplau moartea care le promitea, chiar dacă vag, o viaţă veşnică plină şi fericită, de parcă moartea şi promisiunea nu erau altceva decât o batjocură care le amărea anii vieţii. Când se gândea la Masters, îl vedea ca pe un Catullus sau ca pe un mai blând şi mai liric Iuvenal, un exilat în propria lui ţară, iar moartea lui era un alt exil, mai straniu şi mai îndelungat decât ce trăise până atunci.

În toamna lui 1918, când au început cursurile, era limpede pentru toată lumea că războiul din Europa nu poate să mai dureze mult. Ultima contraofensivă disperată a nemţilor fusese oprită înainte de a ajunge la Paris, iar Mareşalul Foch ordonase un contraatac aliat care i-a împins rapid pe germani înapoi pe poziţiile iniţiale. Britanicii avansau spre nord, iar americanii răzbiseră prin Pădurea Argonne, plătind un preţ care, în euforia generală, a fost ignorat. Ziarele preziceau căderea Germaniei până la Crăciun.

Aşa că semestrul a început într-o atmosferă de jovialitate încordată şi o stare generală de bine. Studenţii şi asistenţii se trezeau că îşi zâmbesc şi se salută pe holuri dând energic din cap; izbucnirile exuberante şi micile

manifestări vehemente din partea studenților erau ignorate de profesori şi de administrație; iar un student care a rămas neidentificat, dar care a devenit imediat un fel de erou local s-a cățărat pe una dintre coloanele uriaşe din fața Clădirii Jesse şi a atârnat în vârful ei o marionetă umplută cu paie reprezentându-l pe Kaiser.

Singurul din toată Universitatea pe care entuziasmul general părea să-l lase indiferent era Archer Sloane. Din ziua în care America intrase în război, începuse să se retragă în sine, şi izolarea devenea tot mai evidentă cu cât războiul se apropia de sfârşit. Nu vorbea cu colegii decât dacă era obligat de chestiuni legate de funcționarea catedrei şi se comenta pe şoptite că maniera lui de predare devenise atât de excentrică, încât studenții mergeau la cursuri cu groază; citea anost şi mecanic de pe foi; nu-i privea niciodată în ochi; adesea rămânea cu privirea fixată pe notițe, vocea i se auzea tot mai slab şi urmau unul, două, chiar şi cinci minute de linişte, răstimp în care nici nu se mişca şi nici nu răspundea la întrebările jenate din partea clasei.

William Stoner a văzut ultimele vestigii ale bărbatului sclipitor şi ironic pe care îl cunoscuse în studenție atunci când Archer Sloane i-a comunicat cursurile pentru noul an universitar. Sloane i-a dat lui Stoner două grupe de anul întâi cărora să le predea exprimare scrisă şi un curs general de literatură medievală la anii mai mari; la sfârşit a zis, cu o scânteie din vechea lui ironie:

— Şi dumneata, asemenea multora dintre colegii noştri şi dintre studenți, o să fii încântat să afli că renunț la o parte din cursurile mele. Printre ele se numără şi cursul meu preferat, nu prea popular însă, cursul introductiv de literatură engleză pentru anul doi. Poate ți-l aminteşti?

Stoner a dat din cap, zâmbind.

— Mda, a continuat Sloane, mă gândeam eu. Te rog să-l preiei dumneata. Nu că ți-aş face un mare cadou; dar m-am gândit că te-ar amuza să-ți începi oficial cariera de profesor acolo unde ai pornit ca student.

Sloane l-a privit câteva clipe cu ochi strălucitori şi concentrați cum fuseseră înainte de război. Apoi vălul de indiferență s-a aşternut la loc peste ei, i-a întors spatele lui Stoner şi şi-a făcut de lucru cu hârtiile de pe birou.

Aşa că Stoner a început de unde pornise şi prima dată: un bărbat înalt, subțire, adus de spate, în aceeaşi sală în care, când nu era decât un băiat înalt, subțire şi adus de spate, ascultase cuvintele care îl aduseseră unde se

găsea acum. De fiecare dată când intra în încăperea aceea, arunca o privire către banca pe care o ocupase cândva şi de fiecare dată era uşor surprins să descopere că nu mai stătea aşezat în ea.

Pe data de 11 noiembrie a aceluiaşi an, la două luni după începutul semestrului, s-a semnat Armistițiul. Ştirea s-a aflat într-o zi de şcoală şi imediat cursurile s-au întrerupt; studenții alergau de colo colo prin campus şi puneau de mici defilări care se organizau, se împrăştiau şi se organizau iar, şerpuind pe coridoare, prin săli de curs şi birouri. Mai mult fără voie, Stoner s-a trezit şi el prins într-una care a intrat în Clădirea Jesse, a luat-o pe holuri, în sus pe scări şi pe alte holuri. Dus de valul unui mic grup de studenți şi profesori, a trecut prin dreptul uşii deschise de la biroul lui Archer Sloane; şi l-a văzut cu coada ochiului pe Sloane aşezat pe scaunul de la birou, cu fața neacoperită şi schimonosită, plângând amarnic, cu lacrimile şiroindu-i prin cutele adânci ale cărnii.

Parcă în stare de şoc, Stoner s-a mai lăsat o clipă purtat de mulțime. Apoi s-a desprins şi s-a dus în camera lui din apropierea campusului. A stat în semiîntunericul dinăuntru, în timp ce de afară răzbăteau strigătele de bucurie şi eliberare, şi s-a gândit la Archer Sloane, care plângea o înfrângere pe care numai el o vedea sau i se părea că o vede; şi a ştiut că Sloane e un om distrus, care nu va mai fi niciodată ce a fost.

Spre sfârşitul lui noiembrie, au început să se întoarcă în oraş mulți dintre cei care plecaseră la război şi campusul Universității era împestrițat de kakiul uniformelor militare. Printre cei reveniți în permisie prelungită era şi Gordon Finch. Se îngrăşase în cele optsprezece luni cât lipsise, iar fața lui lată, senină, cândva amabilă şi binevoitoare căpătase o expresie gravă, prietenoasă, dar plină de sine; purta trese de căpitan şi vorbea adesea, cu căldură paternă, de „oamenii mei”. Față de William Stoner se arăta prietenos, dar distant şi avea mare grijă să se poarte cu deferență față de membrii mai în vârstă ai catedrei. Trecuse prea mult din semestrul întâi ca să i se mai poată da cursuri, aşa că pentru ce mai rămăsese din anul universitar i s-a oferit un post, considerat un fel de sinecură temporară, de asistent pe probleme administrative al decanului de la Arte şi Ştiințe. Era suficient de inteligent cât să-şi dea seama de ambiguitatea noii lui poziții, dar şi îndeajuns de şiret cât să înțeleagă ce posibilități îi oferă; relațiile cu colegii erau în general conjuncturale şi, deşi politicos, rămânea rezervat.

Decanul facultății de Arte şi Ştiințe, Josiah Claremont, era un bărbat mărunt, bărbos, în vârstă, trecut bine de pragul pensionării obligatorii; era în Universitate încă de pe vremea când, în anii ’70 ai secolului anterior, instituția se transformase din colegiu în universitate în toată regula, iar tatăl lui fusese unul dintre primii preşedinți. Era atât de bine înrădăcinat, făcând practic parte din istoria Universității, încât nimeni nu prea avea curajul să insiste să se pensioneze, în ciuda incompetenței crescânde cu care îşi îndeplinea îndatoririle. Memoria şi-o pierduse aproape de tot; uneori se rătăcea pe holurile din Clădirea Jesse, unde îşi avea biroul, şi trebuia dus de mână ca un copil.

Atât era de aerian în legătură cu treburile Universității, încât, când de la biroul lui s-a anunțat că se va ține o recepție la reşedința sa în onoarea membrilor personalului didactic şi administrativ întorşi de pe front, majoritatea celor care au primit invitația au avut impresia că fie se pune la cale o mare farsă, fie s-a făcut o greşeală. Dar nu era nicio farsă. Gordon Finch a confirmat invitația; şi cei mai mulți lăsau să se înțeleagă că el avusese ideea recepției şi făcuse toate aranjamentele.

Josiah Claremont, văduv de ani de zile, locuia împreună cu trei servitori de culoare, aproape la fel de bătrâni ca şi el, într-una dintre vilele de dinainte de Războiul Civil care fuseseră cândva foarte numeroase în Columbia, dar dispăreau rapid sub asaltul micilor fermieri independenți şi al antreprenorilor imobiliari. Arhitectura casei era plăcută, dar imposibil de identificat; deşi forma generală şi dimensiunile erau „sudiste”, nu avea nimic din rigiditatea neoclasică a caselor tipice din Virginia. Scândurile de la exterior erau vopsite în alb, cu ornamente verzi la ferestre şi la balustradele balconaşelor de la etaj, care răsăreau ici şi colo pe fațadă. Proprietatea se întindea până la pădurea din jur, iar drumul de acces şi aleile erau mărginite de plopi înalți, golaşi în după-amiaza aceea de decembrie. William Stoner nu mai văzuse niciodată o casă atât de impozantă; şi în după-amiaza aceea de vineri înainta cu oarece groază pe alee, încercând să prindă din urmă un grup de profesori de la facultate pe care nu-i cunoştea şi care aşteptau în fața uşii să fie primiți înăuntru.

Le-a deschis şi i-a poftit în casă Gordon Finch, tot în uniformă militară; au intrat într-un hol mic, pătrat, care se termina cu o scară abruptă cu balustrade de stejar lustruite, care ducea la etaj. Pe peretele scării, drept în fața bărbaților care tocmai intraseră, atârna o mică tapiserie franțuzească, cu

firele albastre şi aurii atât de decolorate, încât desenul abia se mai distingea în lumina palidă, gălbuie a unor becuri mici. Stoner a rămas cu ochii la ea în timp ce ceilalți au început să se învârtă prin hol.

— Dă-mi haina, Bill.

Vocea care i-a răsunat lângă ureche l-a făcut să tresară. S-a întors. Finch zâmbea şi stătea cu mâna întinsă, pregătit să ia paltonul pe care Stoner nu şi-l scosese încă.

— N-ai mai fost aici, nu? a întrebat Finch aproape în şoaptă. Stoner a scuturat din cap.

Finch s-a întors către ceilalți şi, fără să ridice vocea, s-a făcut totuşi auzit limpede:

— Domnilor, poftiți în camera mare de zi. A indicat o uşă spre dreapta. Toată lumea e acolo.

Şi-a îndreptat din nou atenția spre Stoner.

— Frumoasă casă, veche, a spus în timp ce-i atârna haina într-o debara spațioasă de sub scară. E unul dintre reperele zonei.

— Da, a spus Stoner. Am auzit lumea vorbind de ea.

— Decanul Claremont e un om de soi – ca şi casa. M-a rugat să mă ocup eu de toate în locul lui în seara asta.

Stoner a încuviințat din cap.

Finch l-a luat de braț şi l-a condus spre uşa pe care o indicase mai devreme.

— Să stăm puțin de vorbă mai târziu. Acum intră. Vin şi eu imediat. Sunt câteva persoane pe care aş vrea să le cunoşti.

Stoner a dat să spună ceva, dar Finch se îndepărtase să întâmpine alt grup care sosise la uşă. Stoner a tras aer în piept şi a deschis uşa camerei de zi.

Când a intrat, venind din holul rece, căldura din cameră l-a izbit de parcă ar fi vrut să-l împingă înapoi; zumzetul calm al vocilor dinăuntru, eliberat de deschiderea uşii, a părut întâi că se întețeşte, până i s-a obişnuit urechea.

Prin cameră se învârteau probabil vreo douăzeci de persoane şi la început nu a recunoscut pe nimeni; a zărit griul şi negrul şi maroul costumelor sobre ale bărbaților, kakiul uniformelor militare şi, ici şi colo, câte o pată delicată de roz sau albastru, rochiile femeilor. Se mişcau lent

prin căldura din cameră şi el odată cu ei, conştient de înălţimea lui printre siluetele aşezate, salutând din cap figurile pe care începea să le recunoască.

În capătul opus al încăperii o altă uşă dădea într-un salonaş care se învecina cu o sufragerie lungă şi îngustă. Uşile duble ale sufrageriei erau deschise, lăsând să se vadă o masă de nuc masiv, acoperită cu o faţă de masă galbenă de damasc şi încărcată de farfurii albe şi boluri strălucitoare de argint. În jurul mesei se strânseseră câteva persoane, iar în capăt stătea în picioare o tânără înaltă, suplă şi atrăgătoare, într-o rochie albastră de mătase în ape, şi turna ceai în ceşti de porţelan cu buza aurită. Stoner a rămas în prag, vrăjit de imaginea tinerei. Figura ei prelungă, cu trăsături delicate, le zâmbea celor din jur, iar degetele subţiri, fragile aproape, manevrau cu îndemânare ceainicul şi ceştile; privind-o, Stoner s-a simţit copleşit de sentimentul propriei stângăcii.

Preţ de câteva clipe, nu s-a mişcat din uşă; auzea vocea subţire, catifelată a fetei peste zgomotul vocilor oaspeţilor pe care îi servea. Apoi ea şi-a ridicat capul şi, brusc, privirile li s-au întâlnit; avea ochii mari, deschişi la culoare, şi străluceau de o lumină care părea să vină din interior. Puţin năuc, a făcut câţiva paşi în spate şi s-a întors în salon; a găsit un scaun liber undeva lângă perete şi a rămas aşezat acolo, cu ochii la covorul de sub tălpile lui. Nici măcar nu s-a uitat înspre sufragerie, dar din când în când i se părea că simte privirea caldă a tinerei mângâindu-i faţa.

Invitaţii se mişcau în jurul lui, îşi schimbau locurile, îşi modificau inflexiunea vocii când treceau la un alt interlocutor. După o vreme, a venit în cameră şi Gordon Finch, iar Stoner s-a ridicat de pe scaun şi a traversat încăperea ca să ajungă la el. Gordon stătea de vorbă cu un bărbat în vârstă; i-a întrerupt aproape nepoliticos. L-a tras deoparte şi, fără să-şi coboare vocea, l-a rugat să-l prezinte tinerei care servea ceaiul.

Finch l-a privit o clipă, iar expresia de enervare care începuse să-i încreţească fruntea a dispărut pe măsură ce făcea ochii mari.

— Ce să fac? a spus.

Cu toate că era mai scund decât Stoner, părea că-l priveşte de sus.

— Vreau să mă prezinţi, a spus Stoner. Simţea cum îi arde faţa. O cunoşti?

— Sigur, a răspuns Finch. Un zâmbet îi înflorea pe chip. E un fel de verişoară de-a decanului, din St. Louis, e aici în vizită la o mătuşă. Acum

zâmbetul i se lăţise. Auzi tu la bătrânu' Bill! Ca să vezi. Sigur, te prezint. Hai cu mine.

Se numea Edith Elaine Bostwick şi locuia cu părinţii în St. Louis, unde absolvise, în primăvara trecută, cei doi ani de studii la un seminar particular pentru domnişoare; venise în vizită în Columbia, pentru câteva săptămâni, la sora mai mare a mamei, iar în primăvară urmau să meargă împreună să facă Marele Tur al Europei – eveniment care devenise iarăşi posibil odată cu încheierea războiului. Tatăl ei, preşedintele unei bănci mai mărunte din St. Louis, era originar din New England; venise în vest în anii 1870 şi se însurase cu fiica cea mai mare a unei familii înstărite din zona centrală a statului Missouri. Edith trăise toată viaţa în St. Louis; cu câţiva ani în urmă îşi petrecuse sezonul monden în Boston împreună cu părinţii; fusese la operă în New York şi vizitase muzeele; avea douăzeci de ani, cânta la pian şi avea înclinaţii artistice pe care mama ei le încuraja.

Mai târziu, William Stoner nu-şi mai amintea cum ajunsese să afle lucrurile astea în după-amiaza aceea târzie, în casa lui Josiah Claremont; pentru că momentul în care o cunoscuse era estompat şi excesiv de formal, ca tapiseria cu personaje de pe peretele scării din hol. Îşi amintea că i s-a adresat, sperând că o să-l privească, că o să rămână lângă el şi o să-i ofere plăcerea de a-i asculta vocea subţire şi catifelată răspunzându-i la întrebări şi punând, la rândul ei, întrebări de complezenţă.

Oaspeţii au început să plece. Se auzeau voci care îşi luau la revedere, uşi care se închideau, şi încăperile s-au golit. Stoner a rămas mult după ce restul invitaţilor plecaseră, iar când a sosit trăsura lui Edith, a urmat-o în hol şi a ajutat-o să-şi îmbrace paltonul. Chiar când ea dădea să iasă din casă, a întrebat-o dacă o poate vizita în seara următoare.

Ca şi cum nu l-ar fi auzit, Edith a deschis uşa şi a rămas câteva clipe nemişcată; aerul rece care a năvălit pe uşă l-a lovit pe Stoner în obrajii înfierbântaţi. Edith s-a întors, l-a privit şi a clipit de câteva ori; ochii aveau o expresie întrebătoare, aproape îndrăzneaţă. În cele din urmă, a dat din cap şi a spus:

— Da. Poţi să vii.

Nu a zâmbit.

Aşa că a mers în vizită, traversând oraşul pe jos până la casa mătuşii ei, prin frigul pătrunzător al serii de iarnă. Pe cer nu era niciun nor; în lumina

lunii aflate în pătrar, zăpada căzută mai devreme scânteia. Străzile erau pustii, iar tăcerea înăbuşită era întreruptă doar de zăpada care îi scârțâia sec sub paşi. A stat multă vreme în fața casei mari la care venise, ascultând liniştea. Picioarele îi amorțiseră de la frig, dar nu s-a mişcat. Din spatele perdelelor, lumina palidă mânjea cu galben zăpada albăstrie; i s-a părut că vede mişcare înăuntru, dar nu era sigur. Cu gesturi calculate, ca şi cum se angaja la ceva serios, a pornit din loc, a străbătut aleea până la verandă şi a bătut la uşă.

Mătuşa lui Edith (o chema, după cum aflase mai înainte, Emma Darley şi era văduvă de ani buni) i-a deschis şi l-a poftit să intre. Era o femeie scundă, plinuță, cu un păr alb şi fin care îi încadra chipul; avea o licărire umedă în ochii negri şi vorbea încet şi cu răsuflarea tăiată, de parcă spunea cine ştie ce secrete. Stoner a urmat-o într-un salonaş şi s-au aşezat față-n față pe o canapea lungă din lemn de nuc, cu pernele şi spătarul tapițate cu catifea groasă, albastră. Zăpada i se lipise de tălpile încălțărilor; a privit-o cum se topeşte şi lasă pete umede pe covorul gros, cu model înflorat.

— Mi-a spus Edith că predați la Universitate, domnule Stoner, a spus doamna Darley.

— Da, doamnă, a răspuns el şi şi-a dres glasul.

— Ce *agreabil* e să am ocazia să stau iar de vorbă cu un tânăr profesor de la Universitate, a spus doamna Darley cu voioşie. Răposatul meu soț, domnul Darley, a fost ani de zile membru în consiliul de administrație al Universității – dar bănuiesc că ştiați.

— Nu, doamnă, a spus Stoner.

— O, a spus doamna Darley. În fine, obişnuiam să-i invităm la ceai, după-amiaza, pe profesorii mai tineri. Dar asta acum câțiva ani, înainte de război. Ați luptat în război, domnule profesor Stoner?

— Nu, doamnă, a spus Stoner. Am rămas la Universitate.

— Aha, a spus doamna Darley dând din cap cu vioiciune. Şi predați...

— Engleză, a spus Stoner. Şi nu sunt profesor. Sunt doar asistent. Îşi dădea seama că vocea îi suna aspru; dar nu şi-o putea controla. A încercat să zâmbească.

— A, da, a spus ea. Shakespeare... Browning...

S-a lăsat tăcerea între ei. Stoner şi-a încrucişat degetele şi s-a uitat la podea.

— Merg să văd dacă e gata Edith, a spus doamna Darley. Mă scuzați.

Stoner a încuviințat din cap şi s-a ridicat când ea a ieşit din cameră. A auzit şoapte energice dintr-o cameră din spate. A mai rămas o vreme în picioare.

Brusc, a văzut-o pe Edith stând în cadrul uşii, palidă şi fără nici urmă de zâmbet pe chip. S-au uitat unul la altul fără să lase impresia că se recunosc. Edith a făcut întâi un pas în spate şi apoi a pornit către el, cu buzele strânse, încordate. Şi-au dat mâna cu o expresie gravă pe chip şi s-au aşezat amândoi pe canapea. Nu-şi spuseseră niciun cuvânt.

Era mai înaltă decât îşi amintea el şi mai gingaşă. Avea faţa lungă şi fină şi îşi ţinea buzele strânse peste dinţii puţin cam prea mari. Pielea avea o transparenţă din aceea care se înroşeşte şi se înfierbântă la cea mai mică emoţie. Părul bătea într-un castaniu-roşcat mai deschis şi îl purta în cozi împletite, răsucite una peste alta. Dar ochii ei l-au prins şi nu i-au mai dat drumul, cum se întâmplase şi cu o zi în urmă. Erau foarte mari şi aveau cea mai deschisă nuanţă de albastru imaginabilă. Când privea în ochii ei, se simţea smuls din el însuşi, înghiţit de un mister pe care nu-l putea înţelege. O considera cea mai frumoasă femeie pe care o văzuse vreodată şi a spus pe negândite:

— Vreau... vreau să ştiu mai multe despre dumneata.

Ea s-a tras puţin înapoi. El s-a grăbit să continue:

— Vreau să spun... ieri, la recepţie, n-am prea apucat să stăm de vorbă. Eu am vrut să-ţi vorbesc, dar era atâta lume acolo. Uneori lumea îţi stă în drum.

— A fost o petrecere foarte plăcută, a spus Edith de-abia auzit. Toţi mi s-au părut foarte drăguţi.

— O, da, desigur, a spus Stoner. Ce vreau să spun...

Nu a continuat. Edith tăcea.

— Înţeleg că în curând o să pleci în Europa împreună cu mătuşa dumitale, a spus el.

— Da, a spus ea.

— Europa... A clătinat din cap. Probabil eşti foarte entuziasmată.

Ea a încuviințat din cap reticentă.

— Unde mergeţi? Adică... în ce ţări?

— În Anglia, a spus ea. Franţa. Italia.

— Şi plecaţi... în primăvară?

— În aprilie, a spus ea.

— Cinci luni, a spus el. Nu mai e foarte mult. Sper ca în timpul ăsta să putem...

— Nu mai rămân aici decât trei săptămâni, a spus ea repede. Pe urmă mă întorc în St. Louis. Înainte de Crăciun.

— Asta chiar e puțin. A zâmbit şi a spus încurcat: Atunci va trebui să te văd cât de des pot ca să reuşim să ne cunoaştem.

L-a privit aproape cu oroare.

— Nu asta am vrut să spun, a zis. Te rog...

Stoner a tăcut câteva momente.

— Îmi pare rău, eu... Dar chiar aş vrea să te mai vizitez, cât de des îmi permiți. Pot?

— O, a spus ea. Să vedem.

Stătea cu degetele ei subțiri încrucişate în poală şi încheieturile i se albiseră acolo unde pielea era întinsă. Avea pistrui abia vizibili pe dosul palmelor.

Stoner a spus:

— Nu merge prea bine, nu-i aşa? Te rog să mă ierți. N-am mai cunoscut pe nimeni ca dumneata şi spun tot felul de lucruri nepotrivite. Te rog să mă ierți dacă te-am făcut să te simți prost.

— O, nu, a spus ea. S-a întors spre el şi buzele i-au schițat ceva ce el şi-a dat seama că trebuie să fie un zâmbet. Deloc. Mă simt foarte bine. Serios.

Stoner nu mai ştia ce să spună. A pomenit ceva legat de de vremea de afară şi şi-a cerut scuze pentru urmele de zăpadă de pe covor; ea a murmurat ceva. A vorbit de cursurile pe care le avea de predat la Universitate, iar ea a dat din cap nedumerită. În cele din urmă, nu şi-au mai spus nimic. Stoner s-a ridicat în picioare; se mişca încet şi greoi, de parcă ar fi fost obosit. Edith a ridicat spre el o privire lipsită de expresie.

— Ei bine, a spus el şi şi-a dres glasul. Se face târziu şi eu... Uite ce e. Îmi pare rău. Îmi permiți să te mai vizitez peste câteva zile? Poate...

Parcă nici nu i s-ar fi adresat ei. A înclinat din cap, a spus noapte bună şi a dat să plece.

Atunci Edith Bostwick a vorbit pe o voce pițigăiată, fără nicio inflexiune:

— Când aveam cam şase ani, ştiam să cânt la pian şi îmi plăcea să pictez şi eram foarte timidă, aşa că mama m-a trimis la Şcoala de Fete a domnişoarei Thorndyke din St. Louis. Eram cea mai mică din şcoală, dar n-

a fost o problemă, pentru că tăticul era membru în consiliu şi a aranjat el. La început nu m-am simțit bine acolo, dar până la urmă a ajuns să-mi placă teribil. Toate fetele erau foarte drăguțe şi din familii cu stare şi mi-am făcut prietene pe viață şi...

Stoner se întorsese când ea începuse să vorbească şi acum o privea cu o uimire care însă nu i se citea pe chip. Ea vorbea cu ochii fixați pe un punct din fața ei, figura îi era goală de orice expresie, iar buzele i se mişcau ca şi cum ar fi citit fără să înțeleagă dintr-o carte invizibilă. El a traversat încet camera şi s-a aşezat lângă ea. N-a părut să-l observe; privirea i-a rămas pironită în față şi a continuat să-i povestească despre ea, aşa cum o rugase. Stoner ar fi vrut să-i spună să se oprească, s-o aline, s-o atingă. Dar nu s-a clintit şi nu a scos un cuvânt.

Edith a continuat să vorbească şi, după o vreme, Stoner a început să audă ce spune. După ani de zile, avea să-şi dea seama că în acea oră şi jumătate dintr-o seară de decembrie, când au petrecut pentru prima dată ceva mai mult timp împreună, i-a spus mai multe despre ea decât îi va mai spune vreodată. Şi când a terminat, el a simțit că sunt tot doi străini, dar într-un fel în care nu-i trecuse prin cap că ar putea fi, şi atunci a ştiut că e îndrăgostit.

Probabil că Edith Elaine Bostwick nu era conştientă de ce îi spusese lui William Stoner în seara aceea şi, chiar dacă ar fi fost, nu ar fi înțeles semnificația spuselor ei. Dar Stoner ştia ce spusese şi nu a uitat niciodată; cuvintele pe care le ascultase erau o confesiune şi, credea el, o chemare în ajutor.

Pe măsură ce a ajuns să o cunoască mai bine, a aflat mai multe despre copilăria ei; şi a înțeles că era o copilărie tipică pentru fetele din generația şi mediul ei. Educația ei pornea de la premisa că va fi protejată de evenimentele neplăcute pe care viața o să i le scoată în cale şi că nu are altă datorie decât să devină un accesoriu grațios şi desăvârşit al acelei protecții, de vreme ce făcea parte dintr-o categorie socială şi economică pentru care protecția era o obligație aproape sacră. A mers la şcoli particulare pentru fete unde a învățat să scrie, să citească şi să facă socoteli simple; în timpul liber era încurajată să brodeze, să cânte la pian, să picteze acuarele şi să discute opere literare dintre cele mai cuminți. A luat şi lecții de ținută, conduită, exprimarea potrivită pentru o doamnă şi moralitate.

Educația morală, atât la şcolile pe care le-a urmat, cât şi acasă, era bazată pe principiul negării, cu scop prohibitiv şi aproape în totalitate sexuală. Cu toate acestea, sexualitatea era indirectă şi nerecunoscută ca atare; prin urmare, se regăsea în toate celelalte aspecte ale educației, care îşi trăgea mai toată energia din această retrogradă şi nerostită autoritate morală. A învățat că va avea îndatoriri față de soț şi de familie şi că va trebui să le îndeplinească.

Copilăria ei fusese extrem de riguroasă, chiar şi în aspectele de zi cu zi ale vieții de familie. Părinții ei afişau unul față de celălalt o politețe distantă; Edith n-a sesizat niciodată în relația lor căldura care se naşte spontan fie din supărare, fie din dragoste. Supărarea se manifesta prin zile întregi de tăcere politicoasă, iar dragostea printr-un cuvânt politicos de afecțiune. Era copil unic şi singurătatea a fost una dintre primele stări pe care le-a cunoscut în viață.

Aşa că a crescut înzestrată cu un talent firav la artele mai nobile şi cu niciun fel de cunoştințe despre nevoile traiului de zi cu zi. Broderiile ei erau delicate şi inutile, picta acuarele spălăcite înfățişând peisaje cețoase şi cânta la pian cu un tuşeu precis, dar fără vigoare; nu avea habar de funcțiile fiziologice ale propriului corp, nu fusese nevoită să se descurce singură nici măcar o zi şi nu i-ar fi trecut niciodată prin cap că într-o bună zi ar putea deveni responsabilă de bunăstarea altcuiva. Viața ei nu cunoştea variație, era ca un zumzet slab, constant; şi era supravegheată de mama ei care, când Edith era mică, stătea ore întregi şi o privea cum pictează sau cântă la pian, de parcă nu exista altă ocupație posibilă pentru niciuna din ele.

La vârsta de treisprezece ani, Edith a trecut prin transformările sexuale obişnuite; a trecut şi printr-o transformare fizică mai puțin obişnuită. În interval de doar câteva luni, a crescut cu mai bine de treizeci de centimetri, încât avea aproape înălțimea unui bărbat în toată firea. Iar aspectul dizgrațios, alături de noua şi stingheritoarea ei condiție sexuală au format o combinație din care nu şi-a revenit pe deplin niciodată. Schimbările i-au accentuat timiditatea înnăscută – se ținea departe de colegele de la şcoală, acasă nu avea pe nimeni cu care să vorbească, aşa că s-a închis tot mai mult în ea.

Peste această intimitate dăduse acum buzna William Stoner. Şi ceva pe care nici ea nu-l bănuia, poate vreun instinct, a făcut-o să-l cheme înapoi

chiar când se pregătea să iasă pe uşă, a făcut-o să turuie repede şi cu disperare, ca niciodată până atunci sau de atunci încolo.

În următoarele două săptămâni, a văzut-o aproape seară de seară. Au mers la un concert organizat de nou-înființata catedră de muzică de la Universitate; în serile când nu era prea frig, făceau plimbări domoale, ceremonioase pe străzile din Columbia; dar cel mai adesea rămâneau în salonaşul doamnei Darley. Uneori stăteau de vorbă şi Edith îi cânta la pian, iar el asculta şi îi privea mâinile cum alunecă fără vlagă peste clape. După acea primă seară, conversațiile lor au devenit ciudat de impersonale; el n-a mai reuşit să-i înfrângă reținerea şi, văzând că eforturile lui o stânjenesc, a renunțat să mai încerce. Şi totuşi se instalase între ei un fel de dezinvoltură şi el şi-a închipuit că sunt pe aceeaşi lungime de undă. Cu mai puțin de o săptămână înainte de plecarea ei spre St. Louis, i-a mărturisit dragostea şi a cerut-o de soție.

Cu toate că nu era sigur cum va reacționa la declarație şi la cererea în căsătorie, a fost surprins de stăpânirea ei de sine. După ce el a spus ce avea de spus, Edith l-a privit lung, cu deliberată şi curioasă îndrăzneală; iar el şi-a amintit de prima lor după-amiază, când îi ceruse voie să o viziteze, iar ea îl privise din pragul uşii, în aerul rece care intra de afară. Apoi şi-a coborât privirea; lui Stoner, expresia surprinsă care i s-a aşternut pe chip i s-a părut ireală. A spus că nu s-a gândit niciodată la el în felul ăsta, că nu-şi imaginase, că nu ştia.

— Nu se poate să nu fi ştiut că te iubesc, a spus el. Nu văd cum aş fi putut s-o ascund.

Ea a răspuns cu o vagă însufleție:

— Nu am ştiut. Nu ştiu nimic despre lucrurile astea.

— Atunci trebuie să-ți spun încă o dată, a spus el cu blândețe. Şi trebuie să te obişnuieşti cu asta. Te iubesc şi nu-mi pot imagina viața fără tine.

Edith a clătinat din cap, parcă încurcată.

— Călătoria mea prin Europa, a spus abia auzit. Mătuşa Emma...

Stoner a simțit că îl pufneşte râsul şi a răspuns vesel şi încrezător:

— A, Europa. Te duc eu în Europa. O s-o vizităm împreună într-o bună zi.

Ea s-a desprins de el şi şi-a dus degetele la frunte.

— Trebuie să-mi laşi timp să mă gândesc. Şi va trebui să vorbesc cu mama şi cu tăticul înainte să iau măcar în considerare...

Mai mult de atât nu a putut promite. Nu aveau să se mai vadă până la plecarea ei spre St. Louis, în câteva zile, şi a rămas că îi va scrie după ce stă de vorbă cu părinţii şi îşi pune gândurile în ordine. În seara aceea, când s-au despărţit, Stoner s-a aplecat să o sărute; ea a întors capul şi buzele lui i-au mângâiat obrazul. Ea i-a strâns uşor mâna şi l-a lăsat în faţa uşii fără să se mai uite după el.

Zece zile mai târziu, a primit o scrisoare de la ea. Era o misivă curios de protocolară şi nu pomenea nimic despre ce se întâmplase între ei; spunea că s-ar bucura ca el să vină să-i cunoască părinţii şi că îl aşteptau cu toţii cu plăcere să vină în St. Louis în weekendul următor, dacă putea.

Părinţii lui Edith l-au întâmpinat ceremonios şi rezervat, exact cum se aştepta, şi au făcut tot posibilul să nu-l lase o clipă să se simtă în largul lui. Doamna Bostwick îi punea întrebări, iar la răspunsurile lui reacţiona cu un „A-ha” plin de îndoială şi îl privea ciudat, ca şi cum ar fi fost murdar pe faţă sau i-ar fi curs sânge din nas. Era înaltă şi subţire ca Edith şi la început Stoner a fost luat prin surprindere de asemănare; dar figura doamnei Bostwick era mare şi apatică, lipsită de orice forţă sau delicateţe, şi purta urmele adânci ale unei nemulţumiri cronice.

Horace Bostwick era şi el înalt, dar era greoi şi puhav, aproape obez; şuviţe de păr cărunt îi tiveau craniul altminteri pleşuv, iar de pe maxilar îi atârnau falduri de piele flască. Când i se adresa lui Stoner, privea fix într-un punct de deasupra capului acestuia, de parcă ar fi zărit ceva în spatele lui, iar când i se răspundea, bătea darabana cu degetele groase pe paspoalul vestei.

Edith l-a întâmpinat pe Stoner ca pe un oaspete oarecare şi apoi s-a îndepărtat nepăsătoare, făcându-şi de lucru cu nimicuri. El o urmărea cu privirea, dar n-o putea face să se uite la el.

Era cea mai mare şi mai elegantă casă în care călcase vreodată. Încăperile erau înalte şi întunecoase, încărcate cu vaze de toate formele şi mărimile, argintărie lucind stins pe mese, comode şi scrinuri cu blaturi de marmură şi mobile delicate, cu tapiţerii bogate. Au trecut prin mai multe camere până au ajuns într-un salon spaţios unde, după cum a murmurat doamna Bostwick, ea şi soţul ei obişnuiau să stea la taifas cu prietenii.

Stoner s-a aşezat pe un fotoliu atât de fragil, încât îi era teamă să se mişte; îl simţea cum se clatină sub greutatea lui.

Edith dispăruse; Stoner o căuta din ochi aproape cu disperare; dar nu a mai coborât în salon decât peste aproape două ore, după ce Stoner şi părinţii ei îşi terminaseră „discuţia".

Care „discuţie" a fost ocolită, plină de apropouri şi dezlânată, întreruptă de lungi tăceri. Horace Bostwick a vorbit despre sine în monologuri scurte, ţintite la câţiva centimetri peste capul lui Stoner. Stoner a aflat astfel că Bostwick era de fel din Boston şi tatăl lui, mai spre bătrâneţe, făcuse o serie de investiţii imprudente care îi falimentaseră banca, distrugându-şi astfel cariera, precum şi viitorul fiului său în New England. („Trădat", a declarat Bostwick către tavan, „de nişte prieteni falşi".) Aşa că fiul a venit în Missouri la scurtă vreme după sfârşitul Războiului Civil, cu intenţia de a porni spre vest; dar nu a ajuns niciodată mai departe de Kansas City, unde mergea din când în când cu afaceri. Neuitând eşecul (sau trădarea) tatălui său, îşi păstrase prima slujbă de la o mică bancă din St. Louis; spre patruzeci de ani, cu siguranţa unui post mărunt de vicepreşedinte, s-a însurat cu o fată dintr-o familie bună din oraş. Din căsătorie a rezultat un singur copil; îşi dorise un băiat şi i se născuse o fată – încă o dezamăgire pe care nu se prea străduia să o ascundă. Ca mulţi bărbaţi care consideră că succesul de care au parte nu e deplin, era extraordinar de orgolios şi măcinat de sentimentul propriei importanţe. La fiecare zece sau cincisprezece minute scotea din buzunarul vestei un ceas mare de aur, se uita la el şi dădea din cap ca pentru sine.

Doamna Bostwick a intervenit mai rar şi a vorbit mai puţin despre sine, dar Stoner a citit-o repede. Era un anume tip de doamnă din sud. Provenea dintr-o familie veche şi discret scăpătată şi crescuse cu convingerea că situaţia precară în care se găsea familia era nepotrivită cu valoarea ei. Fusese învăţată să aştepte de la viitor o ameliorare a acestei condiţii, fără să se specifice niciodată exact în ce ar consta ameliorarea. Când se căsătorise cu Horace Bostwick, insatisfacţia se cronicizase într-atât încât făcea deja parte din fiinţa ei; şi pe măsură ce anii treceau, insatisfacţia şi amăreala s-au amplificat, s-au generalizat şi au înghiţit-o cu totul, încât niciun leac nu le mai putea alina. Avea vocea subţire şi stridentă, cu o notă de deznădejde care conferea o însemnătate aparte fiecărui cuvânt rostit.

Se însera deja când au atins în sfârşit subiectul pentru care se întâlniseră.

I-au spus ce dragă le era Edith şi cât de tare îi preocupa fericirea ei, i-au vorbit de avantajele de care se bucurase în viață. Stoner se simțea cumplit de jenat şi încerca să dea răspunsuri care, spera el, să fie şi potrivite.

— O fată extraordinară, a spus doamna Bostwick. Aşa de sensibilă.

Ridurile de pe față i s-au adâncit şi a continuat cu vechea ei amăreală:

— Niciun bărbat, nimeni nu poate înțelege pe deplin delicatețea... acea...

— Da, a întrerupt-o scurt Horace Bostwick.

Şi a început să pună întrebări despre ceea ce numea „perspectivele" lui Stoner. Acesta i-a răspuns cum putea el mai bine; nu se gândise niciodată cu adevărat la „perspective" şi l-a surprins şi pe el cât de anemice păreau acum.

Bostwick a continuat:

— Şi nu ai niciun fel de... resurse... altele decât cele pe care ți le aduce profesia dumitale?

— Nu, domnule, a răspuns Stoner.

Domnul Bostwick a clătinat din cap nemulțumit.

— Edith a avut... avantaje, înțelegi. Casă frumoasă, servitori, cele mai bune şcoli. Şi mă întreb – nu pot să nu mă tem de inevitabila diminuare a standardelor care ar decurge din... cum să-i zic... din situația dumitale, care...

Nu şi-a terminat fraza.

Stoner a simțit că îl apucă răul, dar şi furia. A aşteptat câteva secunde înainte să răspundă, străduindu-se ca vocea să-i sune cât mai plată şi mai inexpresivă.

— Trebuie să vă spun, domnule, că până acum nu am dat importanță acestor aspecte materiale. Fericirea lui Edith este, desigur, pentru mine... Dacă dumneavoastră credeți că Edith ar fi nefericită, atunci mă văd nevoit..

S-a oprit căutându-şi cuvintele. Voia să-i vorbească tatălui lui Edith despre dragostea lui pentru ea, de certitudinea sa că vor fi fericiți împreună, de cum va arăta viața lor. Dar nu a mai spus nimic. Figura lui Horace Bostwick exprima atâta îngrijorare, perplexitate şi ceva care aducea a teamă, că a fost prea surprins ca să mai continue.

— Nu, s-a grăbit să spună Horace Bostwick şi s-a luminat la faţă. M-ai înţeles greşit. Încercam doar să-ţi prezint anumite... dificultăţi... care ar putea apărea în viitor. Sunt sigur că voi doi aţi vorbit deja despre lucrurile astea şi sunt convins că ştiţi amândoi ce vreţi. Eu vă respect judecata şi...

Şi a rămas stabilit. S-au mai spus câteva cuvinte şi doamna Bostwick s-a întrebat cu voce tare unde s-o fi ascuns Edith atâta vreme. A strigat-o cu vocea ei subţire şi piţigăiată şi în câteva clipe Edith şi-a făcut apariţia în camera unde stăteau cu toţii. Nu i-a aruncat nicio privire lui Stoner.

Horace Bostwick i-a spus că avusese o discuţie foarte agreabilă cu „tânărul ei" şi că le dădeau binecuvântarea. Edith a încuviinţat din cap.

— Ei bine, a spus mama ei, avem planuri de făcut. Nunta în primăvară. Sau poate în iunie.

— Nu, a spus Edith.

— Cum, draga mea? a întrebat pe un ton amabil mama ei.

— Dacă e s-o facem, a spus Edith, vreau s-o facem repede.

— Nerăbdarea tinereţii, a spus domnul Bostwick şi şi-a dres glasul. Dar poate că mama ta are totuşi dreptate, draga mea. Sunt lucruri de pregătit, e nevoie de timp.

— Nu, a spus Edith din nou şi fermitatea din glasul ei i-a făcut pe toţi să-şi întoarcă privirea către ea. Trebuie să fie curând.

A urmat o tăcere. Apoi tatăl ei a spus, pe o voce surprinzător de blândă:

— Foarte bine, draga mea. Cum spui tu. Voi vedeţi-vă de planurile voastre.

Edith a dat din cap, a murmurat că are de făcut ceva şi a ieşit din cameră. Stoner nu a revăzut-o decât la cină; învăluit într-o tăcere regală, Horace Bostwick stătea în capul mesei. După cină, Edith le-a cântat la pian, dar prost şi înţepenit, cu multe greşeli. A anunţat că nu se simte bine şi s-a retras în camera ei.

În noaptea aceea, în camera de oaspeţi, William Stoner nu a avut somn. A stat cu ochii deschişi în întuneric, minunându-se de turnura stranie pe care o luase viaţa lui şi, pentru prima dată, s-a întrebat dacă era înţelept ce făcea. Gândul la Edith îl liniştea întrucâtva. Bănuia că toţi bărbaţii şovăie la fel ca el şi că îi încearcă aceleaşi îndoieli.

A doua zi de dimineaţă trebuia să prindă primul tren spre Columbia, aşa că îi rămânea foarte puţin timp după micul dejun. Ar fi vrut să ia tramvaiul până la gară, dar domnul Bostwick a insistat să-l ducă unul din

servitori cu trăsura. Edith urma să-i scrie în câteva zile despre pregătirile de nuntă. Le-a mulțumit soților Bostwick şi şi-a luat la revedere; l-au condus până la uşă, împreună cu Edith. Aproape ajunsese la poartă când a auzit paşi în urma lui. S-a întors. Era Edith. Stătea țeapănă cât era de înaltă, palidă la față şi îl privea fix.

— O să încerc să-ți fiu o soție bună, William, a spus. O să încerc.

Şi-a dat seama că pentru prima dată de când intrase în casa aceea, cineva îi spunea pe nume.

4

Din motive pe care a refuzat să le explice, Edith nu a vrut să se mărite în St. Louis, aşa că nunta a avut loc în Columbia, în marele salon al Emmei Darley unde îşi petrecuseră primele ore împreună. Era prima săptămână din februarie, abia începuse vacanța intersemestrială. Soții Bostwick au sosit cu trenul de la St. Louis, iar părinții lui William, care nu o cunoscuseră încă pe Edith, au venit de la fermă cu căruța şi au ajuns sâmbătă după-amiază, cu o zi înainte de nuntă.

Stoner a vrut să le ia o cameră la hotel, dar ei au preferat să stea la soții Foote, cu toate că aceştia deveniseră foarte reci şi distanți de când William nu mai lucra la ei.

— N-am şti noi ce să facem la hotel, i-a spus taică-său cu toată seriozitatea. Şi vărul maică-tii poate să ne suporte o noapte.

În aceeaşi seară, William a închiriat o şaretă şi şi-a dus părinții în oraş, acasă la Emma Darley, ca să o cunoască pe Edith.

I-a întâmpinat la uşă doamna Darley. Aruncând o privire fugară şi stânjenită către părinții lui William, i-a poftit în salon. Amândoi s-au aşezat cu grijă, de parcă le era frică să se mişte în hainele noi.

— Nu ştiu ce o reține pe Edith, a spus doamna Darley după o vreme. Vă rog să mă scuzați.

Şi a ieşit din cameră să-şi cheme nepoata.

După destul de mult timp, a venit şi Edith; a intrat în salon încet, reticentă, cu un aer deopotrivă sfidător şi speriat.

S-au ridicat în picioare şi preț de câteva clipe au rămas aşa toți patru, stingheri, neştiind ce să spună. Apoi Edith s-a apropiat încordată şi a dat mâna întâi cu mama lui William, apoi cu tatăl.

— Ziua bună, a spus taică-său protocolar şi imediat i-a dat drumul mâinii, ca şi cum s-ar fi temut să nu se rupă.

Edith s-a uitat la el, a încercat să zâmbească şi s-a tras în spate.

— Luați loc, a spus. Vă rog să luați loc.

S-au aşezat. William a spus ceva. I se părea că are vocea gâtuită.

Într-un moment de tăcere, maică-sa a spus, încet şi pe un ton de mirare, de parcă vorbea singură:

— Dar ce drăguță e, nu-i aşa?

William a râs scurt şi a spus cu blândețe:

— Da, mamă, aşa e.

După asta au reuşit să discute cu ceva mai multă dezinvoltură, deşi continuau să-şi arunce priviri scurte şi apoi să-şi ferească repede ochii. Edith a murmurat că se bucură să-i cunoască şi că îi pare rău că nu s-au întâlnit mai demult.

— Şi când ne aşezăm la casa noastră...

S-a oprit şi William s-a întrebat dacă o să ducă fraza până la capăt.

— Când ne aşezăm la casa noastră, trebuie neapărat să veniți în vizită.

— Mulțumim frumos, a spus maică-sa.

Conversația a continuat, dar întreruptă de lungi tăceri. Edith era tot mai agitată şi deja începea să se observe: o dată sau de două ori nu a răspuns la o întrebare care îi era adresată. William s-a ridicat în picioare, iar maică-sa, după ce a aruncat o privire neliniştită în jur, s-a ridicat şi ea. Dar taică-său nu s-a clintit. O privea pe Edith drept în față şi nu a scăpat-o din ochi multă vreme.

În cele din urmă, a spus:

— William a fost mereu un băiat bun. E bine că şi-a luat o femeie de treabă. Un bărbat are nevoie de o femeie care să aibă grijă de el şi să-i aducă mângâiere. Să fii bună cu William. I-ar prinde bine cineva care să fie bun cu el.

Edith şi-a smucit capul în spate ca într-un gest reflex provocat de un şoc; avea ochii larg deschişi şi preț de o clipă William a crezut că e furioasă. Dar nu era. Taică-său şi Edith s-au uitat lung unul la celălalt şi niciunul nu şi-a ferit privirea.

— O să încerc, domnule Stoner, a spus Edith. O să încerc.

Apoi tatăl lui s-a ridicat şi el în picioare, s-a înclinat cu stângăcie şi a spus:

— Se face târziu. Ar trebui s-o luăm din loc.

Şi a pornit spre uşă, cu nevasta alături, o siluetă micuță, întunecată şi amorfă, lăsându-i pe Edith şi pe William singuri.

Edith nu i-a vorbit. Dar când s-a întors să-i spună noapte bună, William a văzut că ochii îi înotau în lacrimi. S-a aplecat să o sărute şi a simțit pe braț forța delicată a degetelor ei.

Lumina limpede şi rece a după-amiezii de februarie cădea pieziş prin ferestrele casei, frântă de siluetele care se foiau prin salonul mare. Părinții lui William stăteau ciudat de singuri într-un colț; soții Bostwick, care sosiseră doar cu o oră în urmă cu trenul de dimineață, stăteau lângă ei fără să-i privească; Gordon Finch se plimba de colo colo cu paşi grei, neliniştiți, ca şi cum ar fi avut o sarcină importantă; mai erau câteva persoane, prieteni de-ai lui Edith sau de-ai părinților ei pe care William nu-i cunoştea. Îşi auzea vocea adresându-li-se celor din jur, îşi simțea buzele zâmbind şi auzea vocile celorlalți înăbuşite parcă de straturi de pânză groasă.

Gordon Finch era acum lângă el; din costumul de culoare închisă îi ieşea fața transpirată şi lucioasă. A rânjit agitat:

— Eşti gata, Bill?

Stoner a simțit că dă din cap.

— Condamnatul are o ultimă dorință? a spus Finch.

Stoner a zâmbit şi a scuturat din cap.

Finch i-a pus o mână pe umăr.

— Nu trebuie decât să stai lângă mine; faci ce-ți spun eu; totul e sub control. Edith o să coboare în câteva clipe.

Se întreba dacă o să-şi mai amintească ceva din toate astea după ce se termină; totul părea învăluit în ceață, parcă privea printr-o perdea de abur. Şi-a auzit vocea întrebându-l pe Finch:

— Preotul... Nu l-am văzut. A venit?

Finch a râs, a clătinat din cap şi a spus ceva. Apoi, dinspre cei prezenți s-a ridicat un murmur. Edith cobora scara.

În rochia ei albă, părea o lumină rece care inundă camera. Involuntar, Stoner a dat să pornească spre ea, dar a simțit mâna lui Finch pe braț, oprindu-l. Edith era palidă, dar i-a zâmbit uşor. Apoi a ajuns lângă el şi au continuat împreună. În fața lor stătea un necunoscut cu guler rotund; era scund şi gras şi avea trăsături nedefinite. Mormăia cuvinte şi citea dintr-o

carte pe care o ținea în mâini. William şi-a auzit vocea răspunzând tăcerilor. O simțea pe Edith tremurând lângă el.

Apoi a urmat o tăcere lungă şi încă nişte cuvinte murmurate şi râsete. Cineva a spus:

— Sărută mireasa!

A simțit că cineva îl trage să se întoarcă; Finch rânjea în fața lui. I-a zâmbit lui Edith, figura ei îi înota în fața ochilor. A sărutat-o; avea buzele la fel de uscate ca el.

A simțit că i se strânge mâna; lumea îl bătea pe umăr şi râdea; era o foială generală. Au intrat pe uşă alte persoane. Pe masa lungă din capătul camerei apăruse un bol de punci din cristal fațetat. Era şi un tort. Cineva le-a împreunat mâinile; era şi un cuțit; a înțeles că trebuie să o țină de mână când taie tortul.

Apoi a fost luat de lângă Edith şi n-a mai putut-o zări prin marea de oameni. Vorbea şi râdea, dădea din cap cu ochii roată prin cameră după Edith. Şi-a văzut părinții, în picioare, în acelaşi colț de cameră din care nu se mişcaseră. Maică-sa zâmbea şi taică-său îşi ținea stingher mâna pe umărul ei. A dat să meargă la ei, dar nu s-a putut desprinde de persoana care îl ținea de vorbă.

Apoi a văzut-o pe Edith. Era cu părinții şi cu mătuşa ei; tatăl ei studia mulțimea din cameră uşor încruntat, parcă iritat de toată lumea aia de-acolo; mama ei plângea, avea ochii roşii şi umflați deasupra pometilor cărnoşi şi gura îmbufnată, ca un copil. Doamna Darley şi Edith o mângâiau; doamna Darley îi vorbea repede, ca şi cum încerca să-i explice ceva. Dar chiar şi din celălalt capăt al camerei William vedea că Edith nu spune nimic; fața ei era ca o mască, albă şi imobilă. Câteva momente mai târziu, au condus-o pe doamna Bostwick afară din cameră şi William nu a mai văzut-o pe Edith până la finalul sindrofiei, când Gordon Finch i-a şoptit ceva la ureche, l-a tras spre o uşă care dădea într-o grădină micuță şi i-a dat brânci afară. Acolo îl aştepta Edith, înfofolită ca să se apere de frig, cu gulerul ridicat peste fața care aproape nici nu se vedea. Gordon Finch, râzând şi spunând lucruri din care William nu înțelegea nimic, i-a zorit pe alee până în stradă, unde îi aştepta o cabrioletă să-i ducă la gară. Abia în trenul care îi ducea spre St. Louis să-şi petreacă săptămâna de miere, William Stoner a realizat în sfârşit că totul se terminase şi că avea o soție.

Şi-au început viața împreună inocenți, dar inocența lor era de o natură profund diferită. Erau amândoi virgini şi conştienți de lipsa lor de experiență; dar în timp ce William, care crescuse la fermă, privea procesele normale ale vieții ca pe ceva cât se poate de banal, pentru Edith acestea erau profund misterioase şi neaşteptate. Nu ştia nimic despre asemenea lucruri şi o parte din ea nici nu voia să ştie.

Şi astfel, ca în atâtea alte cazuri, luna lor de miere a fost un eşec; dar n-au vrut s-o recunoască, nici măcar în sinea lor, şi n-au realizat semnificația acestui eşec decât mult mai târziu.

Au ajuns în St. Louis duminică noaptea. În tren, printre necunoscuți care îi priveau curios şi aprobator, Edith s-a animat, era aproape veselă. Au râs şi s-au ținut de mână şi au vorbit despre viitor. Până au ajuns în oraş şi William a găsit o trăsură care să-i ducă la hotel, veselia lui Edith era deja uşor isterică.

Aproape că a trebuit s-o ducă pe sus, în timp ce ea râdea în hohote, pe uşa Hotelului Ambassador, o clădire masivă de piatră maronie. Holul era aproape pustiu, întunecos şi apăsător ca o peşteră; imediat ce au intrat, Edith a tăcut brusc şi, nesigură pe picioare, a străbătut la brațul lui holul enorm până la recepție. Când au ajuns în cameră, îi era rău, tremura de parcă o luase febra, avea buzele vinețiii şi fața albă ca varul. William a vrut să cheme un doctor; dar ea a insistat că nu e decât din cauza oboselii, că avea nevoie de odihnă. Au discutat cu gravitate despre cât de stresantă fusese ziua şi Edith a făcut aluzie la faptul că are o sensibilitate care îi dă de furcă uneori. A murmurat, dar fără să se uite la el şi fără nicio inflexiune în voce, că vrea ca primele lor ore împreună să fie perfecte.

Iar William a spus:

— Sunt... or să fie. Trebuie să te odihneşti. Căsnicia noastră poate începe şi mâine.

Şi, ca atâția tineri soți despre care auzise şi pe seama cărora făcuse uneori glume, şi-a petrecut noaptea nunții separat de soția sa, încovrigat incomod pe o canapea, fără somn, cu ochii deschişi, numărând orele.

S-a trezit devreme. Apartamentul, rezervat şi plătit ca dar de nuntă de părinții lui Edith, era la etajul zece şi oferea o privelişte amplă asupra oraşului. A strigat-o încet pe Edith, care a apărut din dormitor în câteva minute, legându-şi cordonul capotului, căscând somnoroasă, zâmbind uşor. William a simțit cum îl cuprinde dragostea pentru ea şi i se pune un nod în

gât; a luat-o de mână şi au stat la fereastra camerei de zi, privind în jos. Automobile, pietoni şi trăsuri se mişcau pe străzile înguste de dedesubt; li se părea că sunt rupți de umanitate şi de preocupările ei. În zare, dincolo de clădirile pătrățoase de piatră şi cărămidă roşie, fluviul Mississippi îşi unduia apele albastre-maronii sub soarele dimineții; vapoarele şi barjele care înaintau în sus şi în jos pe meandrele nemişcate păreau nişte jucării, deşi coşurile lor umpleau aerul de iarnă cu mari cantități de fum cenuşiu. Pe William l-a cuprins o stare de calm; şi-a petrecut brațul în jurul umerilor soției lui, a strâns-o uşor lângă el şi au privit amândoi spre lumea care părea plină de promisiuni şi aventuri paşnice.

Au luat micul dejun devreme. Edith părea să se fi odihnit şi să-şi fi revenit după indispoziția din seara trecută; era din nou aproape veselă şi îl privea pe William cu o căldură şi o intimitate pe care el le-a luat drept recunoştință şi iubire. Nu au adus vorba despre seara precedentă; când şi când, Edith îşi privea verigheta şi o aranja pe deget.

S-au îmbrăcat bine şi s-au plimbat pe străzile din St. Louis care începeau să se umple de oameni; s-au uitat la mărfurile din vitrine, au vorbit despre viitor şi au dezbătut cu gravitate cu ce o să-l umple. William a început să-şi recapete ceva din dezinvoltura şi elocința pe care le descoperise când îi făcea curte acestei femei care îi devenise soție; Edith se agăța de brațul lui şi părea atentă ca niciodată la cuvintele lui. Pe la mijlocul dimineții au băut o cafea într-o prăvălie mică şi caldă şi au privit la trecătorii mergând în pas grăbit prin frigul de afară. Au găsit o trăsură şi s-au dus la Muzeul de Artă. Au străbătut la braț sălile înalte, scăldate în strălucirea caldă a luminii reflectate în tablouri. De la liniştea, căldura şi aerul care împrumutase atemporalitatea picturilor şi a sculpturilor, William a simțit un val de afecțiune pentru fata înaltă şi delicată care păşea alături de el şi s-a simțit cuprins de o pasiune cuminte, caldă şi de o senzualitate solemnă, asemenea culorilor care radiau din pereții din jurul lui.

Când au plecat de la muzeu, spre seară, se înnorase şi se pornise o burniță uşoară; dar William Stoner purta în el căldura pe care o acumulase în muzeu. Au ajuns la hotel puțin după apusul soarelui; Edith s-a dus în dormitor să se odihnească, iar William a sunat la recepție să comande o cină uşoară în cameră; şi, dintr-o inspirație subită, a coborât personal la bar şi a cerut să se pună la gheață o sticlă de şampanie care să le fie trimisă într-o

oră. Barmanul a dat din cap cu un aer posac şi a răspuns că nu are şampanie bună. Până la 1 iulie, Prohibiția avea să se extindă în toată țara; deja deveniseră ilegale producția de bere sau distilarea alcoolului; şi nu mai rămăseseră mai mult de cincizeci de sticle de şampanie în total în crama hotelului. Şi va trebui să ceară pe ea mai mult decât face. Stoner a zâmbit şi a spus că e în regulă.

Deşi în casa părinților ei, la ocazii speciale, Edith mai băuse un pahar de vin, nu degustase niciodată şampanie. În timpul cinei, servită pe o măsuță pătrată din camera de zi, arunca priviri neliniştite către sticla ciudată şi găletuşa ei cu gheață. Două lumânări în sfeşnice mătuite de alamă ardeau cu flăcări inegale în întunericul camerei; William stinsese celelalte lumini. Stăteau de vorbă, cu flăcările lumânărilor pâlpâind între ei, iar lumina se reflecta în conturul sticlei lucioase şi întunecate, aruncând scânteieri pe gheața din frapieră. Erau amândoi neliniştiți şi precaut de veseli.

A scos dopul şampaniei cu mişcări de începător; Edith s-a speriat de zgomotul care a sunat ca o împuşcătură; spuma albă a țâşnit din sticlă şi i s-a scurs pe mână. Au râs amândoi de stângăcia lui. Au băut câte un pahar şi Edith s-a prefăcut amețită. Au băut încă un pahar. Lui William i s-a părut că vede cum o cuprinde moleşeala, cum i se aşterne liniştea pe chip şi melancolia îi întunecă privirea. S-a ridicat şi a dat ocol mesei înguste la care stăteau; s-a dus în spatele ei şi i-a pus mâinile pe umeri, minunându-se de cât de grele par degetele lui groase pe contururile ei delicate. Edith s-a încordat la atingerea lui şi el şi-a lăsat mâinile să-i urce uşor pe gâtul zvelt şi să se joace o clipă prin părul fin, cu nuanțe roşietice; gâtul era tensionat, tendoanele vibrau de încordare. Şi-a pus mâinile pe brațele ei şi a tras-o uşor până s-a ridicat de pe scaun; i-a întors fața spre el. Ochii ei, larg deschişi şi aproape transparenți în lumina lumânării, îl priveau fără să-l vadă. El a simțit o intimitate rezervată față de ea şi un soi de milă față de neajutorarea ei; dorința îl sugruma şi nu putea să vorbească. A tras-o uşor în direcția dormitorului şi a simțit împotrivirea bruscă şi abandonul conştient.

Dormitorul era cufundat în beznă; a lăsat uşa deschisă şi flacăra lumânărilor licărea slab în întunericul camerei. A şoptit ceva să o liniştească, dar cuvintele îi erau înăbuşite şi nu auzea nici el ce spune. A cuprins-o în brațe şi a bâjbâit după nasturii care să-i deschidă drumul spre ea. Ea s-a tras de lângă el fără să arate nicio emoție; în semiîntuneric el a văzut că avea ochii închişi şi buzele strânse. S-a întors cu spatele la el şi, cu

o mişcare rapidă, şi-a desfăcut rochia care i-a căzut boţită la picioare. Avea braţele şi umerii goi; tremura de parcă i-ar fi fost frig şi a spus cu o voce egală:

— Du-te în camera cealaltă. Sunt gata într-o clipă.

A mângâiat-o pe braţ şi i-a atins umărul cu buzele, dar ea nu s-a întors spre el.

S-a înapoiat în camera de zi şi a privit lumânările care pâlpâiau peste resturile cinei lor, în centrul cărora trona sticla de şampanie, încă mai mult de jumătate plină. Şi-a turnat un pahar şi a băut; se încălzise şi devenise dulceagă.

Când a revenit, Edith era întinsă în pat, acoperită până la bărbie; stătea cu faţa în sus, cu ochii închişi, şi o uşoară încruntare îi încreţea fruntea. Stoner s-a dezbrăcat fără zgomot, ca şi cum n-ar fi vrut s-o trezească, şi s-a urcat în pat lângă ea. Câteva clipe a stat aşa, singur cu dorinţa lui care devenise ceva impersonal, un lucru numai al lui. I-a vorbit lui Edith încercând să găsească la ea răspunsul pentru ce simţea; nu i-a răspuns. A atins-o şi a simţit sub pânza subţire a cămăşii de noapte trupul după care tânjise. A mângâiat-o; ea nu a schiţat niciun gest; cutele de pe frunte i s-au adâncit. A vorbit din nou, rostindu-i numele în tăcerea dintre ei, apoi a venit deasupra ei, cu stângăcie, dar cu blândeţe. Când i-a atins pielea fină a coapselor, ea şi-a întors brusc capul şi şi-a acoperit faţa cu braţul. Nu a scos niciun sunet.

Mai târziu, s-a întins lângă ea şi i-a vorbit în liniştea iubirii lui. Edith avea acum ochii deschişi şi îl privea din umbră; nicio expresie nu i se citea pe faţă. Dintr-odată, a zvârlit deoparte aşternuturile de pe ea şi s-a repezit la baie. Stoner a văzut cum se aprinde lumina şi a auzit-o vomitând, cu zgomot, amarnic. A strigat-o şi s-a dus la uşă, dar era încuiată. A strigat-o din nou; niciun răspuns. S-a întors în pat şi a aşteptat-o. După câteva minute de linişte, lumina din baie s-a stins şi s-a deschis uşa. Edith a ieşit şi s-a îndreptat ţeapănă spre pat.

— E din cauza şampaniei, a spus. N-ar fi trebuit să beau şi al doilea pahar.

S-a învelit la loc şi s-a întors cu spatele la el; în câteva clipe i-a auzit respiraţia egală şi profundă; adormise.

S-au întors în Columbia cu două zile mai devreme decât planificaseră; erau agitați şi resimțeau tensiunea izolării, erau ca într-o închisoare pentru doi. Edith a spus că ar trebui să se întoarcă în Columbia ca William să-şi poată pregăti cursurile, iar ea să se apuce să pună la punct noul lor apartament. Stoner a fost de acord imediat – spunându-şi că lucrurile or să se îndrepte odată ce se vor aşeza la casa lor, printre cunoscuți şi locuri familiare. Şi-au făcut bagajele în aceeaşi după-amiază şi până seara erau în trenul de Columbia.

În vârtejul şi în buimăceala zilelor de dinainte de căsătorie, Stoner găsise un apartament disponibil la etajul întâi al unei case vechi care arăta ca un hambar, la cinci străzi de Universitate. Era întunecos şi gol, avea un singur dormitor, o bucătărie minusculă şi o cameră de zi uriaşă, cu ferestre înalte; la un moment dat locuise acolo un artist, profesor la Universitate, care nu ținuse prea curat; duşumelele late, închise la culoare erau pline de stropi de galben strălucitor, de albastru şi roşu, iar pereții erau mânjiți cu vopsea şi cu mizerie. Lui Stoner apartamentul i se părea romantic şi comod şi îl socotea un loc potrivit să începi o viață nouă.

Edith a abordat apartamentul ca pe un inamic care trebuie doborât. Cu toate că nu era obişnuită cu munca fizică, a râcâit aproape toată vopseaua de pe pereți şi podea şi a frecat mizeria pe care şi-o imagina ascunsă peste tot; făcuse băşici la mâini şi pe chip i se întipărise o expresie de încordare, iar sub ochi avea cearcăne negre. Când Stoner a încercat s-o ajute, s-a încăpățânat, a strâns din buze şi a clătinat din cap; el trebuia să-şi folosească timpul pentru studiu, a spus; asta era treaba *ei.* Când a ajutat-o totuşi cu de-a sila, a devenit aproape ursuză, pentru că s-a simțit umilită. Nedumerit şi neajutorat, s-a retras şi a privit-o cum continua, încrâncenată şi nepricepută, să frece podelele şi pereții care străluceau de curățenie, să croiască perdele şi să le atârne, strâmb, la ferestrele înalte, să repare şi să vopsească iar şi iar mobila la mâna a doua pe care începuseră să o adune. Deşi nu se pricepea, lucra cu o ferocitate tăcută şi concentrată, încât, până se întorcea William după-amiaza de la Universitate, era epuizată. Cu ultimele forțe, pregătea cina, lua câteva îmbucături, apoi murmura ceva şi dispărea în dormitor, unde dormea ca drogată până a doua zi şi nu se scula decât după ce William pleca la cursuri.

În mai puțin de o lună, Stoner ştia deja că dăduse greş în căsnicie; înainte să se încheie primul an, a încetat să mai spere că se va mai ameliora ceva. A învățat să păstreze tăcerea şi nu a insistat cu dragostea. Dacă îi vorbea sau o atingea cu tandrețe, Edith se retrăgea imediat în sine, îndura fără un cuvânt, iar apoi, zile întregi, se supunea la noi extreme ale extenuării. Dintr-o încăpățânare care îi caracteriza pe amândoi, dormeau în acelaşi pat; uneori, în somn, Edith se lipea fără să-şi dea seama de el; şi atunci, uneori, tăria lui şi tot ce ştia prea bine cedau în fața iubirii şi venea deasupra ei. Dacă o trezea, se încorda şi devenea țeapănă ca o scândură, întorcea capul într-o parte, cu gestul binecunoscut, şi îndura violul cu fața îngropată în pernă; când se întâmpla aşa, Stoner îşi săvârşea dragostea cât putea de repede, urându-se pentru grabă şi regretându-şi înflăcărarea. Alteori, mai rar, Edith rămânea amorțită de somn; şi atunci era pasivă şi murmura adormită; nu ştia nici el dacă protesta sau era surprinsă. Ajunsese să aştepte cu înfrigurare aceste momente rare şi imprevizibile, pentru că atunci se putea preface că vede în consimțământul ei toropit de somn un fel de reacție.

Şi nu putea vorbi cu ea despre starea ei, pe care el o lua drept nefericire. Dacă încerca, ea o socotea o observație asupra modului în care îşi făcea datoria şi asupra persoanei ei, şi atunci se îndepărta de el, la fel de morocănoasă ca în momentele când făcea dragoste cu ea. El se învinovățea pentru propria-i nepricepere şi se considera responsabil pentru starea ei.

Cu o înverşunare tăcută, născută din disperare, recurgea la mici gesturi menite să-i facă plăcere. Îi aducea daruri pe care ea le accepta cu indiferență, comentând uneori, discret, asupra costului; o ducea la plimbări sau picnicuri în pădurile din jurul oraşului, dar ea obosea uşor şi câteodată i se făcea de-a dreptul rău; îi vorbea de munca lui la fel ca în vremea când îi făcea curte, dar ea nu mai arăta decât un interes indulgent, de formă.

În cele din urmă, deşi îi cunoştea timiditatea, a insistat cu toată blândețea să înceapă să invite musafiri acasă. Au organizat un ceai informal la care au venit câțiva dintre asistenții şi lectorii mai tineri din catedră şi au dat câteva mici dineuri. Nimic din comportamentul lui Edith nu arăta dacă e mulțumită sau nu; dar se ocupa de pregătiri cu furie, ca o apucată, încât până soseau invitații era deja isterică de agitație şi de oboseală, însă nimeni în afară de William nu-şi dădea seama.

Era o gazdă bună. Stătea de vorbă cu oaspeții cu atâta însuflețire, încât lui William îi părea o cu totul altă persoană. În prezența invitaților, chiar şi cu el vorbea cu o intimitate şi o căldură care îl surprindeau de fiecare dată. Îi spunea Willy, chestie care îl emoționa în mod straniu, şi uneori îşi lăsa mâna ei moale pe umărul lui.

Dar odată plecați invitații, fațada se năruia, iar ea se prăbuşea cu totul. Vorbea despre oaspeți cu acreală, închipuindu-şi insulte şi impoliteți obscure; reconstituia cu disperare propriile gesturi, pe care le considera erori de neiertat; se aşeza şi rămânea nemişcată între resturile de la petrecere, îmbufnată, şi respingea încercările lui William de a o ridica de acolo, trântindu-i răspunsuri scurte şi aiurite, pe un ton egal şi sec.

O singură dată se fisurase fațada în prezența oaspeților.

La câteva luni după căsătoria lor, Gordon Finch se logodise cu o fată pe care o cunoscuse întâmplător în vremea când era încartiruit la New York şi ai cărei părinți locuiau în Columbia. Lui Finch i se oferise un post permanent de prodecan şi toată lumea accepta tacit că, după moartea lui Josiah Claremont, Finch va fi printre primii luați în calcul pentru funcția de decan al Colegiului. Cu oarecare întârziere, pentru a sărbători deopotrivă noul post al lui Finch şi anunțarea logodnei, Stoner i-a invitat pe amândoi la cină.

Au sosit pe înserat, într-o zi caldă de sfârşit de mai, într-un automobil nou, decapotabil, negru şi lucios, care a scos câteva rateuri în timp ce Finch îl parca cu mişcări experte pe aleea pavată cu cărămidă din fața casei lui Stoner. A claxonat şi a făcut vesel cu mâna până au apărut William şi Edith. Lângă el stătea o fată mărunțică şi negricioasă, cu fața rotundă şi zâmbitoare.

A prezentat-o drept Caroline Wingate şi au făcut un pic de conversație în timp ce Finch o ajuta să coboare din maşină.

— Ei, ce părere aveți? a întrebat Finch, bătând uşor cu pumnul în aripa din față a maşinii. O frumusețe, nu-i aşa? E a tatălui lui Caroline. Mă gândesc să-mi iau şi eu una la fel, ca să...

Vocea i s-a pierdut şi şi-a mijit ochii; a cântărit maşina cu o privire meditativă, de parcă îşi contempla propriul viitor.

Apoi aerul şugubăț şi vioi i-a revenit. În glumă, a dus un deget la buze, s-a uitat în jur pe sub sprâncene şi a luat de pe bancheta din spate o pungă mare de hârtie.

— Pileală, a şoptit. Abia făcută. Acoperă-mă, frate. Poate reuşim s-o băgăm în casă.

Cina a decurs bine. Stoner nu-l mai văzuse pe Finch aşa prietenos de ani de zile; şi-a amintit cum se întâlneau el şi Finch şi Dave Masters vinerea, după cursuri, cu atâta vreme în urmă, cum beau bere şi stăteau de vorbă. Caroline, logodnica, nu a spus mai nimic; zâmbea fericită la bancurile şi ocheadele lui Finch. Stoner a fost şocat şi aproape invidios să vadă că Finch ținea sincer la fata asta drăguță şi oacheşă şi că tăcerea ei venea din afecțiunea şi fascinația față de el.

Până şi lui Edith i se mai risipiseră puțin tensiunea şi încordarea; zâmbea degajată şi râdea firesc. Finch glumea cu ea şi se purta cu o familiaritate de care Stoner, soțul ei, îşi dădea seama că e incapabil; iar Edith părea fericită aşa cum nu mai fusese de luni de zile.

După cină Finch a adus punga de hârtie din răcitor, unde o pusese mai devreme, şi a scos din ea câteva sticle închise la culoare. Era o băutură pe care o făcuse în secret şi cu mare ceremonie în debaraua din garsoniera lui.

— Nu mai am unde să-mi țin hainele, a spus, dar omul trebuie să-şi respecte ierarhiile.

Cu grijă, cu ochii mijiți, în lumina care-i scălda fața albă şi părul blond ce începea să se răărească, cu gesturile unui chimist care măsoară o substanță rară, a turnat berea din sticlă în pahare.

— Trebuie să fii atent cu chestia asta, a spus. Sunt multe depuneri pe fundul sticlei şi, dacă torni prea repede, te alegi cu ele în pahar.

Au băut toți câte un pahar de bere şi l-au felicitat pe Finch pentru aromă. Era, într-adevăr, surprinzător de reuşită, seacă şi uşoară şi de culoarea care trebuie. Până şi Edith şi-a terminat paharul şi a mai băut încă unul.

S-au amețit puțin; râdeau cu gândul aiurea, nostalgic; se priveau cu alți ochi.

Stoner a spus, ridicând paharul:

— Mă întreb ce-ar fi zis Dave despre berea asta.

— Dave? a întrebat Finch.

— Dave Masters. Nu mai ştii cât îi plăcea berea?

— Dave Masters, a spus Finch. Amicul Dave. Mare, mare păcat.

— Masters, a spus Edith. Zâmbea cețos. Nu era prietenul vostru care a murit în război?

— Ba da, a spus Stoner. El e.

L-a cuprins vechea tristețe, dar i-a zâmbit lui Edith.

— Amicul Dave, a spus Finch. Edie, soțul tău şi cu mine şi cu Dave nu ne mai săturam – cu mult înainte să te cunoască pe tine, evident. Amicul Dave...

Au zâmbit amintindu-şi de Dave Masters.

— Erați prieteni buni? a întrebat Edith.

Stoner a dat din cap.

— Eram prieteni buni.

— Château-Thierry. Finch şi-a golit paharul. A dracu treabă războiul ăsta. A clătinat din cap. Cât despre Dave, ce să zic? Probabil în clipa asta e pe undeva şi râde de noi. Nu era el omul care să-şi plângă de milă. Oare o fi apucat să vadă ceva din Franța?

— Nu ştiu, a spus Stoner. A fost ucis la scurtă vreme după ce a ajuns acolo.

— Ar fi păcat să nu fi apucat. Mereu am fost convins că ăsta e unul dintre principalele motive pentru care s-a înrolat. Să vadă ceva din Europa.

— Europa, a spus Edith răspicat.

— Mda, a spus Finch. Amicu' Dave nu-şi dorea el prea multe de la viață, dar nu voia să moară fără să vadă Europa.

— Şi eu trebuia să plec în Europa la un moment dat, a spus Edith. Zâmbea şi în ochi îi licărea neputința. Ții minte, Willy? Trebuia să plec cu mătuşa Emma chiar înainte să ne căsătorim. Mai ții minte?

— Țin minte, a spus Stoner.

Edith a râs aspru şi a clătinat din cap a nedumerire.

— Parcă a trecut o veşnicie, dar nu e aşa. Cât a trecut, Willy?

— Edith..., a spus Stoner.

— Să vedem. Trebuia să plecăm în aprilie. A trecut un an. Şi acum suntem în mai. Aş fi fost... Dintr-odată ochii i s-au umplut de lacrimi, cu toate că zâmbea cu o voioşie țeapănă. Acum presupun că n-o să mai ajung niciodată. Mătuşa Emma o să moară în curând şi n-o să mai am niciodată ocazia să...

Apoi, cu zâmbetul încă înghețat pe buze şi cu ochii şiroind de lacrimi, a început să hohotească. Stoner şi Finch s-au ridicat în picioare.

— Edith, a spus Stoner neajutorat.

— Ah, lasă-mă în pace!

Cu o răsucire ciudată, s-a ridicat şi a stat dreaptă în faţa lor, cu ochii închişi strâns şi mâinile încleştate pe lângă corp.

— Cu toţii! Lăsaţi-mă în pace!

Cu asta s-a întors şi s-a împleticit spre dormitor, trântind uşa în urma ei.

Preţ de câteva secunde, nimeni n-a scos o vorbă; ascultau hohotele înăbuşite ale lui Edith. Apoi Stoner a spus:

— Vă rog să o scuzaţi. E obosită şi nici nu s-a simţit prea bine. Presiunea e mare...

— Sigur, ştiu cum e, Bill. Finch a râs găunos. Aşa e cu femeile. Presupun că o să aflu şi eu pe pielea mea cât de curând. S-a uitat la Caroline, a râs iar şi şi-a coborât vocea: N-o mai deranjăm pe Edie acum. Mulţumeşte-i tu din partea noastră, spune-i că a fost o cină excelentă, şi vă aşteptăm pe la noi când ne aşezăm la casa noastră.

— Mersi, Gordon, a spus Stoner. Îi transmit.

— Şi nu-ţi face *griji,* a spus Finch. I-a tras lui Stoner un pumn în braţ, în joacă. Se mai întâmplă.

După ce Gordon şi Caroline au plecat, după ce a auzit maşina cea nouă dispărând în noapte cu mugete şi pocnituri, William Stoner a rămas în picioare în mijlocul sufrageriei, şi a ascultat hohotele seci şi regulate ale lui Edith. Era un sunet ciudat de impersonal şi lipsit de orice emoţie şi părea că n-o să înceteze niciodată. Ar fi vrut să o aline; dar nu ştia ce să spună. Aşa că a rămas în picioare, ascultând, şi după o vreme şi-a dat seama că era prima dată când o auzea plângând.

După petrecerea dezastruoasă cu Gordon Finch şi Caroline Wingate, Edith a părut aproape mulţumită şi mai calmă ca niciodată de când erau căsătoriţi. Dar nu a mai vrut să primească pe nimeni şi evita să iasă din apartament. Stoner făcea mai toate cumpărăturile după liste pe care i le dădea ea, nişte foiţe de hârtie albastră cu un scris chinuit şi copilăresc. Părea să se simtă cel mai bine singură; stătea ore întregi lucrând goblenuri sau brodând feţe de masă şi şervete, cu un zâmbet numai pentru ea pe buze. Emma Darley, mătuşa ei, a început s-o viziteze tot mai des; de multe ori, când venea după-amiaza de la Universitate, William le găsea împreună, bând ceai şi conversând cu voce joasă, aproape şoptită. Îl întâmpinau întotdeauna politicos, dar William ştia că se uitau la el cu regret; doamna Darley rareori rămânea mai mult de câteva minute după venirea lui. A

învățat să păstreze un respect rezervat şi gingaş faţă de lumea în care Edith începuse să trăiască.

În vara anului 1920, a petrecut o săptămână la ferma părinților, în timp ce Edith şi-a vizitat familia în St. Louis; nu-i mai văzuse pe ai lui de la nuntă.

O zi sau două a lucrat la câmp, să-i ajute pe taică-său şi pe negrul angajat, dar căldura bulgărilor de pământ jilavi de sub tălpi şi mirosul brazdelor răscolite nu i-au stârnit niciun sentiment al revenirii la origini, nicio senzaţie de familiaritate. S-a întors în Columbia şi şi-a petrecut restul verii pregătind un curs nou pe care urma să-l predea din toamnă. Stătea cea mai mare parte a zilei la bibliotecă, uneori venea acasă la Edith seara târziu, prin aerul cald şi încărcat de parfumul greu de caprifoi, printre frunzele delicate de sânger care foşneau şi se răsuceau fantomatic în întuneric. Îl ardeau ochii de la atâta concentrare pe tiparul şters al cărților, îşi simțea mintea încărcată de tot ce studiase şi îl furnicau degetele amorțite care păstrau atingerea de piele veche, carton şi hârtie; dar era receptiv la lumea pe care o străbătea preț de câteva clipe şi găsea în ea o oarecare bucurie.

La şedințele de catedră apăruseră câteva figuri noi; unele dintre cele cunoscute lipseau; iar Archer Sloane îşi continua declinul pe care Stoner începuse să-l observe în timpul războiului. Îi tremurau mâinile şi nu reuşea să se concentreze când vorbea. Catedra mergea mai departe în virtutea tradiției şi simplului fapt că exista.

Stoner îşi vedea de predat cu o intensitate şi o ferocitate care îi uimeau şi îi speriau pe membrii mai noi ai catedrei şi provocau o uşoară îngrijorare printre cei care îl cunoşteau de mai multă vreme. Era tras la faţă, slăbise şi umbla şi mai adus de spate. În al doilea semestru al acelui an, a avut ocazia să ia nişte ore suplimentare, plătite în plus, şi le-a luat; tot pentru nişte bani în plus a ținut cursuri în anul acela şi la noua şcoală de vară. Îşi făcuse un plan vag să strângă destui bani pentru o călătorie în străinătate, să-i arate lui Edith Europa la care renunțase pentru el.

În vara lui 1921, căutând o trimitere la un poem în latină pe care îl uitase, i-au căzut ochii pe teza lui, prima dată de când o susținuse, cu trei ani în urmă; a citit-o de la cap la coadă şi a socotit-o o lucrare solidă. Puțin speriat de propria îndrăzneală, s-a gândit să o rescrie pentru publicare. Cu toate că din nou avea cursuri toată vara, a recitit mare parte dintre textele pe care le folosise în lucrare şi a început să lărgească aria de cercetare. Pe la

finalul lui ianuarie, a ajuns la concluzia că putea să iasă o carte; la începutul primăverii avansase suficient cât să poată încerca să scrie primele pagini.

În primăvara aceluiaşi an, cu calm şi aproape cu indiferență, Edith l-a anunțat că hotărâse că vrea să aibă un copil.

Decizia a apărut brusc şi, aparent, nu era provocată de ceva anume; aşa că în clipa în care l-a înştiințat, într-o dimineață, la micul dejun, când William trebuia să plece în câteva minute la primul curs, Edith părea ea însăşi aproape surprinsă, ca şi cum făcuse o descoperire.

— Cum? a spus William. Ce-ai zis?

— Vreau un copil, a răspuns Edith. Cred că vreau un copil.

Ronțăia o felie de pâine prăjită. Şi-a şters buzele cu colțul unui şervet şi a zâmbit fix.

— Nu crezi că ar trebui? a întrebat. Suntem căsătoriți de aproape trei ani.

— Bineînțeles, a spus William. Şi-a aşezat ceaşca pe farfurioară cu mare grijă. Nu s-a uitat la Edith. Eşti sigură? N-am vorbit niciodată despre asta. N-aş vrea să ai impresia...

— O, da, a spus ea. Sunt sigură. Cred că trebuie să avem un copil.

William s-a uitat la ceas.

— Am întârziat. Îmi pare rău că n-avem timp să mai discutăm. Vreau să fii sigură.

O cută de încruntare i-a apărut între sprâncene.

— Ți-am spus că sunt sigură. Poate *tu* nu vrei? De ce mă tot întrebi? Nu mai vreau să vorbesc despre asta.

— Bine, a spus William. A rămas nemişcat o clipă, privind-o. Trebuie să plec. Dar nu s-a clintit. Apoi şi-a aşezat mâna, nesigur, peste mâna ei cu degete lungi care se odihnea pe masă şi a ținut-o acolo până şi-a retras-o ea pe a ei. S-a ridicat de la masă, s-a strecurat pe lângă ea aproape cu timiditate şi şi-a strâns cărțile şi hârtiile. Ca de fiecare dată, Edith l-a condus până în camera de zi. A sărutat-o pe obraz – ceva ce nu mai făcuse de multă vreme.

La uşă s-a întors şi a spus:

— Mă... mă bucur că vrei un copil, Edith. Ştiu că în unele privințe căsnicia noastră te-a dezamăgit. Sper ca asta să schimbe lucrurile între noi.

— Da, a spus Edith. O să întârzii la curs. Ar trebui să te grăbeşti.

După plecarea lui, Edith a mai rămas câteva minute în mijlocul camerei cu privirea țintă la uşa de la intrare ca şi cum încerca să-şi aducă aminte ceva. Apoi a început să se învârtă agitată prin cameră încoace şi-ncolo, mişcându-se sub hainele de pe ea de parcă nu mai suporta cum foşnesc şi i se sucesc pe piele. Şi-a descheiat capotul greu de tafta gri şi l-a lăsat să cadă pe podea. Şi-a încrucişat mâinile peste sâni, frământându-şi carnea braţelor prin flanelul subțire al cămăşii de noapte. Încă o dată s-a oprit şi s-a dus cu paşi hotărâți în dormitorul micuț unde a deschis una din uşile şifonierului, pe interiorul căreia atârna o oglindă în mărime naturală. A potrivit-o să cadă lumina cum trebuie şi a făcut un pas în spate, studiind silueta înaltă şi subțire, în cămaşa albastră croită drept, pe care o vedea reflectată. Fără să-şi ia o clipă ochii de la oglindă, şi-a descheiat cămaşa la gât, şi-a tras-o peste cap şi a rămas goală în lumina dimineții. A mototolit cămaşa şi a aruncat-o în şifonier. Apoi s-a răsucit în fața oglinzii, cercetându-şi trupul de parcă era al altcuiva. Şi-a plimbat mâinile peste sânii mici şi lăsați, apoi şi le-a trecut peste talia lungă şi peste abdomenul plat.

S-a îndepărtat de oglindă şi s-a dus la patul care rămăsese nefăcut. A tras la o parte cuverturile, le-a împăturit neglijent şi le-a pus în şifonier. A netezit cearşaful şi s-a culcat pe spate, cu picioarele întinse şi cu mâinile pe lângă corp. Neclintită şi fără să clipească măcar, a rămas cu ochii pironiți în tavan până au trecut dimineața şi lungile ore ale amiezii.

Când William Stoner s-a întors acasă, era aproape întuneric, dar la ferestrele de la etaj nu se vedea nicio lumină. Îl încerca o vagă nelinişte când a urcat scările şi a aprins lumina în camera de zi. Era goală. A strigat: Edith?

Niciun răspuns. A mai strigat o dată.

S-a uitat în bucătărie; vasele de la micul dejun erau încă pe masă. A traversat în grabă camera de zi şi a deschis uşa de la dormitor.

Edith stătea întinsă, dezbrăcată, pe patul dezgolit. Când s-a deschis uşa şi lumina din cealaltă cameră s-a revărsat peste ea, şi-a întors capul, dar fără să se ridice. Privea fix, cu ochii mari, iar de pe buzele întredeschise se desprindeau sunete slabe.

— Edith! a spus el şi s-a apropiat de pat, îngenunchind lângă ea. Te simți bine? Ce s-a întâmplat?

Nu i-a răspuns, dar sunetele pe care le scotea au devenit mai puternice şi trupul ei s-a apropiat de el. Dintr-odată, mâinile ei s-au năpustit asupra lui

ca nişte gheare şi el aproape că a sărit în lături; dar mâinile s-au repezit la hainele lui, înşfăcându-le şi smulgându-le, trăgându-l lângă ea în pat. Gura ei s-a lipit de a lui, căscată şi fierbinte; mâinile ei îl pipăiau, îl trăgeau de haine, îl căutau; şi tot timpul cu ochii larg deschişi, privind fix, netulburaţi, de parcă ar fi aparţinut altcuiva şi n-ar fi văzut nimic.

Nu o mai cunoscuse pe Edith astfel, mistuită de această dorinţă ca o foame teribilă care părea să nu aibă nimic de-a *face* cu persoana ei; şi nici nu o potolea bine, că şi începea să o cuprindă din nou, astfel că amândoi trăiau în aşteptarea încordată a manifestării ei.

Cu toate că cele două luni care au urmat au fost singura perioadă de pasiune pe care William şi Edith Stoner au trăit-o vreodată, în relaţia lor nu s-a schimbat de fapt mai nimic. William a înţeles foarte curând că forţa care îi aducea unul în braţele celuilalt nu avea de-a face cu dragostea; se acuplau cu o determinare sălbatică şi totuşi detaşată, se dezlipeau şi o luau de la capăt, dar le lipsea forţa care să-i ducă la saţietate.

Uneori în timpul zilei, când William era la Universitate, pe Edith o năpădea nevoia în asemenea hal, încât nu mai putea sta locului; ieşea din casă şi se plimba pe străzi cu pas iute, fără ţintă. Apoi se întorcea, trăgea draperiile, se dezbrăca şi aştepta ghemuită în semiîntuneric până venea William acasă. Iar în clipa în care acesta deschidea uşa, tăbăra pe el cu mâini sălbatice şi avide care, dobândind parcă o viaţă proprie, îl trăgeau spre dormitor, spre aşternuturile încă mototolite de la ultima întrebuinţare din noaptea anterioară sau din dimineaţa aceea.

Edith a rămas însărcinată în iunie şi imediat a căzut pradă unui rău din care nu şi-a revenit cu totul cât timp a durat aşteptarea. Aproape în clipa în care a rămas gravidă, chiar înainte ca faptul să fie confirmat de calendarul ei sau de doctor, foamea de William care o stăpânise aproape două luni a încetat. I-a dat de înţeles fără înconjur soţului ei că nu-i mai putea suporta atingerea, iar el a început să aibă senzaţia că până şi privirile lui sunt un fel de siluire. Focul dorinţei care îi mistuise a devenit o amintire şi în cele din urmă Stoner a început să privească episodul ca pe un vis care nu avea nimic de-a face cu vreunul din ei.

Aşa că patul care fusese ringul pasiunii lor a devenit reazemul bolii ei. Rămânea în pat aproape toată ziua, se ridica numai dimineaţa ca să scape de greţuri şi după-amiaza ca să facă doi-trei paşi nesiguri prin camera de zi.

William se grăbea să ajungă acasă după ce îşi termina cursurile la Universitate şi apoi, după-amiaza şi seara, deretica prin camere, spăla vasele şi pregătea masa de seară; lui Edith îi ducea cina la pat. Deşi nu-l lăsa să mănânce alături de ea, părea să îi facă plăcere să bea împreună o ceaşcă de ceai slab după cină. Şi astfel, seara, preț de câteva minute, stăteau de vorbă liniştiți şi relaxați, ca doi vechi prieteni sau doi inamici epuizați. Edith adormea în scurtă vreme; iar William se întorcea în bucătărie, termina treburile casnice, după care îşi trăgea o masă în dreptul canapelei din camera de zi şi acolo corecta lucrări sau îşi pregătea cursurile. După miezul nopții se învelea cu o pătură pe care o ținea strânsă frumos după canapea şi, ghemuit pe canapea cât era de lung, dormea prost până dimineață.

Copilul, o fată, s-a născut după trei zile de travaliu la mijlocul lui martie 1923. I-au dat numele Grace, după o mătuşă de-a lui Edith care murise cu mulți ani în urmă.

Încă de la naştere, Grace era un copil frumos, cu trăsături formate şi un puf ulet de păr blond. După câteva zile, roşeața inițială a pielii s-a transformat într-un roz cu străluciri aurii. Plângea foarte rar şi aproape părea că înțelege ce se petrece în jurul ei. William s-a îndrăgostit de ea pe loc; afecțiunea pe care nu i-o putea arăta lui Edith şi-o manifesta față de fiica lui, şi era o bucurie să se ocupe de ea cum nici nu bănuise.

Aproape un an după naşterea lui Grace, Edith a stat cea mai mare parte a timpului la pat; o vreme s-au temut că va rămâne suferindă toată viața, cu toate că doctorul nu reuşea să găsească nicio problemă anume. William a angajat o femeie care venea dimineața să aibă grijă de Edith şi şi-a aranjat cursurile în aşa fel încât să ajungă acasă puțin după prânz.

Aşa se face că, mai mult de un an, William a ținut gospodăria şi a îngrijit două persoane neajutorate. Se scula înainte să răsară soarele şi corecta lucrări sau îşi pregătea cursurile; înainte să plece la Universitate, o hrănea pe Grace, făcea micul dejun pentru el şi pentru Edith şi îşi pregătea o gustare de prânz pe care o lua cu el în servietă. După cursuri, se întorcea în apartament, unde mătura, ştergea praful şi făcea ordine.

Şi era mai mult mamă decât tată pentru fiica lui. Îi schimba scutecele şi le spăla; îi alegea hainele şi le cârpea când se rupeau; o hrănea şi o îmbăia şi o legăna în brațe când plângea. Din când în când, Edith cerea, arțăgoasă, să-i aducă fetița; William i-o ducea atunci pe Grace, iar Edith, sprijinită pe

perne, o ținea în brațe câteva momente, tăcută şi incomodată, de parcă era copilul altcuiva pe care nici nu-l cunoştea. Apoi obosea, ofta şi îi dădea copilul înapoi lui William. Vărsa câteva lacrimi, răscolită de o emoție neştiută, îşi ştergea ochii şi îi întorcea spatele.

Prin urmare, în primul an de viață, Grace Stoner nu a cunoscut decât atingerea tatălui, vocea lui şi iubirea lui.

6

La începutul verii anului 1924, într-o după-amiază de vineri, Archer Sloane a fost văzut de mai mulți studenți intrând în biroul său. L-a găsit în zorii zilei de luni un om de serviciu care-şi făcea tura în Clădirea Jesse, golind coşurile de gunoi. Sloane era prăbuşit pe scaunul de la birou, țeapăn, cu capul înclinat într-un unghi bizar, cu ochii deschişi, holbați îngrozitor. Bărbatul l-a strigat, apoi a luat-o la fugă zbierând pe holurile pustii. S-a întârziat puțin cu scoaterea trupului din birou, aşa că pe coridoare se învârteau deja câțiva studenți matinali când silueta cocoşată straniu şi acoperită cu un cearşaf a fost pusă pe o targă şi coborâtă pe trepte până la ambulanța care aştepta în față. S-a constatat ulterior că Sloane murise cândva vineri noaptea sau sâmbătă la primele ore ale dimineții, din cauze naturale, dar niciodată stabilite exact, şi rămăsese până luni în birou, privind la nesfârşit în gol. Legistul a anunțat drept cauză a morții un atac de cord, dar William Stoner a rămas mereu cu sentimentul că, într-un moment de furie şi disperare, Sloane îşi făcuse singur inima să cedeze, ca într-un ultim gest de iubire şi dispreț pentru lumea care îl trădase atât de rău, încât n-a mai putut îndura.

Stoner a fost unul dintre cei care au purtat sicriul la înmormântare. În timpul slujbei, nu a reuşit să se concentreze la cuvintele preotului, dar ştia că sunt goale. Şi-l amintea pe Sloane aşa cum îl văzuse prima dată, în sala de curs; îşi amintea primele lor discuții; şi se gândea la declinul lent al acestui om care îi fusese prieten de la distanță. Mai târziu, după ce s-a încheiat slujba, când a apucat de mânerul coşciugului cenuşiu ca să-l poarte până la dric, părea atât de uşor, încât nu-i venea să creadă că era ceva înăuntru.

Sloane nu avea familie; numai colegii şi câteva persoane din oraş s-au adunat în jurul gropii înguste şi au ascultat copleşiți, stingheriți şi

respectuoşi cum preotul îşi rostea cuvintele lui rituale. Şi pentru că nu avea familie sau apropiaţi care să-i plângă dispariţia, Stoner a plâns el când au coborât coşciugul, ca şi cum plânsul lui putea să atenueze cumva singurătatea acelei ultime coborâri. Dacă plângea pentru el însuşi sau pentru acea parte din tinereţea şi din povestea propriei lui vieţi care era îngropată în pământ, sau pentru trupul firav în care odată sălăşluise omul pe care îl iubea, nu ştia nici el.

Gordon Finch l-a dus cu maşina înapoi în oraş şi au mers cea mai mare parte a drumului fără să schimbe un cuvânt. Apoi, când s-au apropiat de oraş, Gordon a întrebat de Edith; William a răspuns ceva şi s-a interesat la rândul lui de Caroline. Gordon i-a răspuns şi a urmat încă o lungă tăcere. Chiar înainte să oprească în faţa apartamentului lui William, Gordon Finch a vorbit din nou:

— Nu ştiu de ce, tot timpul slujbei m-am gândit la Dave Masters. La cum a murit Dave în Franţa şi la bătrânul Sloane aşezat acolo, la biroul lui, mort de două zile; ca şi cum ar fi avut parte de aceeaşi moarte. Eu nu l-am cunoscut niciodată foarte bine pe Sloane, dar bănuiesc că era un tip ca lumea; cel puţin aşa am auzit. Şi acum va trebui să aducem pe cineva în locul lui şi să găsim un nou şef de catedră. Totul merge mai departe şi mai departe, la nesfârşit. Te pune pe gânduri.

— Da, a răspuns William şi n-a mai adăugat nimic altceva. Dar în clipa aceea i-a fost foarte drag Gordon Finch; şi după ce a coborât din maşină şi s-a uitat în urma lui, a avut convingerea absolută că încă o parte din el, din trecutul lui se îndepărta încet, aproape imperceptibil, şi dispărea în beznă.

Pe lângă îndatoririle pe care le avea ca prodecan, Gordon Finch a primit şi şefia interimară a catedrei de engleză; şi imediat i s-a dat însărcinarea de a găsi un înlocuitor pentru Archer Sloane.

Abia în iulie s-a tranşat problema. Atunci Finch i-a chemat pe toţi membrii catedrei care rămăseseră peste vară în Columbia şi a anunţat cine era înlocuitorul. Era vorba, le-a spus Gordon Finch celor câţiva prezenţi, de un specialist în secolul al XIX-lea, Hollis N. Lomax, care îşi luase de curând doctoratul la Harvard, dar cu toate astea preda de câţiva ani la un colegiu de arte liberale din statul New York. Avea recomandări de la persoane importante, începuse deja să publice şi urma să fie angajat ca lector. Nu existau planuri deocamdată, a subliniat Finch, pentru şefia catedrei; Finch urma să rămână interimar încă cel puţin un an.

Tot restul verii, Lomax a rămas o figură misterioasă şi obiect de speculaţii printre membrii permanenţi ai facultăţii. Au scotocit după eseurile pe care le publicase în reviste, le-au citit şi le-au dat din mână în mână aprobând competent din cap. Lomax nu şi-a făcut apariţia nici în Săptămâna Bobocilor şi nu a fost prezent nici la întâlnirea generală a membrilor facultăţii din vinerea de dinainte de lunea înscrierilor. La înscrieri, membrii catedrei stăteau înşiraţi la mesele lungi şi, cu un aer obosit, ajutau studenţii să-şi aleagă cursurile şi îi ghidau prin rutina criminală a completării formularelor; în tot timpul ăsta, aruncau în jur priviri furişe, sperând să vadă o figură nouă. Dar Lomax tot nu s-a arătat.

A fost văzut abia la şedinţa de catedră care a avut loc marţi spre seară, după terminarea înscrierilor. Amorţită de monotonia ultimelor două zile şi încordată de emoţia care marchează începutul oricărui nou an universitar, Facultatea de Engleză aproape că uitase cu totul de Lomax. Stăteau cu toţii tolăniţi în bănci într-o sală mare de curs din aripa de est a Clădirii Jesse şi priveau disprețuitor, dar şi cu nerăbdare înspre podiumul de unde Gordon Finch îi studia cu un munte de îngăduinţă. Murmurul scăzut al vocilor umplea încăperea; scaunele hârşâiau pe podea; când şi când cineva rădea tare, intenţionat. Gordon Finch a ridicat mâna dreaptă, cu palma în afară, spre publicul lui; murmurul s-a mai diminuat un pic.

Dar s-a făcut îndeajuns de linişte cât să audă cu toţii cum se deschide uşa din fundul sălii şi zgomotul caracteristic de paşi târşâiţi pe podeaua de lemn. S-au întors; şi murmurul conversaţiei a încetat brusc. Cineva a zis încet: „E Lomax”, şi şoapta aceea a răsunat strident în toată încăperea.

Intrase, închisese uşa şi făcuse câţiva paşi dincolo de prag, iar acum se oprise. Era un bărbat de cel mult un metru cincizeci, cu o diformitate grotescă. O cocoaşă mică îi ridica umărul stâng până la gât, iar braţul stâng îi atârna flasc pe lângă corp. Trunchiul era greoi şi strâmb, încât părea că se chinuie să-şi păstreze echilibrul; avea picioarele subţiri, iar dreptul, ţeapăn, sălta la mers. A rămas câteva clipe cu capul blond aplecat în faţă, de parcă îşi studia pantofii negri atent lustruiţi şi dunga perfectă a pantalonilor negri. Apoi şi-a ridicat capul şi şi-a întins braţul drept cu o mişcare bruscă, lăsând să se vadă manşeta albă, apretată, cu butoni de aur; degetele lungi şi palide ţineau o ţigară. A dus ţigara la buze, a tras în piept şi a dat afară fumul într-un fir subţire. Şi atunci i-au putut vedea faţa.

Era o față de star de cinema. Lungă şi mobilă, dar cu trăsături bine conturate; frunte înaltă, cu vene pronunțate, iar părul bogat şi ondulat, de culoarea grâului copt, era pieptănat pe spate într-un fel de coafură pompadour. Şi-a aruncat țigara pe jos, a strivit-o sub talpă şi a zis:

— Eu sunt Lomax. A făcut o pauză. Vocea, profundă şi baritonală, articula cuvintele clar, cu rezonanțe teatrale. Sper că nu v-am întrerupt şedința.

Şedința a continuat, dar nimeni nu mai era atent la ce spunea Gordon Finch. Lomax s-a aşezat singur în fundul sălii, fumând şi uitându-se în tavan, aparent fără să observe capetele care se întorceau din când în când să-l privească. Când s-a încheiat şedința, a rămas pe scaun şi i-a lăsat pe colegi să vină la el, să se prezinte şi să spună ce aveau de spus. I-a salutat pe fiecare scurt, cu o politețe care avea un straniu iz de batjocură.

Pe parcursul următoarelor săptămâni, s-a văzut clar că Lomax nu avea de gând să se adapteze la rutina socială, culturală şi academică din Columbia, Missouri. Cu toate că avea o comportare agreabilă, chiar dacă ironică în relațiile cu colegii, nu a acceptat şi nu a făcut nicio invitație la vreun eveniment social; nu a luat parte nici măcar la recepția anuală de la reşedința decanului Claremont, deşi evenimentul devenise o tradiție şi prezența era considerată aproape o obligație; nu a fost văzut la niciunul dintre concertele sau colocviile de la Universitate; se spunea despre cursurile lui că sunt animate, iar comportamentul lui în sala de curs, excentric. Era un profesor îndrăgit; studenții se înghesuiau la biroul lui în orele de consultații şi se țineau după el pe coridoare. Se ştia că din când în când invita grupuri de studenți la el, unde făcea conversație şi le punea discuri cu cvartete de coarde.

William Stoner îşi dorea să-l cunoască mai bine, dar nu ştia cum să procedeze. A profitat de un moment când avea ceva să-i spună şi l-a invitat la cină. Pentru că Lomax i-a răspuns cum le răspundea tuturor – cu o politețe ironică şi impersonală – şi i-a refuzat invitația la cină, Stoner n-a ştiut ce să mai facă.

I-a luat ceva timp să identifice motivul atracției față de Hollis Lomax. În aroganța, în elocința şi în acreala bine dispusă a lui Lomax, Stoner regăsea, distorsionată, dar recognoscibilă, imaginea prietenului său, David Masters. Îşi dorea să-i poată vorbi cum vorbea cu Dave; dar nu putea, nici măcar după ce a recunoscut în sinea lui că asta dorea. Stângăcia din tinerețe

nu-l părăsise, dar înflăcărarea şi atitudinea deschisă care poate ar fi făcut posibilă o astfel de prietenie, da. Ştia că îşi doreşte ceva irealizabil şi înțelegerea acestui fapt îl întrista.

Seara, după ce făcea curat în apartament, spăla vasele de la cină şi o culca pe Grace în pătuțul instalat într-un colț al camerei de zi, se ocupa de corecturile la carte. Până la sfârşitul anului, era gata; şi cu toate că nu era pe de-a-ntregul mulțumit, a trimis-o unei edituri. Spre surprinderea lui, lucrarea a fost acceptată şi programată pentru publicare în toamna lui 1925. Pe baza cărții încă nepublicate, a fost promovat lector şi i s-a oferit o catedră permanentă.

Confirmarea promovării a venit la câteva săptămâni după ce cartea a fost acceptată; odată primită confirmarea, Edith a anunțat că pleacă pentru o săptămână la St. Louis, împreună cu copilul, să-şi viziteze părinții.

S-a întors în mai puțin de o săptămână, tracasată şi obosită, dar discret triumfătoare. Îşi scurtase vizita pentru că pe mama ei o obosise prea tare efortul de a avea grijă de copil, iar ea fusese prea epuizată după călătorie ca să se poată ocupa de Grace. Dar realizase ceva. A scos din poşetă un teanc de hârtii şi i-a înmânat lui William o foiță.

Era un cec de şase mii de dolari pe numele domnului şi al doamnei William Stoner, semnat cu o scrisul hotărât şi aproape ilizibil al lui Horace Bostwick.

— Ce e ăsta? a întrebat Stoner.

Edith i-a întins celelalte hârtii.

— E un împrumut, a spus. Nu trebuie decât să semnezi astea. Eu am semnat deja.

— Dar sunt şase mii de dolari! Pentru ce?

— Pentru o casă, a spus Edith. O casă *adevărată,* a noastră.

William Stoner s-a uitat iar la hârtii, le-a cercetat sumar şi a spus:

— Edith, nu putem, îmi pare rău... uite ce e, eu n-o să câştig mai mult de o mie şase sute de dolari la anul. Ratele vor fi de peste şaizeci de dolari pe lună... asta înseamnă aproape jumătate din salariul meu. Şi mai sunt şi taxe, şi asigurarea, şi... chiar nu ştiu cum ne-am descurca. Ar fi fost bine să discuți cu mine mai întâi.

Pe chipul lui Edith s-a aşternut o expresie îndurerată; s-a întors cu spatele la el.

— Am vrut să-ți fac o surpriză. Sunt atât de puține lucruri pe care pot să le fac. Dar *asta* am putut.

El a susținut că îi e recunoscător, dar Edith nu se lăsa consolată.

— M-am gândit la tine şi la copil, a spus ea. Tu ai putea să ai biroul tău, iar Grace, o curte unde să se joace.

— Știu, a spus William. Poate peste câțiva ani.

— Peste câțiva ani, a repetat Edith. A făcut o pauză. Apoi a continuat deznădăjduită: Nu pot să trăiesc aşa. Nu mai pot. Într-un apartament. Indiferent unde mă duc, te aud pe tine, aud copilul şi... mai e şi mirosul. Nu – pot – să – suport – mirosul! Zi după zi, miros de scutece şi... nu mai suport şi nu am cum să scap de el. Nu înțelegi? Nu *înțelegi*?

Până la urmă, au acceptat banii. Stoner a decis că poate să renunțe la verile pe care îşi promisese că le va dedica studiului şi scrisului şi să predea la şcoala de vară, cel puțin câțiva ani.

Edith şi-a asumat sarcina să caute casă. În ultimele săptămâni de primăvară şi la începutul verii, a căutat neobosită, ceea ce părea să fie şi un leac imediat pentru răul ei. Pleca imediat ce ajungea William acasă de la cursuri şi adesea nu se întorcea decât după înserat. Uneori mergea pe jos, alteori cu maşina lui Caroline Finch, cu care se împrietenise, fără să fie foarte apropiate. Pe la finele lui iunie, a dat peste casa pe care o căuta; a semnat un precontract şi a fost de acord să o ia în proprietate la mijlocul lui august.

Era o casă veche, cu un etaj, la câteva străzi de campus; foştii proprietari o lăsaseră să cadă în paragină, vopseaua verde-închis se cojea de pe scânduri, iar gazonul era pârlit de soare şi năpădit de bălării. Dar curtea era mare şi casa încăpătoare; avea o grandoare ponosită pe care Edith şi-o imagina repusă în drepturi.

A împrumutat încă cinci sute de dolari de la tatăl ei pentru mobilă şi, în pauza dintre cursurile de vară şi începutul anului universitar, William a vopsit casa; Edith a vrut-o albă şi a trebuit să dea trei straturi ca să nu se mai vadă verdele. Brusc, în prima săptămână din septembrie, Edith a decis că vrea să dea o petrecere – de casă nouă, i-a spus. A făcut anunțul ca şi cum luase o hotărâre capitală, ca şi cum ar fi fost vorba de un nou început.

I-au invitat pe toți membrii catedrei care se întorseseră din vacanța de vară, precum şi câteva cunoştințe de-ale lui Edith din oraş; Hollis Lomax i-a surprins pe toți şi a acceptat invitația, prima de la sosirea în Columbia, cu

un an în urmă. Stoner a găsit un contrabandist de la care a cumpărat câteva sticle de gin; Gordon Finch a promis să aducă nişte bere; iar mătuşa lui Edith, Emma, a contribuit cu două sticle de sherry învechit pentru cei care nu beau tărie. Edith avea rezerve; oficial era ilegal să serveşti alcool. Dar Caroline Finch i-a dat de înţeles că nimeni de la Universitate n-ar vedea nimic nelalocul lui în asta, aşa că s-a lăsat convinsă.

Toamna a venit devreme în anul acela. Pe 10 septembrie, cu o zi înainte de înscrierea studenţilor, a căzut o zăpadă uşoară: în timpul nopţii s-a lăsat un ger aspru. Spre sfârşitul săptămânii, când urma să aibă loc petrecerea, valul de frig trecuse, lăsând în urmă doar un aer rece; dar copacii erau desfrunziţi, iarba începea să rugineascăşi natura golaşă prevestea o iarnă grea. Vremea rece de afară, plopii şi ulmii despuiaţi şi sobri din curte, căldura şi ustensilele aliniate gata de petrecere de dinăuntru i-au amintit lui William de o altă zi. O vreme nu s-a putut dumiri ce încearcă să-şi amintească – apoi şi-a dat seama că într-o zi la fel ca asta, cu aproape şapte ani în urmă, fusese la petrecerea din casa lui Josiah Claremont şi o văzuse pentru prima dată pe Edith. I se părea o întâmplare îndepărtată, petrecută cu mult timp în urmă; pierduse şirul schimbărilor pe care le aduseseră anii scurşi de atunci.

Timp de aproape o săptămână întreagă înainte de petrecere, Edith s-a aruncat într-o nebunie a pregătirilor; a angajat pentru o săptămână o negresă care să o ajute la treburi şi să servească la petrecere, şi împreună au frecat podelele şi pereţii, au ceruit lemnăria, au şters de praf şi au lustruit mobila, au aranjat-o şi rearanjat-o, aşa că în seara petrecerii Edith era aproape epuizată. Avea cearcăne negre şi o voce la limita isteriei. La ora şase – invitaţii erau aşteptaţi la şapte –, a numărat încă o dată paharele şi a descoperit că nu aveau destule pentru câtă lume trebuia să vină. A izbucnit în plâns, a fugit la etaj, spunând printre sughiţuri că nu-i pasă ce se întâmplă, ea jos nu mai vine. Stoner a încercat să o liniştească, dar ea nu i-a răspuns. Atunci i-a spus să nu-şi facă griji, că mai cumpără el pahare. A anunţat-o pe servitoare că se întoarce imediat şi a plecat ca din puşcă. Aproape o oră a căutat un magazin deschis de unde să cumpere pahare; până a găsit unul, a ales paharele şi s-a întors acasă, trecuse de şapte şi sosiseră primii oaspeţi. Edith era cu ei în camera de zi, zâmbitoare, făcând conversaţie fără nicio grijă sau nelinişte; l-a întâmpinat pe William cu toată naturaleţea şi i-a spus să ducă pachetul în bucătărie.

Petrecerea a fost ca multe altele. Conversația, la început sporadică, căpăta iute o energie firavă şi se pierdea în alte discuții fără legătură; râsetele erau scurte şi nervoase şi răsunau ca nişte mici explozii, într-un tir constant, dar disparat, în toată camera; invitații se mutau în voie dintr-un loc în altul, ca şi cum şi-ar fi schimbat discret pozițiile strategice. Câțiva dintre ei, ca nişte spioni, umblau prin casă, conduşi fie de Edith, fie de William, şi făceau comentarii despre superioritatea caselor vechi, ca asta, față de construcțiile mai plăpânde care apăreau ici şi colo pe la marginile oraşului.

Pe la ora zece, majoritatea invitaților îşi umpluseră deja farfuriile cu felii de şuncă şi curcan, caise murate şi diverse garnituri compuse din roşii micuțe, tulpini de țelină, măsline, murături, ridichi care cronțăneau în dinți şi buchețele de conopidă crudă; câțiva se îmbătaseră şi nu voiau să mănânce. La unsprezece, cei mai mulți plecaseră deja; printre cei care au rămas erau Gordon şi Caroline Finch, câțiva membri ai catedrei pe care Stoner îi cunoştea de ani de zile şi Hollis Lomax. Lomax era băut bine, fără să bată la ochi; păşea cu grijă, părând că duce o povară pe un teren accidentat, iar fața lungă şi palidă îi lucea sub o peliculă de transpirație. Băutura îi dezlegase limba; şi cu toate că îşi găsea cuvintele fără dificultate, vocea îşi pierduse nota ironică şi părea să fi lăsat garda jos.

A vorbit despre singurătatea care i-a marcat copilăria din Ohio, unde tatăl lui avusese o afacere mică, dar destul de profitabilă; a povestit, de parcă vorbea despre altcineva, de izolarea la care îl obligase diformitatea, despre ruşinea de care avusese parte de mic, căreia nu-i găsea nicio cauză rațională şi împotriva căreia nu se putea apăra. Şi când a vorbit de zilele şi serile lungi pe care le-a petrecut singur în camera lui, găsind în lectură o evadare din constrângerile impuse de trupul strâmb şi descoperind încet-încet un sentiment de libertate care a devenit tot mai intens pe măsură ce a înțeles de unde venea – când a vorbit de toate astea, William Stoner a simțit față de el o afinitate pe care n-o bănuise; a înțeles că Hollis Lomax trăise un fel de convertire, o epifanie care se naşte din cunoaşterea prin intermediul cuvintelor a ceva ce nu poate fi pus în cuvinte, aşa cum i se întâmplase şi lui la cursul predat de Archer Sloane. Lomax ajunsese acolo repede şi pe cont propriu, aşa că experiența făcea parte integrantă din el mai mult decât în cazul lui Stoner; dar sub aspectul care în definitiv era cel mai important, ei doi erau la fel, cu toate că niciunul din ei nu era dispus să recunoască față de celălalt sau chiar față de sine însuşi.

Au stat de vorbă până aproape la patru dimineața; şi cu toate că au continuat să bea, conversația a devenit tot mai potolită până când n-a mai vorbit nimeni. Stăteau unul lângă altul printre resturile petrecerii ca pe o insulă, strânşi unul în altul, căutând căldura şi siguranța. După o vreme, Gordon şi Caroline Finch s-au ridicat şi s-au oferit să-l ducă pe Lomax acasă cu maşina. Lomax i-a strâns mâna lui Stoner, l-a întrebat cum stă cu cartea şi i-a urat succes; s-a apropiat de Edith, care stătea dreaptă pe un scaun, şi i-a luat mâna; i-a mulțumit pentru petrecere. Apoi, ca dintr-un impuls domol, s-a aplecat uşor şi şi-a atins buzele de ale ei; Edith şi-a ridicat mâna şi i-a mângâiat uşor părul, şi au rămas aşa câteva momente, sub privirile celorlalți. Era un sărut cum nu se poate mai cast, cum Stoner nu mai văzuse niciodată, şi părea absolut firesc.

Stoner şi-a condus oaspeții la uşă şi a zăbovit o vreme, privindu-i cum coboară treptele şi ies din cercul de lumină al verandei. Aerul rece l-a împresurat şi s-a agățat de el; a tras adânc aer în piept şi frigul înțepător l-a înviorat. A închis uşa cu părere de rău şi s-a întors înăuntru; camera de zi era goală; Edith urcase deja. A stins luminile şi şi-a croit drum prin camera în neorânduială, spre scară. Deja începuse să ştie casa; s-a prins cu mâna de o balustradă pe care nu o vedea şi s-a lăsat ghidat până la etaj. Când a ajuns în capul scării, vedea deja pe unde merge, pentru că lumina care răzbătea pe uşa întredeschisă a dormitorului ajungea până în hol. Podelele au scârțâit când a traversat holul şi a intrat în dormitor.

Hainele lui Edith erau aruncate în dezordine pe podea, lângă pat, iar cuverturile fuseseră date la o parte neglijent; Edith era întinsă pe pat, goală şi strălucitoare în lumină, pe cearşaful alb, fără nicio cută. Trupul îi era relaxat şi senzual, cum zăcea acolo, tolănit în toată goliciunea lui, şi lucea ca aurul mătuit. William a mai făcut câțiva paşi spre pat. Edith dormea dusă, dar de la cum cădea lumina, părea că pe buzele vag întredeschise rămăseseră, mute, cuvinte pasionale, de iubire. William a stat multă vreme nemişcat, privind-o. Simțea o vagă milă, amestecată cu o prietenie rezervată şi un respect familiar; şi mai simțea şi o tristețe istovită, pentru că ştia că niciodată nu va mai trăi la vederea ei acea agonie a dorinței pe care o cunoscuse cândva şi că niciodată nu-l va mai emoționa ca în alte vremuri prezența ei. Tristețea s-a domolit; a învelit-o cu grijă, a stins lumina şi s-a băgat în pat lângă ea.

A doua zi, Edith era obosită şi se simțea rău, aşa că n-a coborât din cameră toată ziua. William a făcut curat şi s-a ocupat de fiica lui. Luni s-a întâlnit cu Lomax şi i-a vorbit cu o căldură care-şi avea originile în seara petrecerii; Lomax i-a răspuns cu o ironie ca o furie rece şi n-a mai pomenit de petrecere, nici în ziua aceea, nici altă dată. Era ca şi cum descoperise o duşmănie care-l putea ține departe de Stoner şi de care se agăța cu dinții.

Temerile lui William s-au adeverit şi casa s-a dovedit curând o povară financiară aproape zdrobitoare. Cu toate că îşi drămuia salariul cu destulă grijă, sfârşitul lunii îl găsea mereu fără bani şi în fiecare lună lua din rezerva mereu împuținată pe care i-o aduseseră cursurile de vară. În primul an după cumpărarea casei, a sărit două plăți către tatăl lui Edith şi a primit o scrisoare glacială şi principială cu sfaturi despre o gestiune sănătoasă a finanțelor.

Cu toate astea, a început să simtă o bucurie a proprietății şi să cunoască un confort la care nu se aşteptase. Biroul lui era la parter, se intra în el direct din camera de zi şi avea o fereastră înaltă care dădea spre nord; ziua, camera primea o lumină blândă şi lambriurile aveau acel lustru bogat pe care îl dă vechimea. A găsit în pivniță nişte scânduri de lemn care, odată curățate de mizerii şi mucegai, semănau cu lambriurile din cameră. Le-a ceruit şi şi-a construit din ele rafturi ca să fie înconjurat de cărțile lui; la un magazin de mobilă la mâna a doua a găsit nişte scaune rablagite, o canapea şi un birou antic, pe care a plătit câțiva dolari şi care i-a luat săptămâni întregi să-l scoată la lumină.

În timp ce lucra şi camera începea să prindă formă, şi-a dat seama că ani de zile purtase în el, neştiută, ca pe un secret ruşinos, această imagine, aparent a unui loc, dar de fapt o imagine a lui însuşi. Aşadar pe el încerca să se definească în timp ce dădea viață biroului. Raşcheta scândurile pentru bibliotecă şi vedea cum dispare rugozitatea de la suprafață, cum patina cenuşie se dă la o parte şi dezvăluie esența lemnului şi, într-un final, puritatea şi bogăția fibrei şi a texturii – îşi repara mobila şi şi-o aranja în cameră, dar de fapt pe el se modela, pe el se punea într-un fel de ordine, a lui era viața pe care o făcea posibilă.

Astfel, în ciuda datoriilor şi nevoilor recurente, următorii câțiva ani au fost fericiți şi trăia cam aşa cum visase că ar putea trăi cândva, pe vremea când era student şi apoi la începuturile căsniciei. Edith nu era parte din viața

lui în măsura în care poate ar fi sperat; de fapt, părea că intraseră în faza unui lung armistițiu care aducea mai degrabă cu o remiză. Îşi duceau viețile separat, în cea mai mare parte; Edith ținea casa, unde rar veneau musafiri, imaculată. Când nu avea de măturat, de şters praful, de spălat sau de lustruit ceva, stătea în camera ei şi părea mulțumită. Nu intra niciodată în biroul lui William; era ca şi cum camera aceea nu exista pentru ea.

În continuare tot el se ocupa cel mai mult de fiica lor. După-amiaza, când se întorcea de la Universitate, o lua pe Grace din dormitorul de la etaj pe care îl transformase în cameră pentru copil şi o lăsa să se joace în birou în timp ce el lucra. Ea se juca pe podea, fără zgomot, mulțumită să fie singură. Din când în când William îi vorbea şi atunci se oprea din joacă şi se uita la el cu încântare solemnă, calmă.

Uneori, îşi invita studenții acasă la consultații şi discuții. Le făcea ceai pe un reşou pe care îl ținea lângă masa de lucru şi îl încerca un fel de afecțiune stingheră când îi vedea cum stau încordați pe scaune, cum fac remarci despre biblioteca lui şi îl complimentează pentru frumusețea lui de fată. El scuza absența soției, explicând că nu se simte bine, până şi-a dat seama că tot găsind scuze mai degrabă atrăgea atenția asupra absenței ei decât să o justifice; n-a mai spus nimic, sperând că tăcerea e mai puțin compromițătoare decât explicațiile.

Cu excepția absenței lui Edith, viața lui se afla, în mare, pe cursul pe care şi-l dorise. Studia şi citea, asta când nu-şi pregătea cursurile sau când nu corecta lucrări şi nu citea teze de absolvire. Spera ca în timp să-şi poată face un nume atât ca specialist în domeniul lui, cât şi la catedră. Avusese aşteptări modeste şi prudente în ce privea prima lui carte, şi pe bună dreptate; una dintre recenzii a considerat-o „lipsită de imaginație”, iar alta a numit-o „o analiză solidă”. La început, fusese foarte mândru de carte; o ținuse în mână, mângâindu-i supracoperta simplă şi întorcându-i paginile. Părea delicată şi vie, ca un copil. O recitise în varianta publicată, uşor surprins că nu e nici mai bună, nici mai rea decât îşi imaginase că o să fie. După o vreme, se săturase să o mai vadă; dar toată viața, de câte ori se gândea la carte sau la faptul că el o scrisese, îl încerca aceeaşi uimire şi nu-i venea să creadă de ce cutezanță dăduse dovadă şi ce responsabilitate îşi asumase.

Într-o seară din primăvara lui 1927, William Stoner s-a întors acasă târziu. Miresmele florilor îmbobocite se amestecau şi pluteau în aerul cald şi jilav; greierii ţârâiau ascunşi în penumbra înserării; în depărtare, o maşină singuratică a ridicat praful pe drum şi a sfâşiat liniştea cu un huruit zgomotos şi sfidător. William mergea încet, cuprins de toropeala schimbării de anotimp, minunându-se de muguraşii verzi care licăreau din întuneric pe ramuri şi în tufişuri.

Când a intrat în casă, a văzut-o pe Edith la celălalt capăt al camerei de zi, cu telefonul la ureche şi uitându-se spre el.

— Ai întârziat, a spus.

— Da, a spus el amabil. Am avut examene orale la doctorat.

Edith i-a întins receptorul.

— E pentru tine. Interurban. E cineva care tot încearcă să dea de tine de la prânz. I-am spus că eşti la Universitate, dar a sunat din oră în oră.

William a luat receptorul şi a vorbit. Niciun răspuns.

— Alo, a spus din nou.

I-a răspuns vocea subţire a unui bărbat necunoscut.

— Bill Stoner la aparat?

— Da, cine sunteţi?

— Nu mă ştii. Am trecut p-acolo şi m-a pus maică-ta să sun. Am încercat toată după-masa.

— Aşa, a spus Stoner. Mâna cu care ţinea receptorul îi tremura. Ce s-a întâmplat?

— E taică-tău, a spus vocea. Nu prea ştiu cum să zic.

Vocea seacă, laconică şi înspăimântată a vorbit mai departe şi William Stoner o asculta placid, de parcă nu aparţinea vreunei fiinţe, ci exista doar în receptorul pe care îl ţinea la ureche. Ce a auzit era legat de tatăl lui. Se simţise rău (a spus vocea) de aproape o săptămână; şi pentru că lucrătorul tocmit nu se descurca singur cu aratul şi semănatul, s-a apucat din zori să semene, cu toate că avea febră mare. Lucrătorul l-a găsit pe la mijlocul dimineţii, întins cu faţa în jos pe ogorul arat, fără cunoştinţă. L-a cărat până în casă, l-a pus pe pat şi s-a dus după doctor; dar până la amiază era mort.

— Mulţumesc pentru telefon, a zis Stoner mecanic. Spuneţi-i mamei că vin mâine.

A pus receptorul la loc în furcă şi a rămas multă vreme privind în gol spre piesa în formă de clopot agățată de cilindrul negru, subțire. S-a întors şi s-a uitat în jur. Edith îl privea, aşteptând.

— Ei? Cine e? a întrebat.

— E vorba de tata, a răspuns Stoner. A murit.

— O, Willy, a spus Edith. Apoi a dat din cap. Înseamnă că o să lipseşti până la sfârşitul săptămânii.

— Da, a spus Stoner.

— Atunci o chem pe mătuşa Emma să vină să mă ajute cu Grace.

— Da, a spus Stoner mecanic. Da.

A aranjat să-i țină cineva cursurile din restul săptămânii şi dimineață devreme a luat autobuzul spre Booneville. Şoseaua din Columbia spre Kansas City care trecea prin Booneville era aceeaşi pe care venise cu şaptesprezece ani în urmă, când intrase la Universitate; acum era largă şi asfaltată, iar garduri îngrijite şi drepte mărgineau lanurile de grâu şi porumb care treceau în goană pe lângă geamul autobuzului.

Booneville se schimbase foarte puțin în anii de când nu mai fusese acolo. Se ridicaseră câteva clădiri noi, câteva dintre cele vechi fuseseră dărâmate; dar oraşul rămăsese la fel de gol şi precar şi arăta tot ca o aşezare temporară la care se putea renunța în orice clipă. Cu toate că majoritatea străzilor fuseseră pavate în ultimii ani, oraşul era învăluit într-o pâclă fină de praf şi se mai vedeau câteva căruțe trase de cai şi cu roți cu şină de oțel, care uneori scoteau scântei când se frecau de pavajul de beton al străzii şi al trotuarelor.

Nici casa nu se schimbase cine ştie ce. Era poate mai uscată şi mai cenuşie decât înainte; pe scândurile de lemn nu mai rămăsese niciun strop de vopsea, iar şipcile nevopsite ale prispei se lăsaseră şi mai aproape de pământul gol.

În casă erau câțiva oameni – vecini – pe care Stoner nu şi-i amintea; un bărbat înalt şi sfrijit într-un costum negru, cămaşă albă şi cravată subțire stătea aplecat deasupra maică-sii, care şedea pe un scaun cu spătarul drept lângă sicriul îngust în care se afla trupul lui taică-său. Stoner a dat să se apropie de ei. Bărbatul înalt l-a văzut şi a venit în întâmpinarea lui; avea ochii cenuşii şi inexpresivi, ca două bucăți de ceramică smălțuită. O voce baritonală onctuoasă, şoptită şi cavernoasă a rostit câteva cuvinte; bărbatul i-a spus lui Stoner „frate” şi a vorbit de „pierdere” şi de „Domnul, care l-a

luat la El” şi l-a întrebat dacă vrea să se roage împreună. Stoner s-a strecurat pe lângă el şi s-a oprit în faţa maică-sii; figura ei îi plutea în faţa ochilor. Ca prin ceaţă, a văzut-o că dă din cap şi se ridică de pe scaun. L-a luat de braţ şi a spus:

— Sigur vrei să-l vezi pe taică-tău.

Atingerea ei era atât de firavă, că de-abia a simţit-o; l-a condus la sicriul deschis. A privit până i s-a luat ceaţa de pe ochi şi atunci s-a dat înapoi, şocat. Trupul pe care l-a văzut părea al unui străin; era mititel şi împuţinat, iar faţa arăta ca o mască subţire din hârtie maro, cu nişte adâncituri negre acolo unde ar fi trebuit să fie ochii. Costumul bleumarin în care era înveşmântat trupul era grotesc de mare şi mâinile aşezate pe piept erau ca nişte gheare de animal, uscate. Stoner s-a întors către maică-sa, conştient că groaza i se citeşte în ochi.

— Taică-tău a slăbit mult în ultimele două săptămâni, a spus. L-am rugat să nu iasă la câmp, dar s-a sculat înaintea mea şi s-a dus. Nu mai gândea limpede. Era aşa de bolnav, că nu mai gândea limpede şi nu ştia ce face. Doctorul zice că asta trebuie să fie, că altfel n-ar fi izbutit.

În timp ce vorbea, Stoner a început să o vadă clar; era ca şi cum şi ea îi vorbea de dincolo de moarte, o parte din ea dispăruse pentru totdeauna în coşciug, alături de soţul ei. O vedea bine; faţa era slabă şi stafidită; chiar şi când nu vorbea, pielea era atât de întinsă, încât de sub buzele subţiri i se zăreau marginile dinţilor. Umbla de parcă era imponderabilă şi secată de orice vlagă. Stoner a bălmăjit ceva şi a ieşit din salonaş; s-a dus în camera în care crescuse şi a stat acolo, în singurătatea ei. Ochii îi ardeau, dar nu aveau lacrimi şi nu putea să plângă.

A făcut ce trebuia făcut pentru înmormântare şi a semnat ce trebuia semnat. Ca toţi oamenii de la ţară, şi părinţii lui aveau asigurări de înmormântare pentru care toată viaţa puseseră deoparte câţiva bănuţi pe săptămână, chiar şi în perioadele de mare penurie. Documentele pe care maică-sa le-a scos dintr-un vechi cufăr din dormitor aveau ceva foarte trist; foiţa aurie de pe înscrisurile acelea cu un tipar foarte înflorit începuse să se cojească şi hârtia devenise sfărâmicioasă după atâta amar de vreme. I-a vorbit mamei lui despre viitor; voia să-o ia cu el în Columbia. Aveau loc suficient şi (l-a trecut un junghi când a spus minciuna) Edith s-ar bucura să o aibă alături.

Dar mama lui nu voia să vină cu el.

— Nu m-aş simți în largul meu, a spus. Taică-tău şi cu mine... aici am trăit aproape toată viața. Nu cred că aş putea să mă aşez în altă parte şi să mă simt ca acasă. Şi pe urmă Tobe... (Stoner şi-a amintit ci Tobe era negrul pe care tatăl său îl angajase cu mulți ani în urmă) ...Tobe a spus că rămâne aici câtă vreme am nevoie de el. I-a aranjat taică-tău o cameră în pivniță. O să ne descurcăm.

Stoner a încercat să o convingă, dar ea nici n-a vrut să audă. Într-un final, Stoner şi-a dat seama că ea nu voia decât să moară, şi să moară acolo unde trăise; şi ştia că merită fărâma de demnitate de a face cum dorea ea.

L-au îngropat pe tatăl lui într-un cimitir micuț de la marginea oraşului, după care William s-a întors acasă cu maică-sa. În noaptea aceea nu a putut să doarmă. S-a îmbrăcat şi a ieşit pe câmpul pe care taică-său îl muncise an după an, până la sfârşitul pe care şi-l găsise acum. A încercat să şi-l amintească dar figura pe care o cunoscuse în copilărie nu i se arăta. S-a lăsat în genunchi şi a luat în mână un bulgăre de pământ uscat. L-a fărâmițat şi a privit cum i se scurg printre degete firele care păreau negre în lumina lunii. Şi-a şters mâna de cracul pantalonilor, s-a ridicat şi s-a întors în casă. Nu a dormit; a stat lungit pe pat şi s-a uitat afară, pe singura fereastră, până s-au ivit zorii, până s-au ridicat toate umbrele de pe pământ şi l-a putut vedea cum se întinde gri şi sterp şi infinit sub ochii lui.

După moartea tatălui lui, Stoner s-a dus la fermă cât a putut de des, la sfârşit de săptămână; şi de fiecare dată îşi vedea mama mai slabă, mai palidă şi mai imobilă, până când numai ochii strălucitori, adânciți în orbite mai păreau să fie vii. În ultimele zile de viață, nu a mai vorbit deloc cu el; privea fix, cu ochii care luceau stins, şi din când în când i se desprindea de pe buze un mic oftat.

A îngropat-o lângă soțul ei. După ce s-a terminat slujba şi au plecat puținele persoane care participaseră, Stoner a rămas singur, în vântul tăios de noiembrie, privind la cele două morminte, unul căscat, aşteptând să fie umplut, celălalt movilit şi acoperit de un covor fin de iarbă. S-a întors spre cimitirul golaş, fără un copac, în care odihneau şi alții asemenea părinților lui, şi a privit peste întinderea netedă de pământ în direcția fermei unde se născuse, unde mama şi tatăl lui îşi duseseră zilele. S-a gândit la prețul pe care-l cerea, an după an, pământul; şi totuşi rămânea exact cum fusese – poate ceva mai sterp, ceva mai zgârcit. Nimic nu se schimbase. Viețile lor se consumaseră în trudă, fără nicio bucurie; spirite frânte, minți amorțite.

Acum ajunseseră în pământul pentru care îşi trăiseră viaţa; şi încet, an după an, pământul avea să-i consume. Încet, umezeala şi putreziciunea vor mânca sicriele de brad; încet, vor ajunge la carne şi în cele din urmă vor isprăvi şi ultimele rămăşiţe ale fiinţei lor. Şi atunci nu vor mai fi decât o părticică neînsemnată din pământul neînduplecat căruia i se dăruiseră cu multă vreme în urmă.

L-a lăsat pe Tobe să treacă iarna la fermă; în primăvara lui 1928, a scos-o la vânzare. Înţelegerea era ca Tobe să rămână acolo până la vânzare şi toată recolta pe care reuşea s-o scoată să fie a lui. Tobe a pus ferma pe picioare cât a putut, a reparat casa şi a vopsit micul hambar. Chiar şi aşa, abia la începutul primăverii următoare a apărut un cumpărător. Stoner a acceptat prima ofertă care i s-a făcut, puţin peste două mii de dolari; i-a dat lui Tobe câteva sute şi, la finalul lui august, i-a trimis restul socrului său, în contul datoriei pe care o avea pentru casa din Columbia.

În luna octombrie a aceluiaşi an, a căzut bursa şi în ziarele locale apăreau relatări despre Wall Street, despre averi ruinate şi persoane importante ale căror vieţi se schimbaseră pentru totdeauna. În Columbia, puţini fuseseră afectaţi; era o comunitate conservatoare şi aproape nimeni dintre orăşeni nu avea banii investiţi în acţiuni sau obligaţiuni. Dar se auzeau deja veşti despre falimentul unor bănci de prin ţară şi unii dintre orăşeni au început să simtă o oarecare nesiguranţă; câţiva fermieri şi-au retras economiile, iar alţii (încurajaţi de bancherii locali) şi-au mărit depozitele. Dar nimeni nu se temea cu adevărat până nu s-a auzit de falimentul unei mici bănci private, The Merchant’s Trust din St. Louis.

Stoner lua prânzul la bufetul Universităţii când s-a aflat vestea şi s-a dus imediat acasă să-i spună lui Edith. The Merchant’s Trust era banca cu care încheiaseră ipoteca pentru casă, banca al cărei preşedinte era tatăl ei. Edith a sunat la St. Louis chiar în după-amiaza aceea şi a vorbit cu mama ei; doamna Bostwick era relaxată şi i-a spus lui Edith că domnul Bostwick o asigurase că nu aveau de ce să se teamă, că totul va reveni la normal în câteva săptămâni.

Trei zile mai târziu, Horace Bostwick era mort, se sinucisese. S-a dus de dimineaţă la biroul lui de la bancă, bine dispus; i-a salutat pe cei câţiva angajaţi care încă mai lucrau în spatele uşilor închise ale băncii, a intrat în birou spunându-i secretarei că nu e disponibil la telefon şi a încuiat uşa. În

jurul orei zece, s-a împuşcat în cap cu un revolver pe care îl cumpărase cu o zi înainte şi pe care îl adusese cu el în servietă. Nu a lăsat niciun bilet; dar documentele aranjate cu grijă pe birou spuneau tot ce era de spus. Şi spuneau ceva cât se poate de simplu: era ruinat. Asemenea tatălui său pe vremuri, la Boston, făcuse investiții imprudente, nu numai cu banii proprii, ci şi cu ai băncii; iar falimentul era atât de grav, încât nu vedea vreo şansă de revenire. S-a dovedit mai târziu că situația nu era atât de neagră precum crezuse el la momentul sinuciderii. După lichidarea bunurilor pentru a acoperi datoriile, casa familiei a rămas neatinsă şi cele câteva proprietăți mai mărunte de la periferiile oraşului aveau să-i asigure soției sale un venit modest până la sfârşitul vieții.

Dar asta nu s-a aflat imediat. William Stoner a primit telefonul care l-a informat despre falimentul şi sinuciderea lui Horace Bostwick şi i-a dat vestea lui Edith cu toată delicatețea pe care i-o permitea înstrăinarea dintre ei.

Edith a primit vestea cu calm, aproape de parcă se aştepta. Câteva clipe l-a privit pe Stoner fără un cuvânt; apoi a clătinat din cap şi a spus, cu gândurile în altă parte:

— Săraca mama. Ce-o să se facă? Mereu a avut pe cineva care să-i poarte de grijă. Cum o să trăiască aşa?

Stoner a zis:

— Spune-i – a făcut o pauză stingherită – spune-i că, dacă vrea, poate să vină să locuiască aici, cu noi. Ar fi binevenită.

Edith i-a zâmbit cu un amestec bizar de afecțiune şi dispreț:

— O, Willy. Mai degrabă ar muri şi ea. N-ai înțeles?

Stoner a dat din cap.

— Ba da, cred că da.

Aşa că în seara zilei în care Stoner a primit telefonul, Edith a plecat din Columbia la St. Louis pentru înmormântare, urmând să rămână acolo cât timp va fi nevoie de ea. După o săptămână, Stoner a primit un bilet laconic prin care Edith îl informa că mai rămâne cu mama ei încă două săptămâni, poate chiar mai mult. A lipsit aproape două luni, timp în care William a stat doar cu fiica lui în casa lor mare.

În primele câteva zile, casa goală îi provoca o nelinişte stranie şi neaşteptată. Dar s-a obişnuit şi a început să-i placă; după o săptămână, era conştient că e mai fericit decât fusese de ani de zile şi se gândea la

întoarcerea inevitabilă a lui Edith cu un regret domol, pe care nu mai simțea nevoia să şi-l nege.

Grace împlinise şase ani în primăvară, iar în toamnă începuse şcoala. În fiecare dimineață, Stoner o pregătea de şcoală, iar după-amiaza se întorcea de la Universitate la timp să o întâmpine când venea acasă.

La şase ani, Grace era înaltă, subțire, cu părul mai degrabă blond decât roşcat; avea pielea de un alb perfect şi ochii albastru-închis, aproape violet. Era liniştită şi veselă şi avea un fel de a se bucura de lucruri care trezea în tatăl ei un sentiment ce aducea cu o venerație nostalgică.

Se juca uneori cu copiii din vecini, dar cel mai adesea stătea cu tatăl ei în biroul lui spațios şi îl privea cum corectează lucrări, citeşte sau scrie. Grace îi vorbea şi făceau conversație – atât de liniştit şi de serios, că William Stoner s-a trezit cuprins de o tandrețe la care nu se aşteptase. Grace făcea desene stângace şi fermecătoare pe coli de hârtie galbenă şi i le oferea cu solemnitate tatălui ei sau îi citea cu voce tare din manualul ei de citire de clasa întâi. Seara, după ce o ducea la culcare şi se întorcea în biroul lui, Stoner resimțea absența ei din încăpere, dar se alina la gândul că doarme în siguranță în camera de deasupra. S-a apucat să-i facă educație aproape instinctiv şi o privea cu uimire şi iubire cum creşte sub ochii lui şi cum pe figură începea să i se citească inteligența care-i anima spiritul.

Edith s-a întors în Columbia abia după Anul Nou, aşa că Stoner şi fiica lui şi-au petrecut Crăciunul singuri. În dimineața de Crăciun şi-au oferit darurile; pentru tatăl ei, care nu fuma, Grace modelase din lut, la şcoala ei precaut progresistă de pe lângă Universitate, o scrumieră rudimentară. William i-a făcut cadou o rochie pe care o alesese chiar el de la un magazin din centru, câteva cărți şi un set de creioane de colorat. Aproape toată ziua au stat lângă bradul micuț, au vorbit şi au privit cum cade lumina pe ornamente şi cum sclipeşte beteala dintre crengile verzi ca un foc ascuns.

În timpul vacanței de Crăciun, acel straniu răgaz în iureşul semestrului, când totul îngheață în loc, William Stoner a început să-şi dea seama de două lucruri: pe de o parte, a început să conştientizeze locul central şi extrem de important pe care îl ocupa Grace în viața lui, iar pe de altă parte, a început să înțeleagă că nu era imposibil să devină un profesor bun.

Era pregătit să recunoască în sinea lui că nu era un profesor bun. Fusese permanent conştient, încă din vremea când bâjbâia, ca boboc, la primele cursuri de engleză, de prăpastia dintre ceea ce simțea pentru

disciplina pe care şi-o alesese şi ceea ce era capabil să transmită în sala de curs. Sperase că timpul şi experienţa vor micşora prăpastia; dar nu. Tocmai acelor lucruri care îi erau cele mai dragi le făcea cea mai mare nedreptate când vorbea despre ele la curs; tot ce era mai plin de viaţă se ofilea când era pus în cuvinte; şi ce îl emoţiona cel mai tare îşi pierdea forţa odată rostit în public. Şi conştiinţa neputinţei era atât de puternică, încât îi devenise o a doua natură, făcea parte integrantă din el la fel ca mersul adus de spate.

Dar în săptămânile cât Edith era în St. Louis, i s-a întâmplat de câteva ori în timp ce preda să fie atât de absorbit de subiect, încât să uite de neputinţa sa, să uite de el şi chiar de studenţii din sală. Uneori era atât de cuprins de entuziasm, încât începea să se bâlbâie, să gesticuleze şi ignora notiţele după care se ghida de regulă. La început l-au deranjat ieşirile acestea, ca şi cum şi-ar fi permis o prea mare familiaritate faţă de materia pe care o preda, şi le cerea scuze studenţilor; dar când au început să vină la el după cursuri, iar lucrările lor dădeau semne de imaginaţie şi chiar lăsau să se întrevadă un sâmbure de iubire, a prins curaj să facă ce nimeni nu-l învăţase vreodată să facă. Dragostea fată de literatură, faţă de limbă şi faţă de modul cum misterul minţii şi al inimii se dezvăluie în migăloasele, straniile şi neaşteptatele combinaţii de litere şi cuvinte, în tiparul cel mai negru şi mai rece – dragostea pe care o ţinuse ascunsă de parcă era ceva ilicit şi periculos a început să o afişeze, timid mai întâi, apoi cu curaj şi, în cele din urmă, cu mândrie.

Îl întrista şi îl îmbărbăta deopotrivă să descopere ce putea să facă; dincolo de intenţiile lui, avea sentimentul că îşi înşală studenţii şi se înşală şi pe el. Studenţii care până atunci reuşiseră să-i parcurgă chinuit cursul prin simpla repetare mecanică a unor paşi au început să-l privească cu nedumerire şi cu ostilitate; cei care nu mai urmaseră niciun curs de-al lui au început să asiste la ore şi să-l salute din cap pe holuri. Vorbea cu mai mult aplomb şi simţea cum se naşte în el o severitate aspră şi în acelaşi timp caldă. I-a trecut prin cap că începea, cu zece ani întârziere, să descopere cine e; iar cel pe care îl vedea acum era deopotrivă mai mult şi mai puţin decât îşi imaginase cândva că va fi. Simţea că, în sfârşit, începea să fie profesor, adică pur şi simplu un om pe care ştiinţa lui nu-l trădează şi căruia i-a fost conferită o demnitate a meseriei care are foarte puţin de-a face cu neghiobiile, slăbiciunile sau incapacităţile sale ca om. Era o revelaţie pe

care n-o putea exprima în cuvinte, dar care l-a schimbat, odată ce a trăit-o, astfel încât nimănui nu putea să-i scape.

Astfel, când s-a întors de la St. Louis, Edith l-a găsit schimbat într-un mod pe care nu-l înțelegea, dar de care a fost conştientă pe loc. S-a întors fără să anunțe, cu un tren de după-amiază, şi a intrat în birou, unde soțul şi fiica ei stăteau liniştiți. Intenționase să-i şocheze pe amândoi cu apariția bruscă şi aspectul schimbat, dar când William a ridicat privirea şi ea i-a citit în ochi surpriza, şi-a dat seama imediat că adevărata schimbare era a lui şi că era atât de profundă, încât efectul noii ei înfățişări s-a pierdut; şi şi-a spus în sinea ei, cu oarecare detaşare şi totuşi nu fără surpriză: nu ştiam nici eu cât de bine îl cunosc.

William a fost surprins de prezenta ei şi de înfățişarea ei schimbată, dar nici una, nici alta nu-l mai puteau impresiona acum aşa cum poate l-ar fi impresionat odată. A mai privit-o câteva momente, apoi s-a ridicat de la birou, a traversat camera şi a salutat-o cu gravitate.

Edith se tunsese bob şi purta o pălărie din acelea atât de strânse pe cap, încât părul tăiat scurt îi stătea lipit de față, ca o ramă asimetrică; îşi dăduse pe buze cu un ruj roşu-portocaliu şi două mici pete de ruj îi scoteau în evidență pometii. Purta o rochie scurtă, modelul foarte la modă în ultimii ani printre femeile mai tinere; pornea drept de la umeri şi se oprea exact deasupra genunchilor. I-a zâmbit timid soțului ei şi s-a îndreptat spre fiica ei care stătea pe podea şi o studia în linişte. Nu i-a fost uşor să se lase în genunchi, în rochia nouă, strâmtă pe şolduri.

— Gracie, scumpo, a spus cu o voce care lui William i s-a părut încordată şi stridentă, ți-a fost dor de mămica? Ai crezut că nu mai vine înapoi?

Grace şi-a sărutat mama pe obraz şi a privit-o solemn.

— Arăți altfel, a spus.

Edith a râs şi s-a ridicat de pe podea; a făcut o piruetă cu mâinile deasupra capului.

— Am o rochie nouă şi pantofi noi şi altă tunsoare. Îți plac?

Grace a dat din cap sceptică.

— Arăți altfel, a repetat.

Edith a zâmbit şi mai larg; avea o urmă vagă de ruj pe un dinte. S-a întors spre William şi a întrebat:

— Arăt altfel?

— Da, a spus William. Încântător. Foarte drăguț.

Edith a râs spre el şi a clătinat din cap.

— Bietul Willy, a spus.

Apoi s-a întors iar către fiica ei.

— M-am schimbat, cred, i-a spus. Chiar cred că m-am schimbat.

Dar William Stoner ştia că lui i se adresează. Şi în aceeaşi clipă, a priceput cumva că era ceva dincolo de intenția ei, ceva ce nici ea nu înțelegea şi de care nici măcar nu era conştientă – că încerca să-i facă o nouă declarație de război.

8

Declarația făcea parte din schimbarea pe care Edith o inițiase în timpul săptămânilor petrecute „acasă” în St. Louis, după moartea tatălui ei. Schimbarea s-a intensificat şi în cele din urmă s-a acutizat şi a ajuns să se manifeste cu brutalitate din cauza unei alte schimbări, suferită, de această dată, de William Stoner odată cu descoperirea faptului că ar putea deveni un profesor bun.

În mod straniu, Edith fusese impasibilă la înmormântarea tatălui ei. Pe toată durata ceremoniei complicate, a stat cu capul sus şi cu fața împietrită şi nu şi-a schimbat expresia nici când a trebuit să treacă prin fața trupului tatălui ei, magnific şi durduliu în sicriul lui împodobit. Dar la cimitir, când au coborât coşciugul în groapa îngustă, mascată de rogojini de iarbă artificială, şi-a lăsat fața goală de expresie în mâini şi aşa a rămas până a atins-o cineva pe umăr.

După înmormântare, a stat câteva zile în fosta ei cameră, cea în care crescuse; pe mama ei o vedea numai la micul dejun şi la cină. Cei care veneau să-şi prezinte condoleanțele rămâneau cu impresia că se retrăsese singură cu durerea ei. „Erau foarte apropiați”, spunea mama ei pe un ton misterios. „Mult mai apropiați decât păreau.”

Dar Edith se învârtea în voie prin cameră de parcă intrase acolo pentru prima dată, atingând pereții şi ferestrele, verificându-le trăinicia. A pus să i se aducă din pod un cufăr plin cu lucruri de-ale ei din copilărie; a cotrobăit prin sertarele de la masa de scris, prin care nu mai umblase nimeni de mai bine de zece ani. Cu un aer uimit şi fără nicio grabă, de parcă avea tot timpul din lume, a scotocit prin toate lucrurile, mângâindu-le, întorcându-le

pe toate părțile, studiindu-le cu o atenție aproape ritualică. Când a dat peste o scrisoare pe care o primise în copilărie, a citit-o de la cap la coadă ca şi cum o vedea pentru prima oară; când i-a picat în mână o păpuşă de mult uitată, a zâmbit şi i-a mângâiat obrajii de porțelan pictat, ca un copil care tocmai a primit un cadou.

Într-un final, şi-a aranjat toate obiectele din copilărie în două grămezi distincte. Într-una erau jucăriile şi nimicurile pe care le adunase singură, fotografii secrete şi scrisori de la prietene din şcoală, cadouri primite la un moment dat de la rude îndepărtate; în cealaltă erau lucrurile pe care i le dăduse tatăl ei sau care aveau vreo legătură oarecare cu el. Asupra acestei grămezi şi-a îndreptat atenția. Metodic, rece, fără furie sau bucurie, a luat unul câte unul obiectele din grămadă şi le-a distrus. Scrisorile şi hainele, umplutura din păpuşi, pernuțele de ace şi pozele le-a ars în şemineu; capetele de lut sau de porțelan, mâinile, brațele şi picioarele păpuşilor le-a pisat în vatră până n-a mai rămas decât o pudră fină; resturile rămase după ars şi pisat le-a adunat într-o grămăjoară şi le-a aruncat în vasul de toaletă din baia de lângă cameră.

Când a terminat treaba – adică după ce a aerisit camera de fum, a măturat vatra şemineului şi a pus puținele lucruri rămase la loc în comodă –, Edith Bostwick Stoner s-a aşezat la măsuța de toaletă şi s-a privit în oglinda de pe care stratul de argint se subțiase şi se cojea, astfel că reflexia era în cel mai bun caz distorsionată, lăsând-o cu o imagine stranie şi incompletă. Avea treizeci de ani. Luciul tineresc al părului începuse să dispară, riduri fine porneau din colțul ochilor şi pielea feței începea să se întindă pe pomeții osoşi. A dat din cap către imaginea din oglindă, s-a ridicat brusc, a coborât la parter şi, pentru prima dată de zile întregi, a avut o conversație veselă şi aproape intimă cu mama ei.

Îşi dorea (a spus) să se schimbe. Prea mult fusese persoana care era; a vorbit despre copilăria ei, despre căsnicie. Şi, dintr-un anumit imbold pe care nu-l putea explica decât vag şi îndoielnic, îşi construise o imagine; şi şi-a dedicat aproape în totalitate cele două luni pe care le-a petrecut în St. Louis împlinirii acestei imagini.

I-a cerut mamei ei o sumă de bani cu împrumut, iar aceasta s-a grăbit să i-o ofere în dar. Şi-a cumpărat o garderobă nouă şi a pus pe foc toate hainele cu care venise din Columbia; s-a tuns scurt, după moda momentului; şi-a cumpărat cosmetice şi parfumuri pe care zi de zi, în

camera ei, exersa cum să le întrebuinţeze. A învăţat să fumeze şi şi-a cultivat un nou mod de a vorbi – repezit, cu un vag accent britanic şi cam strident. Când s-a întors în Columbia, stăpânea bine această schimbare exterioară, iar în sufletul ei, neştiută de nimeni, purta mugurii unei alte schimbări.

În primele câteva săptămâni după întoarcere, a avut o activitate furibundă; nu i se mai părea necesar să pretindă faţă de ea însăşi că e bolnavă sau slăbită. S-a înscris într-o mică companie de teatru şi s-a dedicat atribuţiilor care îi erau încredinţate; crea şi picta decoruri, strângea bani pentru companie şi chiar a jucat mici roluri în piese. După-amiază, când venea acasă, Stoner găsea camera de zi plină de prieteni de-ai ei, necunoscuţi care îl priveau ca pe un intrus şi spre care el înclina din cap înainte să se retragă în biroul lui, de unde le auzea vocile, înăbuşite şi teatrale, răzbătând prin pereţi.

A achiziţionat o pianină la mâna a doua şi a instalat-o în camera de zi, lipită de peretele comun cu biroul lui William; renunţase să se mai ocupe de muzică cu puţin înainte de căsătorie şi acum a început practic de la zero, exersând solfegii, luptându-se cu exerciţii prea dificile pentru ea, cântând uneori două sau trei ore pe zi, adesea seara, după ce Grace era dusă la culcare.

Grupurile de studenţi pe care Stoner îi invita la discuţii în biroul său erau tot mai mari şi întâlnirile tot mai frecvente; iar Edith nu se mai mulţumea să rămână la etaj, departe de întrunirile lor. Insista să le servească ceai sau cafea; iar după aceea se aşeza şi ea în cameră. Vorbea tare şi cu voioşie, reuşind să abată discuţia către munca ei de la micul teatru, către muzica ei, către pictură şi sculptură, de care (a anunţat) avea de gând să se apuce din nou, de îndată ce găsea timpul necesar. Studenţii, intrigaţi şi stânjeniţi, au renunţat încet-încet să mai vină, aşa că Stoner a început să se întâlnească cu ei la bufetul Universităţii sau la vreuna dintre micile cafenele de care era plin campusul.

Nu a deschis discuţia cu Edith despre noul ei comportament; activităţile ei nu-l deranjau decât în foarte mică măsură, iar ea părea fericită, chiar dacă era o fericire puţin cam disperată. În definitiv, se considera responsabil de noua direcţie pe care o luase viaţa ei; fusese incapabil să găsească în conviеţuirea lor, în căsnicia lor vreun aspect care să însemne ceva şi pentru ea. Aşa că era corect ca ea să se agaţe de raţiunea pe care o găsea în zone

care nu aveau nimic de-a face cu el şi s-o apuce în direcţii pe care el n-o putea urma.

Însufleţit de recentele sale reuşite la catedră şi de popularitatea crescândă în rândul masteranzilor şi doctoranzilor mai răsăriţi, în vara lui 1930 a început lucrul la o nouă carte. Îşi petrecea acum tot timpul liber în birou. Edith şi cu el păstrau încă aparenţele că ar dormi în aceeaşi cameră, dar el abia dacă intra în dormitor şi, oricum, niciodată noaptea. Dormea pe canapeaua din birou şi îşi ţinea chiar şi hainele într-o mică debara pe care a construit-o într-un colţ al camerei.

Şi putea să stea mai mult cu Grace. Aşa cum se obişnuise în cursul primei lungi absenţe a mamei ei, fata îşi petrecea mult timp cu tatăl el în birou. Stoner i-a făcut rost chiar şi de o măsuţă şi de un scaun ca să aibă un loc unde să citească şi să-şi facă temele. Cel mai adesea luau masa singuri; Edith era plecată mult, iar când era acasă, de cele mai multe ori îşi invita prietenii de la teatru la mici agape la care nu avea ce căuta un copil.

Apoi, dintr-odată, Edith a început să stea acasă. Au început din nou să ia masa toţi trei, iar Edith a avut chiar şi câteva iniţiative gospodăreşti. Casa era cufundată în linişte; până şi pianul stătea nefolosit şi praful se aduna pe clape.

Ajunseseră în acel punct al convieţuirii lor în care aproape că nu vorbeau despre ei înşişi sau unul despre celălalt ca nu cumva fragilul echilibru care făcea posibil traiul în comun să se destrame. Aşa că abia după multe ezitări şi îndelungi chibzuinţe asupra consecinţelor, Stoner a întrebat-o până la urmă dacă se întâmplase ceva.

Erau la cină; lui Grace i se permisese să se retragă şi se dusese în biroul lui Stoner cu o carte în mâini.

— La ce te referi? a întrebat Edith.

— La prietenii tăi, a spus William. N-au mai venit pe aici de ceva vreme şi nici tu nu mai pari aşa de implicată în munca de la teatru. Mă întrebam doar dacă e vreo problemă.

Cu un gest aproape masculin, Edith a scuturat pachetul de ţigări pe care îl ţinea lângă farfurie, şi-a dus ţigara la buze şi a aprins-o cu chiştocul alteia, pe care n-o terminase. A tras adânc în piept fără să ia ţigara din gură şi şi-a lăsat capul pe spate, aşa că atunci când s-a uitat la William, ochii i se îngustaseră şi îl priveau întrebător şi calculat.

— Nu s-a întâmplat nimic, a spus. M-am plictisit de ei şi de muncă. Trebuie să fie mereu o problemă?

— Nu, a spus William. M-am gândit că poate nu te simți bine sau altceva.

Nu s-a mai gândit la discuția care tocmai se încheiase şi puțin după aceea s-a ridicat de la masă şi s-a dus în camera lui, unde Grace stătea la biroul ei, cufundată în lectură. Lumina veiozei îi strălucea în păr şi îi desena clar fața micuță şi serioasă. Crescuse mult în ultimul an, şi-a spus William şi a simțit în capul pieptului o uşoară şi nu neapărat neplăcută tristețe. A zâmbit şi s-a aşezat fără zgomot la biroul lui.

Câteva clipe mai târziu, era cufundat în muncă. Cu o seară înainte, îşi adusese la zi treburile pentru facultate; corectase lucrările şi îşi pregătise cursurile pe o săptămână în avans. În seara aceasta şi în următoarele câteva era liber să lucreze la carte. Nu-i era încă foarte clar despre ce urma să fie această nouă carte; în mare, voia să iasă din granițele primelor cercetări, atât ca perioadă, cât şi ca anvergură. Voia să abordeze perioada Renaşterii engleze şi să-şi extindă cercetările despre influențele latinei clasice şi medievale în această zonă. Era la faza de planificare, care îi făcea cea mai mare plăcere – selectarea unei abordări dintre mai multe soluții posibile, eliminarea anumitor strategii, misterele şi incertitudinile care veneau din posibilitățile neexplorate, consecințele opțiunilor... Şi atât de tare îl încântau posibilitățile pe care le întrevedea, încât nu putea sta locului. S-a sculat de la birou, a făcut câțiva paşi prin cameră şi, dintr-un fel de bucurie frustrată, i-a vorbit fiicei sale, care a ridicat ochii din carte şi i-a răspuns.

Fata s-a contaminat de la starea lui şi ceva din ce i-a spus el a făcut-o să râdă. Şi dintr-odată râdeau împreună, prosteşte, ca doi copii. Brusc, s-a deschis uşa şi lumina crudă din camera alăturată s-a revărsat până în ungherele întunecate ale biroului. În lumină se profila silueta lui Edith.

— Grace, a zis ea clar şi fără grabă, tatăl tău încearcă să lucreze. Nu trebuie să-l deranjezi.

Preț de câteva secunde, William şi fiica lui, buimăciți de această bruscă intruziune, au rămas nemişcați, fără să scoată un cuvânt. Apoi William a reuşit să spună:

— E în regulă, Edith, nu mă deranjează.

Ignorându-l complet, Edith a repetat:

— Grace, n-ai auzit ce ți-am spus? Ieşi din cameră în clipa asta.

Zăpăcită, Grace s-a ridicat de pe scaun şi a pornit spre uşă.

Când a ajuns în mijlocul camerei, s-a oprit şi s-a uitat întâi la tatăl el, apoi la mama ei. Edith a dat să zică ceva, dar William a reuşit să i-o ia înainte.

— E în regulă, Grace, a spus cu toată blândeţea. E în regulă. Du-te cu mama.

Când Grace a ieşit pe uşa care dădea în camera de zi, Edith i-a spus soţului ei:

— Copilul ăsta are mult prea multă libertate. Nu e firesc să fie atât de tăcută, de retrasă. Ar trebui să fie mai activă, să se joace cu copii de vârsta ei. Nu-ţi dai seama ce nefericită e?

Şi a închis uşa înainte ca el să poată spune ceva.

A rămas nemişcat multă vreme. S-a uitat la biroul pe care erau împrăştiate cărţi şi însemnări; a traversat camera şi a aranjat într-o doară foile şi cărţile. A rămas lângă birou minute bune, încruntat, ca şi cum încerca să-şi amintească ceva. Apoi s-a întors şi s-a dus la biroul micuţ al lui Grace; a stat şi acolo o vreme exact ca lângă biroul lui. A stins veioza şi masa a devenit cenuşie şi lipsită de viaţă; s-a dus şi s-a întins pe canapea, cu ochii în tavan.

Enormitatea a ceea ce se întâmpla i s-a dezvăluit treptat, aşa că au trecut săptămâni bune până a fost în stare să recunoască ce făcea Edith; iar când în sfârşit a fost capabil să recunoască, aproape că nu l-a surprins. Campania pusă la cale de Edith era condusă cu atâta inteligenţă şi abilitate, încât nu găsea motive raţionale să formuleze vreo obiecţie. După intrarea intempestivă şi aproape brutală în biroul lui în seara aceea, episod care, în retrospectivă, i s-a părut un atac-surpriză, strategia lui Edith a devenit mai indirectă, mai paşnică şi mai controlată. Era o strategie care se ascundea sub masca iubirii şi a grijii, lăsându-l, prin urmare, complet neputincios.

Edith stătea acum acasă mai tot timpul. Dimineaţa şi după prânz, când Grace era la şcoală, îşi făcea de lucru redecorându-i camera. A scos biroul micuţ din camera lui Stoner, l-a reparat şi l-a vopsit într-un roz pal şi i-a lipit în jurul blatului o panglică asortată din satin încreţit, încât nu mai aducea deloc cu piesa cu care se obişnuise Grace; într-o după-amiază, cu Grace înţepenită lângă ea fără să scoată o vorbă, a sortat toate hainele pe care i le cumpărase Stoner, a aruncat cea mai mare parte şi i-a promis lui Grace că la sfârşitul săptămânii o să meargă în oraş să cumpere în loc ceva

mai potrivit, mai „de fetiță”. Şi aşa au făcut. Spre seară, extenuată, dar triumfătoare, Edith s-a întors cu un vraf de pachete şi cu fiica ei epuizată, într-o rochie incomodă până la lacrimi, țeapănă de la apret şi de la infinitele volane; de sub pliurile înfoiate, picioarele ei subțiri ieşeau ca două bețe amărâte.

Edith i-a cumpărat fiicei ei păpuşi şi jucării şi o veghea când se juca cu ele, de parcă avea de îndeplinit o obligație; a început să-i dea lecții de pian şi stătea lângă ea pe scaun când exersa; cu cel mai mic prilej, dădea mici petreceri pentru ea, la care veneau copii din vecini, răutăcioşi şi îmbufnați în hainele de bune; şi îi supraveghea cu strictețe lecturile şi temele pentru şcoală fără s-o lase să depăşească timpul pe care i-l alocase.

Musafirele lui Edith erau acum mame din cartier. Veneau dimineața, la cafea şi la taclale, cât timp copiii erau la şcoală; după-amiaza îi aduceau cu ele şi îi priveau cum se joacă în spațioasa cameră de zi, vorbind de una şi de alta peste gălăgia copiilor care se jucau şi alergau.

În astfel de după-amiezi, Stoner rămânea de obicei în biroul lui, de unde auzea ce discută mamele nevoite să vorbească tare ca să acopere vocile copiilor.

O dată, când zgomotul se atenuase pentru câteva clipe, a auzit-o pe Edith spunând:

— Sărăcuța de Grace, e aşa de ataşată de tatăl ei, dar el are foarte puțin timp pentru ea. E ocupat, mă-nțelegeți; şi a început şi lucrul la o nouă carte...

Cu curiozitate şi aproape cu detaşare, a privit cum mâinile în care ținea o carte încep să-i tremure. Şi nu s-au oprit din tremurat decât când le-a îndesat adânc în buzunare, cu pumnii strânşi, şi le-a ținut aşa.

Îşi vedea rar fiica. Luau mesele împreună toți trei, dar atunci abia îndrăznea să-i vorbească, pentru că dacă o făcea, şi imediat ce Grace îi răspundea, Edith constata ceva în neregulă cu manierele fetei sau cu felul cum stătea pe scaun şi îi vorbea atât de dur, încât Grace rămânea tăcută şi abătută până la sfârşitul mesei.

Trupul lui Grace, şi aşa zvelt, s-a subțiat şi mai tare; Edith spunea, râzând uşor, că „se lungeşte, dar nu se lățeşte”. Era mai mereu în gardă, aproape precaută; expresia cândva senină şi liniştită pendula acum între două extreme: fie uşor posomorâtă, fie la limita isteriei; aproape că nu mai zâmbea, cu toate că de râs, râdea mult. Iar când zâmbea, era ca şi cum o

stafie i-ar fi atins în treacăt fața. O dată, când Edith era la etaj, William şi fiica lui s-au intersectat în camera de zi. Grace i-a zâmbit timid, iar el, dintr-o pornire involuntară, s-a lăsat în genunchi şi a îmbrățişat-o. A simțit-o cum se încordează şi i-a văzut figura dezorientată şi speriată. S-a ridicat şi s-a îndepărtat uşor de ea, a bălmăjit ceva şi s-a retras în birou.

În dimineața următoare, la micul dejun, a rămas la masă până a plecat Grace la şcoală, deşi ştia că o să întârzie la cursul de la ora nouă. După ce a condus-o pe Grace până la uşă, Edith nu s-a întors în sufragerie şi William şi-a dat seama că îl evită. S-a dus el în camera de zi, unde soția lui şedea la un capăt al canapelei, cu o ceaşcă de cafea şi o țigară în mână.

A vorbit fără nicio introducere:

— Edith, nu-mi place ce se întâmplă cu Grace.

Instantaneu, ca şi cum i-ar fi dat o replică la teatru, a răspuns:

— La ce te referi?

William s-a aşezat la celălalt capăt al canapelei, departe de ea. L-a copleşit o senzație de neputință.

— Ştii bine la ce mă refer, a spus cu un aer ostenit. Las-o mai uşor. Nu mai fi aşa de exigentă cu ea.

Edith şi-a stins țigara în farfurioară.

— Grace e mai fericită ca niciodată. Are prieteni, lucruri cu care să-şi ocupe timpul. Ştiu că tu eşti prea ocupat să observi toate astea, dar... nu se poate să nu-ți fi dat seama că e mult mai comunicativă în ultima vreme. Şi râde. Înainte nu râdea. Aproape niciodată.

William a privit-o cu o uluire mută.

— Tu chiar crezi ce spui, nu-i aşa?

— Evident, a spus Edith. Doar sunt mama ei.

Şi chiar credea, şi-a dat seama. A clătinat din cap.

— N-am vrut niciodată să recunosc, nici măcar în sinea mea, a spus el pe un ton care aducea a calm, dar tu chiar mă urăşti, aşa-i?

— Cum? Uimirea din vocea ei era sinceră. O, Willy! A râs limpede şi nestăvilit. Nu spune prostii. Sigur că nu. Eşti soțul meu.

— Nu te folosi de copil. Nu şi-a putut stăpâni tremurul din voce. Nu mai e nevoie, ştii că aşa e. Accept orice altceva. Dar dacă o să continui să te foloseşti de Grace, o să...

Nu şi-a terminat ideea.

După o clipă, Edith a spus:

— Ce-o să faci? Vorbea liniştit, fără să-l provoace. Tot ce-ai putea să faci ar fi să mă părăseşti şi asta n-o să faci niciodată. Ştii la fel de bine ca şi mine.

William a încuviințat din cap.

— Cred că ai dreptate.

Când s-a ridicat, nici nu mai vedea pe unde merge. S-a dus în birou, şi-a luat haina din debara şi servieta de lângă birou. Când a trecut prin camera de zi, Edith a mai spus:

— Willy, nu i-aş face niciodată rău lui Grace. Ar trebui să ştii asta. O iubesc. Doar e fiica mea.

Şi el şi-a dat seama că e adevărat; chiar o iubea. Iar conştientizarea acestui adevăr aproape l-a făcut să urle. A scuturat din cap şi a ieşit din casă dând piept cu vremea de afară.

În seara aceea, când s-a întors acasă, a descoperit că Edith, cu ajutorul unui meşter din zonă, îi scosese toate lucrurile din birou. Într-un colț al camerei de zi fuseseră înghesuite biroul şi canapeaua, iar în jurul lor, claie peste grămadă, erau aruncate hainele lui, hârtiile şi toate cărțile.

Cum avea să stea mai mult acasă de-acum încolo, Edith se hotărâse (i-a spus ea) să se apuce din nou de pictură şi de sculptură; iar biroul lui, care avea geamurile spre nord, era singura cameră cu lumină adecvată din toată casa. Ştia că n-o să-l deranjeze să se mute; putea să folosească veranda vitrată din spate; era mai departe de camera de zi decât biroul şi o să aibă mai multă linişte să lucreze.

Dar veranda era atât de mică, încât nu-şi putea aranja cărțile nicicum şi n-avea loc nici pentru birou, nici pentru canapea, aşa că le-a depozitat pe amândouă în pivniță. Spațiul era greu de încălzit iarna, iar vara, ştia foarte bine, bătea soarele în geamuri aşa de tare, că era aproape imposibil de stat acolo. Şi totuşi a lucrat acolo timp de câteva luni. A făcut rost de o măsuță pe care o folosea pe post de birou şi şi-a cumpărat un radiator portabil cu care să îmblânzească puțin frigul care pătrundea seara prin scândurile subțiri. Noaptea dormea, învelit cu o pătură, pe canapeaua din camera de zi.

După câteva luni de relativ, dar incomod armistițiu, a început să descopere, când se întorcea seara de la Universitate, tot felul de vechituri din gospodărie – lămpi stricate, carpete, mici cufere şi cutii cu mărunțişuri – lăsate neglijent în camera care acum îi servea drept birou.

— E aşa umezeală în pivniță, a spus Edith, s-ar strica acolo. Nu te superi dacă le țin puțin aici, nu?

În primăvară, când s-a întors acasă într-o zi cu ploaie torențială, a constatat că se spărsese, cine ştie cum, un ochi de geam, iar ploaia îi distrusese câteva cărți şi făcuse multe dintre foile cu însemnările lui de necitit; câteva săptămâni mai târziu, a descoperit că Grace fusese lăsată să se joace pe verandă cu nişte prieteni şi încă o parte dintre notițe, împreună cu primele pagini din carte, fuseseră rupte şi mototolite.

— Nu i-am lăsat acolo decât câteva minute, a spus Edith. Trebuie să se joace şi ei undeva. Dar habar n-aveam ce au făcut. Ar trebui să stai de vorbă cu Grace. Eu i-am spus cât de importantă e munca ta pentru tine.

Aşa că a cedat. Şi-a mutat cât de multe cărți a putut în biroul de la Universitate pe care îl împărțea cu trei tineri asistenți; începând din acel moment, şi-a petrecut acolo cea mai mare parte a timpului pe care înainte îl petrecea acasă, şi se întorcea mai repede de la birou doar când nu mai putea rezista fără să-şi vadă câteva clipe fiica sau să schimbe două vorbe cu ea.

Dar în birou îi încăpeau numai câteva dintre cărți şi lucrul la noul manuscris era adesea întrerupt de lipsa textelor necesare; în plus, unul dintre colegii lui de birou, un tânăr plin de zel, avea obiceiul să programeze seara întâlniri cu studenții, iar discuțiile şoptite, laborioase care se purtau în celălalt capăt al camerei îi afectau concentrarea. Şi-a pierdut interesul pentru carte; ritmul de lucru a încetinit până când s-a oprit de tot. În cele din urmă, şi-a dat seama că lucrul la carte devenise un refugiu, un adăpost, o scuză să vină seara la birou. Citea şi studia şi, într-un final, a început să găsească în învățatul fără un scop anume alinare, plăcere şi chiar o urmă din bucuria de altădată.

Iar Edith şi-a slăbit veghea constantă şi grija obsesivă față de Grace, încât copila începea din nou să zâmbească uneori şi chiar să vorbească cu el oarecum mai degajată. Şi astfel a descoperit că poate să trăiască aşa şi chiar, din când în când, să fie fericit.

9

Şefia interimară a Catedrei de Engleză pe care Gordon Finch şi-o asumase după moartea lui Archer Sloane a fost reînnoită an după an, până când toți membrii catedrei s-au obişnuit cu starea de anarhie relaxată care permitea să se programeze şi să se țină cursurile, să se facă noi numiri în posturi, să se rezolve cumva măruntele probleme administrative; şi aşa anii curgeau, unul după altul. Se înțelegea de la sine că va fi numit un şef de catedră permanent imediat ce se va găsi o soluție să-l facă pe Gordon Finch decan la Arte şi Ştiințe, poziție pe care o ocupa de fapt, chiar dacă nu şi de drept; Josiah Claremont nu dădea semne că o să moară vreodată, deşi numai arareori mai era zărit bântuind pe holuri.

Membrii catedrei îşi vedeau de ale lor, îşi țineau cursurile pe care le ținuseră şi în anul precedent şi se vizitau în birourile lor în pauze. Se întâlneau oficial numai la începutul fiecărui semestru, când Gordon Finch convoca o şedință de formă şi atunci când decanul Colegiului Postuniversitar le trimitea câte un memoriu solicitând să se organizeze examene orale şi de susținere a tezei pentru studenții care se pregăteau să-şi finalizeze doctoratul.

Astfel de examene îi ocupau lui Stoner tot mai mult timp. Spre surpriza lui, începuse să se bucure de o oarecare popularitate ca profesor; era nevoit să refuze studenți care doreau să se înscrie la seminarul lui de la masterat despre tradiția latină şi literatura Renaşterii, iar la cursurile introductive de la anii mai mici era mereu plin. Câțiva studenți l-au rugat să le coordoneze teza de masterat sau de doctorat, iar alții l-au rugat să facă parte din comisia de disertație.

În toamna lui 1931, locurile la seminar s-au umplut chiar înainte de data înscrierii, pentru că mulți studenți vorbiseră deja cu Stoner la finalul anului anterior sau peste vară. La o săptămână după începerea semestrului, când se ținuse deja un seminar, s-a prezentat în biroul lui un student care l-a rugat să-l primească şi pe el.

Stoner stătea la masa de lucru, cu lista studenților înscrişi în față; încerca să se decidă ce teme de seminar să le dea, lucru extrem de dificil, pentru că pe mulți nu-i cunoştea. Era o după-amiază de septembrie şi avea

geamul de lângă masa de lucru deschis; fațada impunătoarei clădiri era în umbră, aşa că pe gazonul verde din față contururile i se proiectau perfect, cupola semicirculară şi linia neregulată a acoperişului întunecând încet-încet verdele şi avansând imperceptibil înspre campus şi mai departe. Pe fereastră intra o boare răcoroasă, aducând cu ea mireasma proaspătă a toamnei.

A auzit o bătaie în uşa deschisă; s-a întors şi a spus:

— Intră.

O siluetă s-a desprins din penumbra coridorului şi, târşâindu-şi picioarele, a păşit în lumina slabă din cameră. Stoner a clipit somnoros şi l-a recunoscut pe studentul pe care îl remarcase deja pe holuri, dar pe care nu ştia cum îl cheamă. Brațul stâng al tânărului îi atârna inert pe lângă corp şi când mergea, îşi trăgea piciorul stâng. Avea fața palidă şi rotundă, ochelarii cu rame de baga erau şi ei tot rotunzi, iar părul negru era pieptănat cu cărare perfectă într-o parte şi stătea lipit de capul rotund.

— Domnul profesor Stoner? a întrebat; vocea lui stridentă şi tăioasă pronunța clar cuvintele.

— Da, a spus Stoner. Nu vrei să stai jos?

Tânărul s-a lăsat pe scaunul de lemn cu spătar drept de lângă biroul lui Stoner; îşi ținea piciorul perfect întins şi şi-a aşezat pe picior mâna stângă contorsionată şi strânsă aproape pumn. A zâmbit, a dat din cap şi a spus, cu un aer bizar de autodepreciativ:

— Probabil nu mă cunoaşteți, domnule; mă numesc Charles Walker. Sunt în anul doi la doctorat şi sunt asistentul domnului profesor Lomax.

— Aşa, domnule Walker, a spus Stoner. Cu ce îți pot fi de folos?

— Păi, am venit să vă cer o favoare, domnule. Walker a zâmbit din nou. Ştiu că nu mai sunt locuri la seminarul dumneavoastră, dar îmi doresc foarte mult să particip şi eu. A făcut o pauză, apoi a adăugat mai apăsat: domnul profesor Lomax mi-a sugerat să vin să vorbesc cu dumneavoastră.

— Înțeleg, a spus Stoner. Ce specialitate ți-ai ales, domnule Walker?

— Poeții romantici, a răspuns Walker. Domnul profesor Lomax îmi va coordona teza.

Stoner a dat din cap.

— Şi cât de departe ai ajuns cu studiul?

— Sper să termin în doi ani, a spus Walker.

— Ei, asta simplifică lucrurile, a spus Stoner. Eu ţin seminarul ăsta în fiecare an. Acum e atât de plin, că aproape nu mai e seminar. Încă o persoană şi chiar n-o să mai fie. De ce nu poţi aştepta până anul viitor dacă chiar îţi doreşti atât de mult?

Walker s-a uitat în altă parte.

— Ei bine, ca să spun drept, a zis şi a arborat iarăşi zâmbetul acela al lui, sunt victima unei neînţelegeri. Numai din vina mea, desigur. Nu ştiam că toţi doctoranzii trebuie să participe la cel puţin patru seminarii ca să-şi poată lua diploma, şi anul trecut nu am făcut niciunul. Şi, aşa cum ştiţi, nu e voie să faci mai mult de unul pe semestru. Aşa că, dacă e să termin în doi ani, trebuie să particip la un seminar în semestrul ăsta.

Stoner a oftat.

— Înţeleg. Aşadar dumneata nu eşti interesat în mod special de influenţa tradiţiei latine?

— O, ba da, domnule. Sigur că da. Îmi va fi de mare ajutor pentru teză.

— Domnule Walker, ar trebui să ştii ca acesta este un seminar destul de specializat şi nu-i încurajez pe studenţi să se înscrie decât dacă sunt cu adevărat interesaţi de subiect.

— Da, domnule, a spus Walker. Vă asigur că eu sunt cu adevărat interesat.

Stoner a încuviinţat din cap.

— Cum stai cu latina?

Walker a dat repede din cap.

— A, bine, domnule. Nu mi-am dat încă examenul de latină, dar citesc foarte bine.

— Faci şi franceză sau germană?

— O, da, domnule. Nu mi-am dat încă examenele; m-am gândit să scap de toate deodată, la sfârşitul acestui an. Dar citesc foarte bine în ambele limbi. A făcut o pauză, apoi a continuat: Domnul profesor Lomax e convins că o să mă descurc fără probleme la seminar.

Stoner a oftat.

— Foarte bine, a spus. Vom citi mult în latină, puţin în franceză şi în germană, deşi s-ar putea să te descurci şi fără astea. O să-ţi dau o listă de lecturi şi discutăm despre tema de seminar miercurea viitoare.

Walker i-a mulţumit cu efuziune şi s-a ridicat de pe scaun cu oarece greutate.

— Mă apuc imediat de citit, a spus. Sunt sigur că nu o să regretați că m-ați primit.

Stoner l-a privit vag surprins.

— Nici nu mi-a trecut prin cap, domnule Walker, a spus sec. Ne vedem miercuri.

Seminarul se ținea într-o sală mică de la subsol, în aripa de sud a Clădirii Jesse. Din pereții de ciment ieşea un miros de umezeală, dar nu neplăcut, iar picioarele târşâite pe pardoseala goală de ciment răsunau ca nişte şoapte cavernoase. În mijlocul tavanului spânzura un singur bec care lumina în jos, aşa că cei care se aşezau în centrul camerei stăteau într-o mare de lumină; dar zidurile erau de un gri mohorât, iar colțurile aproape afundate în beznă, ca şi cum cimentul neted, nevăruit absorbea toată lumina care iradia din tavan.

În a doua miercuri de seminar, William Stoner a intrat în sală cu o mică întârziere; le-a dat bună ziua studenților şi a început să-şi aranjeze cărțile şi hârtiile pe biroul micuț de stejar băițuit, aşezat la mijlocul peretelui cu tabla. Şi-a aruncat privirea către micul grup de studenți împrăştiați prin sală. Pe unii îi cunoştea; doi dintre băieți erau doctoranzi de-ai lui; alți patru erau masteranzi care făcuseră cu el câteva cursuri înainte de licență; dintre ceilalți, trei erau la master la limbi moderne, unul era student la filosofie şi îşi făcea lucrarea despre scolastici, mai era o femeie trecută de vârsta a doua, profesoară de liceu care îşi luase un an sabatic şi acum încerca să-şi ia diploma de master; şi ultima era o tânără brunetă, venită de curând asistent la el în catedră, care acceptase o slujbă pentru doi ani, timp în care să-şi finalizeze teza începută după încheierea cursurilor la o universitate de pe Coasta de Est. Îl întrebase pe Stoner dacă poate să asiste la seminar şi el îşi dăduse acordul. Charles Walker nu se număra printre cei prezenți. Stoner a mai aşteptat câteva momente, frunzărindu-şi hârtiile; apoi şi-a dres glasul şi şi-a început seminarul.

— La prima noastră întâlnire am vorbit despre materia acestui seminar şi am decis să ne limităm cu studiul tradiției latine în perioada medievală la primele trei din cele şapte arte liberale – adică gramatica, retorica şi logica. S-a oprit şi a privit chipurile din fața lui – ezitante, curioase, imobile ca nişte măşti –, atente la el şi la cuvintele lui. Unora dintre dumneavoastră li s-ar putea părea exagerat de riguros să ne limităm studiul atât de drastic; dar sunt convins că vom găsi destule subiecte de care să ne ocupăm, fie şi dacă

am urmări superficial numai evoluția triviumului până în secolul al XVI-lea. E important să înțelegem că aceste arte – gramatica, retorica şi logica – însemnau la sfârşitul Evului Mediu şi începutul Renaşterii ceva ce noi abia dacă putem percepe fără să facem un efort de imaginație istorică. Pentru învățații acelor vremuri, arta gramaticii, de exemplu, nu era numai simpla aranjare mecanică a părților de vorbire. Din perioada elenistică târzie şi până în Evul Mediu, studiul şi practica gramaticii includeau nu numai acel „meşteşug al literelor" pe care îl pomenesc Platon şi Aristotel; mai includeau – şi asta a ajuns să aibă mare importanță – studiul poeziei în valențele ei tehnice, o exegeză a poeziei atât ca formă, cât şi ca substanță şi frumusețe a stilului, în măsura în care poate fi deosebită de retorică.

Simțea că îl prinde subiectul şi a observat că mai mulți studenți se aplecaseră peste pupitre şi încetaseră să mai ia notițe. A continuat:

— Mai mult, dacă ne întreabă cineva acum, în secolul XX, care dintre cele trei arte este cea mai importantă, s-ar putea să alegem logica, sau poate retorica – dar e foarte puțin probabil să alegem gramatica. Şi cu toate astea, învățații – şi poeții – romani sau medievali aproape sigur ar fi considerat drept cea mai importantă gramatica. Nu trebuie să uităm...

L-a întrerupt un zgomot puternic. Se deschisese uşa şi Charles Walker a intrat în sală; în momentul când a închis uşa, cărțile pe care le ținea sub brațul beteag i-au alunecat şi au căzut pe jos cu o bufnitură. S-a aplecat cu stângăcie, cu piciorul beteag întins în spate, şi şi-a adunat încet cărțile şi foile. Apoi a revenit la verticală şi a început să traverseze sala trăgându-şi piciorul, iar hârşâitul puternic şi iritant pe care îl scotea pe pardoseala de ciment răsuna în toată sala. A găsit un loc în primul rând şi s-a aşezat.

După ce Walker s-a instalat şi şi-a pus cărțile şi hârtiile în ordine. Stoner a continuat:

— Nu trebuie să uităm că, în Evul Mediu, conceptul de gramatică era chiar mai cuprinzător decât în perioada elenistică târzie sau în cea romană. Nu numai că includea ştiința vorbirii corecte şi arta exegezei, dar includea şi conceptele moderne de analogie, etimologie, metode de expunere, construcție, regulile licenței poetice şi excepțiile de la acestea – şi chiar limbajul metaforic sau figurile de stil.

A continuat, detaliind categoriile gramaticale pe care le enunțase, şi şi-a aruncat ochii peste chipurile studenților; şi-a dat seama că îi pierduse odată cu intrarea lui Walker şi ştia că va dura ceva până să-i poată captiva iarăşi.

Privirea i se oprea curioasă asupra lui Walker, care, după ce luase notițe cu furie câteva momente, lăsase creionul din mână şi îl fixa pe Stoner încruntat şi nedumerit. În cele din urmă, a ridicat mâna; Stoner a terminat fraza pe care o începuse şi a dat din cap spre el.

— Domnule, a spus Walker, iertați-mă, dar nu înțeleg. Ce are – şi a pronunțat rotunjindu-şi buzele – *gramatica* de-a face cu poezia? În esență, vreau să spun. Cu poezia *adevărată.*

Stoner a răspuns cu blândețe:

— Aşa cum explicam înainte să intri dumneata, domnule Walker, atât pentru retorii romani, cât şi pentru cei din perioada medievală, termenul „gramatică" era mult mai cuprinzător decât este astăzi. Pentru ei, însemna... S-a oprit, dându-şi seama că era pe cale să repete prima parte a prelegerii; îi simțea pe studenți că se foiesc şi îşi pierd răbdarea. Cred că o să înțelegi mai bine legătura când mergem mai departe, când o să vedem în ce măsură, chiar şi în Renaşterea târzie, poeții şi dramaturgii le sunt îndatorați retorilor latini.

— Toți, domnule? Walker a zâmbit şi s-a lăsat pe spătarul scaunului. Nu Samuel Johnson a spus despre însuşi Shakespeare că ştia puțină latină şi încă şi mai puțină greacă?

Când sala a început să freamăte de râsete înăbuşite, Stoner a simțit că-l cuprinde un soi de milă.

— Vrei să spui Ben Jonson, desigur[4].

Walker şi-a scos ochelarii şi a început să-i şteargă, clipind neputincios.

— Desigur, a spus. Mi-a scăpat.

Deşi Walker l-a întrerupt de mai multe ori, Stoner şi-a dus seminarul la bun sfârşit fără mari probleme şi a reuşit să împartă şi temele pentru primul referat. I-a lăsat liberi cu aproape jumătate de oră mai devreme şi, când l-a văzut pe Walker târşâindu-şi picioarele spre el cu un rânjet întipărit pe față, s-a grăbit să iasă din sală. A tropăit pe scările de lemn din subsol şi a urcat câte două trepte deodată pe scara de marmură care ducea la primul etaj; avea senzația bizară că Walker se târâie cu încăpățânare în urma lui, încercând să-i zădărnicească fuga. L-a năpădit un val de ruşine şi de vină.

Ajuns la etajul doi, s-a dus direct în biroul lui Lomax, pe care l-a găsit discutând cu un student. Stoner a băgat capul pe uşă şi a spus:

— Holly, putem să vorbim puțin după ce termini?

Lomax i-a făcut un semn prietenos, poftindu-l înăuntru.

— Intră. Noi tocmai terminam.

Stoner a intrat şi s-a prefăcut că studiază cărţile din rafturi, cât timp Lomax şi studentul său îşi încheiau discuţia. Când studentul a plecat, Stoner s-a aşezat pe scaunul rămas gol. Lomax îl privea întrebător.

— E vorba de un student, a spus Stoner. Charles Walker. Mi-a spus că tu l-ai trimis la mine.

Lomax şi-a împreunat vârfurile degetelor, le-a contemplat o vreme şi a răspuns:

— Da. Într-adevăr, cred că i-am sugerat că ar avea de câştigat de pe urma seminarului tău - cum îi zice? - despre tradiţia latină.

— Poţi să-mi spui câte ceva despre el?

Lomax şi-a ridicat privirea de la mâini şi a mutat-o în tavan, ţuguindu-şi gânditor buza de jos.

— E un student bun. Un student de elită, aş spune. Îşi face teza pe Shelley şi idealul elen. Promite să fie strălucită, de-a dreptul strălucită. N-o să fie ceea ce unii ar numi - a ezitat delicat înainte să pronunţe cuvântul – o lucrare *solidă,* dar e o abordare plină de imaginaţie. Întrebi dintr-un motiv anume?

— Da, a spus Stoner. A făcut pe nebunul la seminarul de azi. Şi mă întrebam dacă e cazul să dau o interpretare anume incidentului.

Amabilitatea iniţială lui Lomax dispăruse, înlocuită de obişnuita lui mască ironică.

— A, da, a spus cu un zâmbet glacial. Lipsa de tact şi nesăbuinţa tinereţii. Walker este, din motive pe care poate le înţelegi, destul de timid şi de stângaci şi din cauza asta adoptă uneori o atitudine defensivă şi devine cam prea îndrăzneţ. Ca noi toţi, are nişte probleme; dar capacitatea lui intelectuală şi critică nu va fi, sper, judecată prin prisma unor tulburări psihice total justificabile.

L-a privit în ochi pe Stoner şi a continuat cu o răutate jovială:

— Ai observat, probabil, că e olog.

— Poate că asta e, a spus Stoner prudent. A oftat şi s-a ridicat de pe scaun. Îmi închipui că e prea devreme să-mi fac griji. Voiam doar să văd ce părere ai.

Dintr-odată vocea lui Lomax era sugrumată şi aproape tremura de furie înăbuşită.

— O să descoperi că e un student eminent. Te asigur, o să descoperi că e un student *excepțional*.

Stoner l-a privit o clipă încruntând perplex din sprâncene. Apoi a dat din cap şi a ieşit din birou.

Seminarul avea loc săptămânal. Primele dăți, Walker l-a tot întrerupt cu întrebări şi comentarii care erau atât de năucitor de pe alături cu subiectul, încât Stoner nu avea habar cum să reacționeze. Curând, întrebările şi afirmațiile lui Walker au început să fie întâmpinate cu râsete sau pur şi simplu ignorate de ceilalți studenți; după câteva săptămâni, a încetat să mai intervină, afişa o indignare rece şi un aer de onestitate ultragiată în timp ce, în jurul lui, discuțiile îşi urmau cursul. Ar fi fost amuzant, îşi spunea Stoner, dacă Walker n-ar fi părut atât de neajutorat în revolta şi indignarea lui.

Dar, în ciuda atitudinii lui Walker, seminarul avea succes şi era unul dintre cele mai bune pe care le ținuse vreodată. Implicațiile subiectului i-au prins pe studenți aproape de la început şi aveau cu toții sentimentul că au făcut o descoperire, sentiment pe care îl capeți atunci când intuieşti că subiectul pe care l-ai abordat nu e decât miezul unui subiect mult mai vast şi simți că, cercetând mai departe, e foarte posibil să ajungi – unde? nimeni nu ştie. Seminarul se organiza de la sine şi studenții se implicau atât de tare, încât Stoner a devenit şi el un simplu student care căuta răspunsuri la fel de sârguincios ca şi ei. Până şi fata care doar asista la seminar – tânăra asistentă aflată temporar în Columbia pentru a-şi încheia teza de doctorat – a întrebat dacă poate să pregătească şi ea un referat; era de părere că dăduse peste ceva care le-ar putea fi de folos celorlalți. Se numea Katherine Driscoll şi avea spre treizeci de ani. Stoner nu o remarcase cu adevărat până nu a venit la el, după seminar, să vorbească despre referat şi să-l întrebe dacă ar fi dispus să-i citească teza când o termină. Stoner i-a răspuns că referatul e binevenit şi că s-ar bucura să-i citească teza.

Susținerea referatelor era programată pentru a doua jumătate a semestrului, după vacanța de Crăciun. Referatul lui Walker despre „Elenismul şi tradiția latină din perioada medievală” trebuia susținut printre primele, dar el a tot întârziat, explicându-i lui Stoner că nu reuşeşte să obțină cărțile necesare, care nu se găseau la biblioteca Universității.

Înțelegerea era ca domnişoara Driscoll, nefiind înscrisă la seminar, să-şi susțină lucrarea după ceilalți studenți; dar în ultima zi a intervalului

stabilit pentru primirea referatelor, cu două săptămâni înainte de sfârşitul semestrului, Walker s-a rugat iar să-l mai păsuiască o săptămână; fusese bolnav, îl supărau ochii şi încă nu primise prin sistemul de schimb între biblioteci unul dintre volumele esențiale. Aşa că domnişoara Driscoll şi-a prezentat referatul în ziua devenită vacantă prin dezertarea lui Walker.

Lucrarea ei se intitula „Donatus şi tragedia în Renaştere”. Se concentra pe modul în care Shakespeare s-a slujit de tradiția lui Donatus, o tradiție care a continuat să se regăsească în gramaticile şi manualele Evului Mediu. Imediat ce a început să vorbească, Stoner şi-a dat seama că e o lucrare bună şi a ascultat cu o emoție pe care n-o mai simțise de multă vreme. După ce şi-a terminat de citit lucrarea şi au discutat-o cu toții, în timp ce ceilalți studenți ieşeau din sală, Stoner a rugat-o să mai rămână câteva momente.

— Domnişoară Driscoll, voiam doar să spun...

A făcut o pauză şi preț de o secundă a simțit cum îl copleşesc jena şi nesiguranța. Fata îl privea întrebător, cu ochi mari şi negri; avea fața foarte albă prin contrast cu părul negru prins într-un mic coc strâns la spate. A continuat:

— Voiam doar să spun că lucrarea dumneavoastră a fost cea mai bună analiză pe care am auzit-o pe acest subiect şi vă mulțumesc că v-ați oferit să o prezentați.

Fata nu a răspuns. Expresia i-a rămas neschimbată, dar pentru o clipă, Stoner a crezut că se enervase; avea în ochi un licăr feroce. Apoi a roşit violent şi şi-a lăsat capul în jos, imposibil de spus dacă într-un gest de furie sau de acceptare, după care s-a îndepărtat în grabă. Stoner a ieşit încet din sală, neliniştit şi nedumerit, temându-se că, prin lipsa lui de tact, o jignise cumva.

Îl avertizase pe Walker, cu toată blândețea, că la seminarul următor era absolut necesar să-şi prezinte referatul, dacă nu voia să piardă creditele cursului; aşa cum în mare măsură se aştepta, reacția lui Walker la avertisment a fost rece şi furioasă, menținându-se însă în limita respectului; a reiterat numeroasele afecțiuni şi dificultăți care l-au făcut să întârzie şi l-a asigurat pe Stoner că nu avea de ce să-şi facă griji, lucrarea era aproape gata.

În ultima miercuri, Stoner a întârziat câteva minute în biroul lui din cauza unui student disperat care voia să se asigure că primeşte „Bine” la cursul introductiv din anul doi ca să nu fie dat afară din frăție. A coborât

scările în viteză şi a intrat în sala de seminar de la subsol cu răsuflarea tăiată; l-a găsit pe Charles Walker aşezat la catedră, privind sumbru şi superior către micul grup de studenți. Era evident că trăia un fel de fantezie personală. S-a întors către Stoner şi l-a privit lung şi trufaş, ca un profesor care pune la locul lui un boboc zurbagiu. Apoi masca a căzut brusc şi a spus:

— Ne pregăteam să începem fără să vă mai aşteptăm – în ultima clipă a făcut o pauză, a lăsat să se vadă un zâmbet, a dat din cap şi a adăugat, ca Stoner să ştie că e vorba de o glumă –, domnule.

Stoner l-a privit o clipă, apoi s-a întors către ceilalți.

— Îmi cer scuze că am întârziat. Aşa cum ştiți, domnul Walker urmează să ne prezinte astăzi lucrarea sa despre „Elenismul şi tradiția latină în perioada medievală".

Şi-a găsit un loc în primul rând, lângă Katherine Driscoll.

Charles Walker şi-a frunzărit o vreme hârtiile de pe masă, lăsând masca de detaşare să i se aşeze la loc pe față. A bătut darabana cu arătătorul pe teancul de hârtii şi s-a uitat spre colțul opus al sălii față de unde stăteau Stoner şi Katherine Driscoll, de parcă aştepta ceva. Apoi, aruncând câte o privire către foile din fața lui, a început:

— Cum ne găsim în fața misterului literaturii şi a forței ei imposibil de redat în cuvinte, e de datoria noastră să descoperim sursa forței şi a misterului. Şi totuşi, până la urmă, la ce bun? Creația literară ne aruncă peste ochi un văl gros pe care suntem incapabili să-l sondăm. Nu suntem decât nişte bieți adoratori în fața ei, ne lăsăm neputincioşi în voia ei. Cine ar avea îndrăzneala să ridice acest văl, să descopere ce nu poate fi descoperit, să atingă ce nu poate fi atins? Şi cei mai puternici dintre noi sunt doar nişte bicisnici, nimic altceva decât clinchet de talgere şi sunet de alămuri în fața misterului etern.

Vocea i se înălța şi cobora, mâna dreaptă i se ridica în aer cu degetele arcuite rugător în sus, iar trupul i se legăna în ritmul cuvintelor; îşi dăduse uşor ochii peste cap, ca într-o invocație. Era ceva grotesc de familiar în jocul şi în vorbele lui. Şi Stoner şi-a dat seama brusc ce anume. În fața lui se afla Hollis Lomax – sau, mai degrabă, o caricatură evidentă a lui, ieşită însă fără voie din mâna caricaturistului, ca într-un gest nu de dispreț şi de aversiune, ci de respect şi de iubire.

Vocea lui Walker a revenit la normal şi se adresa acum peretelui din spatele sălii pe un ton calm şi raţional.

— Am ascultat de curând o teză care, după standardele universitare, ar trebui considerată de excepţie. Observaţiile pe care le voi face în cele ce urmează nu au nimic personal. Vreau doar să subliniez o idee. Am auzit, în teza respectivă, o expunere care se pretinde a fi o explicaţie a misterului şi lirismului înflăcărat pe care le găsim în arta lui Shakespeare. Ei bine, eu vă spun – şi şi-a ţintit cu degetul ascultătorii de parcă voia să-i tragă în ţeapă – eu vă spun că aşa ceva e fals. S-a lăsat pe spate şi şi-a consultat foile de pe masă. Ni se cere să credem că un oarecare Donatus – un *gramatician* din secolul al IV-lea al erei noastre – ni se cere să credem că un astfel de om, un învăţător, a putut avea o influenţă decisivă asupra operei unuia dintre cele mai mari genii din istoria literaturii. Să nu fim oare suspicioşi dinaintea unei asemenea teorii? Nu *avem obligaţia* să fim suspicioşi?

Furia, simpla şi banala furie care l-a cuprins pe Stoner a anulat emoţiile amestecate pe care i le trezise începutul lucrării. Primul impuls a fost să se ridice şi să pună punct farsei care se desfăşura în faţa lui; ştia că dacă nu-l opreşte imediat pe Walker, va trebui să-l lase să continue cât voia el. Şi-a întors uşor capul ca să-i poată vedea figura lui Katherine Driscoll; era senină şi lipsită de orice expresie, cu excepţia unui interes politicos şi detaşat; ochii negri îl urmăreau pe Walker cu o nepăsare soră cu plictisul. Stoner a privit-o pe ascuns câteva momente; s-a trezit că se întreabă ce o fi în sufletul ei şi la ce se aşteaptă de la el. Când în cele din urmă şi-a mutat privirea, a trebuit să admită că decizia fusese deja luată. Aşteptase prea mult să-l întrerupă şi acum Walker înainta impetuos prin propria demonstraţie.

— ...acest edificiu monumental care este literatura Renaşterii, acest edificiu care este piatra de temelie a marii poezii a secolului al XIX-lea. Dovada, această unealtă specifică travaliului anost al eruditului, spre deosebire de demersul criticului, este şi ea, din păcate, absentă. Ce *dovadă* ni se oferă că Shakespeare l-a citit măcar pe acest obscur gramatician? Să nu uităm că Ben Jonson – a ezitat o fracţiune de secundă –, Ben Jonson însuşi, prietenul şi contemporanul lui Shakespeare, a spus despre el că ştia puţină latină şi încă şi mai puţină greacă. Şi doar Jonson, care îl idolatriza pe Shakespeare, sau pe-aproape, nu i-ar fi reproşat prietenului său niciun fel de lipsuri. Dimpotrivă, voia să sugereze, ca şi mine, că lirismul înflăcărat al lui Shakespeare nu este rezultatul muncii asidue, ci al unui geniu natural,

aflat deasupra oricăror reguli şi legi lumeşti. Spre deosebire de alţi poeţi mărunţi, Shakespeare nu s-a născut să-şi piardă dulceaţa în aerul pustiu[5]; împărtăşindu-se de la izvorul de unde toţi poeţii îşi trag seva, ce trebuinţă mai avea nemuritorul bard de regulile îndobitocitoare pe care le găsim într-o simplă gramatică? Ce ar fi putut însemna Donatus pentru el, chiar dacă l-ar fi citit? Geniul, care e unic şi nu-şi recunoaşte decât propria lege, nu are nevoie să se revendice de la o „tradiţie" ca aceea care ne-a fost descrisă, fie că e vorba de cea latină, generic spus, sau cea a lui Donatus, sau care o fi. Geniul, avântat şi liber, trebuie...

Odată ce s-a obişnuit cu furia, Stoner a descoperit că i se strecoară în suflet, fără voia lui, o admiraţie perversă. Oricât ar fi fost de bombastic şi de imprecis, omul avea o forţă retorică şi o capacitate de invenţie înspăimântător de impresionante; şi, oricât de grotescă, prezenţa lui era reală. Avea în ochi o lucire rece, calculată şi vigilentă, o nesăbuinţă gratuită şi, în acelaşi timp, o precauţie disperată. Stoner şi-a dat seama că e vorba de o cacealma de dimensiuni colosale în faţa căreia el nu ştia cum să acţioneze.

Pentru că era limpede chiar şi pentru cei mai neatenţi dintre studenţi că prestaţia lui Walker era în totalitate o improvizaţie. Stoner se îndoia că avusese o idee foarte clară despre ce voia să spună până nu s-a aşezat la catedră şi nu şi-a privit colegii în stilul lui rece şi superior. Era evident deja că teancul de hârtii din faţa lui nu era altceva decât un teanc de hârtii; pe măsură ce a început să se înfierbânte, nici măcar nu s-a mai prefăcut că se uită la ele, iar spre finalul expunerii, dezlănţuit şi precipitat, le-a aruncat cât colo.

A vorbit aproape o oră. Spre final, ceilalţi studenţi din grupă începuseră să-şi arunce priviri îngrijorate, aproape de parcă se simţeau în pericol şi se gândeau cum să se salveze; evitau cu mare grijă să se uite la Stoner sau la tânăra care stătea impasibilă lângă el. Dintr-odată, ca şi cum ar fi simţit îngrijorarea, Walker şi-a încheiat disertaţia, s-a lăsat pe spătarul scaunului de la catedră şi a zâmbit triumfător.

În clipa în care Walker a terminat de vorbit, Stoner a sărit în picioare şi le-a dat liber studenţilor; chiar dacă pe loc nu şi-a dat seama, a făcut-o dintr-o urmă de consideraţie faţă de Walker, ca să nu le dea celorlalţi ocazia să comenteze ce se spusese. Apoi s-a apropiat de masa la care Walker era în continuare aşezat şi l-a rugat să mai rămână câteva momente. Walker a

încuviințat uşor din cap, cu gândurile în altă parte. Stoner s-a întors apoi şi a ieşit din sală în urma ultimilor studenți. A văzut-o pe Katherine Driscoll îndepărtându-se, singură. A strigat-o şi, când aceasta s-a oprit, a ajuns-o din urmă şi a rămas în fața ei. Şi când a început să-i vorbească, a simțit din nou aceeaşi stingherealã care îl cuprinsese cu o săptămână înainte, când îi lăudase referatul.

— Domnişoară Driscoll, îmi... îmi pare rău. A fost cât se poate de nedrept. Mă simt cumva răspunzător. Poate că ar fi trebuit să-l opresc.

Fata nu a răspuns şi nici nu i se citea vreo expresie pe figură; l-a privit exact aşa cum îl privise, în sală, pe Walker.

— Ce să zic, a continuat Stoner, şi mai stânjenit. Îmi pare rău că v-a atacat.

Şi atunci fata a zâmbit. Un zâmbet care a crescut încet, licărind mai întâi în ochi, apoi înflorindu-i pe buze, până când întreaga față i s-a luminat de o încântare radioasă, intimă, numai de ea ştiută. Stoner aproape că s-a ferit de căldura bruscă şi involuntară care emana dinspre ea.

— O, dar nu despre mine a fost vorba aici, a spus ea şi tremoloul imperceptibil al unui râs înăbuşit i-a rezonat în vocea joasă. N-a fost vorba nicio clipă despre mine. Pe *dumneavoastră* v-a atacat. Eu abia dacă am avut vreo legătură.

Stoner a simțit cum i se ridică povara de îngrijorare şi regret pe care nici nu ştia că o poartă; era o uşurare aproape fizică şi s-a simțit uşor ca un fulg şi un pic amețit.

— Sigur că da, a spus. Sigur că aşa e.

De pe fața ei zâmbetul a dispărut lent şi fata l-a mai privit câteva clipe cu seriozitate. Apoi a dat din cap, s-a întors şi a pornit cu paşi repezi. Avea un trup zvelt şi spatele drept, şi în ținuta ei nu era nicio urmă de ostentație. Stoner a rămas cu privirea pironită în lungul coridorului chiar şi după ce ea a dispărut din vedere. Apoi a oftat şi s-a întors în sala unde îl aştepta Walker.

Walker nu se clintise de la catedră. L-a privit fix pe Stoner şi a zâmbit cu un amestec bizar de obsecviozitate şi aroganță. Stoner s-a aşezat pe scaunul de pe care se ridicase cu doar câteva minute înainte şi s-a uitat la Walker cu curiozitate.

— Da, domnule? a spus acesta.

— Ai vreo explicație? a întrebat Stoner încet.

Pe fața rotundă a lui Walker a apărut o expresie de surpriză ofensată.

— Ce vreți să spuneți, domnule?

— Domnule Walker, te rog, a spus Stoner istovit. A fost o zi lungă şi suntem amândoi obosiți. Ai vreo explicație pentru reprezentația de mai devreme?

— Vai, domnule, n-am vrut să jignesc pe nimeni.

Şi-a scos ochelarii şi i-a şters cu mişcări rapide, iar pe Stoner l-a frapat vulnerabilitatea feței dezgolite.

— Am precizat că observațiile mele nu vizează pe cineva anume. Dacă au fost ofensatoare, îi explic cu plăcere domnişoarei...

— Domnule Walker, a spus Stoner. Ştii foarte bine că nu despre asta e vorba.

— Vi s-a plâns domnişoara? a întrebat Walker.

Îi tremurau degetele când şi-a pus ochelarii la loc. Cu ei pe nas, a reuşit o încruntare furioasă.

— Serios, domnule, reclamațiile unui student care s-a simțit jignit n-ar trebui...

— Domnule Walker! Stoner a simțit că nu-şi mai poate controla tonul. A tras adânc aer în piept. Nu are nicio legătură cu domnişoara Driscoll sau cu mine sau cu orice altceva în afară de reprezentația dumitale. Şi încă aştept să văd ce explicație îmi poți oferi.

— Atunci mă tem că nu înțeleg nimic, domnule. Doar dacă nu...

— Doar dacă nu ce, domnule Walker?

— Doar dacă nu e vorba pur şi simplu despre o diferență de opinii, a spus Walker. Îmi dau seama că ideile mele nu coincid cu ale dumneavoastră, dar mereu am considerat că diferența de păreri e cât de poate de sănătoasă. Am presupus că sunteți îndeajuns de generos încât să...

— Nu îți permit să eviți subiectul, domnule Walker, a spus Stoner. Vorbea cu o voce glacială şi egală. Să vedem. Care e tema care ți-a fost repartizată pentru referat?

— Sunteți furios, a spus Walker.

— Da. Sunt furios. Ce temă ți-a fost repartizată pentru referat?

Walker a adoptat un ton formal, bățos şi politicos.

— Tema mea a fost „Elenismul şi tradiția latină în perioada medievală”, domnule.

— Şi când ai terminat de redactat referatul, domnule Walker?

— Acum două zile. Aşa cum v-am spus, era aproape încheiat de acum două săptămâni, dar o carte pe care a trebuit să o obțin prin sistemul de schimb interbibliotecar nu a sosit decât...

— Domnule Walker, dacă lucrarea dumitale era *aproape* gata acum două săptămâni, cum ar fi putut să se bazeze în întregime pe referatul domnişoarei Driscoll, care a fost prezentat abia săptămâna trecută?

— Am făcut nişte schimbări în ultimul moment, domnule. Vocea i s-a încărcat de ironie. Am presupus că e permis. Şi într-adevăr m-am îndepărtat de text din când în când. Am observat că şi ceilalți studenți au făcut la fel şi mi-am închipuit că mi se va acorda şi mie acest privilegiu.

Stoner s-a sforțat să-şi reprime un hohot de râs aproape isteric.

— Domnule Walker, poți să-mi explici ce legătură are atacul la adresa lucrării domnişoarei Driscoll cu supraviețuirea elenismului în tradiția latină din Evul Mediu?

— Am abordat subiectul indirect, domnule, a spus Walker. Am crezut că ni se permite o oarecare libertate în modul cum ne dezvoltăm ideea.

Stoner a tăcut câteva secunde. Apoi a spus pe un ton obosit:

— Domnule Walker, nu-mi face plăcere să pic un student la doctorat. Cu atât mai mult pe unul care s-a băgat în ceva care îl depăşeşte.

— Domnule! a spus Walker indignat.

— Dar dumneata aproape că mă obligi să o fac. După cum văd eu lucrurile, nu există decât câteva variante. Îți pot acorda o amânare, cu condiția să predai un referat satisfăcător, pe tema care ți-a fost dată, în următoarele trei săptămâni.

— Dar, domnule, a spus Walker. Mi-am prezentat deja lucrarea. Dacă accept să scriu alta, e ca şi cum aş admite... ar însemna să...

— Bine, a spus Stoner. Atunci, dacă îmi dai manuscrisul de la care ai... deviat astăzi, o să văd dacă se poate recupera ceva.

— Domnule, a strigat Walker. Mă codesc să-l dau din mână în clipa asta. E doar o *ciornă.*

Stoner se simțea el jenat şi îşi pierdea răbdarea, dar a continuat:

— Nu-i nimic. O să reuşesc să găsesc ce mă interesează.

Walker i-a aruncat o privire parşivă.

— Spuneți-mi, domnule, ați mai rugat pe cineva să vă predea manuscrisul?

— Pe nimeni, a spus Stoner.

— Atunci, a continuat Walker triumfător, aproape fericit, sunt nevoit să refuz să vi-l predau pe *al meu,* e o chestiune de principiu. În afară de cazul în care le cereți şi celorlalți acelaşi lucru.

Stoner l-a privit fără să clipească.

— Foarte bine, domnule Walker. Ai decis cum doreşti să procedăm. Asta e tot.

— Ce să înțeleg, domnule, a întrebat Walker. La ce să mă aştept de la acest seminar?

Stoner a râs scurt.

— Domnule Walker, mă uluieşti. Vei primi, desigur, calificativul „Insuficient".

Walker a încercat să facă o față lungă în ciuda figurii lui rotunde. Cu amărăciunea răbdătoare a unui martir, a spus:

— Înțeleg. Foarte bine, domnule. Omul trebuie să fie gata să sufere pentru convingerile lui.

— Ca şi pentru lenea lui şi pentru necinstea şi pentru ignoranța lui, a spus Stoner. Domnule Walker, pare inutil s-o mai spun, dar sunt nevoit să te rog să îți reevaluezi situația. Am mari îndoieli că ai ce căuta într-un program doctoral.

Pentru prima dată, emoția lui Walker a părut sinceră; furia îi împrumuta un aer care aducea a demnitate.

— Domnule Stoner, exagerați! Nu se poate să vorbiți serios.

— Ba vorbesc cât se poate de serios, a spus Stoner.

Câteva secunde Walker nu a spus nimic; l-a privit gânditor pe Stoner, apoi a spus:

— Eram dispus să accept orice calificativ mi-ați fi dat. Dar, evident, vă dați seama că nu pot accepta aşa ceva. Îmi puneți la îndoială competența!

— Da, domnule Walker, a spus Stoner obosit. S-a ridicat de pe scaun. Acum te rog să mă scuzi... Şi a pornit spre uşă.

Dar la auzul vocii lui Walker, care îi striga numele, s-a oprit. S-a întors. Fața lui Walker era stacojie şi umflată şi, în spatele lentilelor groase, ochii păreau două punctulețe.

— Domnule Stoner, a strigat din nou. N-o să se termine aici. Credeți-mă, n-o să se termine aici.

Stoner l-a privit apatic, fără curiozitate. A dat din cap cu gândurile aiurea, i-a întors spatele şi a ieşit pe coridor. Îşi simțea picioarele ca de

plumb şi şi le târşâia pe pardoseala de ciment. Era secătuit de orice simţire şi se simţea bătrân şi obosit.

10

Şi, într-adevăr, nu s-a terminat acolo.

A predat calificativele în lunea de după încheierea semestrului. Era partea care îi displăcea cel mai tare din activitatea didactică şi de fiecare dată scăpa de ea cât putea de repede. I-a dat lui Walker „Insuficient” şi nu s-a mai gândit la el. Şi-a petrecut cea mai mare parte a săptămânii dintre semestre citind variantele de lucru a două teze care urmau să fie susţinute în primăvară. Erau stângace şi l-au solicitat destul de mult. Era prea ocupat ca să se mai gândească la incidentul lui Walker.

Dar la două săptămâni după începutul semestrului, i-a fost readus în atenţie. Într-o dimineaţă, a găsit în cutia cu corespondenţă un bilet de la Gordon Finch, care îl ruga să treacă pe la el când poate ca să stea puţin de vorbă.

Prietenia dintre Gordon Finch şi William Stoner ajunsese la punctul în care ajung toate relaţiile ce durează de îndeajuns de multă vreme; era firească, profundă şi de o intimitate atât de rezervată, încât părea aproape impersonală. Se vedeau foarte rar în afara Universităţii, deşi Caroline Finch îi mai făcea uneori câte o vizită de complezenţă lui Edith. Când stăteau de vorbă, îşi aminteau de anii tinereţii şi fiecare îl vedea pe celălalt aşa cum fusese cândva.

Abia trecut de prima tinereţe, Finch avea ţinuta dreaptă şi un trup moale cum vezi la cei care se străduiesc din răsputeri să-şi ţină greutatea sub control; avea faţa amplă şi deocamdată fără riduri, dar începeau să i se lase fălcile şi îi apăruseră colaci de grăsime la ceafă. Părul i se răriseşi-l pieptăna în aşa fel încât să nu se vadă imediat că chelise.

În după-amiaza în care Stoner a trecut pe la biroul lui, au schimbat întâi câteva vorbe despre familie; Finch continua să păstreze o aparenţă degajată, comportându-se ca şi cum căsnicia lui Stoner nu avea nimic anormal; şi devenise deja o obişnuinţă ca Stoner să-şi declare mirarea că Gordon şi Caroline sunt părinţii a doi copii, dintre care cel mai mic era deja la grădiniţă.

Odată consumate gesturile automate ale intimității lor firești, Finch şi-a mutat privirea spre fereastră şi a spus pe un ton absent:

— Aşa, ce voiam să-ți spun? A, da. Decanul Colegiului Postuniversitar... s-a gândit că, de vreme ce suntem prieteni, ar trebui să-ți spun. Nu e nimic important. S-a uitat la ceva ce-şi notase în agendă. Doar un student ofuscat care e de părere că a fost nedreptățit la un seminar de-al tău.

— Walker, a spus Stoner. Charles Walker.

Finch a dat din cap.

— Exact. Care-i povestea?

Stoner a ridicat din umeri.

— Din câte mi-am dat seama, nu a citit nimic din lecturile obligatorii – e vorba de seminarul despre Tradiția latină. A încercat să prezinte un referat care n-avea legătură cu tema şi, când i-am oferit opțiunea fie să scrie altul, fie să-mi dea lucrarea, a refuzat. N-am avut de ales, a trebuit să-l pic.

Finch a dat din cap din nou.

— Mă gândeam eu că trebuie să fie ceva de genul ăsta. Dumnezeu ştie că aş da orice să nu-mi mai irosesc timpul cu chestii din astea, dar trebuia să verific, mai mult ca să fii tu pus la adăpost.

— Există vreo... problemă anume în cazul ăsta? a întrebat Stoner.

— Nu, nu, a spus Finch. Nici vorbă. E o simplă reclamație Ştii cum sunt lucrurile astea. De fapt, Walker a primit un „Bine” şi la primul curs pe care l-a făcut în anul întâi; am putea să-l dăm afară din programul doctoral chiar acum, dacă am vrea. Dar cred că am cam decis să-l lăsăm să-şi dea luna viitoare examenele orale preliminare şi să se tranşeze atunci. Îmi pare rău că te-am deranjat pentru aşa ceva.

Au mai vorbit câteva momente despre altele. Apoi, chiar când Stoner se pregătea să iasă, Finch a mai adăugat, ca în treacăt:

— A, mai voiam să-ți spun ceva. Preşedintele şi consiliul de administrație s-au hotărât în sfârşit că trebuie să facă ceva în privința lui Claremont. Aşa că presupun că de la începutul anului viitor o să fiu decan la Arte şi Ştiințe... oficial.

— Mă bucur, Gordon, a spus Stoner. Era şi timpul.

— Asta înseamnă că trebuie să punem pe altcineva şef de catedră. Ai vreo propunere?

— Nu, a spus Stoner. Sincer, nici nu m-am gândit la asta.

— Putem fie să luăm pe cineva din afara catedrei, fie să-l numim pe unul dintre membrii actuali. Ce vreau eu să ştiu, dacă *ar fi* să alegem din interiorul catedrei – ia zi, *tu* vizezi postul?

Stoner s-a gândit câteva clipe.

— Nu m-am gândit la asta, dar... nu. Nu cred că l-aş vrea.

Uşurarea lui Finch a fost atât de evidentă, că Stoner a zâmbit.

— Bun. Nici nu mă gândeam că-l vrei. Presupune o grămadă de rahaturi. Să dai petreceri şi să socializezi şi... Şi-a mutat privirea de la Stoner. Ştiu că tu nu agreezi chestiile astea. Dar după ce a murit Sloane şi după ce Huggins şi ăsta... cum îl cheamă... Cooper s-au pensionat anul trecut, tu eşti omul cu cea mai mare vechime din catedră. Dar dacă tu n-ai pus ochii pe şefie, atunci...

— Nu, a spus Stoner categoric. Probabil că aş fi un şef de doi bani. Nici nu mă aştept şi nici nu-mi doresc să fiu numit.

— Bun, a spus Finch. Bun. Asta simplifică mult lucrurile.

Şi-au luat la revedere şi Stoner şi-a şters din minte discuţia purtată.

Charles Walker avea programate examenele preliminare orale la mijlocul lui martie; Stoner a fost oarecum surprins când a primit din partea lui Gordon Finch un mesaj prin care era informat că urma să facă parte din comisia de trei examinatori. I-a amintit lui Finch că îl picase pe Walker, că acesta tratase incidentul ca pe un afront personal şi a cerut să fie scutit de această îndatorire.

— Regulamentul, a răspuns Finch oftând. Ştii şi tu cum e. Comisia e formată din coordonatorul tezei candidatului, un profesor de la un seminar şi unul din afara specializării. Lomax e coordonatorul, tu eşti singurul cu care a făcut un seminar în programul doctoral şi l-am ales pe tipul nou-venit, Jim Holland, să fie cel din afara domeniului lui. Rutherford, decanul Colegiului Postuniversitar, şi cu mine vom asista ex *officio*. O să fac tot posibilul să fie cât mai puţin dureros.

Dar era o corvoadă care nu avea cum să nu fie dureroasă. Deşi Stoner şi-ar fi dorit să pună cât mai puţine întrebări, regulile care guvernau examenele preliminare orale erau inflexibile; fiecare profesor avea la dispoziţie patruzeci şi cinci de minute să-i adreseze candidatului orice întrebări dorea, deşi de obicei interveneau şi ceilalţi profesori.

În după-amiaza în care era programat examenul, Stoner a venit intenţionat cu întârziere la sala de seminar de la etajul doi al Clădirii Jesse.

Walker stătea în capătul unei mese lungi şi foarte lustruite; cei patru examinatori care sosiseră deja – Finch, Lomax, tipul cel nou, Holland, şi Henry Rutherford – erau înşiraţi în lungul mesei. Stoner s-a strecurat pe uşă şi şi-a ales un scaun la celălalt capăt al mesei faţă de Walker. Finch şi Holland l-au salutat din cap; Lomax, prăbuşit pe scaun, privea fix în faţă, bătând darabana cu degetele-i lungi pe blatul ca oglinda. Walker s-a uitat în lungul mesei, cu capul sus, într-o poză de dispreţ glacial.

Rutherford şi-a dres glasul:

— A, domnul... Şi-a consultat hârtiile din faţa lui. Domnul Stoner.

Rutherford era un bărbat cărunt, slab şi plăpând, cu umeri rotunzi; colţurile ochilor şi ale sprâncenelor lăsate în jos îi dădeau o expresie blândă şi neajutorată. Cu toate că îl cunoştea pe Stoner de ani de zile, niciodată nu-i reţinea numele. Şi-a dres glasul din nou.

— Tocmai ne pregăteam să începem.

Stoner a dat din cap, şi-a pus antebraţele pe masă, şi-a încrucişat degetele şi nu şi-a luat ochii de la ele tot timpul cât Rutherford a recitat monoton regulamentul oricărei examinări orale.

Domnul Walker susţinea examenul (vocea lui Rutherford a scăzut până a devenit un bâzâit constant şi fără nicio inflexiune) pentru a se stabili dacă poate continua cursurile programului doctoral în cadrul Catedrei de Engleză de la Universitatea din Missouri. Era vorba de un examen prin care trec toţi doctoranzii, menit nu numai să evalueze competenţele generale ale candidatului, ci şi să-i identifice punctele tari şi pe cele slabe, astfel încât să poată fi îndrumat spre o programă de cursuri cât mai folositoare. Existau trei rezultate posibile: „Admis”, „Admis condiţionat” şi „Respins”. Rutherford a detaliat cele trei situaţii şi, fără să-şi ridice ochii din foi, a trecut la prezentarea uzuală a examinatorilor şi a candidatului. Apoi a dat deoparte foile şi a privit deznădăjduit spre ceilalţi.

— Se obişnuieşte, a spus domol, ca primul care adresează întrebările să fie coordonatorul tezei candidatului. Domnul... – a aruncat o privire spre foi – domnul Lomax este, dacă nu greşesc, îndrumătorul domnului Walker. Aşa că...

Capul lui Lomax a zvâcnit în spate de parcă s-ar fi trezit brusc din aţipeală. A privit de jur împrejurul mesei clipind şi cu un zâmbet firav pe buze; ochii, însă, erau vicleni şi cât se poate de treji.

— Domnule Walker, intenționați să scrieți o teză despre Shelley şi idealul elenistic. Este puțin probabil să vă fi gândit în detaliu la subiect, dar v-aş ruga să începeți prin a ne prezenta câte ceva din ceea ce stă la baza tezei, motivul pentru care v-ați oprit asupra acestui subiect şi aşa mai departe.

Walker a dat din cap şi a început să turuie:

— Intenționez să urmăresc felul cum Shelley a respins inițial utilitarismul lui Godwin în favoarea unui ideal mai mult sau mai puțin platonic, în „Imn frumuseții intelectuale", ca mai apoi să recurgă la acelaşi ideal în *Prometeu descătuşat,* ca o sinteză cuprinzătoare a ateismului său timpuriu, a radicalismului, creştinismului şi determinismului ştiințific, pentru ca în final să demonstrez destrămarea idealului într-o creație târzie precum *Hellas.* După părerea mea, subiectul este important din trei puncte de vedere: în primul rând, pentru că relevă particularitățile gândirii lui Shelley şi ne conduce astfel la o mai bună înțelegere a operei sale. În al doilea rând, demonstrează principalele controverse filosofice şi literare ale secolului al XIX-lea, lărgindu-ne astfel perspectiva asupra poeziei romantice şi ajutându-ne să o înțelegem mai bine. Şi în al treilea rând, este un subiect care ar putea avea o relevanță specială pentru vremurile noastre, când asistăm la multe dintre conflictele cărora au trebuit să le facă față Shelley şi contemporanii săi.

Stoner asculta şi, pe măsură ce asculta, era tot mai uimit. Nu-i venea să creadă că e acelaşi student care participase la seminarul lui şi pe care credea că îl cunoaşte. Expunerea lui Walker era lucidă, la obiect şi inteligentă; pe alocuri, era chiar sclipitoare. Lomax avea dreptate; dacă teza era pe măsura promisiunilor, avea să fie sclipitoare. A simțit un val cald şi entuziasmat de speranță şi s-a aplecat spre Walker, numai urechi.

Walker a vorbit despre subiectul tezei timp de poate zece minute, după care s-a oprit brusc. Lomax a pus repede altă întrebare şi Walker a răspuns imediat. Gordon Finch i-a prins privirea lui Stoner şi în ochi i se citea un vag semn de întrebare; Stoner a zâmbit slab, ca şi cum îşi asuma greşeala şi a ridicat uşor din umeri.

Când Walker s-a oprit iarăşi, Jim Holland a luat cuvântul imediat. Era tânăr şi subțire, serios şi palid, cu ochi albaştri, uşor bulbucați; vorbea cu o lentoare deliberată şi vocea părea mereu să-i tremure din pricina unei înfrânări autoimpuse.

— Domnule Walker, aţi pomenit mai devreme de utilitarismul lui Godwin. Mă întrebam dacă aţi putea face o legătură între el şi fenomenalismul lui John Locke.

Stoner şi-a amintit că Holland era specialist în secolul al XVIII-lea.

A urmat o foarte scurtă tăcere. Walker s-a întors spre Holland, şi-a scos ochelarii rotunzi şi şi i-a şters; ba clipea, ba se uita fix. Şi-a pus ochelarii la loc pe nas şi a clipit din nou.

— Sunteţi amabil să repetaţi întrebarea, vă rog?

Holland a dat să vorbească, dar Lomax l-a întrerupt.

— Jim, a spus afabil, te superi dacă dezvolt puţin întrebarea?

S-a întors repede spre Walker înainte ca Holland să poată răspunde.

— Domnule Walker, pornind de la implicaţiile întrebării pe care v-a adresat-o domnul profesor Holland, şi anume că Godwin a acceptat teoria lui Locke privind natura senzorială a cunoaşterii – *tabula rasa* şi aşa mai departe şi că Godwin credea, ca şi Locke, că judecata şi cunoaşterea falsificate de pasiuni trecătoare şi de inevitabila ignoranţă pot fi corectate prin educaţie, vreţi să comentaţi puţin principiul cunoaşterii la Shelley – mai precis principiul frumuseţii –, enunţat în strofele finale din „Adonis”?

Holland s-a lăsat pe spătarul scaunului, încruntând nedumerit din sprâncene. Walker a dat din cap şi a răspuns repede:

— Primele strofe din „Adonis”, prin care Shelley îi aduce un omagiu prietenului şi confratelui său John Keats, sunt clasice doar în sens convenţional, cu aluziile lor la Mamă, la Ore, la Urania şi aşa mai departe şi cu invocaţiile repetate – momentul cu adevărat clasic nu apare decât în strofele de final care reprezintă, de fapt, un sublim imn închinat Principiului Frumuseţii. Dacă ne putem îndrepta o clipă atenţia asupra acestor celebre versuri:

Viaţa, cupolă de sticlă multicoloră
Pictează-alba lucire a veşniciei
Până când moartea o zdrobeşte toată.

Simbolismul implicit al acestor versuri se limpezeşte abia când le privim în contextul lor. „El dăinuie”, scrie Shelley cu câteva versuri mai înainte, „când toate se prefac şi pier”. Şi ne reaminteşte de versurile la fel de celebre ale lui Keats:

„«Adevăru-i Frumusețe
Și Frumusețea Adevăr», mereu”[6].

Principiul, aşadar, este Frumusețea, dar frumusețea este totodată şi cunoaştere. Şi este un concept care îşi are rădăcinile...

Vocea lui Walker se auzea mai departe, curgătoare şi sigură pe sine; cuvintele îi ieşeau din gura care nu stătea o clipă, aproape ca şi cum... Stoner s-a trezit din reverie, iar speranța care se născuse în mintea lui a murit la fel de brusc cum se ivise. Preț de o clipă, a simțit un rău aproape fizic. Şi-a coborât privirea către masă şi şi-a văzut printre brațe propria imagine reflectată în tăblia de nuc puternic lăcuită. Imaginea era întunecată şi nu-şi putea distinge trăsăturile; era ca şi cum ar fi văzut o fantomă pâlpâind imaterial pe suprafața dură şi venind către el.

Lomax şi-a terminat întrebările şi Holland şi-a reluat examinarea. Stoner a fost nevoit să recunoască: asista la o reprezentație magistrală; discret, cu mult farmec şi bună dispoziție, Lomax dirija totul. Uneori, când Holland punea câte o întrebare, Lomax pretindea, cu toată jovialitatea, că e nelămurit şi cerea clarificări. Alteori, cerându-şi scuze pentru propriul entuziasm, adăuga la întrebarea lui Holland o speculație proprie, atrăgându-l pe Walker în discuție, încât părea că într-adevăr participă la ea. Reformula întrebările (scuzându-se mereu) şi le modifica până când ideea inițială se pierdea în explicație. Îl angaja pe Walker în aparente dezbateri teoretice elaborate, dar de fapt vorbea mai mult el. Şi în fine, cerându-şi iarăşi scuze, întrerupea întrebările lui Holland cu întrebări proprii care îl conduceau pe Walker acolo unde voia el.

În tot acest răstimp, Stoner nu a deschis gura. Asculta discuțiile care se învolburau în jurul lui; se uita la figura lui Finch, care devenise o mască impenetrabilă; se uita la Rutherford, care stătea cu ochii închişi şi dădea din cap; şi contempla uluirea lui Holland, disprețul politicos al lui Walker şi însuflețirea febrilă a lui Lomax. Aştepta să facă ceea ce ştia că are de făcut, şi aştepta cu o groază şi o furie şi o durere care se acutizau cu fiecare minut care trecea. Se bucura că nimeni dintre cei la care se uita nu-i întâlnea privirea.

În cele din urmă, timpul alocat întrebărilor lui Holland s-a terminat. Ca şi cum ar fi împărtăşit într-un fel groaza lui Stoner, Finch s-a uitat la ceas şi

a încuviințat din cap. De spus, nu a spus nimic.

Stoner a tras adânc aer în piept. Fără să-şi ia ochii de la nălucirea chipului său în oglinda mesei, a început pe un ton golit de orice expresie:

— Domnule Walker, o să vă pun câteva întrebări despre literatura engleză. Sunt întrebări simple, care nu necesită răspunsuri elaborate. O să încep cu literatura veche şi o să avansez cronologic, atât cât îmi va permite timpul. Vă rog să începeți prin a ne descrie principiile versificației anglo-saxone.

— Da, domnule, a spus Walker. Avea figura de piatră. Pentru început, poeții anglo-saxoni, trăind ei în Evul Mediu Timpuriu, nu se bucurau de privilegiul sensibilității asemenea poeților care le-au urmat în tradiția engleză. Aş spune chiar că poezia lor se caracteriza prin primitivism. Totuşi, există potențial în primitivism, ascuns poate unora, există, în germene, acea subtilitate a simțirii care avea să caracterizeze...

— Domnule Walker, a spus Stoner, am întrebat de principiile versificației. Puteți să-mi răspundeți la întrebare?

— Păi, domnule, a spus Walker, este foarte rudimentară şi neuniformă. Versificația, vreau să spun.

— Asta e tot ce-mi puteți spune?

— Domnule Walker, a intervenit repede Lomax – cam violent, după părerea lui Stoner –, caracterul rudimentar la care v-ați referit, puteți să-l argumentați, să ne dați...

— Nu, a spus Stoner cu fermitate, fără să-l privească pe niciunul din ei. Vreau să mi se răspundă la întrebare. Asta e tot ce-mi puteți spune despre versificația anglo-saxonă?

— Ei bine, domnule, a spus Walker. A zâmbit şi zâmbetul s-a transformat într-un chicotit nervos. Ca să fiu cinstit, nu am făcut deocamdată cursul obligatoriu de literatură anglo-saxonă şi ezit să discut subiectul fără competențele pe care mi le-ar oferi cursul.

— Prea bine, a spus Stoner. Să sărim peste perioada anglo-saxonă. Puteți să-mi dați un exemplu de dramă medievală care a influențat dezvoltarea dramei renascentiste?

Walker a dat din cap.

— Desigur, toate dramele medievale au condus, în felul lor, la marile reuşite ale Renaşterii. E greu de înțeles cum din solul arid al Evului Mediu avea să înflorească, în numai câțiva ani, dramaturgia lui Shakespeare...

— Domnule Walker, eu v-am pus nişte întrebări simple. Mă văd nevoit să insist să-mi daţi nişte răspunsuri simple. O să simplific şi mai mult întrebările. Daţi-mi trei exemple de drame medievale.

— Timpurii sau târzii, domnule?

Îşi scosese ochelarii şi îi ştergea cu furie.

— Oricare, domnule Walker.

— Sunt atât de multe, a spus Walker. E greu să... Avem *Everyman*[7] ...

— Puteţi să ne daţi şi alte exemple?

— Nu, domnule, a spus Walker. Trebuie să recunosc că am nişte carenţe în domeniile pe care...

— Ne puteţi spune titlurile – numai titlurile – unor opere literare din Evul Mediu, indiferent care?

Lui Walker îi tremurau mâinile.

— Aşa cum am spus, domnule, trebuie să recunosc că am carenţe...

— Atunci o să trecem la Renaştere. Pe care gen literar din perioada Renaşterii vă simţiţi mai stăpân?

— Aăă – Walker a ezitat şi, fără voie, s-a uitat rugător în direcţia lui Lomax –, genul liric, domnule. Sau... dramatic. Genul dramatic, poate.

— Genul dramatic să fie. Care este prima tragedie în vers alb din literatura engleză, domnule Walker?

— Prima? Walker şi-a trecut limba peste buze. Părerile sunt împărţite pe subiectul ăsta. M-aş feri să...

— Puteţi numi o dramă importantă, oricare, anterioară lui Shakespeare?

— Desigur, domnule, a spus Walker. Îl avem pe Marlowe şi al său zdravăn vers[8] .

— Numiţi câteva piese de Marlowe.

Walker a făcut un efort să se adune.

— Bineînţeles, avem o piesă pe bună dreptate celebră, *Dr. Faust.* Şi... ăăă... *Evreul din Malfi*[9] .

— *Faust* şi *Evreul din Malta.* Altele?

— Ca să spun drept, domnule, acestea sunt singurele două piese pe care am avut ocazia să le recitesc în ultimul an şi ceva. Aşa că aş prefera să nu...

— Foarte bine. Spuneţi-mi ceva despre *Evreul din Malta.*

— Domnule Stoner, a izbucnit Lomax. Dacă-mi permiteţi să extind puţin întrebarea. Dacă vreţi să...

— Nu! a spus Stoner sumbru, fără să se uite la Lomax. Vreau să mi se răspundă la întrebări. Domnule Walker?

Walker a spus cu disperare:

— Marlowe şi al său zdravăn vers...

— Să lăsăm zdravănul vers, a spus Stoner obosit. Ce se întâmplă în piesă?

— Păi, a spus Walker cam isteric, Marlowe atacă problema antisemitismului, aşa cum se manifesta acesta la începutul secolului al XVI-lea. Compătimirea, aş spune chiar profunda compătimire...

— Lăsaţi, domnule Walker. Să trecem mai departe la...

Lomax a ţipat:

— Lăsaţi-l pe candidat să răspundă la întrebare! Măcar daţi-i timp să răspundă.

— Foarte bine, a spus Stoner cu blândeţe. Doriţi să continuaţi răspunsul, domnule Walker?

Walker a ezitat o clipă.

— Nu, domnule, a spus.

Implacabil, Stoner şi-a continuat interogatoriul. Dacă la început simţise un amestec de furie şi revoltă faţă de Walker şi de Lomax, sentimentul se transformase acum într-un fel de milă şi de regret scârbit care se extindea şi asupra lor. După o vreme, i se părea că se desprinsese de propriu-i corp şi că auzea o voce care vorbea şi vorbea, impersonală şi implacabilă.

Într-un final, a auzit vocea spunând:

— Bine, domnule Walker. Specializarea dumneavoastră este secolul al XIX-lea. Se pare că nu ştiţi foarte multe despre literatura secolelor precedente; poate vă simţiţi mai în largul dumneavoastră printre poeţii romantici.

A încercat să nu se uite la faţa lui Walker, dar nu şi-a putut împiedica privirea să se ridice când şi când şi să vadă masca rotundă care-l fixa palidă, cu o răutate îngheţată. Walker a dat scurt din cap.

— Sunteţi familiarizat cu cele mai importante poeme ale Lordului Byron, da?

— Desigur, a răspuns Walker.

— În cazul ăsta, ați dori să ne spuneți câte ceva despre „English Bards and Scottish Reviewers”?

Walker l-a privit o clipă cu suspiciune. Apoi a zâmbit triumfător.

— A, domnule, a spus şi a dat energic din cap. Înțeleg. *Acum* înțeleg. Încercați să mă prindeți în plasă. „English Bards and Scottish Reviewers”[10] nu e nicidecum de Byron. Este celebra replică dată de John Keats jurnaliştilor care au încercat să-i mânjească reputația de poet după publicarea primelor lui poeme. Foarte bună asta, domnule. Foarte...

— În regulă, domnule Walker, a spus Stoner extenuat. Nu mai am întrebări.

Preț de câteva momente, s-a lăsat tăcerea în sală. Apoi Rutherford şi-a dres glasul, a frunzărit hârtiile pe care le avea în față şi a spus:

— Vă mulțumim, domnule Walker. Dacă sunteți amabil să aşteptați afară câteva minute, comisia va delibera şi vă vom anunța rezultatul.

În cele câteva clipe cât i-a luat lui Rutherford să spună ce avea de spus, Walker s-a adunat. Şi-a aşezat mâna beteagă pe tăblia mesei. Le-a zâmbit tuturor aproape condescendent.

— Vă mulțumesc, domnilor, a spus. A fost o experiență deosebită.

A ieşit şchiopătând şi a închis uşa în urma lui.

Rutherford a oftat.

— Ei bine, domnilor, avem ceva de deliberat?

Încă o dată în încăpere s-a aşternut tăcerea.

Lomax a vorbit:

— Eu sunt de părere că s-a descurcat *foarte* bine la întrebările mele. Şi destul de bine pe partea lui Holland. Trebuie să recunosc că am fost oarecum dezamăgit de cum a mers ultima parte a examenului, dar îmi imaginez că era deja destul de obosit. Chiar *este* un student bun, dar nu arată tot ce poate sub presiune. I-a aruncat lui Stoner un zâmbet gol şi mâhnit. Şi tu l-ai cam presat, Bill. Trebuie să recunoşti. Propun să fie admis.

— Domnule... Holland? a spus Rutherford.

Holland s-a uitat la Lomax, apoi la Stoner, apoi iarăşi de la unul la celălalt; se încrunta perplex şi clipea des.

— Dar... ce să zic, mie mi s-a părut groaznic de slab. Nu ştiu exact cum să judec. A înghițit în sec, stânjenit. E primul examen oral la care particip

aici. Nu ştiu care sunt standardele în catedră, dar... ce să zic, mi s-a părut groaznic de slab. Dați-mi voie să mă gândesc câteva clipe.

Rutherford a încuviințat din cap.

— Domnule... Stoner?

— Respins, a spus Stoner. A fost un fiasco, fără discuție.

— O, fii serios, Bill, a strigat Lomax. Nu eşti cam dur cu băiatul?

— Nu, a spus Stoner netulburat, privind fix în față. Ştii foarte bine că nu sunt, Holly.

— Ce vrei să spui cu asta? a întrebat Lomax; era ca şi cum, ridicând vocea, încerca s-o facă să sune mai expresiv. Ce vrei să spui, exact?

— Las-o baltă, Holly, a spus Stoner obosit. Omul e foarte slab pregătit. Nu încape discuție. I-am pus exact întrebările pe care i le-aş pune unui student bunicel care nu şi-a luat încă licența; şi nu a fost în stare să răspundă satisfăcător la niciuna. Şi mai e şi leneş şi incorect. La seminarul meu din semestrul trecut…

— Seminarul tău! a râs Lomax tăios. Mda, am auzit ce s-a întâmplat. Şi, în plus, nu are legătură. Noi discutăm despre cum s-a prezentat astăzi. Şi e limpede... – ochii i s-au îngustat – e limpede că s-a prezentat foarte bine până te-ai pus tu pe el.

— I-am pus întrebări, a spus Stoner. Cele mai simple la care m-aş fi putut gândi. Eram gata să-i dau oricâte şanse.

A făcut o pauză, apoi a continuat cu precauție.

— Tu eşti coordonatorul lui de doctorat şi probabil ați discutat despre subiectul ales, cum e şi normal. Aşa că atunci când i-ai pus tu întrebări despre teză, s-a descurcat foarte bine. Dar când am trecut la altceva...

— Ce vrei să spui? a zbierat Lomax. Insinuezi că eu... că a existat vreo...

— Nu insinuez nimic, spun doar că, în opinia mea, candidatul nu s-a prezentat cum trebuie. Nu pot să-mi dau consimțământul să fie admis.

— Uite ce e, a spus Lomax. Tonul i se liniştise şi încerca să zâmbească. Înțeleg că e posibil să am o părere mai bună despre el decât tine. A făcut mai multe cursuri de-ale mele şi... nu contează. Sunt dispus să fac un compromis. Cu toate că, după părerea mea, e prea aspru, sunt dispus să accept un „Admis condiționat”. Asta ar însemna că ar putea să-şi revizuiască materia vreo două semestre şi pe urmă...

— Păi, a spus Holland destul de uşurat, asta ar fi mai potrivit decât să-l admitem curat. Eu nu-l cunosc, dar e clar că nu e gata să...

— Bun, a spus Lomax zâmbindu-i hotărât lui Holland. Atunci e stabilit. Să-l...

— Nu, a spus Stoner. Eu nu văd altă soluție decât să votez pentru respins.

— Drăcia *dracului,* a strigat Lomax. Îți dai seama ce faci, Stoner? Îți dai seama ce-i faci băiatului?

— Da, a spus Stoner încet, şi îmi pare rău pentru el. Îl împiedic să-şi ia doctoratul şi îl împiedic să predea vreodată într-un colegiu sau într-o universitate. Şi exact asta vreau să fac. Dacă ar ajunge profesor, ar fi... un dezastru.

Lomax era foarte calm.

— E ultimul tău cuvânt? a întrebat glacial.

— Da, a spus Stoner.

Lomax a dat din cap.

— Ei bine, dați-mi voie să vă previn, domnule profesor Stoner, că nu am de gând să las lucrurile aşa. Ați făcut... ați insinuat anumite acuzații... ați demonstrat că sunteți părtinitor şi că... că...

— Domnilor, vă rog, a intervenit Rutherford. Arăta de parcă era gata-gata să plângă. Să nu ne pierdem cu firea. Aşa cum ştiți, pentru ca studentul să fie admis, este nevoie de unanimitate. Nu există nicio posibilitate să ajungem la un compromis?

Nu a răspuns nimeni.

Rutherford a oftat.

— Foarte bine, atunci. Nu am altă soluție decât să declar că...

— O clipă.

Era vocea lui Gordon Finch; fusese atât de tăcut pe toată durata examenului, încât ceilalți aproape uitaseră că se afla şi el acolo. Acum se săltase puțin în scaun şi se adresa celor din capul mesei, cu o voce obosită, dar hotărâtă.

— În calitate de şef interimar al catedrei, o să fac o recomandare. Contez pe faptul că o veți urma. Recomandarea mea este să amânăm luarea unei decizii până poimâine. Asta ne va permite să ne răcorim şi să mai discutăm.

— Nu e nimic de discutat, a spus Lomax înfierbântat. Dacă Stoner vrea să...

— Am făcut o recomandare, a spus Finch calm, şi va fi respectată. Domnule decan Rutherford, propun să-l informăm pe candidat de decizia noastră.

L-au găsit pe Walker pe coridor în dreptul sălii, şezând pe un scaun, complet în largul lui. În mâna dreaptă ţinea neglijent o ţigară şi se uita plictisit în tavan.

— Domnule Walker, l-a strigat Lomax şi a pornit şchiopătând spre el.

Walker s-a ridicat; era cu două palme mai înalt decât Lomax, aşa că se uita la el de sus.

— Domnule Walker, am fost rugat să vă informez că membrii comisiei nu au reuşit să ajungă la o decizie comună în ce priveşte rezultatul examenului; veţi fi informat de decizia definitivă peste două zile. Dar vă asigur – a ridicat vocea – vă asigur că nu aveţi motive de îngrijorare. Nu aveţi absolut niciun motiv.

Walker a rămas pe loc câteva clipe, privind indiferent de la un membru al comisiei la altul.

— Vă mulţumesc încă o dată, domnilor, pentru timpul acordat.

I-a prins privirea lui Stoner şi o umbră de zâmbet i-a fluturat pe buze.

Gordon Finch s-a grăbit să plece fără să vorbească cu nimeni; Stoner, Rutherford şi Holland au pornit împreună, agale, pe coridor; Lomax a rămas în urmă, discutând cu Walker pe un ton grav.

— Ce să zic, a spus Rutherford în timp ce mergea între Stoner şi Holland, e o situaţie tare neplăcută. Oricum ai privi-o, tot neplăcută e.

— Da, aşa e, a spus Stoner şi s-a despărţit de ei. A coborât scara de marmură, iuţind pasul pe măsură ce se apropia de parter, şi a ieşit din clădire. A tras adânc în piept aerul după-amiezii cu miros de fum, apoi încă o dată, ca un înotător care scoate capul din apă. Apoi a luat-o încet spre casă.

A doua zi, când trecuse de amiază, dar nu apucase încă să mănânce de prânz, a primit un telefon de la secretara lui Gordon Finch, care l-a rugat să vină imediat în biroul acestuia.

Când a intrat în cameră, Finch îl aştepta nerăbdător. S-a ridicat şi i-a făcut semn lui Stoner să ia loc pe scaunul pe care îl trăsese lângă biroul lui.

— E vorba de povestea cu Walker? a întrebat Stoner.

— Într-un fel, a răspuns Finch. Lomax mi-a cerut să avem o întâlnire ca să tranşăm lucrurile. E foarte posibil să iasă urât. Am vrut să vorbesc doar cu tine, înainte să vină Lomax.

S-a aşezat la loc şi câteva minute s-a legănat cu scaunul, privindu-l lung pe Stoner. Apoi a spus din senin:

— Lomax e un tip în regulă.

— Ştiu că e, a spus Stoner. În unele privinţe, e, probabil, cel mai bun din catedră.

De parcă Stoner nu spusese nimic, Finch a vorbit mai departe:

— Are şi el problemele lui, dar nu ies la iveală foarte des; şi când se întâmplă, de obicei e în stare să le ţină sub control. Ce ghinion că povestea asta a apărut tocmai acum; e un moment cât se poate de prost. Dacă se dezbină catedra tocmai acum... Finch a clătinat din cap.

— Gordon, a spus Stoner încurcat, sper că nu...

Finch a ridicat mâna.

— Stai aşa, a spus. Îmi pare rău că nu ţi-am spus mai demult. Dar nu trebuia să se afle şi nu era chiar oficial. În continuare e o chestiune confidenţială, dar... ţii minte că am vorbit acum câteva săptămâni despre şefia catedrei?

Stoner a dat din cap.

— Ei bine, Lomax e. El e noul şef. E gata, s-a decis. Propunerea a venit de sus, dar trebuie să-ţi spun că am fost de acord. A râs scurt. Nu că aş mai fi putut să fac altceva. Dar chiar şi aşa, tot aş fi fost de acord – la momentul ăla. Acum nu mai sunt aşa de sigur.

— Înţeleg, a spus Stoner căzut pe gânduri. După câteva clipe, a continuat: Mă bucur că nu mi-ai spus. Nu cred că ar fi contat, dar cel puţin nu a mai tulburat şi asta apele.

— Dă-o naibii, Bill, a spus Finch. Trebuie să înţelegi. Puţin îmi pasă de Walker sau de Lomax sau de... Dar tu-mi eşti prieten de când lumea. Uite. Eu cred că tu ai dreptate în treaba asta. La naiba, ştiu că ai dreptate. Dar hai să fim practici. Lomax ia chestia asta foarte în serios şi n-are de gând să renunţe. Şi dacă se ajunge la un conflict o să fie penibil ca naiba. Lomax e răzbunător; ştii la fel de bine ca mine. Nu te poate concedia, dar poate să facă aproape orice altceva. Şi în bună măsură va trebui să fiu de acord el. A râs din nou, amar. La dracu', în *cea mai mare măsură* va trebui să fiu de

acord cu el. Dacă un decan începe să anuleze deciziile unui şef de catedră, atunci trebuie să-l demită din funcţie. Sigur că dacă Lomax ar întrece măsura, l-aş putea da jos sau măcar aş putea să încerc. Poate chiar mi-ar reuşi, sau poate nu. Dar chiar şi aşa, ar fi o bătălie care ar rupe în două catedra, poate chiar facultatea. Şi, mama ei de treabă... Finch era dintr-odată stânjenit; a mormăit mai departe: Mama ei de treabă, trebuie să mă gândesc la binele facultăţii. L-a privit în ochi pe Stoner. Înţelegi ce vreau să spun?

Stoner a simţit cum îl cuprinde un val de căldură, de dragoste şi respect plin de afecţiune pentru vechiul lui prieten. A spus:

— Sigur că înţeleg, Gordon. Credeai că n-o să înţeleg?

— Bine, a spus Finch. Şi mai e ceva. Nu ştiu cum, Lomax a pus şaua pe preşedinte şi îl joacă cum vrea. Aşa că s-ar putea să fie chiar mai greu decât crezi. Uite, tot ce trebuie să faci e să spui că te-ai mai gândit. Poţi chiar să dai vina pe mine... spune că te-am obligat eu.

— Nu e vorba să-mi salvez eu onoarea, Gordon.

— Ştiu, a spus Finch. Nu m-am exprimat cum trebuie. S-o luăm altfel. Ce contează Walker? Sigur, ştiu, e o chestiune de principiu; dar mai e un principiu de care ar trebui să ţii cont.

— Nu e vorba de principiu aici, a spus Stoner. Walker e problema. Ar fi un dezastru să i se dea drumul într-o sală de curs.

— La naiba, a spus Finch ostenit. Dacă nu reuşeşte la noi, poate să se ducă în altă parte şi să-şi ia diploma; şi, în ciuda tuturor problemelor lui, ar putea chiar să reuşească la noi. E posibil să pierzi indiferent ce faci. Nu putem să-i ţinem la distanţă pe toţi indivizii ca Walker.

— Ştiu, a spus Walker. Dar putem încerca.

Finch a tăcut câteva momente. Apoi a oftat.

— Bine. N-are rost să-l mai facem pe Lomax să aştepte. Să terminăm odată.

S-a ridicat de la birou şi s-a îndreptat spre uşa care dădea spre o anticameră micuţă. Dar când a trecut pe lângă Stoner, Stoner i-a pus mâna pe braţ, ţinându-l o clipă în loc.

— Gordon, mai ştii ce a spus odată Dave Masters?

Finch a ridicat din sprâncene, nedumerit.

— Ce-ţi veni cu Dave Masters?

Stoner a privit pe fereastra din capătul celălalt al camerei, încercând să-şi amintească.

— Eram împreună toți trei și el a spus... cum că Universitatea e un azil, un loc pentru alienați, pentru infirmi, unde să se refugieze de lume. Dar nu se referea la Walker. Dave l-ar fi considerat pe Walker ca făcând parte din lumea de afară. Și nu putem să-l lăsăm să intre. Pentru că dacă-l lăsăm, ajungem și noi ca lumea de afară, la fel de ireali, la fel de... Singura noastră speranță e să-l ținem departe.

Finch s-a uitat la el câteva momente bune. Apoi a rânjit.

— Mare bandit eşti, a spus cu voioşie. Acum ar fi bine să vorbim cu Lomax.

A deschis uşa, a făcut un semn şi Lomax a intrat în încăpere.

A intrat atât de țeapăn şi solemn, încât abia se vedea că îşi trage uşor piciorul drept; figura lui frumoasă şi prelungă era rigidă şi glacială şi mergea cu capul sus, astfel încât părul destul de lung şi ondulat aproape că atingea cocoaşa care îi deforma spatele sub umărul stâng. Nu s-a uitat la niciunul din cei doi bărbați aflați în încăpere; şi-a ales un scaun vizavi de biroul lui Finch şi s-a aşezat cât de drept putea, privind țintă undeva între Finch şi Stoner. A întors o idee capul către Finch.

— V-am rugat să ne întâlnim toți trei dintr-un motiv foarte simplu. Aş vrea să ştiu dacă domnul profesor Stoner şi-a reconsiderat decizia nechibzuită de ieri.

— Am stat de vorbă cu domnul Stoner despre asta, a spus Finch. Mă tem că nu am reuşit să găsim o soluție.

Lomax s-a întors către Stoner şi l-a privit fix; ochii lui albaştri îşi pierduseră strălucirea, de parcă o peliculă transparentă se aşezase peste ei.

— Atunci mă tem că sunt nevoit să scot la lumină nişte acuzații destul de serioase.

— Acuzații? Vocea lui Finch era surprinsă şi puțin furioasă. N-ai pomenit nimic despre...

— Îmi pare rău, a spus Lomax. Dar este necesar. S-a întors spre Stoner: Prima dată ați stat de vorbă cu Charles Walker când v-a rugat să-l primiți la seminar. Este corect?

— E corect, a spus Stoner.

— Ați avut rețineri, nu-i aşa?

— Da, a spus Stoner. Erau deja înscrişi doisprezece studenți.

Lomax şi-a aruncat ochii pe nişte notițe pe care le ținea în mâna dreaptă.

— Şi când studentul v-a spus că *trebuie* să participe la seminar, aţi acceptat cu rezerve, spunând în acelaşi timp că, prin înscrierea lui, seminarul va fi compromis. Este corect?

— Nu chiar, a spus Stoner. Din câte îmi amintesc, am spus că *încă unul* la seminar ar...

Lomax a fluturat din mână.

— Nu are importanţă. Încerc doar să clarific contextul. Aşa, în timpul primei conversaţii, i-aţi pus sau nu sub semnul întrebării competenţa de a face faţă cerinţelor seminarului?

Gordon Finch a intervenit pe un ton obosit:

— Holly, unde vrei să ajungem cu toate astea? La ce bun...

— Vă rog, a spus Lomax. Am spus că am de făcut nişte acuzaţii. Daţi-mi voie să le expun. Aşa. I-aţi pus sau nu la îndoială competenţa?

Stoner a răspuns calm:

— I-am pus câteva întrebări, da, ca să mă asigur că e capabil să facă faţă.

— Şi v-aţi lămurit că este?

— Nu eram sigur, cred, a spus Stoner. Mi-e greu să-mi amintesc.

Lomax s-a întors către Finch.

— Am stabilit, aşadar, unu: că domnul profesor Stoner a avut reticenţe în a-l primi pe Walker la seminar; doi: că reticenţele sale erau atât de puternice, încât l-a ameninţat pe Walker că prezenţa sa va compromite seminarul; trei: că avea îndoieli, dacă nu mai rău, că Walker are competenţa necesară să facă faţă cerinţelor seminarului; şi patru: că, în ciuda îndoielilor şi a profundei antipatii pe care o nutrea faţă de Walker, i-a permis totuşi să ia parte la seminar.

Stoner a clătinat din cap fără speranţă:

— Holly, n-are nicio noimă ce spui.

— N-am terminat, a spus Lomax. S-a uitat în fugă peste notiţe şi apoi i-a aruncat o privire vicleană lui Finch. Am şi alte argumente. Le-aş putea prezenta printr-un „interogatoriu încrucişat” – a dat cuvintelor o intonaţie ironică –, dar nu sunt avocat. Vă asigur, însă, că sunt pregătit să detaliez aceste acuzaţii, dacă va fi necesar. A făcut o pauză, parcă pentru a-şi aduna forţele. Sunt gata să demonstrez, unu: că domnul profesor Stoner l-a primit pe domnul Walker în grupa sa deşi avea idei preconcepute în ce-l priveşte; sunt gata să demonstrez că aceste idei preconcepute s-au acutizat în

momentul în care s-au făcut simțite, în timpul seminarului, anumite conflicte care țineau de temperament şi de atitudine; că acest conflict a fost alimentat şi chiar amplificat de domnul Stoner însuşi, care le-a permis şi uneori chiar i-a încurajat pe alți participanți la seminar să-l ridiculizeze pe domnul Walker şi să râdă de el. Sunt gata să demonstrez că aceste idei preconcepute s-au manifestat, nu numai o dată, prin afirmații ale profesorului Stoner adresate celorlalți studenți şi altor persoane; că l-a acuzat pe domnul Walker că ar fi „atacat" un alt participant la seminar, când domnul Walker nu făcea altceva decât să exprime o opinie diferită; în plus, şi-a îngăduit un limbaj neprincipial, spunând că domnul Walker „a făcut pe nebunul". Sunt gata să demonstrez şi că, fără să fie în niciun fel provocat, ci doar din pricina ideilor preconcepute, domnul profesor Stoner l-a acuzat pe domnul Walker că este leneş, ignorant şi necinstit. Şi, în fine, dintre toți cei treisprezece membri ai grupei de seminar, domnul Walker a fost singurul – repet, *singurul* – față de care domnul profesor Stoner s-a arătat suspicios şi i-a cerut, *numai lui,* să-i predea referatul de seminar. Acum îl invit pe domnul profesor Stoner să nege aceste acuzații, fie în bloc, fie punctual.

Stoner a clătinat din cap, aproape cu admirație.

— Dumnezeule, a spus. Cum le faci să sune! Sigur, tot ce spui chiar s-a întâmplat, dar nimic nu e adevărat. Nu aşa cum le spui tu.

Lomax a dat din cap ca şi cum se aştepta la acest răspuns.

— Sunt gata să demonstrez adevărul tuturor afirmațiilor pe care le-am făcut. Ar fi foarte simplu, dacă devine necesar, să-i chemăm pe studenții din grupă pe rând şi să-i interogăm.

— Nu! a spus Stoner cu duritate. Într-un fel asta e mai revoltător decât tot ce-ai spus până acum. Nu permit să fie târâți studenții în mizeria asta.

— S-ar putea să nu ai de ales, Stoner, a spus Lomax moale. S-ar putea să nu ai deloc de ales.

Gordon Finch s-a uitat la Lomax şi a întrebat încet:

— Unde vrei să ajungi?

Lomax l-a ignorat şi i s-a adresat lui Stoner:

— Domnul Walker mi-a spus că, deşi este de principiu împotriva acestei practici, se declară dispus acum să vă predea lucrarea de la seminar asupra căreia v-ați exprimat atâtea îndoieli; este dispus să accepte orice decizie la care veți ajunge, dumneavoastră şi alți doi profesori din catedră cu competențele necesare. Dacă primeşte notă de trecere de la doi dintre cei

trei, va primi notă de trecere la seminar şi i se va permite să continue în programul doctoral.

Stoner a clătinat din cap; îi era ruşine să se uite la Lomax.

— Ştii că nu pot să fac asta.

— Foarte bine, nu îmi face nicio plăcere, dar... dacă nu vă schimbaţi votul de ieri, voi fi nevoit să vă aduc acuzaţii oficiale.

Gordon Finch a ridicat tonul:

— Vei fi nevoit să faci *ce*?

Lomax a răspuns imperturbabil:

— Constituţia Universităţii din Missouri permite oricărui membru al facultăţii, titular de catedră, să aducă acuzaţii împotriva altui titular de catedră, dacă are motive serioase să creadă că profesorul acuzat este incompetent, are un comportament lipsit de etică sau nu îşi îndeplineşte atribuţiile conform standardelor de etică formulate la Articolul 6, Capitolul 3 din Constituţie. Aceste acuzaţii, împreună cu dovezile aduse în sprijinul lor, vor fi prezentate tuturor membrilor facultăţii, iar la finalul procesului, facultatea fie va confirma acuzaţiile, cu două treimi din voturi, fie le va respinge, dacă vor fi mai puţine voturi.

Gordon Finch s-a lăsat pe spate în scaun, cu gura deschisă; clătina din cap, nevenindu-i să creadă.

— Uite ce e, a spus. Chestia asta ne scapă de sub control. Nu poţi să vorbeşti serios, Holly.

— Ba te asigur că da, a spus Lomax. E o problemă cât se poate de serioasă. E o chestiune de principiu şi, în plus... integritatea mea a fost pusă la îndoială. E dreptul meu să aduc acuzaţii dacă mi se pare potrivit.

— N-ai putea în veci să le faci să stea în picioare, a spus Finch.

— Cu toate astea, este dreptul meu să aduc acuzaţii.

Finch s-a uitat lung la Lomax câteva secunde. Apoi a spus calm, aproape cordial:

— Nu se vor face niciun fel de acuzaţii. Nu ştiu cum se va rezolva chestiunea asta şi nici nu-mi pasă foarte tare. Dar nu vor fi acuzaţii. O să ieşim de aici în câteva minute şi o să încercăm să uităm cea mai mare parte din ce s-a spus în biroul ăsta. Sau cel puţin o să ne prefacem. Nu am de gând să las catedra sau colegiul să fie implicate într-o mizerie. Nu se vor aduce niciun fel de acuzaţii. Pentru că, a adăugat mieros, dacă se vor aduce, îţi promit că o să fac pe dracu-n patru să te văd distrus. Nu o să mă dau în

lături de la nimic. O să-mi folosesc fiecare strop de influență; o să mint, dacă va fi nevoie; o să-ți înscenez ceva, dacă sunt nevoit. Acum o să-i transmit decanului Rutherford că votul în privința lui Walker rămâne în picioare. Dacă tot vrei să mergi mai departe, n-ai decât să te duci la el, la preşedinte sau la Dumnezeu. Dar decanatul a încheiat orice discuție pe acest subiect. Nu mai vreau să aud nimic despre asta.

Pe durata discursului lui Finch, expresia lui Lomax a devenit gânditoare şi rece. Când Finch a terminat de vorbit, Lomax a dat din cap aproape ca şi cum nimic nu se întâmplase şi s-a ridicat. I-a aruncat o singură privire lui Stoner, apoi s-a îndreptat şchiopătând spre uşă şi a ieşit. Câteva momente Finch şi Stoner au păstrat tăcerea. În cele din urmă Finch a spus:

— Mă întreb care e treaba cu el şi cu Walker.

Stoner a clătinat din cap.

— Nu e ce crezi, a spus. Nu ştiu ce e. Şi nu cred că vreau să ştiu.

Zece zile mai târziu, s-a anunțat numirea lui Lomax la şefia Catedrei de Engleză; şi după alte două săptămâni, li s-a prezentat membrilor catedrei orarul pe anul următor. Stoner a descoperit, deloc surprins, că în fiecare din cele două semestre ale anului universitar i se repartizaseră trei cursuri de exprimare scrisă la anul întâi şi un curs introductiv la anul doi; cursul său de Interpretare de texte medievale pentru avansați şi seminarul pentru studenții la masterat şi doctorat fuseseră scoase din orar. Şi-a dat seama că era genul de normă la care se putea aştepta un asistent la început de carieră. Într-o privință, era chiar mai rău: cursurile fuseseră împrăştiate la cele mai ciudate ore, de luni până sâmbătă. Nu a protestat în niciun fel la aflarea orarului şi s-a hotărât să-şi vadă de cursuri ca şi cum totul era în regulă.

Dar, pentru prima dată de când era în învățământ, a început să ia în calcul posibilitatea de a părăsi Universitatea, de a preda în altă parte. I-a vorbit lui Edith de această posibilitate şi ea l-a privit de parcă i-ar fi dat o palmă.

— N-aş putea, a spus. O, n-aş putea. Apoi, conştientă că se dăduse de gol şi-şi arătase teama, s-a înfuriat. Ce e-n mintea ta? a întrebat. Casa noastră – casa noastră frumoasă. Şi prietenii noştri. Şi şcoala lui Grace. Nu e bine pentru copil să-l plimbi de la o şcoală la alta.

— S-ar putea să fie necesar, a spus el. Nu-i spusese despre incidentul cu Charles Walker şi implicarea lui Lomax, dar curând a fost limpede că ştia totul.

— Necugetat, a spus ea. Absolut necugetat.

Dar, în mod destul de ciudat, furia ei era cam vagă, aproape de formă; privirea albastră a încetat să-l mai fixeze şi s-a mutat spre diverse obiecte din cameră, parcă să se asigure că sunt tot acolo; degetele lungi şi pistruiate se mişcau neliniştite.

— O, ştiu totul despre necazul tău. Nu m-am amestecat niciodată în munca ta, dar... serios, eşti foarte încăpățânat. Ce vreau să spun e că *Grace* şi cu mine suntem şi noi implicate. Şi în niciun caz nu te poți aştepta să ne luăm casa în spinare şi să ne mutăm doar pentru că te-ai pus tu într-o situație delicată.

— Dar tocmai la tine şi la Grace – în parte, cel puțin – mă gândesc. E puțin probabil să mai... avansez mult în catedră dacă rămân aici.

— O, a spus Edith absentă, şi vocea i s-a umplut de acreală. Am fost săraci atâta vreme; nu văd de ce n-am fi şi în continuare. Ar fi trebuit să te gândeşti la asta dinainte, să te gândeşti la consecințe. Auzi tu, un infirm. Dintr-odată vocea i s-a schimbat şi a râs îngăduitor, aproape afectuos. Pe cuvânt, dai atâta importanță lucrurilor. Nu-i *totuna*?

Şi refuza să ia în calcul plecarea din Columbia. Dacă se ajungea la asta, a spus, ea şi Grace puteau oricând să se mute la mătuşa Emma; era tot mai slăbită şi s-ar bucura să nu mai fie singură.

Aşa că Stoner a renunțat la idee aproape imediat ce a pus-o pe tapet. Urma să țină cursuri în vara aceea şi două dintre acestea îl interesau în mod deosebit; fuseseră programate înainte să devină Lomax şef de catedră. S-a hotărât să le acorde toată atenția, pentru că ştia că s-ar putea să treacă ceva timp până va mai avea ocazia să le predea din nou.

11

La câteva săptămâni după începutul semestrului întâi, în toamna lui 1932, William Stoner s-a lămurit că pierduse lupta pentru scoaterea lui Charles Walker din programul doctoral. După vacanța de vară, Walker s-a întors în campus cu aerul cuiva care intră triumfător în arenă; iar când l-a întâlnit pe Stoner pe holurile Clădirii Jesse, a înclinat din cap într-un salut ironic şi i-a rânjit maliții os. Stoner a aflat de la Jim Holland că decanul Rutherford amânase oficializarea votului din anul precedent şi în cele din

urmă se decisese să i se permită lui Walker să susțină încă o dată examenul preliminar, iar comisia să fie aleasă de şeful catedrei.

Bătălia se încheiase, iar Stoner era gata să-şi accepte înfrângerea; dar lupta nu s-a terminat. De câte ori îl întâlnea pe Lomax pe coridor sau la vreo şedință de catedră, îi vorbea la fel cum îi vorbise şi înainte, ca şi cum nu se petrecuse nimic între ei. Dar Lomax nu-i răspundea la salut; se uita la el rece şi apoi îşi muta privirea, dându-i parcă de înțeles că refuză să se împace.

Într-o zi pe la sfârşitul toamnei, Stoner a intrat relaxat în biroul lui Lomax şi a stat în picioare lângă masa lui până când, parcă împotriva voinței lui, Lomax şi-a ridicat capul, cu buzele strânse şi privirea tăioasă.

Când şi-a dat seama că Lomax nu are de gând să spună nimic, Stoner a zis, stânjenit:

— Uite ce e, Holly, ce-a fost a fost. Nu putem să încheiem capitolul?

Lomax îl privea fără să clipească.

Stoner a continuat:

— Am avut o neînțelegere, dar nu e ceva nemaiauzit. Eram prieteni înainte şi nu văd niciun motiv...

— N-am fost niciodată prieteni, a spus Lomax răspicat.

— Cum zici tu, a spus Stoner. Dar cel puțin ne-am înțeles bine. Putem să rămânem cu diferendele noastre, dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu trebuie să le şi afişăm. Până şi studenții încep să remarce.

— Şi bine ar face să remarce, a spus Lomax acru, de vreme ce unul de-al lor aproape că s-a trezit cu cariera distrusă. Un student sclipitor, care nu a avut altă vină decât faptul că imaginația, entuziasmul şi integritatea l-au adus în conflict cu tine – şi da, de ce să n-o spun – o nefericită suferință fizică pentru care orice ființă umană normală ar simți compasiune.

Creionul pe care Lomax îl ținea în mâna sănătoasă tremura; aproape cu oroare, Stoner şi-a dat seama că Lomax era absolut sincer, înspăimântător de sincer.

— Nu, a continuat Lomax pătimaş, pentru asta nu pot să te iert.

Stoner a încercat să-şi controleze vocea să nu devină glacială.

— Nu e vorba de iertare. Vreau doar ca atitudinea noastră unul față de celălalt să provoace cât mai puțină neplăcere studenților şi celorlalți din catedră.

— O să fiu cât se poate de sincer cu tine, Stoner, a spus Lomax. Furia i se potolise şi vorbea pe un ton calm şi pragmatic. Nu cred că eşti potrivit să fii la catedră; nimeni nu e, dacă ideile preconcepute sunt mai puternice decât talentul şi erudiția. Probabil că te-aş concedia dacă mi-ar sta în putere; dar nu pot, cum bine ştim. Suntem... tu eşti protejat de sistemul catedrelor permanente. Sunt nevoit să accept asta. Dar nu sunt nevoit să fiu ipocrit. Nu vreau să am nimic de-a face cu tine. Absolut nimic. Şi n-am de gând să mă prefac că nu e aşa.

Stoner l-a privit fără să clipească mai multe secunde. Apoi a clătinat din cap.

— Foarte bine, Holly, a spus obosit. Şi a dat să plece.

— O clipă, a strigat Lomax în urma lui.

Stoner s-a întors. Lomax se uita concentrat la nişte hârtii de pe birou; era roşu la față şi părea că se dă o luptă în el. Stoner şi-a dat seama că ce vedea pe figura lui nu era furie, ci ruşine.

Apoi Lomax a zis:

— De-acum încolo, dacă vrei să mă vezi – pentru chestiuni legate de catedră –, te rog să-ți faci o programare prin secretara mea.

Şi cu toate că Stoner a mai rămas câteva momente uitându-se la el, nu şi-a mai ridicat privirea. Preț de o fracțiune de secundă, fața i s-a contorsionat, apoi s-a relaxat. Stoner a ieşit din cameră.

Şi pentru mai bine de douăzeci de ani, niciunul dintre ei nu i s-a mai adresat vreodată direct celuilalt.

Era inevitabil ca studenții să fie afectați şi şi-a dat seama de asta abia mai târziu; chiar dacă ar fi reuşit să-l convingă pe Lomax să păstreze aparențele, pe termen lung tot n-ar fi putut să-i protejeze de conştientizarea conflictului.

Foşti studenți de-ai lui, chiar şi unii pe care îi cunoştea destul de bine, au început să-l salute sau să discute cu el cu un aer jenat, uneori chiar cu fereală. Unii erau ostentativ prietenoşi şi făceau tot posibilul să fie văzuți stând de vorbă cu el sau mergând alături de el pe holuri. Dar nu mai avea cu ei aceeaşi relație ca pe vremuri; era o figură aparte şi nimeni nu era văzut cu el sau nu se ținea departe de el din pură întâmplare.

A început să aibă senzația că prezența lui îi jena deopotrivă pe prieteni şi pe duşmani, aşa că s-a izolat tot mai mult.

L-a cuprins un fel de letargie. Îşi ţinea orele cât putea de bine, cu toate că rutina constantă a cursurilor obligatorii de la anii întâi şi doi îi seca orice entuziasm, iar la finalul zilei îl lăsa epuizat şi amorţit. Făcea tot posibilul să-şi umple ferestrele mari dintre cursuri cu discuţii cu studenţii, le citea cu mare migală lucrările şi îi ţinea până dădeau semne de nerăbdare şi de nervozitate.

Timpul se scurgea lent. Încerca să petreacă mai mult timp acasă cu soţia şi copilul, dar din cauza programului absurd, orele pe care le putea petrece acasă erau dintre cele mai neobişnuite, fără nicio legătură cu dispoziţia dificilă a lui Edith; a descoperit (fără surpriză) că prezenţa sa constantă devenea atât de supărătoare pentru soţia sa, încât era nervoasă, tăcută şi, uneori, de-a dreptul bolnavă. Iar pe Grace reuşea să o vadă numai din când în când în răstimpul pe care îl petrecea acasă. Edith stabilise cu mare grijă programul zilnic al fiicei sale; Grace nu avea timp „liber” decât seara, iar Stoner avea cursuri la ore târzii patru zile pe săptămână. Până se terminau cursurile, Grace era de obicei în pat.

Aşa că a continuat să o vadă numai pe fugă, dimineaţa, la micul dejun; şi era singur cu ea numai câteva minute, cât îi lua lui Edith să strângă vasele de pe masă şi să le pună la înmuiat în chiuveta din bucătărie. O urmărea cum se înalţă, cum membrele încep să capete o graţie stângace şi vedea tot mai multă inteligenţă în ochii liniştiţi şi pe figura atentă. Şi uneori simţea că mai rămăsese ceva din apropierea lor de odinioară, ceva ce niciunul nu-şi putea îngădui să recunoască.

În cele din urmă, a revenit la vechiul obicei de a-şi petrece cea mai mare parte a timpului în biroul lui din Clădirea Jesse. Şi-a spus că ar trebui să fie recunoscător că are şansa să stea şi să citească doar pentru el, fără presiunea pregătirii cursurilor, fără ca studiul să aibă o finalitate prestabilită. A încercat să citească la întâmplare, de plăcere şi ca o favoare făcută lui însuşi, toate lucrurile pe care aştepta de ani întregi să le citească. Dar mintea refuza să meargă unde voia el; atenţia îi fugea şi se trezea adesea privind în gol; era ca şi cum, de la o clipă la alta, mintea i se golea de tot ce ştia şi voinţa îi slăbea cu totul. Uneori se simţea ca un soi de legumă şi tânjea după ceva – chiar şi o durere – care să-l străpungă şi să-l aducă la viaţă.

Ajunsese la acel moment al vieţii când, din ce în ce mai insistent, îi trecea prin minte o întrebare atât de copleşitor de simplă, încât nu era capabil să-i facă faţă. Se trezea întrebându-se dacă viaţa lui merită trăită;

dacă a meritat vreodată. Bănuia că tuturor le trece prin cap, la un moment dat, aceeaşi întrebare; se întreba dacă şi celorlalţi le apare cu aceeaşi forţă impersonală cum îi apare lui. Întrebarea aducea cu ea şi tristeţe, dar era o tristeţe generală care (credea el) avea prea puţin de-a face cu el sau cu soarta lui; nu era nici măcar sigur că era provocată de cauze evidente şi imediate, de ceea ce devenise viaţa lui. Se năştea, îşi zicea el, din anii care trecuseră peste el, din multitudinea de accidente şi împrejurări şi din ce ajunsese el să înţeleagă din ele. Găsea o plăcere macabră şi ironică în gândul că învăţătura pe care reuşise să o acumuleze, atâta câtă era, îl condusese la următoarea înţelegere: că pe termen lung, toate lucrurile, chiar şi învăţătura care făcuse posibilă această înţelegere, sunt goale şi inutile şi în final se reduc la un vid pe care, orice-ar face, nu-l pot schimba.

O dată, târziu, după ultimul curs de seară, s-a întors în birou şi s-a aşezat la masa de lucru, încercând să citească. Era iarnă şi peste zi căzuse ceva zăpadă, aşa că afară totul era acoperit de un strat pufos şi alb de nea. În birou era exagerat de cald; a deschis o fereastră de lângă masă ca să intre aerul rece în camera stătută. A respirat adânc şi şi-a lăsat privirea să alunece peste curtea albă a campusului. Dintr-odată i-a venit chef să stingă lumina şi a rămas în întunericul cald din birou; aerul rece îi umplea plămânii şi s-a aplecat spre fereastra deschisă. A auzit liniştea nopţii de iarnă şi avea impresia că simte cumva zgomotele amortizate de fiinţa delicată şi complicat alcătuită a zăpezii. Nu se mişca nimic pe covorul alb; era o scenă moartă care părea să tragă de el, să-i soarbă conştiinţa la fel cum absorbea din aer toate sunetele şi le îngropa în zăpada aceea pufoasă, albă şi rece. Se simţea atras spre albeaţa care se întindea cât vedea cu ochii şi care se confunda cu întunericul din care lucea, cu cerul senin, fără nori, fără înălţime sau profunzime. Preţ de o clipă, a simţit cum se desprinde din trupul care stătea nemişcat la fereastră; şi, în timp ce simţea cum alunecă, toate – albeaţa netedă, copacii, coloanele înalte, noaptea, stelele îndepărtate – păreau incredibil de mici şi de departe, parcă se diminuau şi dispăreau în abis. Chiar atunci, în spatele lui, a pocnit un calorifer. S-a întors şi realitatea şi-a reintrat în drepturi. Uşurat, dar parcă fără tragere de inimă, a aprins la loc veioza de pe birou. Şi-a strâns cartea şi câteva hârtii, a ieşit din birou, a străbătut coridoarele întunecate şi şi-a deschis singur uşile mari, duble, din spatele clădirii. A mers încet către casă, conştient cum fiecare pas scârţâie înăbuşit pe zăpada îngheţată.

12

În anul acela şi cu precădere în lunile de iarnă, s-a trezit tot mai des recăzând în astfel de stări de irealitate; nu trebuia decât să-şi dorească şi imediat reuşea să-şi desprindă conştiinţa de trupul care o găzduia, şi atunci se privea pe el însuşi de parcă ar fi fost un străin cumva familiar care făcea toate lucrurile cumva familiare pe care le avea el de făcut. Nu mai avusese până atunci experienţa unei astfel de disocieri; ştia că ar fi trebuit să-l îngrijoreze, dar era amorţit şi nu reuşea să se convingă că era important. Avea patruzeci şi doi de ani şi nu vedea în viitor nimic de care să-şi dorească să se bucure şi nici în urmă mare lucru de care să merite să-şi amintească.

În cel de-al patruzeci şi treilea an de viaţă, trupul lui William Stoner era la fel de suplu ca în tinereţe, ca în vremea când păşise, împietrit de uimire, în campusul care de atâta vreme încă mai continua să-l impresioneze. An după an, era tot mai adus de spate şi învăţase să se mişte cu o încetineală care făcea ca stângăcia din gesturi şi din ţinută, rămasă din tinereţea lui de fermier, să pară deliberată, şi nu o stinghereală înnăscută. Trăsăturile de pe faţa lungă se îmblânziseră cu timpul; şi deşi pielea rămăsese la fel de tăbăcită, nu mai stătea aşa de întinsă pe pomeţii proeminenţi; o înmuiau ridurile fine de la ochi şi de la gură. Ochii cenuşii, încă ageri şi limpezi, se afundaseră mai tare în orbite; părul, cândva nisipiu, se închisese la culoare, deşi la tâmple începeau să se arate fire cărunte. Nu se gândea prea des la anii vieţii lui şi nici nu le regreta trecerea; dar când îşi zărea figura în oglindă sau când se apropia de propria imagine reflectată în uşile de sticlă de la intrarea în Clădirea Jesse, înregistra schimbările apărute pe chipul lui cu un uşor şoc.

Într-una dintre primele zile de primăvară, pe înserat, era singur în birou. În faţa lui, pe masă, zăcea un teanc de referate de la anul întâi; a ridicat o foaie, dar nu se uita la ea. Ca de atâtea alte ori în ultima vreme, privea pe fereastră la zona din campus care se vedea din biroul lui. Era o zi senină şi, sub ochii lui, umbra Clădirii Jesse se furişase până aproape de baza celor cinci coloane care se înălţau, impozante şi graţioase în izolarea lor, în centrul careului. Partea din curte care se afla în umbră era de un gri-maroniu întunecat; dincolo de marginea umbrei, iarba iernatică era de un

arămiu-deschis, acoperită cu o peliculă licărind în verdele cel mai deschis cu putință. Coloanele, văzute prin păienjenişul de fire negre de viță încolăcite pe ele, erau de un alb strălucitor; încă puțin şi umbra avea să se furişeze şi peste ele, şi-a spus Stoner, postamentele se vor întuneca şi apoi întunericul se va insinua în sus, mai întâi lent şi apoi tot mai repede, până ce... Şi-a dat seama că e cineva lângă el.

S-a întors şi şi-a ridicat privirea. Era Katherine Driscoll, tânăra asistentă care în anul anterior participase la seminarul lui. De atunci, cu toate că uneori se întâlneau pe holuri şi se salutau din cap, nu prea mai schimbaseră două vorbe. Stoner şi-a dat seama că era uşor iritat să se găsească față în față cu ea; nu-i făcea nicio plăcere să i se amintească de seminar şi de tot ce urmase după aceea. Şi-a împins scaunul în spate şi s-a ridicat încurcat.

— Domnişoară Driscoll, a spus sobru, arătând spre scaunul de lângă birou.

Fata l-a privit câteva momente fără să clipească; avea ochii mari şi negri şi el şi-a zis că are tenul extraordinar de palid. Cu o scurtă înclinare a capului, s-a îndepărtat de el şi s-a aşezat pe scaunul pe care i-l indica cu un gest vag.

Stoner s-a aşezat şi el şi câteva clipe a privit-o fără să o vadă. Apoi, conştient că holbatul lui ar putea trece drept o nepolitețe, s-a sforțat să zâmbească şi a bălmăjit o întrebare banală, mecanică, legată de cursurile ei.

Ea a început să vorbească fără altă introducere.

— Mi-ați... mi-ați spus odată că ați fi dispus să vă uitați peste teza mea când începe să prindă contur.

— Da, a spus Stoner şi a dat din cap. Aşa este. Desigur.

Şi atunci a observat că fata ținea în poală un dosar cu foi.

— Dar, sigur, dacă sunteți ocupat..., a spus ea timid.

— Nicidecum, a răspuns Stoner, încercând să se arate un pic mai entuziast. Îmi cer scuze. N-am vrut să par aşa aerian.

Fata i-a întins dosarul, ezitând. El l-a luat, l-a cântărit în mână şi i-a zâmbit.

— Aş fi zis că ați avansat ceva mai mult, a spus.

— Avansasem, a răspuns ea. Dar am luat-o de la capăt. Încerc o nouă abordare şi... v-aş fi recunoscătoare dacă mi-ați spune cum vi se pare.

El i-a zâmbit din nou şi a încuviinţat din cap; nu ştia ce să spună. A urmat o scurtă tăcere stânjenită.

În cele din urmă Stoner a întrebat:

— Când vă trebuie înapoi?

Fata a scuturat din cap.

— Nu contează. Când reuşiţi să vă uitaţi pe ele.

— Nu vreau să vă întârzii, a spus el. E în regulă vinerea asta? Aşa o să am suficient timp. Pe la ora trei?

Fata s-a ridicat la fel de brusc cum se aşezase.

— Vă mulţumesc, a spus. Nu vreau să vă dau bătăi de cap. Vă mulţumesc.

Şi cu asta s-a întors şi a ieşit din birou, zveltă şi cu capul sus.

Stoner a rămas câteva clipe cu dosarul în mână, uitându-se la el. Apoi l-a pus pe birou şi s-a întors la referatele bobocilor.

Asta era într-o marţi, şi în următoarele două zile dosarul a rămas neatins pe birou. Din motive pe care nu le pricepea nici el prea bine, nu-i venea să deschidă dosarul, să înceapă o lectură care, cu numai câteva luni în urmă, ar fi fost o îndatorire extrem de plăcută. Îl privea circumspect, ca pe un duşman care încerca să-l momească din nou într-o luptă la care renunţase.

Şi s-a făcut vineri, şi el tot nu-l citise. L-a văzut aşezat acuzator pe birou de dimineaţă, când şi-a strâns cărţile şi foile pentru cursul de la ora opt; când s-a întors, puţin după ora nouă, aproape că se hotărâse să-i lase un bilet domnişoarei Driscoll în căsuţa ei de corespondenţă din cancelarie, în care s-o roage să-l mai păsuiască o săptămână; în schimb, s-a decis să arunce o privire înainte de cursul de la unsprezece şi să-i spună câteva cuvinte de formă când vine la întâlnirea de după-amiază. Dar i-a fost imposibil; şi chiar înainte să plece la ultimul curs din ziua aceea, a înşfăcat dosarul de pe birou, l-a îndesat printre celelalte hârtii şi a pornit în grabă spre sala de curs.

La amiază, când s-a terminat cursul, a fost reţinut de câţiva studenţi care voiau să vorbească cu el şi abia după ora unu a reuşit să se elibereze. S-a îndreptat, hotărât şi îndârjit, spre bibliotecă; avea de gând să caute o masă liberă şi să citească ce poate într-o oră, până la întâlnirea de la ora trei cu domnişoara Driscoll.

Dar nici în penumbra liniştită şi familiară din bibliotecă, singur la o masă pe care o găsise ascunsă printre rafturile din spate, nu i-a fost uşor să se uite la paginile pe care le ducea cu el. A deschis alte cărți şi a citit paragrafe la întâmplare; a stat nemişcat, trăgând pe nări mireasma stătută a cărților vechi. Într-un final, a oftat; cum nu mai putea să tergiverseze, a deschis dosarul şi şi-a aruncat ochii pe prima pagină.

La început, rândurile scrise pe foi îi atingeau numai marginile minții lui agitate; dar treptat cuvintele l-au obligat să se concentreze. S-a încruntat şi a citit mai atent. Şi atunci l-au prins; a luat-o de la început şi le-a acordat toată atenția. Da, şi-a spus, sigur că aşa e. Mare parte din materialul pe care Katherine Driscoll îi prezentase în referatul de la seminar se regăsea aici, dar rearanjat, reorganizat, luminând direcții pe care el abia dacă le întrezărise. Dumnezeule, şi-a spus aproape minunându-se şi degetele îi tremurau de emoție când dădea paginile.

Când a ajuns la ultima coală dactilografiată, s-a lăsat pe spate epuizat, dar fericit, cu ochii țintă la zidul gri de beton din fața lui. Deşi părea că nu trecuseră mai mult de câteva minute de când se apucase de citit, s-a uitat la ceas. Era aproape patru şi jumătate. A sărit în picioare, s-a repezit să strângă manuscrisul şi a ieşit în grabă din bibliotecă; şi cu toate că nu mai conta la cât de mult întârziase, a traversat în fugă campusul până la Clădirea Jesse.

Când, în drum spre biroul său, a trecut pe lângă uşa deschisă a cancelariei, cineva l-a strigat. S-a oprit şi a băgat capul pe uşă. Secretara – o fată nouă pe care o angajase Lomax de curând – i-a spus acuzator, aproape obraznic:

— Domnişoara Driscoll v-a căutat la ora trei. A aşteptat aproape o oră.

A dat din cap, i-a mulțumit şi şi-a continuat drumul spre biroul lui, de data asta mai încet. Şi-a spus că nu contează, că va putea să-i returneze manuscrisul luni şi tot atunci să-şi ceară scuze. Dar entuziasmul care îl cuprinsese la terminarea lecturii refuza să se domolească şi s-a fâțâit agitat prin birou; din când în când se oprea şi dădea din cap ca pentru sine. În cele din urmă, s-a dus la rafturile cu cărți, a căutat câteva clipe şi a scos o broşură subțirică cu titlul scris cu litere negre, năclăite: *Lista facultăților şi cadrelor didactice ale Universității din Missouri.* A găsit numele lui Katherine Driscoll; nu era trecut niciun telefon. A notat adresa, a luat manuscrisul de pe birou şi a ieşit din cameră.

Cam la trei străzi de campus, înspre oraş, un pâlc de case mari, vechi fuseseră transformate cu ani în urmă în apartamente; erau ocupate de studenți din anii mari, profesori mai tineri şi câțiva localnici. Casa în care locuia Katherine Driscoll era în mijloc. Era o clădire uriaşă, cu trei niveluri, din piatră gri, cu o multitudine năucitoare de intrări şi ieşiri, cu turnulețe şi bovindouri şi balcoane ițindu-se peste tot. Până la urmă, a găsit numele lui Katherine Driscoll pe o cutie poştală de pe o latură a clădirii, lângă câteva trepte de ciment care duceau la o uşă de la demisol. După o scurtă ezitare, a bătut.

Când Katherine Driscoll i-a deschis uşa, William Stoner aproape că n-a recunoscut-o; avea părul pieptănat peste cap şi strâns neglijent în creştet, lăsând să se vadă urechile mici, alb-rozalii; purta ochelari cu rame închise la culoare, în spatele cărora ochii negri păreau mari şi mirați; era îmbrăcată cu o cămaşă mai degrabă bărbătească, deschisă la gât, şi pantaloni negri, lejeri, care o făceau să pară şi mai zveltă şi mai grațioasă decât şi-o amintea.

— Îmi... îmi pare rău că am ratat întâlnirea, a spus Stoner stânjenit. I-a întins dosarul. M-am gândit că poate vă trebuie peste weekend.

O vreme, fata n-a spus nimic. Îl privea fără nicio expresie, muşcându-şi buza de jos. S-a dat la o parte din uşă.

— Nu vreți să intrați?

A urmat-o pe un hol foarte scurt şi foarte îngust până într-o cameră minusculă, cu tavanul scund şi slab luminată, cu un pat jos de o persoană care servea şi drept canapea, o masă lungă în fața patului, un singur scaun tapițat, un birou mic cu un scaun şi o bibliotecă plină cu cărți pe un perete. Pe podea şi pe canapea zăceau mai multe cărți deschise, iar pe birou erau împrăştiate tot felul de hârtii.

— E foarte mic, a spus Katherine Driscoll şi s-a aplecat să ridice una dintre cărțile de pe jos, dar nu-mi trebuie mult spațiu.

Stoner s-a aşezat pe scaunul tapițat din fața canapelei. Ea l-a întrebat dacă vrea cafea şi el a răspuns că da. Fata s-a dus în bucătăria mică în care se intra direct din cameră, iar el s-a relaxat şi a început să se uite în jur, ascultând zgomotele uşoare pe care le făcea ea trebăluind prin bucătărie.

A adus cafeaua în ceşcuțe delicate de porțelan, pe o tavă neagră lăcuită pe care a aşezat-o pe masa de lângă canapea. Au sorbit din cafea şi au făcut conversație cam forțată câteva minute. Apoi *Stoner a* început să vorbească despre partea din manuscris pe care o citise, despre entuziasmul pe care i-l

trezise mai devreme, în bibliotecă; s-a aplecat în față, vorbind cu convingere.

Timp de mai multe minute, au reuşit amândoi să stea de vorbă cu perfectă naturalețe, ascunzându-se fiecare în spatele propriului discurs. Katherine Driscoll şedea pe marginea canapelei, cu ochii scânteind, încleştându-şi şi desfăcându-şi degetele subțiri deasupra măsuței de cafea. William Stoner şi-a tras scaunul mai aproape şi s-a aplecat concentrat spre ea; erau atât de aproape, că ar fi putut întinde mâna s-o atingă.

Au discutat despre problemele pe care le ridicau primele capitole ale lucrării, despre direcțiile în care ar putea duce cercetarea, despre importanța subiectului.

— Nu trebuie să renunțați, a spus el şi în voce i-a răsunat un soi de înfrigurare pe care n-o înțelegea nici el. Indiferent cât de greu vă va părea uneori, nu trebuie să renunțați. E prea bună ca să renunțați. O, e bună, fără nicio îndoială.

Ea tăcea şi, pentru o clipă, însuflețirea i-a dispărut de pe față. S-a lăsat pe spate, şi-a mutat privirea de la el şi a spus, parcă cu gândurile aiurea:

— Seminarul... unele dintre lucrurile pe care le-ați spus... m-au ajutat foarte mult.

El a zâmbit şi a clătinat din cap.

— Nu aveați nevoie de seminarul ala. Dar mă bucur că ați putut să asistați la el. A fost reuşit, zic eu.

— Of, e o ruşine! a izbucnit ea. O ruşine. Seminarul... ați fost.. a *trebuit* s-o iau de la zero după seminar. E o ruşine că v-au...

S-a oprit, derutată şi plină de o furie neputincioasă. S-a ridicat de pe canapea şi s-a dus agitată până la birou.

Stoner, luat prin surprindere de ieşirea ei, a tăcut o vreme. Apoi a spus:

— Nu trebuie să vă faceți griji. Se întâmplă. O să se rezolve cu timpul. Chiar nu e important.

Şi brusc, după ce a spus-o, chiar nu mai era important. Preț de o clipă, a simțit adevărul vorbelor sale şi, pentru prima dată după luni de zile, a simțit că se eliberează de povara unei deznădejdi a cărei greutate n-o realizase pe de-a-ntregul. Ca îmbătat, aproape râzând, a spus:

— *Chiar* că nu e important.

Dar stânjeneala se strecurase între ei şi n-au mai putut vorbi la fel de liber ca în urmă cu câteva momente. Curând, Stoner s-a ridicat, i-a mulțumit

pentru cafea şi şi-a luat la revedere. Ea l-a condus până la uşă şi i-a urat o seară bună pe un ton aproape tăios.

Afară se întunecase şi în aerul serii se simțea răcoarea primăverii. A respirat adânc şi şi-a simțit trupul fremătând în aerul rece. Dincolo de conturul zimțat al clădirilor de apartamente, luminile oraşului luceau puternic prin ceața uşoară care persista în aer. La colțul străzii, un felinar pâlpâia palid în bezna care îl împresura; din întunericul de dincolo de felinar un râset a spart dintr-odată tăcerea, a stăruit o vreme, apoi s-a stins. Ceața nu lăsa să se împrăştie mirosul de gunoaie arse din curți; şi cum mergea agale prin seara adâncă, trăgând în nări miresmele şi simțind cu vârful limbii aerul aspru al nopții, i se părea că îi e de ajuns clipa pe care o trăieşte şi că poate nici nu-i mai trebuie altceva.

Şi aşa a avut şi el aventura lui amoroasă.

Conştientizarea sentimentelor față de Katherine Driscoll a venit încet. Se trezea găsind pretexte să meargă la ea acasă după-amiezile; îi trecea prin minte vreun titlu de carte sau de articol, şi-l nota şi evita intenționat să o întâlnească pe holurile facultății ca să aibă motiv să-i facă o vizită după-amiaza, să-i dea titlul, să bea o cafea şi să stea de vorbă. O dată a petrecut jumătate de zi la bibliotecă în căutarea unei trimiteri menite să întărească un argument din capitolul doi care lui i se părea îndoielnic; altă dată a transcris sârguincios o bucată dintr-un manuscris latin puțin cunoscut, din care biblioteca deținea o reproducere facsimilată, şi astfel a avut ocazia să petreacă cu ea câteva după-amiezi, ajutând-o cu traducerea.

În timpul pe care îl petreceau împreună, Katherine Driscoll era politicoasă, prietenoasă şi rezervată; era recunoscătoare, în mod discret, pentru timpul şi interesul pe care Stoner îl acorda muncii ei şi îşi exprima speranța că nu-l reține de la treburi mai importante. Lui nu-i trecea prin cap că ea l-ar putea vedea altfel decât ca pe un profesor interesat de munca ei, pe care îl admira şi al cărui ajutor, deşi binevoitor, depăşea un pic îndatoririle didactice. El se vedea pe sine ca pe un personaj uşor ridicol, față de care nimeni n-ar putea manifesta decât un interes impersonal; şi după ce a recunoscut în sinea lui ce simte pentru Katherine Driscoll, era disperat să nu facă nimic care i-ar fi putut trăda sentimentele.

Mai bine de o lună a trecut pe la ea de două sau de trei ori pe săptămână, fără să stea niciodată mai mult de două ore; se temea că ar putea

s-o irite apariţiile lui repetate, aşa că avea grijă să vină numai când era sigur că îi poate oferi un ajutor. L-a încercat un amuzament macabru când şi-a dat seama că se pregătea pentru vizitele la ea la fel de silitor cum se pregătea pentru cursuri; şi îşi spunea că îi va fi de ajuns atât, că se va mulţumi să o vadă şi să stea de vorbă cu ea atât cât îi va tolera prezenţa.

Dar în ciuda grijii şi eforturilor lui, după-amiezele petrecute împreună deveneau tot mai încordate. Se trezeau că nu au nimic să-şi spună minute în şir; îşi sorbeau cafeaua şi se uitau în altă parte, spuneau „Aşa...” cu o voce reţinută şi ezitantă şi găseau motive să se foiască agitaţi prin cameră, având grijă să nu se intersecteze. Cu o tristeţe şi o durere la care nu se aştepta, Stoner şi-a spus că vizitele încep să devină o corvoadă pentru ea şi că numai politeţea o împiedica să-i dea de înţeles cum stau lucrurile. Aşa cum ştiuse de la bun început că va fi nevoit să facă, a luat o decizie: să se retragă treptat ca ea să nu-şi dea seama că îi observase tulburarea, ca şi cum nu mai avea ce ajutor să-i ofere.

În următoarea săptămână, a trecut pe la ea o singură dată, iar în cealaltă nu a vizitat-o deloc. Nu bănuise ce luptă va avea de dat cu el însuşi; după-amiaza, când stătea în birou, aproape că trebuia să se lege de scaun ca să nu se ridice, să iasă în grabă din clădire şi s-o ia spre apartamentul ei. O dată sau de două ori a văzut-o de la distanţă, pe holuri, grăbită să intre la curs sau să plece; s-a întors şi a pornit în altă direcţie ca să nu fie nevoiţi să se întâlnească.

După o vreme, l-a cuprins un soi de amorţeală şi şi-a spus că o să fie bine, că îi mai trebuie câteva zile şi o să fie în stare să dea ochii cu ea pe coridor, să o salute şi să-i zâmbească, poate chiar să o reţină câteva clipe să o întrebe cum mai merge lucrul.

Apoi, într-o după-amiază, când îşi aduna corespondenţa din cancelarie, l-a auzit pe unul dintre asistenţi spunându-i altuia că domnişoara Driscoll e bolnavă şi nu şi-a ţinut cursurile de două zile. Şi atunci amorţeala a dispărut; a simţit o durere ascuţită în piept şi toată fermitatea şi voinţa l-au părăsit. S-a dus ca apucatul în biroul lui, s-a uitat cu disperare prin bibliotecă, a ales un volum şi a ieşit. Când a ajuns la apartamentul lui Katherine Driscoll, abia îşi mai trăgea sufletul, aşa că a trebuit să aştepte câteva clipe în faţa uşii. A arborat un zâmbet cât se poate de firesc, spera el, şi a bătut.

Era şi mai palidă decât de obicei şi avea cearcăne adânci; purta un halat de casă simplu, bleumarin, iar părul îi era strâns sobru la spate.

Stoner îşi dădea seama că vorbeşte agitat şi aiurea, dar era incapabil să-şi stăvilească şuvoiul de cuvinte:

— Bună, a spus voios, am auzit că ai fost bolnavă şi m-am gândit să trec să văd cum te simți, am o carte care s-ar putea să-ți fie de folos, eşti bine? Nu vreau să...

Asculta cum i se rostogolesc cuvintele de pe buzele pe care trona zâmbetul lui ţeapăn şi nu putea să se abțină să-i cerceteze chipul.

Când în sfârşit a tăcut, Katherine s-a dat la o parte din uşă şi a spus încet:

— Intră.

Odată ajunşi în încăperea micuță care era şi dormitor, şi cameră de zi, nervozitatea care îl făcea să se comporte stupid a încetat ca prin farmec. S-a aşezat pe scaunul din fața patului şi, după ce s-a aşezat şi ea în fața lui, a simțit cum începe să-i revină vechea dezinvoltură. Câteva momente niciunul n-a vorbit.

În cele din urmă, Katherine l-a întrebat:

— Vrei nişte cafea?

— Nu trebuie să te deranjezi, a spus Stoner.

— Niciun deranj.

Avea vocea tăioasă şi în ea se ghicea o enervare pe care el o mai simțise şi altă dată.

— Nu trebuie decât s-o încălzesc.

A dispărut în bucătărie. Stoner, rămas singur în camera micuță, se uita posac la măsuța de cafea, gândindu-se că n-ar fi trebuit să vină. S-a minunat de neghiobia care îi împinge pe bărbați să facă ce fac.

Katherine Driscoll s-a întors cu cafetiera şi două ceşti; a turnat cafeaua şi au rămas amândoi cu ochii la aburul care se ridica dinspre lichidul negru. Ea a scos o țigară dintr-un pachet boțit, a aprins-o şi a pufăit nervoasă câteva momente. Stoner şi-a dat seama că încă are în mână cartea cu care venise. A pus-o pe masa dintre ei.

— Poate că încă nu te simți în stare, a spus el, dar am dat peste ceva care s-ar putea să-ți fie de ajutor şi m-am gândit..

— Nu te-am văzut de două săptămâni, a spus ea şi şi-a stins țigara strivind-o cu furie în scrumieră.

L-a luat pe nepregătite; a spus cu gândurile aiurea:

— Am fost destul de ocupat... atâtea de făcut...

— Nu contează, a spus ea. Serios, nu contează. N-ar fi trebuit..

S-a frecat cu palma pe frunte.

El s-a uitat la ea cu îngrijorare; s-a gândit că probabil are febră.

— Îmi pare rău că eşti bolnavă. Dacă te pot ajuta cu ceva...

— Nu sunt bolnavă, a spus ea. Şi a adăugat pe o voce calmă, meditativă şi aproape dezinteresată: Sunt îngrozitor, dar îngrozitor de nefericită.

Şi el tot nu înțelegea. Afirmația simplă, violentă l-a pătruns ca un pumnal; s-a întors puțin ca să nu se mai uite la ea; a spus tulburat:

— Îmi pare rău. Poți să-mi spui despre ce e vorba? Dacă e ceva ce pot să fac...

Ea şi-a ridicat capul. Avea fața ca de piatră, dar ochii erau strălucitori şi înotau în lacrimi.

— N-am vrut să te fac să te simți prost. Îmi pare rău. Probabil mă crezi tare toantă.

— Nu, a spus el.

A mai privit-o o clipă, i-a privit fața de pe care părea că numai un imens efort de voință a şters orice expresie. Apoi şi-a privit mâinile pe care le ținea încrucişate pe genunchi, mari şi osoase; degetele erau boante şi grosolane, încheieturile păreau nişte noduri albe pe pielea pământie.

În cele din urmă, a vorbit lent şi cu greutate:

— Sunt un om ignorant în multe privințe; eu mă port prosteşte, nu tu. Nu am mai venit să te văd pentru că am crezut... am simțit că deveneam o bătaie de cap. Poate că nu era aşa.

— Nu, a spus ea. Nu, nu era aşa.

Tot fără să se uite la ea, Stoner a continuat:

— Şi n-am vrut să-ți provoc neplăceri, n-am vrut să fii nevoită să te confrunți cu sentimentele mele pentru tine, care ştiam că, mai devreme sau mai târziu, ar fi devenit evidente, dacă am fi continuat să ne vedem.

Ea nu s-a clintit; două lacrimi i s-au revărsat peste gene şi s-au rostogolit pe obraji; nu le-a şters.

— Probabil că am fost egoist. Simțeam că n-are ce să iasă din asta în afară de stânjeneală pentru tine şi nefericire pentru mine. Îmi cunoşti...

situația. Mi se părea imposibil că ai putea să... să simți pentru mine altceva decât...

— Taci din gură, a spus ea încet, dar cu atâta intensitate. Ah, dragul meu, taci din gură şi vino încoace.

Stoner s-a trezit că tremură; cu stângăcia unui adolescent a înconjurat măsuța de cafea şi s-a aşezat lângă ea. Timid, nesigur, mâinile li s-au întâlnit; s-au prins într-o îmbrățişare stângace, încordată; şi au stat aşa multă vreme, nemişcați, ca şi cum la cea mai neînsemnată mişcare ar fi putut să le scape lucrul acela straniu şi înspăimântător pe care îl cuprinseseră între ei într-o singură strânsoare.

Ochii ei, pe care el îl crezuse căprui-închis sau negri, erau de un violet intens. Uneori în ei se reflecta lumina slabă a vreunei lămpi din cameră şi sclipeau umed; lui îi plăcea să urmărească cum, dacă întorcea capul dintr-o parte în alta, ochii pe care îi privea îşi schimbau culoarea şi păreau, chiar şi atunci când zăboveau, că nu stau niciodată locului. Carnea ei, care de la depărtare părea atât de rece şi de palidă, avea profunzimi calde şi trandafirii, ca o lumină care se unduia pe sub o transparență lăptoasă. Şi, întocmai precum carnea transparentă, calmul, stăpânirea şi reținerea care crezuse el că o definesc ascundeau o fire caldă, jucăuşă şi plină de umor pe care tocmai aparențele sub care se deghiza o făcea atât de intensă.

În cel de-al patruzeci şi treilea an al vieții, William Stoner a învățat ceea ce alții, mult mai tineri decât el, învățaseră de mult: că persoana pe care o iubeşti prima nu e tot aceea pe care o iubeşti până la final şi că iubirea nu e un țel, ci un proces prin care o persoană încearcă să o cunoască pe alta.

Erau amândoi extrem de timizi şi s-au cunoscut încet, cu ezitări; se apropiau şi se desprindeau, se atingeau şi se retrăgeau, niciunul nu voia să se bage prea tare în sufletul celuilalt. Zi după zi, lepădau din straturile de cumpătare care îi protejau şi au ajuns într-un final, ca mulți alții care sunt teribil de timizi, să se deschidă unul către celălalt, fără nicio protecție, naturali, complet în largul lor.

Aproape în fiecare după-amiază, când îşi termina cursurile, veneau în apartamentul ei. Făceau dragoste, vorbeau şi apoi făceau dragoste din nou, ca doi copii cărora nici prin gând nu le trece să se plictisească de joaca lor. Zilele de primăvară erau tot mai lungi şi ei aşteptau cu emoție vara.

13

Când era extrem de tânăr, Stoner credea că iubirea e o stare absolută a ființei la care, dacă ai noroc, poți accede; la maturitate, ajunsese la concluzia că iubirea e paradisul unei religii mincinoase, spre care omul ar trebui să privească cu neîncredere amuzată, cu disprețul blând al celui care a încercat-o pe pielea lui şi cu nostalgie jenată. Ajuns la mijlocul vieții, a început să înțeleagă că nu e o stare absolută, dar nicio iluzie; o vedea ca pe o devenire cât se poate de omenească, o stare inventată şi modificată clipă de clipă şi zi de zi prin voință, prin inteligență şi cu inima.

Orele pe care înainte le petrecuse în biroul lui, cu ochii la peisajul care licărea şi se golea sub privirea lui lipsită de expresie, le petrecea acum cu Katherine. În fiecare dimineață, la prima oră, se ducea în biroul lui şi rămânea acolo, agitat, timp de zece sau cincisprezece minute, apoi, incapabil să-şi liniştească gândurile, ieşea din Clădirea Jesse, traversa campusul până la bibliotecă şi studia absent rafturile de cărți alte zece sau cincisprezece minute. Într-un târziu, ca într-un joc pe care îl juca singur, se elibera din aşteptarea autoimpusă, se strecura afară din bibliotecă pe o uşă laterală şi se îndrepta spre casa unde locuia Katherine.

Ea lucra adesea până noaptea târziu şi uneori, când ajungea la ea dimineața, o găsea abia trezită, păstrând încă senzualitatea şi căldura somnului, goală pe sub halatul bleumarin pe care-l aruncase pe ea ca să vină să-i deschidă uşa. În asemenea dimineți făceau dragoste chiar înainte să-şi spună vreun cuvânt, în patul îngust, răvăşit şi fierbinte de la somnul lui Katherine.

Trupul ei era lung şi delicat şi plin de energie în moliciunea lui; şi Stoner simțea cum mâinile lui stângace revin la viață la atingerea pielii ei. Uneori se uita la trupul ei ca la o comoară grozavă care-i fusese încredințată; îşi lăsa degetele lui boante să alunece pe pielea umedă, uşor rozalie a coapselor şi a abdomenului şi se minuna de delicatețea sofisticat de simplă a sânilor mici şi fermi. Şi-a dat seama că nu mai cunoscuse niciodată trupul altcuiva; şi, mai mult, că acesta era motivul pentru care mereu considerase că o persoană nu e totuna cu trupul acelei persoane. Şi şi-a mai dat seama, a ştiut fără urmă de îndoială, că niciodată nu cunoscuse

alături de altă ființă intimitatea, încrederea sau sentimentul cald şi omenesc de a te încredința altuia.

Ca toți amanții, vorbeau mult despre ei înşişi, de parcă încercau să înțeleagă lumea care i-a creat.

— Dumnezeule, cum te mai doream, i-a spus o dată Katherine. Te priveam cum stăteai acolo, la catedră, aşa mare şi adorabil şi stângaci, şi te doream ceva de groază. Habar n-aveai, nu?

— Nu, a spus William. Credeam că eşti o domnişoară respectabilă.

Ea a râs încântată.

— Respectabilă, vezi să nu! Pentru o clipă, a luat o mină serioasă şi a zâmbit amintindu-şi. Bănuiesc că aşa îmi imaginam şi eu că sunt. O, ce respectabili ne considerăm când nu avem niciun motiv să fim altfel! E nevoie să te îndrăgosteşti ca să ajungi să te cunoşti ceva mai bine. Uneori, când sunt cu tine, mă simt ca târfa absolută, dornica şi credincioasa târfă absolută. Ți se pare respectabil?

— Nu, a spus William zâmbind şi a întins mâna după ea. Vino-ncoace.

Ea mai avusese un singur iubit, a aflat William; era în ultimul an de facultate şi povestea se terminase prost, cu lacrimi şi reproşuri şi trădări.

— Majoritatea aventurilor se termină prost, a spus ea şi, pentru o clipă, amândoi au redevenit serioşi.

William a rămas şocat să descopere cât l-a surprins să afle că mai avusese un amant înaintea lui; şi-a dat seama că ajunsese să creadă că niciunul din ei nu existase înainte să fie împreună.

— Era un băiat aşa de timid, a spus ea. Ca tine, presupun, în unele privințe; doar că era înveninat şi fricos, şi n-am reuşit niciodată să aflu de ce. Mă aştepta la capătul aleii de la cămine, sub un copac mare, pentru că era prea timid să vină unde era multă lume. Ne plimbam kilometri întregi în afara oraşului, unde nu era niciun pericol să ne întâlnim cu cineva. Dar niciodată n-am fost... împreună. Nici măcar când făceam dragoste.

Stoner aproape că vedea figura fantomatică, fără nume şi fără chip; şocul i s-a transformat în tristețe şi a simțit cum îl cuprinde din plin compasiunea pentru băiatul necunoscut care, dintr-o amărăciune neştiută, renunțase la ceea ce avea el acum.

Uneori, în toropeala în care zăcea după ce făceau dragoste, îl copleşea un fel de şuvoi lent şi molcom de emoții şi gânduri domoale; şi atunci nu

ştia prea bine dacă vorbeşte cu voce tare sau doar recunoaşte cuvintele în care se întrupau senzaţiile şi gândurile.

Visa la perfecţiuni, la lumi în care ei doi ar putea fi împreună pentru totdeauna şi aproape că şi credea că ce visează se poate adeveri.

— Cum ar fi, a spus şi în continuare a imaginat o posibilitate care nu era cu mult mai atrăgătoare decât cea în care se găseau. Era un adevăr nerostit pe care îl ştiau amândoi, acela că posibilităţile pe care şi le închipuiau şi le construiau erau gesturi de iubire şi o sărbătoare a clipei pe care o trăiau împreună.

Şi niciunul nu-şi imaginase cu adevărat viaţa pe care o trăiau împreună. Au trecut de la pasiune la dorinţă şi la o senzualitate profundă care se reînnoia în fiecare moment.

— Dorinţă şi cunoaştere, a spus o dată Katherine. Asta-i tot de fapt, nu-i aşa?

Şi Stoner a fost de acord că e cât se poate de adevărat, că exact asta ajunsese să cunoască.

Vara care a urmat a însemnat în viaţa lor mai mult decât dragoste şi conversaţie. Au învăţat să fie împreună fără să-şi vorbească şi s-au deprins cu tihna; Stoner aducea cărţi la Katherine şi le lăsa acolo, aşa că la un moment dat a trebuit să mai monteze nişte rafturi. În zilele pe care le petreceau împreună, Stoner începuse să reia studiile pe care aproape că le abandonase; iar Katherine continua să lucreze la cartea care urma să fie teza ei de doctorat. Stătea ore în şir la biroul minuscul lipit de perete, aplecată deasupra cărţilor în cea mai adâncă concentrare, cu gâtul lung ivindu-se delicat şi alb din halatul bleumarin pe care îl purta de obicei; Stoner se tolănea pe scaun sau se întindea în pat, la fel de concentrat la rândul său.

Uneori îşi ridicau ochii din cărţi, îşi zâmbeau şi apoi se întorceau la citit; alteori Stoner se oprea din studiu şi îşi odihnea privirea pe linia graţioasă a spatelui ei şi pe gâtul suplu pe care cădea mereu o şuviţă de păr. Şi atunci îl cuprindea o dorinţă molcomă, naturală, ca o stare de bine, şi se ridica şi venea în spatele ei şi îi punea braţele uşor pe umeri. Ea se îndrepta de spate şi îşi lăsa capul pe pieptul lui şi atunci mâinile lui alunecau pe sub halatul desfăcut şi îi atingeau delicat sânii. Şi făceau dragoste, rămâneau întinşi în linişte o vreme, după care se întorceau la lucru, ca şi cum pentru ei dragostea şi învăţătura erau unul şi acelaşi proces.

Asta era una dintre ciudățeniile „ideilor de-a gata”, cum le spuneau ei, şi au aflat-o în vara aceea. Amândoi fuseseră crescuți într-o tradiție care le spunea, într-un fel sau altul, că viața minții şi viața sufletului erau separate şi chiar potrivnice; crezuseră, fără să reflecteze vreodată cu adevărat, că trebuie să o alegi pe una în detrimentul celeilalte. Că una ar putea să o amplifice pe cealaltă nu le trecuse nicio clipă prin minte; şi cum mai întâi au avut reprezentarea concretă şi abia apoi au conştientizat adevărul, aveau impresia că e o descoperire a lor şi numai a lor. Au început să fie atenți la aceste ciudățenii ale „ideilor de-a gata” şi le tezaurizau ca pe o comoară; îi ajuta să se izoleze de lumea care le-ar fi indus aceste opinii şi îi mai ajuta şi să se apropie, puțin, dar semnificativ.

Însă mai era o ciudățenie de care Stoner a început să-şi dea seama, dar de care nu i-a vorbit lui Katherine. De data asta avea legătură cu relația lui cu soția şi cu fiica lui.

Era o relație care, dacă ar fi fost după „ideile de-a gata”, ar fi trebuit să se deterioreze treptat pe măsură ce el continua relația care, potrivit aceloraşi idei, se numea „aventură”. Odată cu absențele tot mai îndelungate de „acasă”, cum încă îi spunea, părea să se apropie de Edith şi de Grace cum nu mai reuşise de ani de zile. A început să simtă pentru Edith o prietenie ciudată, aproape afectuoasă şi chiar au ajuns să stea de vorbă când şi când despre nimicuri. În vara aceea, Edith a făcut chiar curat pe veranda închisă, a adus pe cineva să repare stricăciunile făcute de ploi şi a instalat un divan ca el să nu mai fie nevoit să doarmă pe canapeaua din camera de zi.

Iar uneori, la sfârşit de săptămână, se ducea în vizită la vecini şi o lăsa pe Grace singură cu tatăl ei. Câteodată lipsea mai mult şi atunci Stoner avea ocazia să facă plimbări mai lungi cu fiica lui. Odată ieşiți din casă, atitudinea rezervată, mereu în gardă a lui Grace dispărea şi uneori îi revenea zâmbetul liniştit şi fermecător pe care Stoner aproape îl uitase. Crescuse rapid în ultimul an şi era foarte slabă.

Numai printr-un efort de voință îşi mai amintea că o înşală pe Edith. Cele două părți ale vieții lui erau cum nu se poate mai distincte; şi deşi ştia foarte bine că îi cam lipseşte capacitatea de introspecție şi că e capabil să se amăgească singur, îi venea greu să creadă că face rău cuiva față de care are o responsabilitate.

Nu era făcut pentru prefăcătorie şi nici nu i-a trecut prin cap să ascundă relația cu Katherine Driscoll; dar nici să o afişeze în fața altcuiva. Nu i se

părea posibil să-şi dea cineva seama de relaţia lor sau chiar să-i pese cuiva.

Aşa că a avut un şoc serios şi totuşi detaşat când a descoperit, pe la sfârşitul verii, că Edith ştie ceva despre relaţia lor şi că ştiuse aproape de la început.

Edith a adus vorba ca din întâmplare într-o dimineaţă, în timp ce el zăbovea la cafea, pălăvrăgind cu Grace. Edith a vorbit puţin cam dur, i-a spus lui Grace să nu se mai lălăie cu micul dejun, că are de repetat o oră la pian şi abia pe urmă poate să piardă timpul. William a privit cum silueta subţire şi dreaptă a fiicei lui părăseşte camera şi a aşteptat cu gândurile aiurea să audă primele acorduri sonore ale vechiului pian.

— Ei bine, a spus Edith cu o voce care nu-şi pierduse de tot duritatea, ai cam întârziat în dimineaţa asta, nu?

William s-a întors spre ea cu o privire întrebătoare; pe figură avea încă aceeaşi expresie absentă.

Atunci Edith a continuat:

— N-o să se supere micuţa ta colegă dacă o faci să aştepte?

William a simțit că-i amorțesc buzele.

— Cum? a făcut el. Ce-ai spus?

— O, Willy, a zis Edith şi a râs cu îngăduință. Credeai că nu ştiu de... micul tău flirt? Asta-i bună, am ştiut de la bun început. Cum o cheamă? Am auzit, dar am uitat.

În şocul şi în buimăceala lui, se agăța de un singur cuvânt; şi când a vorbit, propria voce i s-a părut enervată şi țâfnoasă.

— Nu înțelegi, a spus. Nu e niciun... flirt, cum îi spui tu. E...

— O, Willy, a spus ea şi a râs din nou. Ce te-ai mai tulburat. Ştiu cum sunt lucrurile astea. Cu bărbații de vârsta ta şi aşa mai departe. E normal, presupun. Cel puțin aşa se zice.

Câteva momente nu i-a răspuns. Apoi, fără convingere, a spus:

— Edith, dacă vrei să vorbim despre asta...

— Nu! a spus ea şi în vocea ei a răsunat o notă de teamă. Nu avem despre ce vorbi. Chiar nu avem.

Şi nu au vorbit, nici atunci, nici altcândva. În cea mai mare parte a timpului, Edith păstra aparențele, pretinzând că munca îl ține departe de casă; dar când şi când, şi atunci parcă cu gândurile în altă parte, dădea glas lucrurilor adânc înrădăcinate în conştiința ei. Uneori vorbea în glumă, părea că îl tachinează cu afecțiune; alteori complet indiferentă, de parcă era cel mai banal subiect de conversație din lume; şi câteodată cu țâfnă, ca şi cum o călcase pe nervi o întâmplare măruntă.

Spunea:

— Sigur, ştiu. Aşa e cu bărbații când trec de patruzeci de ani. Dar, serios, Willy, eşti destul de bătrân să-i fii tată, nu?

Lui nu-i trecuse până atunci prin minte cum apărea el în ochii celorlalți, ai lumii. Preț de o clipă, a avut viziunea acelui individ pe care îl descriau, parțial, vorbele lui Edith. A zărit o figură din acelea pe care le întâlneşti în bancurile de fumoar şi în paginile romanelor de duzină – un tip jalnic, ajuns la mijlocul vieții, neînțeles de soție, care încearcă să-şi regăsească tinerețea combinându-se cu o fată mult mai tânără decât el, căutând penibil şi tembel tinerețea pe care n-o mai poate retrăi, un clovn stupid în haine țipătoare de care lumea râde cu jenă, cu milă şi cu dispreț. A privit această figură cu toată atenția, dar cu cât se uita, cu atât îi era mai puțin cunoscută. Cel pe care îl vedea nu era el şi dintr-odată a înțeles că nu era de fapt nimeni.

Dar ştia că lumea vine peste ei, peste Katherine şi peste micul refugiu care crezuseră că e numai al lor; şi o privea cum se apropie cu o tristeţe de care nu era în stare să vorbească, nici măcar cu Katherine.

În septembrie, semestrul întâi a început într-o toamnă frumoasă, plină de culori, care a venit după un îngheţ timpuriu. Stoner a revenit la catedră cu un entuziasm cum de mult nu mai simţise; nici măcar gândul că va da ochii cu cele o sută de figuri de boboci nu i-a ştirbit din energia regăsită.

Viaţa alături de Katherine continua în mare ca şi până atunci, doar că, odată cu reîntoarcerea studenţilor şi a majorităţii profesorilor, şi-a dat seama că e nevoie să fie precauţi. Peste vară, casa cea veche în care locuia Katherine fusese aproape pustie; şi astfel stătuseră împreună practic izolaţi, fără teama că i-ar putea observa cineva. Acum William trebuia să fie atent când venea la ea după-amiaza; s-a trezit că începe să se uite în susul şi-n josul străzii înainte să se apropie de casă şi să coboare repede şi pe furiş scările spre apartamentul ei.

Le treceau prin minte gesturi curajoase şi vorbeau de revoltă; îşi spuneau că sunt tentaţi să facă ceva scandalos, să se afişeze public. Dar n-au făcut-o şi nu aveau de fapt nicio dorinţă să facă aşa ceva. Nu voiau decât să fie lăsaţi în pace, să fie ei înşişi; şi, în acelaşi timp, ştiau că nu vor fi lăsaţi în pace şi că nu puteau fi ei înşişi. Îşi imaginau că sunt discreţi şi nici nu le trecea prin cap că cineva ar putea să bănuiască ceva. Aveau grijă să nu se întâlnească la Universitate, iar când nu puteau evita o întâlnire în public, se salutau protocolar şi nu bănuiau că ironia din atitudinea lor ar putea bate la ochi.

Dar relaţia a ajuns să fie cunoscută şi chiar foarte repede odată ce a început semestrul întâi. E foarte probabil că descoperirea a avut drept cauză acea stranie clarviziune pe care o au oamenii când vine vorba de lucruri de felul acesta; pentru că niciunul din ei nu lăsase să se vadă ceva din viaţa lor particulară. Sau poate că cineva făcuse o remarcă la întâmplare care îi atrăsese atenţia altcuiva, după care au început să fie priviţi cu mai mare atenţie, şi asta, la rândul său... Speculaţiile, ştiau bine, nu aveau niciun rost; dar continuau să le facă.

Au apărut semne care le-au confirmat amândurora că fuseseră daţi în vileag. O dată, mergând în spatele a doi studenţi, Stoner l-a auzit pe unul spunând, pe jumătate admirativ, pe jumătate disprețuitor: „Ce zici de

bătrânul Stoner? Frate, cine s-ar fi gândit?” – şi i-a văzut cum clatină din cap în batjocură şi mirare în faţa condiţiei umane. Cunoştinţe de-ale lui Katherine făceau aluzii la Stoner şi o asaltau cu confidenţe despre propriile vieţi amoroase, deşi pe ea n-o interesau câtuşi de puţin.

Ce i-a surprins pe amândoi e că nu părea să conteze. Nimeni nu refuza să stea de vorbă cu ei; nimeni nu le arunca priviri fioroase; lumea de care se temuseră nu le provoca nicio suferinţă. Au început să creadă că ar putea să trăiască în locul pe care îl crezuseră potrivnic iubirii lor şi chiar în largul lor şi cu oarecare demnitate.

În vacanţa de Crăciun, Edith a decis să plece cu Grace la St. Louis, la mama ei; pentru prima dată de la începutul relaţiei lor, William şi Katherine puteau să stea împreună mai multă vreme.

Au dat fiecare de înţeles, cu nonşalanţă, că pleacă din oraş pe perioada vacanţei de Crăciun; Katherine în vizită la rudele de pe Coasta de Est, iar Stoner, la muzeul şi centrul bibliografic din Kansas City. Au luat autobuzul separat, fiecare la altă oră, şi s-au întâlnit la Lake Ozark, un sat turistic de la poalele munţilor Ozark.

Erau singurii oaspeţi ai singurului hotel din sat deschis tot anul şi urmau să-şi petreacă zece zile împreună.

Ninsese abundent cu trei zile înainte de sosirea lor şi, cât au stat acolo, a nins din nou, aşa că dealurile domoale au rămas albe tot timpul.

Aveau o cabană cu un dormitor, cameră de zi şi chicinetă; era puţin izolată de celelalte cabane şi dădea spre lac, care era îngheţat toată iarna. Dimineaţa se trezeau încolăciţi, cu trupurile calde desfătându-se sub păturile grele. Scoteau capul de sub pătură şi îşi priveau respiraţia care scotea aburi în aerul rece; râdeau ca nişte copii, îşi trăgeau pătura la loc peste cap şi se strângeau şi mai tare unul în altul. Uneori făceau dragoste şi rămâneau toată dimineaţa în pat, stând de vorbă până se ivea soarele pe fereastra dinspre est; alteori Stoner sărea din pat imediat ce se trezea, trăgea păturile de pe trupul gol al lui Katherine şi, râzând de ţipetele ei, făcea focul în şemineul uriaş. Apoi se cuibăreau în faţa focului, goi sub aceeaşi pătură, şi aşteptau să se încălzească de la focul care se întetea şi de la căldura trupurilor lor.

În ciuda frigului, se plimbau aproape în fiecare zi prin pădure. Pinii falnici, părând negri-verzui pe fundalul zăpezii, se ridicau masivi spre cerul albastru-deschis, fără nori; din când în când, zăpada care aluneca şi cădea

cu zgomot înfundat amplifica liniştea din jur; la fel cum cârâitul câte unei păsări singuratice intensifica senzaţia de izolare. O dată au văzut o căprioară care coborâse din munţi căutând de mâncare. Era arămiu-gălbuie în peisajul golaş de pini negri şi zăpadă albă. Se apropiase la cincizeci de metri de ei, cu un picior ridicat elegant deasupra zăpezii, cu urechile micuţe ciulite, cu ochii căprui perfect rotunzi şi incredibil de blânzi. Nimeni n-a făcut nicio mişcare. Căprioara şi-a înclinat capul ei delicat, parcă studiindu-i politicos şi întrebător; apoi, fără grabă, s-a întors şi s-a îndepărtat de ei, ridicând gingaş câte un picior din zăpadă şi aşezându-l apoi cu precizie, cu un uşor scârţâit.

După-amiaza mergeau la recepţia hotelului, care servea şi drept magazin universal şi restaurant pentru tot satul. Îşi beau cafeaua, intrau în vorbă cu cine se mai nimerea să treacă pe acolo şi, uneori, cumpărau câte ceva pentru masa de seară, pe care o luau mereu în cabana lor.

Câteodată, seara, aprindeau lampa cu gaz şi citeau; dar cel mai adesea stăteau pe un teanc de pături în faţa şemineului, vorbeau, tăceau, priveau jocul complicat al flăcărilor pe buşteni şi dansul luminii pe feţele lor.

Într-o seară, când se apropia sfârşitul perioadei pe care o aveau de petrecut împreună, Katherine a spus încet, aproape visătoare:

— Bill, dacă n-o să mai avem parte de altceva, cel puţin ne va rămâne săptămâna asta. Sună copilăreşte?

— Nu contează cum sună, a spus Stoner şi a încuviinţat din cap. E adevărat.

— Atunci o s-o spun, a repetat Katherine. Ne va rămâne săptămâna asta.

În ultima dimineaţă, Katherine a pus mobila la loc şi a făcut ordine încet şi temeinic. Şi-a scos verigheta pe care o purta şi a înfipt-o într-o crăpătură dintre şemineu şi perete. A zâmbit stingherită.

— Am vrut să las aici un semn al trecerii noastre, ceva care ştiu că va fi aici câtă vreme rămâne în picioare locul ăsta. Poate că e o prostie.

Stoner nu a fost în stare să-i răspundă. A luat-o de braţ, au ieşit din cabană şi au mers prin zăpada înaltă până la recepţie, de unde urma să-i ia autobuzul care să-i ducă înapoi în Columbia.

Într-o după-amiază de la finalul lui februarie, la câteva zile după începutul semestrului doi, Stoner a primit un telefon de la secretara lui

Gordon Finch; aceasta l-a anunțat că domnul decan ar vrea să stea de vorbă cu el şi l-a întrebat dacă poate să treacă atunci sau a doua zi de dimineață. Stoner i-a răspuns că trece chiar atunci – şi, după ce a închis, a rămas câteva minute bune cu mâna pe receptor. Apoi a oftat, a dat din cap ca pentru el şi a coborât spre biroul lui Finch.

Gordon Finch era doar în vestă, avea cravata slăbită la gât şi stătea tolănit în scaun cu mâinile la ceafă. Când a intrat Stoner, l-a salutat prietenește din cap şi a făcut semn spre fotoliul îmbrăcat în piele aşezat oblic față de birou.

— Fă-te comod, Bill. Ce mai faci?

Stoner a dat din cap.

— Bine.

— Ocupat cu cursurile?

Stoner a răspuns sec:

— Oarecum. Am programul plin.

— Ştiu, a spus Finch clătinând din cap. Nu pot să mă amestec, ştii bine. Dar e o porcărie.

— E în regulă, a spus Stoner stând ca pe ace.

— Bun. Finch s-a ridicat în scaun şi şi-a împreunat mâinile pe tăblia biroului. Nu e o discuție oficială, Bill. Voiam să mai stăm un pic de vorbă.

A urmat o tăcere lungă. Apoi Stoner a întrebat cu blândețe:

— Ce s-a întâmplat, Gordon?

Finch a oftat, apoi a început fără menajamente.

— Bine. Ce-ți spun acum îți spun ca prieten. A început să se vorbească. Nu sunt chestii cărora să trebuiască să le dau atenție ca decan, deocamdată, dar... cum să zic, la un moment dat, s-ar putea să fiu nevoit să le dau atenție, şi m-am gândit să vorbesc cu tine – ca prieten, da? – înainte să se ajungă la ceva mai grav.

Stoner a încuviințat din cap.

— Despre ce se vorbeşte?

— Ce naiba, Bill. Despre tine şi fata asta, Driscoll. Ştii la ce mă refer.

— Da, a răspuns Stoner. Ştiu. Voiam doar să ştiu cât de departe s-a ajuns.

— Nu prea departe deocamdată. Insinuări, comentarii, chestii din astea.

— Înțeleg, a spus Stoner. Dar nu văd ce pot să fac.

Finch îndoia cu grijă o foaie de hârtie.

— E treabă serioasă, Bill?

Stoner a dat din cap şi şi-a mutat privirea spre fereastră.

— E serioasă, mă tem.

— Ce ai de gând să faci?

— Nu ştiu.

Cu un gest de furie, Finch a mototolit hârtia pe care o împăturise cu atâta grijă şi a aruncat-o la coş. Apoi a spus:

— Teoretic, e viaţa ta şi ţi-o trăieşti cum vrei. Teoretic, ar trebui să poţi să ţi-o tragi cu cine vrei, să faci ce vrei şi n-ar trebui să conteze atâta vreme cât nu îţi afectează munca la catedră. Dar, fir-ar să fie, viaţa *nu* ţi-o trăieşti cum vrei tu. E... of, la naiba. Ştii ce vreau să spun.

Stoner a zâmbit.

— Mă tem că da.

— E treabă nasoală. Cum rămâne cu Edith?

— La prima vedere, a spus Stoner, ia lucrurile mult mai puţin în serios decât toţi ceilalţi. Şi ştii ce e ciudat, Gordon? Cred că niciodată nu ne-am înţeles mai bine ca în ultimul an.

Finch a râs scurt.

— Nu ştii niciodată, nu-i aşa? Dar eu întrebam dacă ajungeţi la divorţ. Te gândeşti la aşa ceva?

— Nu ştiu. Se poate. Dar Edith s-ar opune. Ar ieşi urât.

— Şi Grace?

Stoner a simţit cum i se pune un nod dureros în gât şi a ştiut că asta i se vede pe chip.

— Asta... asta e altă poveste. Nu ştiu, Gordon.

Finch a continuat, vorbind cu detaşare, de parcă discutau despre altcineva:

— Ai putea să supravieţuieşti unui divorţ... dacă n-ar ieşi prea urât. Ar fi dur, dar probabil că ai supravieţui. Şi dacă... relaţia asta cu Driscoll n-ar fi serioasă, dacă doar ţi-ai face de cap, şi asta s-ar putea rezolva. Dar tu te expui, Bill, cauţi necazurile cu lumânarea.

— Da, cred că ai dreptate, a spus Stoner.

A urmat o tăcere.

— A naibii funcţie mai am şi eu, a spus Finch cu năduf. Uneori mă gândesc că nu sunt deloc făcut pentru asta.

Stoner a zâmbit.

— Dave Masters a spus odată că nu eşti destul de ticălos ca să reuşeşti cu adevărat.

— Poate că avea dreptate, a spus Finch. Dar adesea mă simt ca un ticălos.

— Nu-ți face griji, Gordon, a spus Stoner. Îți înțeleg poziția. Şi dacă aş putea să-ți uşurez situația, aş... A tăcut şi a scuturat violent din cap. Dar nu pot să fac nimic acum. Va trebui să aştepte. Cumva...

Finch a dat din cap fără să se uite la Stoner; privea tăblia biroului ca pe o sentință care se apropia încet, dar inevitabil. Stoner a aşteptat câteva clipe şi, cum Finch n-a mai spus nimic, s-a ridicat în linişte şi a ieşit din birou.

Din cauza conversației cu Gordon Finch, a ajuns cu întârziere la Katherine. Fără să se mai uite în stânga şi-n dreapta, a coborât treptele şi şi-a deschis singur. Katherine îl aştepta; nu îşi schimbase hainele şi îl aştepta cu un aer aproape protocolar, aşezată pe canapea, dreaptă şi încordată.

— Ai întârziat, a spus cu voce egală.

— Îmi pare rău, a spus el. Am fost reținut.

Katherine şi-a aprins o țigară; mâna îi tremura imperceptibil. A privit o clipă flacăra chibritului, apoi l-a stins suflând peste el fumul țigării.

— Una dintre colegele mele a avut mare grijă să-mi spună că te-a chemat la el decanul Finch.

— Da, a spus Stoner. Asta m-a reținut.

— Era vorba de noi?

Stoner a încuviințat din cap.

— Auzise câte ceva.

— Mi-am imaginat eu că asta e, a spus Katherine. Tipa cu pricina părea să ştie ceva ce nu voia să spună. Dumnezeule, Bill.

— Nu e deloc aşa, a spus Stoner. Gordon mi-e prieten vechi. Chiar cred că vrea să ne protejeze. Cred că o s-o facă, dacă poate.

Katherine n-a mai spus nimic câteva momente. Şi-a azvârlit pantofii şi s-a întins pe canapea, cu ochii în tavan. A spus calmă:

— Aşa începe. Probabil că era prea mult să sperăm că or să ne lase în pace. De fapt, probabil că niciodată n-am crezut cu adevărat că se poate.

— Dacă iese prea urât, a spus Stoner, putem să plecăm. Putem să facem ceva.

— O, Bill! Katherine, a râs uşor, gutural. S-a ridicat în capul oaselor pe canapea. Eşti un scump, eşti cel mai, cel mai scump din lume. Şi n-o să-i las

să se bage peste noi. N-o să-i las!

Şi în următoarele câteva săptămâni au trăit cam la fel ca şi până atunci. Cu o diplomaţie de care n-ar fi fost capabili cu un an în urmă, cu o putere pe care altfel n-ar fi ştiut că o au, au recurs la manevre evazive şi la retrageri, utilizându-şi forţele ca doi abili generali obligaţi să supravieţuiască cu mai nimic. Au devenit cu adevărat suspicioşi şi precauţi şi găseau o plăcere sumbră în toate stratagemele. Stoner venea la apartamentul ei numai după ce se lăsa întunericul, când nu-l putea vedea nimeni intrând; ziua, între cursuri, Katherine avea grijă să fie văzută la cafenele cu asistenţi mai tineri; iar hotărârea de care dădeau dovadă amândoi făceau ca orele pe care le petreceau împreună să fie şi mai intense. Îşi spuneau unul altuia şi lor înşişi că sunt mai apropiaţi ca niciodată; şi au fost surprinşi să descopere că într-adevăr aşa e, că toate cuvintele pe care şi le spuneau ca să se încurajeze făceau mai mult de atât. Făceau posibilă apropierea şi inevitabilă dăruirea.

Lumea în care trăiau şi în care dădeau ce aveau mai bun era o lume a semiîntunericului – aşa că, după o vreme, lumea din afară, unde umblau şi vorbeau oamenii, care era în continuă schimbare şi mişcare, a început să li se pară falsă şi ireală. Vieţile lor erau clar împărţite între două lumi şi li se părea normal să trăiască aşa.

În lunile de final de iarnă şi început de primăvară, au descoperit împreună o linişte pe care nu o cunoşteau înainte. Cu cât lumea exterioară le dădea mai puţin răgaz, cu atât erau mai puţin conştienţi de ea; iar fericirea lor era de aşa natură, încât n-aveau nevoie să vorbească despre ea sau chiar să se gândească la ea. În apartamentul mic şi întunecos al lui Katherine, ascuns ca o peşteră dedesubtul casei vechi şi masive, aveau impresia că ies în afara timpului şi intră într-un univers atemporal descoperit numai de ei.

Apoi, într-o zi de la sfârşitul lui aprilie, Gordon Finch l-a chemat din nou în biroul lui; şi Stoner a pornit într-acolo amorţit de o certitudine pe care refuza să o recunoască.

Se întâmplase ceva extrem de evident, ceva ce Stoner ar fi trebuit să anticipeze şi totuşi îi scăpase.

— Lomax, a spus Finch. I-a ajuns cumva la urechi şi nenorocitul n-are de gând s-o lase baltă.

Stoner a dat din cap.

— Ar fi trebuit să mă gândesc la asta. Să mă aştept la asta. Crezi că ar servi la ceva să vorbesc cu el?

Finch a clătinat din cap, a traversat biroul şi s-a oprit la fereastră. Soarele de amiază îi cădea pe faţa scăldată în sudoare. A spus cu un aer obosit:

— Nu înţelegi, Bill. Lomax nu joacă aşa. Nici nu s-a pomenit numele tău. Acţionează numai asupra fetei.

— Ce face? a întrebat Stoner pierdut.

— E aproape de admirat, a spus Finch. Nu ştiu cum, dar ştia foarte bine că eu sunt la curent. A venit la mine ieri, ştii, şi mi-a spus nonşalant că o să trebuiască să o concedieze pe fată şi m-a avertizat că s-ar putea să se lase cu scandal.

— Nu, a spus Stoner. Îl dureau mâinile de cât strângea braţele îmbrăcate în piele ale fotoliului.

Finch a continuat:

— După spusele lui Lomax, au existat plângeri. În special din partea studenţilor, dar şi a câtorva persoane din oraş. Cică au fost văzuţi bărbaţi care veneau şi plecau din apartamentul ei la orice oră din zi şi din noapte – comportament indecent flagrant – chestii din astea. O, şi a-ntors-o cu mare stil; el, personal, nu are niciun fel de obiecţii – chiar o admiră pe fată, de fapt –, dar trebuie să se gândească la reputaţia catedrei. Am deplâns amândoi faptul că trebuie să ne înclinăm în faţa regulilor moralei burgheze, am fost de acord că o comunitate academică ar trebui să fie un refugiu pentru cei care se răzvrătesc în faţa eticii protestante; şi am ajuns la concluzia că, practic, avem mâinile legate. A spus că speră să poată tergiversa până la sfârşitul semestrului, dar se îndoieşte că o să reuşească. Şi în tot timpul ăsta, nenorocitul ştia foarte bine că sunt perfect conştient despre ce e vorba.

Lui Stoner îi era imposibil să vorbească; i se pusese o gheară în gât. A înghiţit de două ori şi şi-a încercat vocea; era calmă şi egală.

— E cât se poate de limpede ce vrea, desigur.

— Mă tem că da, a spus Finch.

— Ştiam că mă urăşte, a spus Stoner absent. Dar nu mi-am dat seama... nu mi-a trecut nicio clipă prin minte că ar...

— Nici mie, a spus Finch. S-a întors la birou şi s-a trântit în scaun. Şi nu pot să fac nimic, Bill. Am mâinile legate. Dacă Lomax are nevoie de unii

care să acuze, o să-i găsească, dacă are nevoie de martori, o să-i găsească. Are o adevărată clică în jurul lui, ştii foarte bine. Şi dacă ajunge la urechile preşedintelui… A scuturat din cap.

— Ce crezi că o să se întâmple dacă refuz să-mi dau demisia? Dacă refuzăm să-i lăsăm să ne sperie?

— O s-o facă praf pe fată, a spus Finch sec. Şi, ca printr-o întâmplare, o să fii şi tu implicat. Frumos, curat.

— Atunci, a spus Stoner, s-ar părea că nu e nimic de făcut.

— Bill, a spus Finch şi apoi a tăcut. Şi-a sprijinit capul în pumnii încleştaţi. Apoi a continuat fără vlagă: Există o posibilitate. Una singură. Cred că pot să-l ţin în loc dacă voi... dacă domnişoara Driscoll acceptă...

— Nu, a spus Stoner. Nu cred că pot. Literalmente, nu cred că pot s-o fac.

— La naiba! a spus Finch şi în voce i se simţea durerea. Pe asta se bazează şi el! Gândeşte-te o clipă. Ce poţi să faci? Suntem în aprilie, aproape în mai; ce fel de slujbă ai putea să găseşti în perioada asta – presupunând că ai găsi ceva?

— Nu ştiu, a spus Stoner. Ceva...

— Şi cum rămâne cu Edith? Crezi că o să renunţe, că o să-ţi acorde divorţul fără luptă? Şi Grace? Ce s-ar alege de ea în oraşul ăsta, dacă tu îţi iei tălpăşiţa? Şi Katherine? Ce fel de viaţă aţi avea? Ce s-ar alege de voi?

Stoner nu a răspuns. Simţea un gol pe dinăuntru; simţea că se ofileşte, că se scurge.

— Poţi să-mi dai o săptămână? Trebuie să mă gândesc. O săptămână?

Finch a încuviinţat.

— Măcar atât pot să-l ţin în loc. Dar nu mai mult. Îmi pare rău, Bill. Ştii că-mi pare rău.

— Da.

S-a ridicat de pe scaun şi a rămas o clipă nemişcat să vadă dacă-l ţin picioarele amorţite.

— Îţi dau de ştire. Îţi dau de ştire imediat ce pot.

A ieşit din birou în bezna de pe hol, apoi a păşit greoi în lumina de afară, în lumea largă care era ca o închisoare oriunde se-nvârtea.

Ani de zile după aceea, revenea din când în când asupra zilelor care au urmat discuţiei cu Gordon Finch şi era incapabil să-şi amintească vreun detaliu. Era ca un mort animat doar de obişnuinţa încăpăţânării. Cu toate

astea, era cât se poate de conştient de el şi de locurile, persoanele şi întâmplările care s-au scurs pe lângă el în acele câteva zile; şi ştia că impresia pe care o lăsa îi dezmințea trăirile. Îşi ținea orele, îşi saluta colegii, participa la şedințele la care trebuia să participe – şi nimeni dintre cei cu care avea de-a face zi de zi nu bănuia că e ceva în neregulă.

Dar din clipa în care a părăsit biroul lui Gordon Finch, a ştiut – şi certitudinea venea din amorțeala care emana din centrul propriei ființe – că o parte a vieții lui se încheiase, că o parte din el era atât de aproape de moarte, încât o putea privi cum vine aproape cu calm. Era vag conştient de faptul că traversa campusul sub soarele cu dinți al unei după-amiezi de primăvară timpurie; sângerii care flancau aleile erau în floare şi tremurau sub privirea lui ca nişte nori moi, subțiri şi transparenți; aerul era plin de mirosul dulceag al liliacului care se trecea.

Iar când a ajuns la apartamentul lui Katherine, era de-o veselie febrilă şi goală de orice simțire. I-a ignorat întrebările despre întâlnirea cu decanul; a obligat-o să râdă; şi a privit cu nemăsurată tristețe ultimul lor efort de a fi veseli; era ca un dans al vieții deasupra trupului morții.

Dar până la urmă trebuia să stea de vorbă, ştia prea bine; deşi cuvintele pe care şi le-au spus erau ca punerea în scenă a ceva ce repetaseră îndelung fiecare, în intimitatea certitudinii lui. Şi-au exprimat certitudinea cu ajutorul gramaticii: au trecut de la prezent – „Suntem fericiți, nu-i aşa?" – la trecut – „*Am fost* fericiți – ca nimeni altcineva, cred" – până au ajuns la necesitatea discursului.

La câteva zile după conversația cu Finch, într-un moment de linişte ce întrerupea veselia aproape isterică pe care o aleseseră drept convenția cea mai potrivită să-i ajute să reziste ultimelor zile împreună, Katherine a spus:

— Nu mai avem mult timp, aşa e?

— Nu, a răspuns Stoner încet.

— Cât? a întrebat Katherine.

— Câteva zile, două sau trei.

Katherine a dat din cap.

— Credeam că n-o să pot îndura, dar sunt amorțită, nu simt nimic.

— Ştiu, a spus Stoner. Au tăcut amândoi o vreme. Ştii că dacă aş putea să fac ceva, *orice,* aş...

— Taci, a spus ea. Sigur că ştiu.

El s-a lăsat pe speteaza canapelei şi a privit tavanul scund şi întunecat care fusese cerul vieţii lor. Apoi a spus calm:

— Dacă aş lăsa tot... dacă aş renunța la tot şi aş pleca de aici... ai veni cu mine, nu-i aşa?

— Da, a spus ea.

— Dar ştii că n-o s-o fac, aşa e?

— Da, ştiu.

— Pentru că atunci, a spus Stoner ca şi cum şi-ar fi explicat sie însuşi, nimic din toate astea n-ar mai însemna nimic... nimic din ce-am făcut, nimic din ce-am fost. Eu aproape sigur n-aş mai putea să predau, iar tu... tu ai deveni altcineva. Amândoi am deveni altcineva, altceva decât noi înşine. N-am fi... nimic.

— Nimic, a spus ea.

— Aşa, cel puțin, am ieşit neschimbați. Ştim că suntem... cine suntem.

— Da, a spus Katherine.

— Pentru că, în ultimă instanță, a spus Stoner, nu Edith mă reține şi nici Grace, certitudinea că aş pierde-o pe Grace; nici scandalul sau suferințele la care ne-am supune; nici greutățile prin care ar trebui să trecem, nici măcar faptul că s-ar putea să descoperim că din iubirea noastră n-a mai rămas nimic. Ci pur şi simplu propria noastră anihilare, a noastră şi a ceea ce facem.

— Ştiu, a spus Katherine.

— Deci până la urmă aparținem şi noi lumii; ar fi trebuit să ne dăm seama. Ne-am dat, cred; dar a trebuit să ne detaşăm puțin, să ne prefacem puțin, ca să putem să...

— Ştiu, a spus Katherine. Am ştiut de la bun început, cred. Chiar dacă ne prefăceam, am ştiut că odată şi odată o să... am ştiut. A tăcut şi l-a privit fix. Dintr-odată, ochii îi luceau de lacrimi. Dar la naiba, Bill! La naiba cu toate!

N-au mai spus nimic. S-au îmbrățişat ca niciunul să nu-i poată vedea celuilalt fața şi au făcut dragoste ca să nu vorbească. Au făcut-o cu senzualitatea tandră, dintotdeauna, a celor care se cunosc atât de bine şi cu pasiunea intensă, reînnoită a celor care sunt pe cale să se piardă. După aceea, în noaptea neagră a camerei minuscule, au stat tot fără să-şi vorbească, cu trupurile atingându-li-se uşor. După multă vreme, respirația lui Katherine a început să se audă regulat, ca şi cum ar fi dormit. Stoner s-a

sculat încet, s-a îmbrăcat pe întuneric şi a ieşit din cameră fără să o trezească. A umblat pe străzile tăcute şi pustii ale oraşului până s-a ivit, înspre răsărit, lumina gri a zorilor, apoi s-a îndreptat spre campusul Universității. S-a aşezat pe treptele de piatră din fața Clădirii Jesse şi a privit cum lumina se furişează peste coloanele de piatră din centrul curții. S-a gândit la focul care mistuise, când el nici nu era născut, vechea clădire, transformând-o în ruină; şi a simțit o tristețe rece privind la ce mai rămăsese din ea. Când s-a luminat, a deschis uşa clădirii, s-a dus în biroul lui şi a aşteptat să se facă ora pentru primul curs.

N-a mai văzut-o pe Katherine Driscoll. După ce a plecat de la ea, în noaptea aceea, Katherine s-a sculat, şi-a împachetat toate lucrurile, a pus cărțile în cutii şi i-a lăsat vorbă administratorului casei unde să le expedieze. A trimis la Catedra de Engleză, prin poştă, calificativele studenților, câteva rânduri prin care ruga să li se dea liber grupelor ei până la sfârşitul semestrului şi demisia ei. La ora două, în aceeaşi după-amiază, era deja într-un tren care pleca din Columbia.

Stoner şi-a dat seama că probabil îşi plănuise plecarea de ceva vreme; şi i-a fost recunoscător că nu-i dăduse de înțeles nimic şi că nu-i lăsase niciun bilet de adio în care să spună ce nu se putea spune.

14

În vara aceea, nu a predat; şi a fost bolnav pentru prima dată în viață. A avut o febră de origine necunoscută, care nu a ținut decât o săptămână; dar l-a lăsat sleit de puteri, numai piele şi os şi cu o pierdere parțială a auzului. Toată vara a fost atât de slăbit şi de apatic, încât se simțea epuizat după numai câțiva paşi; şi-a petrecut aproape tot timpul pe mica verandă vitrată din spatele casei, întins pe divan sau aşezat în fotoliul vechi pe care şi-l adusese din pivniță. Stătea cu ochii pe fereastră sau la tavanul acoperit cu şipci şi se mobiliza numai din când în când să meargă în bucătărie după ceva de mâncare.

Nu avea energie să stea de vorbă cu Edith şi nici măcar cu Grace – cu toate că Edith apărea uneori în încăpere, vorbea cu el câteva minute, cu gândurile în altă parte, după care îl părăsea la fel de brusc cum venise peste el.

Odată, pe la mijlocul verii, a pomenit de Katherine.

— Tocmai am auzit, acum vreo două zile, a spus. Aşadar micuţa ta colegă a plecat, aşa e?

Stoner a făcut un efort să-şi mute atenţia de la fereastră şi s-a întors spre Edith.

— Da, a spus blajin.

— Cum o chema? a continuat Edith. Niciodată nu-mi amintesc numele ei.

— Katherine, a spus el. Katherine Driscoll.

— A, da, a spus Edith. Katherine Driscoll. Ei, vezi? Nu ţi-am spus eu? Nu ţi-am spus că lucrurile astea n-au nicio importanţă?

Stoner a dat din cap absent. Afară, în ulmul bătrân care presa gardul din spate, o pasăre mare, alb cu negru – o coţofană – începuse să cârâie. I-a ascultat chemarea şi i-a privit fascinat, de la distanţă, ciocul deschis care se încorda să scoată strigătul singuratic.

A îmbătrânit rapid în vara aceea, aşa că în toamnă, când s-a întors la catedră, nu puţini au rămas surprinşi în clipa în care au dat ochii cu el. Faţa, acum suptă şi osoasă, avea riduri adânci; părul era presărat cu mari smocuri cărunte şi umbla teribil de adus de spate, parcă sub povara unei greutăţi invizibile. Vocea îi devenise un pic hârşâită şi sacadată şi avea tendinţa să-şi privească fix interlocutorul, cu capul puţin aplecat, aşa că ochii cenuşii priveau pătrunzători şi nemulţumiţi de sub sprâncenele încâlcite. Rareori vorbea cu altcineva decât cu studenţii şi dacă îl saluta cineva sau îl întreba ceva, răspundea agasat, uneori chiar tăios.

Îşi făcea treaba cu o perseverenţă şi o determinare care îi amuzau pe colegii mai în vârstă şi îi scoteau din minţi pe asistenţii tineri care, ca şi el, predau numai exprimare scrisă la anul întâi; petrecea ore întregi notând şi corectând compunerile bobocilor, dădea zilnic consultaţii şi participa conştiincios la toate şedinţele de catedră. Nu lua des cuvântul la şedinţe, iar când o făcea, vorbea fără tact şi fără diplomaţie, aşa că a ajuns să aibă printre colegi o reputaţie de ţâfnos şi ursuz. Dar cu bobocii era blând şi răbdător, cu toate că cerea de la ei mai mult decât erau ei dispuşi să facă şi dădea dovadă de o intransigenţă rece care pentru mulţi dintre ei era greu de înţeles.

Toţi colegii lui – şi cu precădere cei mai tineri – erau de acord că e un profesor „dedicat”, un termen pe care îl foloseau pe jumătate cu invidie, pe jumătate cu dispreţ, atât de dedicat, încât era orb la orice se petrecea în

afara sălii de curs sau, în cel mai bun caz, în afara Universității. Se făceau glume inofensive pe seama lui; în urma unei şedințe de catedră la care Stoner se exprimase foarte brutal în legătură cu unele experimente recente în predarea gramaticii, unul dintre asistenții tineri a comentat că „pentru Stoner, copulația e exclusiv un aspect gramatical” şi a fost surprins de felul cum au râs şi de privirile cu subînțeles pe care le-au schimbat între ei câțiva dintre cei mai în vârstă. Odată, altcineva a spus: „Bătrânul Stoner crede că WPA înseamnă Wrong Pronoun Antecedent”[11] şi s-a bucurat să afle că gluma lui a fost preluată şi de alții.

Dar William Stoner ştia ce înseamnă lumea într-un fel pe care prea puțini dintre tinerii lui colegi l-ar fi putut înțelege. În adâncul lui, îngropată sub amintiri, era experiența greutăților şi a foamei, a suferinței şi a durerii. Cu toate că numai rareori se mai gândea la anii petrecuți la ferma din Booneville, simțea permanent în străfundurile conştiinței moştenirea lui de sânge, lăsată de înaintaşii care duseseră vieți anonime, împovărate şi resemnate şi care împărtăşeau aceeaşi morală de a arăta unei lumi potrivnice figuri şterse, împietrite şi neguroase.

Şi în ciuda atitudinii lui aparent impasibile, era conştient de vremurile în care trăia. În deceniul acela când pe multe figuri de bărbați se aşterneau o încrâncenare şi o mohoreală permanente, de parcă priveau spre un abis, William Stoner, pentru care sentimentul era la fel de normal ca aerul pe care-l respira, a recunoscut semnele unei disperări generale pe care o cunoştea de când era copil. Vedea bărbați destoinici care alunecau încet pe panta lină a disperării, distruşi aşa cum le fuseseră distruse şi visurile la o viață decentă; îi vedea rătăcind fără țintă pe străzi, cu priviri sticloase ca nişte cioburi; îi vedea bătând la uşi dosnice, cu mândria amară a celor care merg la eşafod, cerşind un colț de pâine care să le permită să mai cerşească şi mâine; vedea bărbați care cândva păşiseră mândri de statutul lor şi care priveau acum cu invidie şi cu ură pentru modesta siguranță de care se bucura ca angajat pe viață al unei instituții care, cumva, avea să rămână în picioare. Nu a dat glas acestor lucruri pe care le vedea, dar faptul că înțelegea nefericirea altora l-a emoționat şi l-a schimbat într-un fel pe care ceilalți nu-l puteau percepe şi de atunci nu l-a mai părăsit nicio clipă tristețea pentru soarta pe care o împărtăşeau.

Era conştient şi de frământările din Europa ca de un coşmar îndepărtat; iar în iulie 1936, când Franco s-a ridicat împotriva guvernului spaniol şi Hitler a aţâţat rebeliunea şi a transformat-o într-un război în toată regula, Stoner, asemenea multor altora, a fost scârbit de gândul că acum coşmarul s-ar putea muta din somn în realitate. În toamnă, la începutul semestrului, asistenţii mai tineri practic numai despre asta vorbeau; mai mulţi şi-au declarat intenţia de a se înscrie voluntari şi de a se alătura republicanilor sau de a conduce ambulanţe. Până la sfârşitul primului semestru, câţiva chiar făcuseră pasul şi se grăbiseră să-şi prezinte demisiile. Stoner s-a gândit la Dave Masters şi vechea durere a pierderii lui a revenit la fel de acută; s-a gândit şi la Archer Sloane şi şi-a amintit, după aproape douăzeci de ani, chinul care se aşternuse încet peste figura lui ironică şi disperarea corozivă care îi sfărâmase spiritul puternic – şi s-a gândit că acum trăieşte şi el, fie şi într-o mică măsură, sentimentul irosirii care îl încercase pe Sloane. A întrezărit anii ce aveau să vină şi şi-a dat seama că ce e mai rău abia de-acum încolo urma să se întâmple.

Ca şi Archer Sloane înaintea lui, a înţeles ce inutilitate şi ce risipă e să te dedici cu totul forţelor întunecate şi iraţionale care împing lumea spre scopul ei necunoscut; ca şi Archer Sloane, Stoner s-a ţinut departe de compasiune şi de iubire ca să nu fie prins în vâltoarea pe care o băga de seamă în jurul lui. Şi, ca şi în alte momente de criză, s-a întors din nou spre credinţa discretă întrupată în instituţia Universităţii. Şi-a spus că nu e mult, dar că e tot ce are.

În vara lui 1937, a simţit cum renaşte în el vechea pasiune pentru studiu şi învăţare; şi, cu vigoarea bizară şi imaterială a omului de litere, care nu are nimic de-a face nici cu tinereţea, nici cu vârsta înaintată, s-a întors la singura viaţă care nu îl trădase niciodată. A descoperit că nici măcar în adâncurile disperării nu se îndepărtase prea mult de ea.

Orarul lui pentru semestrul întâi era mai prost ca niciodată. Cele patru cursuri de exprimare scrisă la anul întâi erau împrăştiate şase zile pe săptămână, cu ferestre uriaşe între ele. În toţi anii de când era şef de catedră, Lomax nu ratase nicio ocazie să-i facă un orar pe care şi ultimul asistent l-ar fi înghiţit cu noduri.

În prima zi de şcoală a anului universitar, la primele ore ale dimineţii, Stoner stătea în birou şi recitea orarul frumos dactilografiat. Cu o seară înainte stătuse până târziu citind un studiu recent despre supravieţuirea

tradiției medievale în Renaştere şi acum, dimineață, entuziasmul încă nu-l părăsise. S-a uitat din nou la orar şi a simțit o furie surdă. Şi-a fixat privirea pe peretele din fața lui, a rămas aşa câteva momente, apoi şi-a mai aruncat o dată ochii pe orar şi a dat din cap ca pentru sine. A azvârlit orarul şi programa ataşată la coşul de gunoi şi s-a dus la fişierul aflat într-un colț al biroului. A tras sertarul de sus, s-a uitat cu gândurile aiurea la dosarele dinăuntru şi a scos unul. A frunzărit foile din dosar, fluierând în surdină. Apoi a închis sertarul şi, cu dosarul sub braț, a ieşit din cameră şi a traversat campusul spre sala de curs.

Era o clădire veche, cu podele de lemn, folosită pentru cursuri numai în cazuri excepționale; sala care i se repartizase se dovedise prea mică pentru câți studenți erau în grupă, aşa că unii dintre băieți erau nevoiți să stea pe pervazuri sau să rămână în picioare. Când a intrat, s-au uitat la el cu stingherealã şi îndoială; putea să fie ori prieten, ori duşman, şi nu ştiau ce e mai rău.

Le-a cerut scuze pentru sala care li se repartizase, a făcut o glumiță la adresa administrației şi i-a asigurat pe cei care nu aveau unde să stea că a doua zi vor primi scaune. Apoi şi-a aşezat dosarul pe pupitrul paradit care stătea într-o rână pe podium şi a studiat figurile din sală.

A ezitat o clipă. Apoi a spus:

— Cei care au cumpărat materialele pentru acest curs pot să le returneze şi să-şi ia banii înapoi. Nu vom folosi textele menționate în programă – pe care presupun că ați primit-o cu toții când v-ați înscris. Nici programa nu o vom folosi. Am de gând să abordez altfel tema acestui curs şi pentru asta va fi nevoie să cumpărați alte două cărți.

S-a întors cu spatele la ei şi a luat o bucată de cretă din şănțulețul de la baza tablei cojite; a ținut o vreme creta în mână, gata să înceapă să scrie, ascultând oftaturile înăbuşite şi foiala studenților care se aşezau mai bine în bănci, pregătiți să suporte rutina care dintr-odată le devenise familiară.

Stoner a început:

— Textele pe care vom lucra sunt – şi a rostit cuvintele clar pe măsură ce le scria pe tablă – *Poezia şi proza engleză din epoca medievală,* volum editat de Loomis şi Willard; şi *Critica literară engleză: perioada medievală* de J.W.H. Atkins. S-a întors către sală. Veți vedea că la librărie nu le-au primit încă – s-ar putea să dureze chiar şi două săptămâni. Între timp, o să

vă dau nişte informaţii generale legate de tema şi obiectivele acestui curs şi o să vă indic ceva de citit de la bibliotecă, să nu staţi degeaba.

S-a oprit. Cei mai mulţi dintre studenţi erau cocoşaţi peste bănci, notând silitori ce spusese; câţiva îl priveau fără să clipească, cu zâmbete firave care voiau să pară inteligente şi capabile; alţi câţiva se holbau la el cu stupoare nedisimulată.

— Materialele pentru acest curs, a spus Stoner, le veţi găsi în antologia de Loomis şi Willard; vom studia exemple de poezie şi proză din perioada medievală din trei perspective – în primul rând, le vom studia ca texte literare importante în sine; în al doilea rând, ca o manifestare a începuturilor stilului şi metodei literare în tradiţia engleză; şi în al treilea rând, ca soluţii retorice şi gramaticale pentru probleme ale discursului care ar putea avea valoare practică şi aplicabilitate chiar şi în zilele noastre.

Până a terminat de vorbit, aproape toţi studenţii renunţaseră să mai ia notiţe şi îşi ridicaseră privirea spre el; până şi zâmbetele inteligente păreau uşor încordate şi câţiva erau deja cu mâna pe sus. Stoner a făcut semn către unul care nu flutura din mână, ci doar o ţinea sus, ţeapănă, un tânăr înalt şi brunet, cu ochelari.

— Domnule profesor, ăsta e anul întâi, engleză, grupa patru?

Stoner i-a zâmbit.

— Cum te numeşti, te rog?

Băiatul a înghiţit în sec.

— Jessup, domnule. Frank Jessup.

Stoner a dat din cap.

— Domnul Jessup. Da, domnule Jessup, e anul întâi, engleză, grupa patru; iar eu mă numesc Stoner – sunt informaţii pe care, fără îndoială, ar fi trebuit să vi le dau de la început. Mai aveai şi altă întrebare?

Băiatul a înghiţit din nou.

— Nu, domnule.

Stoner a încuviinţat din cap şi şi-a plimbat privirea prin sală cu o mină binevoitoare.

— Mai are altcineva întrebări?

Toate feţele se holbau la el; niciun zâmbet, doar câteva guri căscate.

— Foarte bine, a spus Stoner. O să continui. Aşa cum am spus la începutul orei, obiectivul acestui curs este să studiem anumite opere din perioada cuprinsă, aproximativ, între 1200 şi 1500. Ne vor sta în cale

anumite accidente ale istoriei; vom întâmpina dificultăți lingvistice, dar şi filosofice; sociale, dar şi religioase; teoretice, dar şi practice. De fapt, tot ce am învățat până acum va constitui, întrucâtva, un impediment; pentru că modul în care suntem obişnuiți să privim natura experiențelor noastre ne determină propriile aşteptări, exact cum s-a întâmplat şi în cazul omului medieval. Ca o introducere, vă invit să analizăm câteva dintre acele mentalități ce reprezentau contextul în care trăia, gândea şi scria omul medieval...

La primul curs nu i-a ținut o oră întreagă. Trecuse mai puțin de jumătate din timp când şi-a încheiat introducerea şi le-a dat tema pentru săptămâna următoare.

— Aş vrea să scrieți fiecare câte un scurt eseu, nu mai mult de trei pagini, despre conceptul de *topoi* la Aristotel – sau *topice*, într-o traducere cam brută. Veți găsi o discuție amplă despre „topice" în cartea a doua a *Retoricii* lui Aristotel, iar în ediția lui Lane Cooper există un eseu introductiv care o să vă fie de mare ajutor. Eseul trebuie predat... luni. Cred că asta e tot pentru azi.

După ce le-a dat liber, s-a uitat o vreme cu oarecare îngrijorare la studenții care nu se clintiseră. Apoi i-a salutat scurt din cap şi a ieşit din sală cu dosarul maroniu sub braț.

Lunea următoare, mai puțin de jumătate dintre studenți îşi terminaseră eseurile; le-a dat liber celor care aduseseră lucrările şi şi-a petrecut restul cursului cu ceilalți, recapitulând tema pe care o primiseră, reluând-o la nesfârşit până a fost convins că au priceput şi că vor fi în stare să-şi scrie eseul până miercuri.

Marți a observat un grup de studenți pe coridor, în dreptul biroului lui Lomax; i-a recunoscut: erau din grupa cu care avusese primul curs. Când a trecut pe lângă ei, şi-au ferit privirea şi s-au uitat în podea sau în tavan sau la uşa lui Lomax. A zâmbit în sinea lui, s-a dus în propriul birou şi a aşteptat telefonul care ştia că o să vină.

A venit pe la ora două, în aceeaşi zi. A ridicat receptorul, a răspuns şi a auzit vocea secretarei lui Lomax, politicoasă şi glacială:

— Domnul profesor Stoner? Domnul profesor Lomax ar dori să vă întâlniți cu domnul profesor Ehrhardt astăzi, cât de repede se poate. Vă aşteaptă oricând.

— Vine şi Lomax? a întrebat Stoner.

A urmat o pauză perplexă. Apoi vocea nesigură:

— Aă... cred că nu... are altă întâlnire. Dar domnul profesor Ehrhardt este împuternicit să...

— Să-i spuneți lui Lomax că ar trebui să vină şi el. Spuneți-i că ajung în biroul lui Ehrhardt în zece minute.

Joel Ehrhardt avea puțin peste treizeci de ani şi un început de chelie. Lomax îl adusese în catedră cu trei ani în urmă şi, când s-a constatat că e un tânăr serios şi agreabil fără vreun talent deosebit şi complet lipsit de aptitudini pedagogice, i s-a dat în grijă programa de engleză de la anul întâi. Avea biroul într-o incintă micuță din fundul sălii pe care o împărțeau mai mult de douăzeci dintre asistenții tineri şi Stoner a fost nevoit să străbată toată încăperea ca să ajungă la el. Când a trecut printre birouri, câțiva dintre asistenți au ridicat ochii spre el, au rânjit fățiş şi l-au urmărit cu privirea cât a traversat camera. Stoner a deschis uşa fără să bată, a intrat şi s-a aşezat pe scaunul din fața biroului lui Ehrhardt. Lomax nu era acolo.

— Ai vrut să mă vezi? a întrebat.

Ehrhardt, care avea tenul foarte deschis, a roşit uşor. A arborat un zâmbet pe față şi a răspuns cu entuziasm:

— Foarte drăguț din partea că ai trecut pe aici, Bill. Şi s-a moşmondit câteva clipe cu un chibrit, încercând să-şi aprindă pipa care nu trăgea bine. Umiditatea asta afurisită, a spus morocănos. Tot timpul tutunul e prea umed.

— Lomax nu vine, să înțeleg, a spus Stoner.

— Nu, a spus Ehrhardt şi a lăsat pipa pe masă. De fapt, chiar domnul profesor Lomax m-a rugat să stau de vorbă cu tine, aşa că, într-un fel – a râs nervos –, sunt un soi de mesager.

— Ce mesaj ți s-a cerut să-mi transmiți? a întrebat Stoner sec.

— Păi, din câte înțeleg, au fost nişte reclamații. Studenții, *ştii* tu. A clătinat din cap compătimitor. Unii dintre ei sunt de părere... mă rog, nu înțeleg prea bine ce se petrece la cursul tău de la ora opt. Domnul profesor Lomax s-a gândit... mă rog, de fapt cred că se întreabă cât de înțelept e să abordezi un curs de exprimare scrisă la anul întâi prin intermediul... studiului...

— Limbii şi literaturii medievale, a completat Stoner.

— Da, a spus Ehrhardt. De fapt, cred că înțeleg ce încerci să faci – să-i şochezi puțin, să-i scuturi, să încerci o abordare nouă, să-i pui să gândească. Corect?

Stoner a dat din cap cu un aer grav.

— În ultima vreme, la şedinţele despre cursul de exprimare scrisă s-a vorbit mult despre metode noi, despre experimente.

— Exact, a spus Ehrhardt. Nimeni nu încurajează experimentele mai mult ca mine, pentru... dar poate că uneori, animaţi de cele mai bune intenţii, mergem prea departe. A râs şi a clătinat din cap. Eu, unul, fără discuţie; sunt primul care recunoaşte. Dar eu... sau domnul profesor Lomax... cum să zic, poate găsim un compromis, o revenire măcar parţială la programă, folosirea textelor stabilite... înţelegi tu.

Stoner şi-a ţuguiat buzele şi şi-a fixat ochii în tavan; cu coatele sprijinite pe braţele scaunului, şi-a împreunat vârfurile degetelor şi şi-a rezemat bărbia pe degetele mari. Când în sfârşit a vorbit, tonul lui nu permitea contrazicere:

— Nu, nu cred că i s-a dat o şansă până la capăt... experimentului. Spune-i lui Lomax că am de gând să-i continui până la sfârşitul semestrului. Eşti amabil să faci asta pentru mine?

Ehrhardt era roşu la faţă. A spus cu o voce încordată:

— Îi spun. Dar îmi închipui... sunt sigur că domnul profesor Lomax va fi foarte... dezamăgit. Foarte, foarte dezamăgit.

— A, poate la început, a spus Stoner. Dar o să-i treacă. Sunt sigur că domnul profesor Lomax nu doreşte să se amestece în modul în care un profesor cu vechime alege să-şi predea cursurile. Poate să nu fie de acord cu judecata acelui profesor, dar ar fi o încălcare gravă a eticii dacă ar încerca să-şi impună propriile judecăţi – şi, apropo, ar fi şi puţin periculos. Nu crezi?

Ehrhardt şi-a luat pipa de pe birou, a apucat-o strâns de bol şi a studiat-o feroce.

— O să-i... comunic domnului profesor Lomax decizia ta.

— Ţi-aş fi recunoscător, a spus Stoner.

S-a ridicat de pe scaun, s-a îndreptat spre uşă, s-a oprit ca şi cum tocmai şi-ar fi amintit ceva şi s-a întors spre Ehrhardt. A spus nonşalant:

— A, şi încă ceva. M-am gândit puţin la semestrul următor. Dacă experimentul meu dă roade, în semestrul doi s-ar putea să încerc altceva. M-am tot gândit la posibilitatea de a aborda unele dintre problemele pe care le ridică exprimarea scrisă prin intermediul unei analize a modului cum a supravieţuit tradiţia latină clasică şi medievală în unele dintre piesele lui

Shakespeare. Poate sună puțin cam specializat, dar cred că pot să o aduc la un nivel rezonabil. Poți să-i spui lui Lomax de ideea mea... roagă-l să cugete şi el la ea. Şi poate peste câteva săptămâni tu şi cu mine am putea să...

Ehrhardt s-a prăbuşit cu totul în scaun. Şi-a lăsat pipa să-i cadă pe masă şi a spus, sfârşit:

— În regulă, Bill. O să-i spun. O să... îți mulțumesc că ai venit.

Stoner a dat din cap. A deschis uşa, a ieşit, a închis-o cu grijă în urma lui şi a traversat camera lungă. Când unul dintre asistenții tineri a ridicat spre el o privire întrebătoare, i-a făcut cu ochiul, a dat din cap şi – într-un final – a lăsat să-i apară pe față un zâmbet.

S-a întors în biroul lui, s-a aşezat la masa de lucru şi a aşteptat, cu ochii la uşa pe care o lăsase deschisă. În câteva minute, a auzit o uşă trântită pe coridor, zgomot inegal de paşi şi l-a văzut pe Lomax trecând prin dreptul uşii lui cu toată viteza pe care i-o permitea şchiopătatul.

Stoner a rămas nemişcat, cu urechile ciulite. În mai puțin de jumătate de oră, l-a auzit pe Lomax urcând scara încet şi târşâit şi l-a văzut trecând încă o dată prin fața biroului. A aşteptat până a auzit închizându-se uşa din capătul holului; atunci a dat din cap, s-a ridicat şi s-a dus acasă.

Abia după câteva săptămâni i-a povestit chiar Finch ce se întâmplase în după-amiaza în care Lomax a intrat ca o vijelie în biroul lui. Lomax s-a plâns amarnic de comportamentul lui Stoner, a explicat că ceea ce preda el la anul întâi era practic cursul lui de engleză medievală de la anii mari şi i-a cerut lui Finch să ia măsuri disciplinare. A urmat un moment de tăcere. Finch a dat să răspundă ceva, dar a izbucnit în râs. A ținut-o aşa multă vreme şi, din când în când, încerca să spună ceva, dar nu putea de râs. În cele din urmă, s-a potolit, şi-a cerut scuze pentru ieşirea lui şi a spus:

— Ți-a făcut-o, Holly, nu-ți dai seama? N-are de gând să renunțe şi tu nu poți să faci absolut nimic. Vrei să-ți fac eu treaba în locul tău? Cum crezi că ar arăta ca un decan să se bage peste un profesor cu vechime, să-i spună cum să-şi țină cursurile, şi *mai mult,* s-o facă instigat de însuşi şeful de catedră? Nu, domnule. Te descurci singur, cum poți. Dar nu prea ai multe opțiuni, nu?

Două săptămâni mai târziu, Stoner a primit o notă de la biroul lui Lomax prin care era informat că orarul lui pentru următorul semestru fusese modificat şi că urma să țină din nou seminarul de Literatura Renaşterii şi

tradiția latină pentru masteranzi şi doctoranzi, un curs de Limbă şi literatură medievală la anii mari şi masterat, un curs introductiv de literatură la anul doi şi un singur curs de exprimare scrisă la anul întâi.

Într-un fel, era o victorie, dar a privit-o mereu amuzat şi disprețuitor, ca pe un triumf al plictisului şi al indiferenței.

15

Şi asta era doar una dintre legendele care au început să fie legate de numele lui, legende care deveneau an după an tot mai detaliate şi mai elaborate, evoluând, asemenea miturilor, de la fapte individuale la adevăruri ritualice.

Ajuns spre cincizeci de ani, arăta mult mai bătrân. Părul, la fel de des şi de rebel ca în tinerețe, era acum aproape complet alb; pe față avea riduri adânci şi ochii erau înfundați în orbite; şi surzenia cu care se alesese în vara de după sfârşitul relației cu Katherine Driscoll se agravase încet cu fiecare an, încât atunci când asculta pe cineva vorbind, cu capul înclinat într-o parte şi privirea concentrată, părea că studiază de la distanță o specie enigmatică pe care nu ştia prea bine s-o identifice.

Surzenia era de un soi ciudat. Cu toate că uneori îi era greu să înțeleagă ce i se spune față în față, adesea auzea cât se poate de clar conversații care aveau loc în şoaptă în capătul opus al unei camere pline de gălăgie. Datorită acestor feste ale auzului, a început încet-încet să afle că era considerat, cum s-ar fi spus în tinerețea lui, un „personaj al campusului”.

Aşa a auzit fără să vrea, iar şi iar, povestea cu înfloriturile despre cum a ajuns el să predea engleză medievală la o grupă de boboci şi capitularea lui Hollis Lomax. „Şi când cei treizeci şi şapte de studenți din anul întâi şi-au dat examenul de engleză, ghici care grupă a avut cele mai mari note?” a întrebat un asistent fără chef care avea şi el ore la anul întâi. „Păi da, grupa lui Stoner, aia cu engleza medievală. Şi noi încă folosim exerciții şi manuale!”

Stoner a fost nevoit să recunoască şi el că devenise, în ochii asistenților mai tineri şi ai studenților din anii mari, care păreau să se perinde pe la cursurile lui prea repede ca să apuce să asocieze fețele cu numele, o figură aproape mitică, indiferent de cât de schimbătoare şi de multiple erau rolurile cu care era învestit.

Uneori era personajul negativ. Într-o versiune care încerca să elucideze duşmănia de ani de zile dintre el şi Lomax, sedusese şi apoi abandonase o tânără doctorandă pentru care Lomax nutrea o pasiune castă şi onorabilă. Alteori era apucatul: în altă versiune a aceleiaşi duşmănii, el era cel care se încăpățâna să nu vorbească cu Lomax, pentru că acesta refuzase odată să-i dea o scrisoare de recomandare unui masterand de-al lui Stoner. Şi alteori era eroul; în fine, într-o versiune mai rar acceptată, Lomax îl ura şi refuzase să-l mai promoveze pentru că odată îl surprinsese pe Lomax dându-i unui student preferat o copie a subiectelor de examen de la un curs de-al lui Stoner.

Ce a dat substanță legendei, însă, a fost maniera lui de a preda. An după an devenise tot mai indiferentă şi, în acelaşi timp, tot mai intensă. La începutul cursului sau seminarului, părea că bâjbâie, nesigur, dar curând se lăsa atât de absorbit de subiect, încât părea să nu mai fie conştient de ce se întâmplă în jurul lui. O dată, în sala în care Stoner îşi ținea seminarul de tradiție latină a fost programată o şedință la care urmau să participe mai mulți membri ai consiliului de conducere şi preşedintele Universității; Stoner fusese informat despre şedință, dar îi ieşise din minte şi şi-a ținut seminarul în sala şi la ora obişnuite. Pe la mijlocul orei, s-a auzit o bătaie timidă în uşă; Stoner, cufundat în traducerea la prima vedere a unui fragment relevant din latină, nu a băgat de seamă. După câteva secunde, s-a deschis uşa şi un bărbat între două vârste, mărunțel şi rotofei, cu ochelari fără rame, a intrat, s-a apropiat în vârful picioarelor şi l-a bătut uşor pe umăr. Fără să ridice ochii din carte, Stoner i-a făcut semn să-l lase în pace. Bărbatul s-a retras; a urmat o consfătuire şoptită în dreptul uşii cu alte câteva persoane care stăteau pe culoar. Stoner şi-a văzut de traducere. Cei patru bărbați, în frunte cu preşedintele Universității, un bărbat înalt şi greoi, cu piept impunător şi rumen la față, au păşit în sală şi s-au postat ca un pluton în dreptul catedrei. Preşedintele s-a încruntat şi şi-a dres glasul cu zgomot. Fără să se oprească o clipă din traducere, Stoner şi-a ridicat ochii şi a recitat senin următorul vers către preşedintele Universității şi anturajul său: „Afară, afară, gali ticăloşi şi cruzi!”

Şi tot fără cea mai mică pauză, şi-a coborât din nou privirea către carte şi a continuat să vorbească; cu gura căscată, bărbații s-au retras împleticindu-se şi au dispărut din sală.

Alimentată de asemenea întâmplări, legenda a crescut până au început să apară anecdote care dădeau viață aproape tuturor activităților lui cotidiene; şi a tot crescut până i-a cuprins şi viața din afara Universității. În cele din urmă au indus-o până şi pe Edith, care era văzută atât de rar la evenimente ale Universității, încât devenise o figură uşor misterioasă ce bântuia imaginația colectivă ca o fantomă: bea pe ascuns, din cauza unei suferințe necunoscute; se stingea încet de o boală rară şi, invariabil, fatală; era o artistă genială care renunțase la carieră ca să-şi dedice viața lui Stoner. La evenimente publice, arunca nişte zâmbete atât de nervoase şi fulgerătoare, ochii îi sclipeau atât de nefiresc şi vorbea atât de pițigăiat şi fără noimă, încât toată lumea era de părere că aparențele disimulau o anumită realitate, că exista cineva care se ascundea în spatele acelei fațade neverosimile.

După boală şi dintr-o indiferență care îi devenise un mod de viață, William Stoner a început să petreacă tot mai mult timp în casa pe care o cumpărase împreună cu Edith cu mulți ani în urmă. La început, pe Edith a zăpăcit-o atât de tare prezența lui, încât nu spunea nimic, parcă era mereu nedumerită. Apoi, când s-a convins că prezența lui după-amiază de după-amiază, seară de seară, săptămână de săptămână se transforma într-o situație permanentă, a repornit, cu o nouă intensitate, vechiul război. La cea mai măruntă provocare plângea deznădăjduită şi bântuia prin camere; Stoner o privea nepăsător şi mormăia câteva cuvinte de alinare, cu gândurile aiurea. Edith se încuia în camera ei şi nu ieşea de acolo ore în şir; Stoner pregătea mesele pe care, în mod normal, le-ar fi pregătit ea şi nu dădea semne că i-ar fi observat absența când ieşea din cameră, palidă şi cu privirea goală. Îl ridiculiza cu orice ocazie, iar el părea că nici n-o aude; țipa la el şi-l ocăra, iar el o asculta cu un interes politicos. Alegea momentul când el era cufundat în lectură ca să meargă în camera de zi şi să lovească cu furie în clapele pianului la care, altminteri, abia dacă mai cânta; şi când îl găsea stând de vorbă liniştit cu fiica lui, se lua, cu furie, de unul din ei sau de amândoi. Iar Stoner le privea pe toate – izbucnirile, jelaniile, țipetele şi tăcerile mustind de ură – de parcă se petreceau în viața altui cuplu față de care, doar printr-un efort de voință, reuşea să arate un interes de complezență.

Şi în cele din urmă – istovită şi aproape cu gratitudine –, Edith şi-a acceptat înfrângerea. Accesele de furie au slăbit în intensitate până au ajuns

să fie la fel de superficiale ca şi preocuparea lui Stoner faţă de ele; iar lungile tăceri au devenit mai degrabă retrageri într-o intimitate care lui nu-i mai trezea nicio mirare decât ofensive asupra unor poziţii indiferente.

În cel de-al patruzecilea an al vieţii, Edith Stoner se păstra la fel de subţire ca atunci când era fetişcană, dar avea o duritate şi o răceală care veneau dintr-o rigiditate a ţinutei, şi astfel orice mişcare părea făcută fără tragere de inimă şi în duşmănie. Se ascuţise la faţă şi pielea palidă, străvezie stătea întinsă ca pe un cadru, aşa că ridurile păreau mai pronunţate. Era foarte palidă şi folosea cantităţi mari de pudră şi de culoare, încât dădea impresia că în fiecare zi îşi recompune propriile trăsături pe o mască albă. Sub pielea uscată şi aspră, mâinile păreau scheletice şi se mişcau fără încetare – se răsuceau, se frângeau şi se crispau chiar şi în momentele de mare calm.

Fusese mereu o fire retrasă, dar acum, ajunsă la mijlocul vieţii, devenise tot mai distantă şi mai absentă. După o scurtă perioadă în care lansase un ultim atac asupra lui Stoner, consumat cu intensitatea disperată a celei din urmă şanse, s-a prelins ca o fantomă în intimitatea propriei persoane, de unde n-a mai revenit complet niciodată. A început să vorbească singură, cu acea blândeţe înţelegătoare pe care o arăţi faţă de un copil; nu se ferea şi nu se arăta jenată, de parcă era cel mai firesc lucru din lume. Dintre iniţiativele artistice răzleţe care o interesaseră în timpul căsniciei, s-a hotărât într-un final asupra sculpturii, care-i aducea cele mai multe „împliniri”. Făcea mai mult modelaj în lut, deşi din când în când lucra şi în piatră mai moale; prin casă erau împrăştiate busturi, figurine şi compoziţii de tot felul. Avea un stil foarte modern: busturile care ieşeau din mâinile ei erau nişte sfere pe care se ghiceau nişte vagi trăsături, figurinele erau bulgări de lut cu nişte extensii alungite, iar compoziţiile erau ansambluri geometrice aleatorii de cuburi, sfere şi tije. Uneori, când trecea pe lângă atelierul ei – camera care fusese cândva biroul lui –, Stoner se oprea şi o asculta la lucru. Îşi dădea singură instrucţiuni ca şi cum ar fi vorbit cu un copil: „Acum trebuie să pui asta acolo – nu aşa mult – aşa, chiar lângă semnul ăla mic. Of, uite, se desprinde. Nu era destul de udă, nu-i aşa? Ei, putem s-o reparăm, aşa e? Încă puţină apă şi… acolo. Vezi?”

A luat obiceiul să vorbească cu soţul şi cu fiica ei la persoana a treia, de parcă se adresa altcuiva. Îi spunea lui Stoner: „Willy ar trebui să-şi termine cafeaua; e aproape ora nouă şi n-ar vrea să întârzie la curs”. Sau fiicei ei:

„Grace nu repetă destul la pian. Măcar o oră pe zi, dar de fapt ar trebui două. Ce o să se aleagă de talentul ei? Ce păcat, ce păcat”.

Stoner nu-şi dădea seama ce efect va avea asupra lui Grace această detaşare; pentru că şi ea, în felul ei, devenise la fel de distantă şi de retrasă ca mama ei. Se deprinsese cu tăcerea; şi cu toate că păstra câte un zâmbet delicat şi timid pentru tatăl ei, de vorbit, nu vorbea cu el. În vara în care fusese bolnav, venea în cămăruța lui când reuşea să se strecoare neobservată, se aşeza lângă el şi privea pe fereastră împreună cu el, aparent mulțumită numai să fie împreună; dar chiar şi atunci era tăcută şi devenea agitată dacă încerca să o scoată din carapace.

În vara când fusese bolnav, Grace avea doisprezece ani; era înaltă, subțire, avea trăsături delicate şi părul mai curând blond decât roşcat. În toamnă, în timpul ultimului atac violent al lui Edith asupra soțului ei, asupra căsniciei, asupra ei însăşi şi a ceea ce credea ea că devenise, Grace devenise aproape imobilă, ca şi cum se temea că orice mişcare ar arunca-o într-un abis din care n-ar mai putea să iasă la lumină. În perioada următoare ofensivei, Edith a decis, cu acea nesăbuință categorică de care era capabilă, că Grace e tăcută pentru că e nefericită şi că e nefericită pentru că nu e simpatizată de colegii de şcoală. A transferat ce mai rămăsese din violența asaltului asupra lui Stoner către un nou asalt, de data asta asupra a ceea ce numea „viața socială” a lui Grace. Încă o dată şi-a dat „interesul”: şi-a îmbrăcat fiica cu haine la modă, în culori vii, cu bibiluri care nu făceau decât să scoată în evidență cât e de slabă, a organizat petreceri la care a cântat la pian şi a insistat, cu voioşie, ca toată lumea să danseze, a sâcâit-o pe Grace să zâmbească la toată lumea, să converseze, să facă glume, să râdă.

Asaltul a durat mai puțin de o lună; după care şi-a abandonat campania şi şi-a început drumul lung şi lent spre un loc numai de ea ştiut. Dar efectele atacului asupra lui Grace au fost invers proporționale cu durata acestuia.

După asta, Grace îşi petrecea aproape tot timpul liber singură în camera ei, ascultând radioul micuț pe care i-l dăruise tatăl ei la aniversarea de doisprezece ani. Zăcea întinsă, nemişcată pe patul nefăcut sau şedea la birou, la fel de nemişcată, şi asculta sunetele care răsunau slab din arabescurile instrumentului urât şi pătrățos de pe noptieră, ca şi cum vocile, muzica şi râsetele pe care le auzea erau tot ce mai rămăsese din identitatea ei şi până şi ele se pierdeau în tăcere, unde nu şi le mai putea aminti.

Şi s-a îngrăşat. Din iarna aceea şi până a împlinit treisprezece ani, a pus aproape douăzeci şi cinci de kilograme; avea faţa umflată şi uscată ca o cocă dospită, iar membrele deveniseră dintr-odată moi, leneşe şi neîndemânatice. Mânca doar puţin mai mult decât înainte, dar prinsese gustul dulciurilor şi avea mereu în cameră o cutie de bomboane; era ca şi cum ceva din ea plutea în derivă, letargic şi deznădăjduit, ca şi cum o anomalie dinăuntrul ei se zbătuse să se elibereze şi acum îi convingea trupul să-i justifice existenţa obscură şi secretă.

Stoner îi urmărea transformarea cu o tristeţe care contrazicea indiferenţa pe care o arăta lumii. Şi-a interzis luxul facil al vinei; cu firea lui şi cu viaţa pe care o avusese alături de Edith, n-ar fi putut face nimic. Şi certitudinea acestui lucru îi sporea tristeţea mai tare decât orice vină şi îi făcea dragostea pentru fiica lui mai vie şi mai profundă.

Grace era, ştia bine – şi bănuia că ştiuse de mult –, una dintre acele persoane rare şi întotdeauna adorabile a căror natură morală e atât de delicată, încât trebuie hrănită şi îngrijită ca să se poată împlini. Străină în această lume, era nevoită să trăiască unde nu se putea simţi ca acasă; avidă de tandreţe şi linişte, era nevoită să se hrănească din indiferenţă, câinoşenie şi zgomot. O natură care, nici chiar şi în locul străin şi duşmănos în care era silită să trăiască, nu avea ferocitatea să îndepărteze forţele brutale care o asupreau şi nu putea decât să se retragă într-o zonă de linişte unde să stea uitată, mică şi cuminte.

Când avea şaptesprezece ani, în prima parte a ultimului an de liceu, a suferit încă o transformare. Era ca şi cum natura ei îşi găsise refugiul şi ea putea, în sfârşit, să prezinte un chip lumii. A pierdut kilogramele acumulate cu trei ani în urmă la fel de rapid cum le pusese pe ea; iar celor care o cunoşteau dinainte li se părea că transformarea ei purta atingerea magiei, părea că ieşise din crisalidă ca să zboare în aerul căruia îi fusese menită. Era aproape frumoasă; trupul ei, care fusese suplu şi apoi, dintr-odată, foarte gras, era mătăsos şi delicat; păşea cu o graţie lejeră. Era pasivă frumuseţea ei, aproape placidă; figura era cam lipsită de expresie, ca o mască; ochii de un albastru-deschis te priveau direct, fără curiozitate şi fără vreo teamă că ai putea vedea ceva dincolo de ei; avea vocea moale, cam prea egală, şi vorbea arareori.

A devenit destul de brusc „populară”, cum ar fi spus Edith. Era căutată des la telefon şi atunci o găseai în camera de zi, dând din cap când şi când,

răspunzând în şoaptă şi succint; pe înserat, veneau maşini şi o luau, pierdută într-un vacarm de ţipete şi râsete. Uneori, Stoner stătea la fereastră şi se uita după maşinile care demarau cu scârţâit de roţi şi nori de praf şi simţea un fior de îngrijorare şi o uimire amestecată cu respect; el nu avusese niciodată maşină şi nici nu învăţase să conducă.

Iar Edith era încântată. „Vezi?" spunea triumfător şi absent, ca şi cum nu trecuseră trei ani şi ceva de când atacase furibund problema „popularităţii" lui Grace. „Vezi? Am avut dreptate. Nu-i trebuia decât un mic imbold. Şi Willy nu era de acord. O, eu mi-am dat seama. Willy nu e niciodată de acord."

Timp de mai mulţi ani, Stoner pusese deoparte câţiva dolari, lună de lună, pentru ca Grace să poată, când va veni vremea, să plece din Columbia şi să meargă la colegiu undeva mai departe de casă, poate chiar pe Coasta de Est. Edith era la curent cu planul şi părea să fie de acord; dar când a venit momentul, nici n-a vrut să audă.

— O, nu! a spus. N-aş putea suporta! Fetiţa mea! *Mai ales* că i-a mers atât de bine aici în ultimul an. E aşa de populară, aşa de fericită. Va fi nevoită să se acomodeze şi... scumpa mea, Gracie, scumpa mea – s-a întors spre fiica ei –, nu-i aşa că Gracie nu *vrea* să plece de lângă mămica ei? S-o lase pe mami singură-singurică?

Grace şi-a privit o clipă mama în tăcere. Apoi s-a întors scurt spre tatăl ei şi a clătinat din cap. I-a spus mamei ei:

— Dacă vrei să rămân, sigur că rămân.

— Grace, a spus Stoner. Ascultă-mă. Dacă vrei să te duci – te rog, dacă chiar vrei să te duci...

Grace nu s-a mai uitat la el.

— Nu contează, a spus.

Înainte ca Stoner să apuce să mai spună ceva, Edith a început să vorbească despre cum ar putea cheltui banii economisiţi de tatăl ei pe o garderobă nouă, una frumoasă de tot, poate chiar să cumpere o maşină mică, astfel încât Grace şi prietenii ei să... Şi Grace zâmbea cu zâmbetul ei diafan şi dădea din cap din când în când, apoi spunea câte un cuvânt ca şi cum asta se aştepta de la ea.

Şi aşa a rămas stabilit; Stoner n-a ştiut niciodată ce era cu adevărat în sufletul lui Grace, dacă a rămas pentru că aşa a vrut ea sau pentru că aşa a vrut mama ei ori dintr-o indiferenţă colosală faţă de propria ei soartă. În

toamnă urma să intre în anul întâi la Universitatea din Missouri, să frecventeze cursurile de acolo cel puțin doi ani, după care, dacă dorea, avea voie să plece, să meargă în alt stat să-şi termine studiile. Stoner şi-a spus că e mai bine aşa, că e mai bine pentru Grace să îndure încă doi ani închisoarea de care nu era întru totul conştientă decât să fie sacrificată încă o dată pe altarul încăpățânării disperate a lui Edith.

Aşa că nu s-a schimbat nimic. Grace şi-a primit garderoba, a refuzat oferta mamei ei să-i cumpere maşină şi a intrat în anul întâi la Universitatea din Missouri. Telefonul continua să sune, aceleaşi figuri (sau unele foarte asemănătoare) continuau să apară, vesele şi gălăgioase, la uşă şi aceleaşi automobile demarau în trombă după lăsarea întunericului. Grace lipsea de acasă chiar mai des decât în liceu şi Edith era încântată de toate acestea care, în mintea ei, confirmau popularitatea tot mai mare de care se bucura fata ei.

— E exact ca mama ei, spunea. Înainte să se mărite era *foarte* populară. Toți băieții... Tăticul se enerva aşa de tare, dar în sinea lui era foarte mândru, îmi dădeam seama.

— Da, Edith, spunea blând Stoner şi simțea o strângere de inimă.

A fost un semestru greu pentru Stoner; îi venise rândul să organizeze examenul de engleză la anul întâi, care se dădea simultan în toată Universitatea, în acelaşi timp în care avea de coordonat două teze de doctorat extrem de dificile, pentru care era nevoie de multe lecturi suplimentare. Aşa că lipsea de acasă şi mai mult decât obişnuise în ultimii ani.

Într-o seară, spre sfârşitul lui noiembrie, a ajuns acasă chiar mai târziu decât de obicei. În camera de zi lumina era stinsă şi nu se auzea nicio voce în toată casa; a presupus că Edith şi Grace se culcaseră. A luat câteva hârtii pe care le adusese cu el şi s-a dus în cămăruța lui cu intenția să mai citească ceva înainte de culcare. A intrat în bucătărie să-şi facă un sendviş şi să-şi toarne un pahar de lapte; tăiase pâinea şi tocmai deschidea uşa frigiderului când a auzit, limpede şi ascuțit ca un pumnal, un țipăt prelung care venea de undeva de la parter. A dat fuga în camera de zi; țipătul s-a auzit din nou, de data asta scurt şi intens, parcă plin de furie, dinspre atelierul lui Edith. A traversat repede camera şi a deschis uşa.

Edith stătea trântită în fund pe jos, arătând de parcă tocmai căzuse; avea o lumină sălbatică în ochi şi ținea gura deschisă, gata să scoată încă un

țipăt. Grace stătea în celălalt capăt al camerei, într-un fotoliu, picior peste picior, şi se uita la mama ei aproape cu calm. Nu era aprinsă decât o veioză de pe masa de lucru a lui Edith, aşa că în cameră se împleteau lumina crudă şi umbrele adânci.

— Ce e? a întrebat Stoner. Ce s-a întâmplat?

Capul lui Edith s-a rotit spre el ca pe un ax stricat; avea privirea goală. A răspuns cu o iritare ciudată:

— O, Willy. O, Willy.

Şi a continuat să se uite la el, capul tremurându-i uşor.

Stoner s-a întors spre Grace, care îşi păstra calmul.

Şi atunci Grace i-a spus relaxată, de parcă vorbea despre vreme:

— Sunt însărcinată, tată.

Şi țipătul s-a auzit din nou, pătrunzător şi plin de o furie de nedescris; s-au întors amândoi către Edith, care privea de la unul la altul cu ochii reci şi absenți deasupra gurii din care ieşeau țipetele. Stoner s-a dus în spatele ei, s-a aplecat şi a ridicat-o în picioare; era moale în brațele lui şi a trebuit s-o susțină.

— Edith! a spus tăios. Taci din gură.

Edith s-a îmbățoşat şi s-a îndepărtat de el. Cu picioarele tremurânde, a păşit solemn spre Grace, care nu se clintise, şi s-a oprit lângă ea.

— Tu, a spus cu venin. O, Doamne. O, Gracie. Cum ai putut... o, Doamne. Exact ca taică-tău. Sânge din sângele lui taică-tău. O, da. Jeg. Jeg...

— Edith! a repetat Stoner şi mai tăios şi s-a apropiat de ea. A apucat-o ferm de brațe şi a întors-o cu spatele la Grace. Du-te la baie şi dă-ți cu nişte apă rece pe față. Pe urmă du-te în camera ta şi întinde-te.

— O, Willy, a spus ea rugător. Copilaşul meu. Al meu. Cum s-a putut întâmpla? Cum a putut...

— Hai, du-te, a spus Stoner. Te chem mai încolo.

A ieşit din cameră clătinându-se. Stoner a privit în urna ei fără să se mişte până a auzit apa curgând din baie. Apoi s-a întors către Grace, care rămăsese pe fotoliu, cu ochii la el. I-a aruncat un zâmbet, s-a dus la masa de lucru a lui Edith, a luat un scaun şi l-a aşezat în fața fotoliului lui Grace ca să poată sta de vorbă cu ea de la acelaşi nivel.

— Aşa, a zis, ce-ar fi să-mi spui despre ce e vorba?

Grace i-a zâmbit cu zâmbetul ei diafan.

— Nu sunt multe de spus, a răspuns. Sunt însărcinată.

— Eşti sigură?

A încuviințat din cap.

— Am fost la doctor. Chiar azi am primit rezultatul.

— Păi atunci, a spus Stoner şi a atins-o încurcat pe mână. Nu trebuie să-ți faci griji. O să fie totul bine.

— Da, a spus ea.

— Vrei să-mi spui cine e tatăl? a întrebat Stoner cu blândețe.

— Un student, a răspuns ea. De la Universitate.

— Ai prefera să nu-mi spui?

— A, nu, a spus ea. E totuna. Îl cheamă Frye. Ed Frye. E în anul doi. Cred că a fost în grupa ta de exprimare scrisă anul trecut.

— Nu mi-l amintesc, a spus Stoner. Nu mi-l amintesc deloc.

— Îmi pare rău, tată, a spus Grace. A fost o prostie. El era puțin băut şi nu ne-am... protejat.

Stoner şi-a luat privirea de la ea, uitându-se în podea.

— Îmi pare rău, tată. Te-am şocat, aşa e?

— Nu, a răspuns Stoner. Poate că m-ai surprins. Nu prea am ştiut noi unul de altul în ultimii ani, nu-i aşa?

Grace şi-a ferit ochii şi a spus stingherită.

— Păi nu, cred că nu.

— Îl... îl iubeşti pe băiatul ăsta?

— O, nu, a spus ea. Nici nu-l cunosc prea bine.

Stoner a dat din cap.

— Ce ai de gând să faci?

— Nu ştiu, a spus ea. Chiar nu contează. Nu vreau să fiu o povară.

Au stat multă vreme fără să mai spună nimic. În cele din urmă, Stoner a vorbit:

— Oricum, nu trebuie să-ți faci griji. O să fie bine. Indiferent ce decizi... indiferent ce vrei să faci, o să fie bine.

— Da, a spus Grace şi s-a ridicat. Apoi a privit în jos, către tatăl ei, şi a continuat. Acum putem să vorbim. Noi doi.

— Da, a spus Stoner. Putem să vorbim.

Grace a ieşit din atelier şi Stoner a aşteptat până a auzit uşa camerei ei închizându-se. Apoi, înainte să se retragă în camera lui, a urcat încet scara şi a deschis uşa dormitorului lui Edith. Dormea întinsă pe pat complet

îmbrăcată, iar lumina crudă a veiozei îi cădea pe față. Stoner a stins lumina şi a coborât.

A doua zi de dimineață, la micul dejun, Edith era aproape veselă; nu se mai vedea nicio urmă a isteriei din seara trecută şi vorbea ca şi cum viitorul nu era decât o problemă ipotetică pe care trebuia s-o rezolve. Când a aflat numele băiatului, a spus cu voioşie:

— Bun. Crezi că ar trebui să luăm legătura cu părinții băiatului sau ar fi mai bine să vorbim întâi cu el? Ia să vedem – suntem în ultima săptămână din noiembrie. Să spunem două săptămâni. E timp destul pentru toate pregătirile, poate chiar şi de o nuntă discretă la biserică. Gracie, prietenul tău, cum îl cheamă...?

— Edith, a spus Stoner. Stai puțin. Te hazardezi. Poate că Grace şi băiatul nu vor să se căsătorească. În primul rând trebuie să vorbim cu Grace.

— Ce mai e de vorbit? Sigur că vor vrea să se căsătorească. La urma urmei, ei... ei... Gracie, spune-i *tu* tatălui tău. Explică-i.

— Nu are nicio importanță, tată, a spus Grace. Absolut nicio importanță.

Şi Stoner şi-a dat seama că într-adevăr nu avea nicio importanță; Grace privea fix undeva dincolo de el, într-o zare pe care nu o vedea şi pe care o contempla fără nicio curiozitate. A tăcut şi le-a lăsat pe fiica şi soția lui să facă planuri.

S-a decis că îl vor invita la ei pe „tânărul” lui Grace, cum îi spunea Edith, de parcă numele lui era cumva interzis, şi Edith o să „stea de vorbă” cu el. A regizat după-amiaza vizitei ca pe o scenă de teatru, cu intrări şi ieşiri şi chiar câteva dialoguri. Stoner urma să se scuze şi să plece, Grace avea să stea câteva clipe şi apoi să plece şi ea ca să-i lase pe Edith şi pe tânăr să stea de vorbă. În jumătate de oră Stoner urma să se întoarcă, apoi Grace, moment la care aranjamentele vor fi fost deja încheiate.

Şi totul a ieşit exact cum plănuise Edith. Mai târziu, Stoner avea să se întrebe amuzat ce o fi fost în mintea tânărului Edward Frye când a bătut timid la uşă şi a fost primit în camera care părea plină de duşmani de moarte. Era un tânăr înalt, destul de masiv, cu trăsături nedefinite şi cam posace; era amorțit de jenă şi de teamă şi nu privea pe nimeni în ochi. Când a ieşit din cameră, Stoner l-a văzut prăbuşit într-un scaun, cu antebrațele pe genunchi şi cu ochii în podea; apoi, jumătate de oră mai târziu, l-a găsit în

aceeaşi poziţie, ca şi cum nici nu se clintise în faţa tirului de ciripeli voioase ale lui Edith.

Dar toate detaliile fuseseră puse la punct. Cu o voce stridentă, artificială, dar sincer veselă, Edith l-a informat că „tânărul lui Grace" era dintr-o familie foarte bună din St. Louis, că tatăl lui era agent de bursă şi că, probabil, la un moment dat, făcuse tranzacţii şi cu tatăl *ei* sau cel puţin cu banca tatălui ei, că „cei doi tineri" se hotărâseră să facă nunta „cât mai repede şi fără tam-tam", că urmau să se lase amândoi de facultate, cel puţin pentru un an sau doi, că vor locui în St. Louis, „o schimbare de decor, un nou început", că, deşi nu puteau termina semestrul, vor continua să meargă la cursuri până la vacanţa de la mijlocul semestrului şi că se vor căsători în aceeaşi după-amiază, într-o vineri. Şi nu-i aşa că era foarte drăguţ totul, serios, indiferent ce s-a mai întâmplat.

Căsătoria a avut loc în biroul înghesuit al judecătorului de pace. La ceremonie nu au participat decât Edith şi William; soţia judecătorului, o femeie căruntă, ciufulită, permanent încruntată a făcut treabă în bucătărie cât a durat ceremonia şi a apărut numai la sfârşit să semneze ca martor. Era o după-amiază rece şi mohorâtă; era în ziua de 12 decembrie 1941.

Cu cinci zile înainte de căsătorie, japonezii atacaseră Pearl Harbor; aşa că William Stoner a asistat la ceremonie cu un sentiment nou pentru el. Ca mulţi alţii care trăiau acele vremuri, era cuprins de o senzaţie pe care nu ştia cum să o numească altfel decât amorţeală, deşi ştia că e un sentiment compus din emoţii atât de profunde şi de intense, încât nu putea lua act de ele pentru că nu le-ar fi putut îndura. Ce simţea era forţa unei tragedii publice, o oroare şi o durere atât de atotpătrunzătoare, încât tragediile personale şi nefericirile individuale erau exilate în altă dimensiune a fiinţei, dar în acelaşi timp intensificate tocmai de vidul în care se derulau, ca şi cum impresia unui mormânt singuratic ar fi mai pregnantă dacă în jurul lui s-ar întinde deşertul. Cu o milă aproape impersonală, a privit ritualul trist al căsătoriei şi l-au impresionat, într-un mod foarte ciudat, frumuseţea pasivă, indiferentă a chipului fiicei ei şi disperarea posacă de pe faţa tânărului bărbat.

După ceremonie, cei doi tineri s-au urcat fără nici urmă de voioşie în maşinuţa sport a lui Frye şi au plecat spre St. Louis, unde aveau de dat ochii cu încă o pereche de părinţi şi unde urmau să trăiască. Stoner i-a privit cum

se îndepărtează şi nu reuşea să se gândească la fiica lui altfel decât ca la o fetiță care cândva stătuse cu el într-o cameră îndepărtată şi îl privise cu încântare solemnă, un copil adorabil care murise de mult.

La două luni după căsătorie, Edward Frye s-a înrolat în armată; Grace a decis să rămână în St. Louis până la naşterea copilului. N-au trecut şase luni şi Frye zăcea mort pe plaja unei insulițe din Pacific, alături de alți recruți lipsiți de experiență trimişi într-o ofensivă disperată care încerca să oprească înaintarea japonezilor. În iunie 1942, s-a născut copilul lui Grace; era băiat şi l-au botezat după tatăl pe care nu-l văzuse niciodată şi pe care nu avea să-l iubească niciodată.

Cu toate că Edith, când s-a dus la St. Louis în iunie să „dea o mână de ajutor", a încercat să-şi convingă fiica să se întoarcă în Columbia, Grace a refuzat; avea un mic apartament, un venit modest provenit din asigurarea lui Frye, îi avea pe socrii ei şi părea fericită.

— E schimbată cumva, i-a spus Edith lui Stoner, cu gândurile în altă parte. Nu mai e micuța noastră Grace. A trecut prin multe şi bănuiesc că nu vrea să-şi amintească... Îți transmite toate cele bune.

16

Anii războiului s-au amestecat într-o nebuloasă şi Stoner a trecut prin ei ca printr-un viscol năprasnic şi aproape de nesuportat, cu capul plecat, cu maxilarele încleştate, cu mintea concentrată la pasul următor, apoi la următorul, apoi la următorul. Şi totuşi, cu toate că îndura cu stoicism şi îşi ducea zilele impasibil, era un om profund sfâşiat. O parte din el se oripila instinctiv în fața irosirii de fiecare zi, în fața valului de distrugere şi moarte care invada neînduplecat mintea şi inima; a văzut încă o dată facultatea decimată, clasele golite de tineri, a văzut privirile bântuite ale celor rămaşi acasă şi a văzut în acele priviri moartea lentă a inimii, uzura amară a sentimentelor şi insinuarea indiferenței.

Pe de altă parte, însă, se simțea atras puternic tocmai de holocaustul care îl oripila. A descoperit că e capabil de o violență pe care habar nu avea că o poartă în el; tânjea să se implice, râvnea la gustul morții, la bucuria amară a distrugerii, la vederea sângelui. Simțea în acelaşi timp ruşine şi mândrie şi, peste toate, o dezamăgire crâncenă față de el însuşi şi față de timpurile şi împrejurările care îl făcuseră aşa.

Săptămână după săptămână, lună după lună, numele celor căzuți i se derulau prin fața ochilor. Uneori erau doar nume pe care şi le amintea ca dintr-un trecut îndepărtat; alteori reuşea să asocieze numele cu un chip; alteori reuşea să-şi amintească câte o voce, câte un cuvânt.

Şi în tot timpul ăsta a continuat să studieze şi să predea, cu toate că uneori avea senzația că degeaba îşi cocoşează spinarea să se apere de furtună şi în zadar îşi face palmele căuş în jurul ultimului chibrit care abia mai pâlpâie.

Din când în când, Grace se întorcea în Columbia să-şi viziteze părinții. Prima dată şi-a adus şi fiul, care abia dacă avea un an, dar prezența lui a părut să o deranjeze pe Edith dintr-un motiv nedefinit, aşa că, după asta, de câte ori mai venea, îl lăsa în St. Louis cu bunicii paterni. Lui Stoner i-ar fi plăcut să-şi vadă mai des nepotul, dar nu deschidea vorba; înțelesese că plecarea lui Grace din Columbia – poate chiar şi sarcina – fusese, în realitate, o evadare dintr-o închisoare la care acum se întorcea dintr-o bunătate adânc înrădăcinată şi o îngăduință blajină.

Deşi Edith nu bănuia nimic sau poate refuza să recunoască, Stoner îşi dădea seama că Grace începuse să bea destul de serios. A observat prima dată în vara de după sfârşitul războiului. Grace venise în vizită pentru câteva zile; părea mai roasă de griji ca niciodată; avea cearcăne, era palidă şi tensionată. Într-o seară, după cină, Edith s-a dus la culcare devreme, iar Grace şi Stoner au rămas în bucătărie, la cafea. Stoner a încercat să vorbească cu ea, dar era neliniştită şi cu gândurile aiurea. Au stat minute bune fără să spună nimic şi, într-un final, Grace l-a privit concentrată, a înălțat din umeri şi a oftat scurt.

— Auzi, a spus, aveți ceva de băut prin casă?

— Nu, a răspuns el, mă tem că nu. S-ar putea să fie o sticlă de sherry în bufet, dar...

— Am nevoie disperată de un pahar. Te superi dacă sun la băcănie să ne trimită o sticlă?

— Sigur că nu, a spus Stoner. Doar că mama ta şi cu mine nu prea...

Dar ea se ridicase deja şi se dusese în camera de zi. A căutat în cartea de telefon şi a format numărul cu gesturi febrile. Când s-a întors în bucătărie, nu s-a aşezat la masă, ci s-a dus la bufet. Şi a scos sticla de sherry pe jumătate plină. A luat un pahar care era pus la scurs lângă chiuvetă şi l-a

umplut aproape până la buză cu vinul maroniu-deschis. L-a dat peste cap fără să se aşeze şi s-a şters la gură, cutremurându-se uşor.

— S-a acrit, a spus. Şi nu pot să sufăr sherry-ul.

S-a întors la masă cu sticla şi paharul, pe care le-a aşezat drept în faţa ei. A umplut paharul până la jumătate şi s-a uitat la tatăl ei cu un zâmbet bizar.

— Beau mai mult decât ar trebui, a spus. Bietul de tine. Nu ştiai, nu-i aşa?

— Nu, a spus el.

— În fiecare săptămână îmi spun că de săptămâna viitoare n-o să mai beau atâta, dar de fiecare dată beau puţin mai mult. Nu ştiu de ce.

— Eşti nefericită? a întrebat Stoner.

— Nu, a răspuns ea. Ba chiar cred că sunt fericită. Sau aproape fericită, în orice caz. E vorba de... Nu şi-a terminat ideea.

Până a dat gata sticla de sherry, a venit livrarea de la magazin cu whiskyul pe care îl comandase. A adus sticla în bucătărie, a deschis-o cu gesturi experte şi a turnat o cantitate sănătoasă în paharul de sherry.

Au stat de vorbă până foarte târziu, până când prima lumină cenuşie a zorilor s-a ivit la ferestre. Grace a băut întruna, cu înghiţituri mici; pe măsură ce treceau orele, trăsăturile i s-au relaxat, s-a liniştit şi părea mai tânără şi au stat de vorbă cum de ani de zile nu mai reuşiseră să stea de vorbă.

— Bănuiesc, a spus ea, bănuiesc că am rămas însărcinată dinadins, deşi la vremea aia nu-mi dădeam seama; bănuiesc că nici măcar nu eram conştientă de cât de tare îmi doream, cât de mare *nevoie* aveam să plec de aici. Dumnezeu mi-e martor că ştiam destul cât să nu rămân însărcinată fără voie. Toţi băieţii ăia din liceu şi – i-a zâmbit strâmb tatălui ei – tu şi mama habar n-aveaţi, nu-i aşa?

— Cred că nu, a spus el.

— Mama voia să fiu populară şi... păi am fost populară, nu glumă. Dar n-a însemnat nimic, absolut nimic.

— Ştiam că erai nefericită, a spus Stoner cu greutate. Dar nu mi-am dat seama... n-am ştiut...

— Presupun că nici eu, a spus ea. N-aveam cum. Bietul Ed. El a tras paiul scurt. M-am folosit de el, înţelegi; al lui e copilul, fără discuţie, dar m-am folosit de el. Era un băiat drăguţ; şi aşa de ruşinat mereu – n-a suportat.

S-a înrolat cu şase luni mai devreme decât ar fi fost nevoit, doar ca să scape. Eu l-am omorât, cred că se poate spune şi aşa; el era aşa de drăguţ şi nici măcar n-am fost în stare să ne plăcem foarte tare.

Au stat de vorbă până în zori, ca doi prieteni vechi. Şi Stoner şi-a dat seama că Grace era, întocmai cum afirmase, aproape fericită în disperarea ei; avea să-şi trăiască viaţa discret, bând tot mai mult de la an la an, amorţindu-se ca să nu o doară golul care îi acapara viaţa. Era recunoscător că avea măcar asta; era recunoscător că măcar Grace putea să bea.

Anii de după cel de-al Doilea Război Mondial au fost anii lui cei mai buni la catedră; şi, într-o anumită privinţă, cei mai fericiţi din toată viaţa lui. Veteranii acelui război au debarcat în campus şi l-au transformat, oferindu-i o calitate a vieţii pe care n-o cunoscuse până atunci, o intensitate şi un neastâmpăr care echivalau, practic, o transformare. Muncea mai mult ca niciodată; studenţii, schimbaţi, acum că se maturizaseră, dădeau dovadă de mare seriozitate şi disprețuiau superficialitatea. Ignorând modele sau cutumele, abordau studiul aşa cum visase Stoner dintotdeauna – ca şi cum studiul era viaţa însăşi, nu doar un mijloc de a atinge un scop. Ştia că niciodată, mai târziu, meseria de profesor nu va mai fi la fel; şi se abandona unei stări de fericită epuizare care spera să nu se termine niciodată. Nu se gândea decât foarte rar la trecut sau la viitor, la dezamăgirile şi bucuriile trecute sau care urmau să vină; îşi concentra toată energia de care era capabil pe munca lui din clipa respectivă şi spera că, în sfârşit, ceea ce face îl defineşte.

Puţine au fost ocaziile, în decursul acelor ani, când a fost nevoit să-şi ia gândul de la munca de moment. Uneori, când fiica lui venea în Columbia să-i viziteze, de parcă se muta fără ţintă dintr-o cameră în alta, senzaţia că a pierdut-o era atât de puternică, încât devenea insuportabilă. La douăzeci şi cinci de ani, Grace părea cu zece ani mai în vârstă; şi continua să bea, cu consecvenţa timidă a unuia care nu mai întrevede chiar nicio speranţă; şi era limpede că renunţa din ce în ce mai mult la autoritatea asupra copilului în favoarea bunicilor din St. Louis.

O singură dată a mai auzit de Katherine Driscoll. La începutul primăverii anului 1949, a primit o broşură de la editura uneia dintre universităţile mari de pe Coasta de Est; anunţa publicarea cărţii lui Katherine şi spunea câteva cuvinte despre autoare. Preda la un colegiu bun

de arte liberale din Massachusetts; era nemăritată. A făcut rost de un exemplar al cărții cât a putut de repede. Când a avut-o în mână, i s-a părut că degetele îi revin la viață; îi tremurau atât de tare, că abia a reuşit să o deschidă. A dat primele pagini şi a văzut dedicația: „Lui W.S.”.

Ochii i s-au împăienjenit şi a rămas nemişcat multă vreme. Apoi a scuturat din cap, s-a întors la carte şi nu a lăsat-o din mână până nu a terminat-o.

Era bună, exact cum se aşteptase. Stilul era grațios, iar pasiunea scrisului era disimulată de stăpânirea şi limpezimea inteligenței. Stoner îşi dădea seama că vedea chipul lui Katherine printre rândurile pe care le citea; şi se minuna de cât de fidel îi apărea, chiar şi după atâta vreme. Dintr-odată, era ca şi cum s-ar fi aflat în camera alăturată şi nu plecase de lângă ea decât de o clipă; degetele îi fremătau de parcă tocmai o atinsese. Şi durerea pierderii, pe care o zăgăzuise în el atâta vreme, a răbufnit, l-a inundat şi el s-a lăsat purtat dincolo de controlul voinței lui; nu-şi mai dorea să se salveze. Apoi a zâmbit duios, ca unei amintiri; s-a gândit că are aproape şaizeci de ani şi că ar trebui să-i fie deja străină o asemenea pasiune, o asemenea iubire.

Dar nu-i era străină, ştia prea bine, niciodată nu avea să-i fie. Dincolo de amorțeală, de indiferență, de depărtare, era acolo, intensă şi constantă; fusese mereu acolo. În tinerețe o oferise cu inima deschisă, fără să se gândească; o oferise revelației spre care îi deschisese ochii – câți ani trecuseră de atunci? – Archer Sloane; i-o oferise lui Edith, în primele zile oarbe şi nebuneşti când îi făcuse curte şi se căsătoriseră; şi i-o oferise lui Katherine ca şi cum ar fi fost prima dată. Era ciudat, dar într-un fel o oferise fiecărui moment din viața lui şi poate cu atât mai mult atunci când nu ştia că asta face. Nu era o pasiune a minții, nici a cărnii; mai curând o forță care le cuprindea pe amândouă, ca şi cum n-ar fi fost altceva decât substanța din care e făcută iubirea, însăşi esența ei. Fie că era vorba de o femeie sau de un poem, spunea simplu: Uite-mă! Trăiesc.

Îi venea greu să se considere bătrân. Uneori, dimineața, când se bărbierea, se uita în oglindă şi nu se identifica deloc cu figura care îl privea surprinsă, ochii aceia limpezi pe o mască grotescă; era ca şi cum, dintr-un motiv necunoscut, recurgea la o deghizare oribilă, ca şi cum ar fi putut, numai să vrea, să dea la o parte sprâncenele albe şi stufoase, părul cărunt şi

răvăşit, carnea flască de pe pomeții proeminenți, ridurile adânci care îl amăgeau că e bătrân.

Şi totuşi vârsta, ştia prea bine, nu era o amăgire. Văzuse maladia care pusese stăpânire pe lume şi pe țara lui în anii de după marele război; văzuse ura şi suspiciunea crescând ca o boală şi măturând țara ca o ciumă; văzuse tineri plecând din nou la război, îndreptându-se nerăbdători, ca într-un coşmar cu repetiție, spre un final absurd. Iar mila şi tristețea pe care le simțea erau atât de vechi, atât de legate de vârsta lui, încât aproape i se părea că nici nu-l atingeau.

Anii au trecut repede, nici nu şi-a dat seama cum. În primăvara lui 1954, avea şaizeci şi trei de ani şi a realizat dintr-odată că îi mai rămăseseră numai patru ani la catedră. A încercat să vadă dincolo de acel prag; nu vedea nimic şi nici nu avea vreo dorință să vadă.

În toamnă a primit un bilet de la secretara lui Gordon Finch, care îl ruga să treacă pe la domnul decan când are vreme. Era ocupat şi au trecut câteva zile până a găsit o după-amiază liberă.

De fiecare dată când îl vedea pe Gordon Finch, îşi dădea seama că e uşor surprins de cât de puțin îmbătrânise. Era cu un an mai tânăr decât Stoner, dar părea să nu aibă mai mult de cincizeci de ani. Era complet chel, avea fața mare şi fără riduri şi radia sănătate ca un heruvim; avea pasul elastic şi în ultimii ani începuse să abordeze ținute lejere; purta cămăşi colorate şi sacouri ciudate.

În după-amiaza aceea când Stoner a intrat în biroul său, părea stânjenit. Au făcut conversație câteva momente; Finch l-a întrebat cum se mai simte Edith şi a spus că soția lui, Caroline, tocmai pomenea cu câteva zile în urmă că ar trebui să se mai vadă toți patru. Apoi a spus:

— Timpul. Dumnezeule, cum mai zboară!

Stoner a încuviințat din cap.

Dintr-odată, Finch a oftat.

— Asta e, a spus. Presupun că nu putem evita subiectul. La anul o să împlineşti... şaizeci şi cinci de ani. Cred că ar trebui să ne gândim cum facem.

Stoner a scuturat din cap.

— Nu imediat. Am de gând să profit de opțiunea de prelungire cu doi ani.

— Mă gândeam eu, a spus Finch şi s-a lăsat pe spate. Eu nu. Mai am trei ani şi pe urmă gata. Uneori mă gândesc la lucrurile pe care nu le-am făcut, la locurile în care n-am fost şi... la naiba, viaţa e prea scurtă. De ce nu te pensionezi şi tu? Gândeşte-te cât timp...

— N-aş şti ce să fac cu el, a spus Stoner. N-am învăţat până acum.

— Păi, la naiba, a spus Finch. În vremurile noastre, la şaizeci şi cinci de ani eşti încă tânăr. Ai o grămadă de timp să înveţi lucruri pe care...

— E Lomax, nu-i aşa? Te strânge cu uşa.

Finch a rânjit.

— Evident Ce te aşteptai?

Stoner a rămas tăcut câteva clipe. Apoi a zis:

— Spune-i lui Lomax că nici n-am vrut să aud. Spune-i că am devenit aşa de ţâfnos şi de cusurgiu la bătrâneţe, că nu mai ştii ce să te faci cu mine. Că va trebui să se ocupe singur.

Finch a râs şi a clătinat din cap.

— Să vezi dacă nu fac chiar aşa! Poate mai cedaţi şi voi un pic după atâta vreme.

Dar confruntarea nu a avut loc imediat, iar când a avut loc – la mijlocul semestrului doi, în martie nu a decurs aşa cum se aştepta Stoner. Încă o dată a fost rugat să se prezinte în biroul decanului; de data asta i s-au comunicat exact data şi ora şi i s-a sugerat că e urgent.

Stoner a venit cu câteva minute întârziere. Lomax era deja acolo; stătea aşezat ca o statuie în faţa biroului lui Finch; lângă el era un scaun gol. Stoner a traversat agale camera şi s-a aşezat. Şi-a întors capul şi s-a uitat la Lomax; Lomax a rămas imperturbabil, cu privirea pironită în faţă, cu o sprânceană ridicată în semn de dispreţ faţă de toţi şi toate.

Finch s-a uitat la amândoi o vreme, cu un zâmbet uşor amuzat pe buze.

— Aşadar, a spus, ştim cu toţii care e subiectul care ne-a adus aici. E vorba de pensionarea domnului profesor Stoner.

A prezentat sumar reglementările – pensionarea la cerere era posibilă la şaizeci şi cinci de ani; în cazul în care alegea această variantă, Stoner putea, dacă dorea, să se pensioneze fie la sfârşitul anului academic în curs, fie la sfârşitul oricăruia dintre semestrele anului următor. Sau putea, cu acordul şefului catedrei şi al decanului colegiului, să rămână la catedră până la şaizeci şi şapte de ani, moment în care pensionarea devenea obligatorie.

Desigur, în afară de eventualitatea în care persoana în cauză primea onoruri speciale şi se dădea numele lui unei catedre, situație în care...

— O probabilitate extrem de redusă, cred că suntem de acord, a spus Lomax sec.

Stoner a dat din cap către Finch.

— Mai redusă nici că se poate, a spus.

— Eu cred sincer, i-a spus Lomax lui Finch, că ar fi în interesul catedrei şi al colegiului dacă domnul profesor Stoner ar profita de oportunitatea de a se pensiona. De multă vreme am în minte anumite schimbări de programă şi de personal pe care pensionarea dumnealui le-ar face posibile.

Stoner i-a răspuns lui Finch:

— Nu am nicio dorință să mă retrag înainte să fiu nevoit numai ca să îi satisfac un capriciu domnului profesor Lomax.

Finch s-a întors către Lomax. Lomax a spus:

— Sunt sigur că există multe aspecte la care domnul profesor Stoner nu s-a gândit. Ar avea răgazul să se ocupe de scrisul pe care l-a întrerupt din – a făcut o pauză delicată – dedicare față de învățământ. Cu siguranță comunitatea academică ar avea numai de câştigat dacă roadele lungii sale experiențe ar fi...

Stoner l-a întrerupt:

— Nu am nicio dorință să încep o carieră literară în acest moment al vieții.

Fără să se mişte de pe scaun, Lomax a părut că se înclină către Finch.

— Colegul nostru este prea modest, fără îndoială. Peste doi ani şi eu va trebui, conform regulamentului, să eliberez postul de şef de catedră. Şi intenționez să folosesc cum pot mai bine amurgul vieții. Aştept cu nerăbdare timpul liber pe care mi-l oferă pensia.

— Eu sper să rămân în catedră, a spus Stoner, cel puțin până la acel fericit moment.

Lomax a tăcut câteva momente. Apoi i-a spus lui Finch, ca dus pe gânduri:

— M-am gândit de mai multe ori în decursul ultimilor ani că poate eforturile pe depuse de domnul profesor Stoner pentru binele catedrei nu au fost apreciate cum se cuvine. M-am gândit că o promovare la gradul de profesor plin ar fi o încununare a ultimului an dinaintea pensionării. O cină

în onoarea acestei ocazii... o ceremonie adecvată. Ar fi o bucurie. Cu toate că ne apropiem de sfârşitul anului universitar şi promovările au fost deja anunțate, sunt sigur că, dacă insist, s-ar putea aranja promovarea pentru anul viitor, ca o celebrare a unei binevenite pensionări.

Dintr-odată, jocul pe care îl juca cu Lomax – şi care, într-un mod straniu, îi făcea plăcere – a început să i se pară josnic şi meschin. S-a simțit brusc obosit. S-a uitat drept la Lomax şi a spus cu un aer istovit:

— Holly, după atâția ani credeam că mă cunoşti mai bine. Nu mi-a păsat niciodată câtuşi de puțin de ce ai crezut tu că ai putea să-mi „dai" sau că mi-ai putea „face" sau mai ştiu eu ce. A făcut o pauză şi, într-adevăr, era mai obosit decât crezuse. A făcut un efort să continue. Nu despre asta e vorba; niciodată n-a fost. Eşti un om bun, îmi închipui; eşti, fără discuție, un profesor bun. Dar în unele privințe eşti un ticălos ignorant. A făcut încă o pauză. Nu ştiu ce sperai. Dar n-o să mă pensionez – nici la sfârşitul acestui an, nici la anul. S-a ridicat încet şi a rămas o vreme în picioare, adunându-şi forțele. Domnilor, vă rog să mă scuzați. Sunt puțin obosit. Vă las să discutați ce aveți de discutat.

Ştia că lucrurile n-or să rămână aşa, dar nu-i păsa. Când, la ultima şedință generală din acel an a facultății, Lomax a anunțat, în raportul Catedrei de Engleză, pensionarea domnului profesor William Stoner la finalul anului următor, Stoner s-a ridicat şi i-a informat pe membrii facultății că domnul profesor Lomax se înşală, că nu se va pensiona decât peste doi ani de la momentul anunțat de Lomax. În toamnă, la începutul semestrului întâi, preşedintele Universității l-a invitat pe Stoner la ceai la el acasă şi a vorbit pe larg despre anii lui la catedră, despre binemeritata odihnă, despre recunoştința pe care i-o purtau toți; Stoner a făcut pe hachițosul, i s-a adresat preşedintelui cu „tinere" şi s-a prefăcut că nu aude, astfel încât tânărul a ajuns să țipe, străduindu-se în acelaşi timp din răsputeri să adopte un ton cât mai conciliant.

Dar eforturile făcute, chiar aşa neînsemnate, l-au obosit mai mult decât se aşteptase, aşa că până la vacanța de Crăciun era aproape epuizat. Şi-a spus că într-adevăr îmbătrâneşte şi că ar trebui s-o lase mai uşor, dacă vrea să facă treabă bună şi în restul anului. În cele zece zile ale vacanței de Crăciun s-a odihnit ca şi cum ar fi vrut să-şi adune puterile; iar când s-a întors pentru ultimele săptămâni ale semestrului, l-a surprins până şi pe el să

vadă cu ce vigoare şi ce energie e în stare să muncească. Subiectul pensionării părea închis şi nu şi-a mai bătut capul cu asta.

Spre finalul lui februarie, oboseala l-a cuprins din nou şi nu reuşea să scape de ea; petrecea cea mai mare parte a timpului acasă şi lucra sprijinit pe perne pe divanul din cămăruța lui. În martie, a început să remarce o durere surdă în brațe şi picioare; şi-a spus că de vină e oboseala şi că o să se simtă mai bine când vine primăvara şi se mai încălzeşte, că are nevoie de odihnă. În aprilie, durerea se localizase în partea inferioară a corpului; a fost nevoit să lipsească de la cursuri de câteva ori şi şi-a dat seama că îşi consumă toate forțele numai să se deplaseze de la un curs la altul. Pe la începutul lui mai, durerea a devenit puternică şi nu o mai putea considera un simplu disconfort. Şi-a făcut programare la un doctor de la infirmeria Universității.

Au urmat analize şi examinări şi întrebări a căror relevanță îi scăpa în cea mai mare parte. I s-a dat să urmeze un regim special şi i s-a spus să revină la o consultație la începutul săptămânii următoare, când vor fi gata rezultatele analizelor şi vor putea fi interpretate. S-a simțit mai bine, cu toate că oboseala a persistat.

Doctorul era un tânăr pe nume Jamison, care i-a povestit lui Stoner că lucrează câțiva ani la Universitate, după care vrea să-şi deschidă un cabinet privat. Avea o față rotundă, rozalie, purta ochelari fără rame şi avea un stil agitat şi stânjenit care lui Stoner îi inspira încredere.

A ajuns la consultație cu câteva minute mai devreme, dar i s-a spus să intre. A luat-o pe coridorul lung şi îngust al infirmeriei spre compartimentul minuscul unde îşi avea biroul Jamison.

Doctorul îl aştepta şi i-a fost limpede că îl aştepta de ceva vreme; pe birou erau aranjate ordonat fişe, radiografii şi însemnări. Jamison s-a ridicat, a zâmbit scurt şi nervos şi a arătat cu mâna un scaun din fața biroului.

— Domnule profesor Stoner, a spus. Vă rog să luați loc.

Stoner s-a aşezat.

Jamison s-a încruntat către spectacolul de pe birou, a netezit o foaie de hârtie şi s-a aşezat la rândul său.

— Aşa, a spus, ceva obstrucționează tractul gastrointestinal inferior, asta e sigur. Nu se vede mare lucru pe radiografie, dar nu e ceva neobişnuit. Bine, nişte umbre, dar asta nu înseamnă neapărat ceva.

Şi-a întors scaunul, a pus radiografia pe panou, a aprins o lumină şi a arătat vag spre ceva. Stoner s-a uitat, dar n-a văzut nimic. Jamison a stins lumina şi s-a întors la loc la birou. A adoptat un ton profesional:

— Hemograma indică anemie, dar nu pare să existe nicio infecție; viteza de sedimentare e sub limită şi aveți şi tensiunea mică. Abdomenul e umflat, ceea ce nu pare în regulă, ați pierdut destul de mult în greutate şi – ei bine, din simptomele pe care mi le-ați descris şi din ce văd aici – a făcut un semn spre hârtiile de pe birou –, aş spune că nu ne rămâne decât un singur lucru de făcut. A zâmbit fix şi a continuat cu veselie forțată: Trebuie să vă deschidem şi să vedem ce găsim.

Stoner a dat din cap.

— Deci e cancer.

— Ei, a spus Jamison, să nu ne hazardăm. Pot să fie multe lucruri. Sunt destul de sigur că e o tumoare, dar – ce mai, nu putem să fim siguri de nimic până nu vedem ce e acolo.

— De când o am?

— O, e imposibil de spus. Dar s-ar zice... e destul de mare; o aveți de ceva vreme.

Stoner a tăcut câteva secunde. Apoi a întrebat:

— Cât estimați că mai am?

Jamison a răspuns evaziv:

— O, nu, domnule Stoner. A încercat să râdă. Nu trebuie să ne repezim să tragem concluzii. Există încă posibilitatea... e posibil să fie doar o tumoare benignă, înțelegeți. Sau... sau ar putea să fie multe alte lucruri. Doar că nu putem să fim siguri până nu...

— Da, a spus Stoner. Când ați vrea să mă operați?

— Cât de repede se poate, a spus Jamison uşurat. În două-trei zile.

— Aşa de repede, a spus Stoner aproape absent. Apoi l-a privit pe Jamison fără să clipească. Dați-mi voie să vă întreb câteva lucruri, doctore. Şi trebuie să vă spun că vreau răspunsuri sincere.

Jamison a încuviințat din cap.

— Dacă e doar o tumoare... benignă, cum spuneți... ar mai conta două sau trei săptămâni în plus?

— Păi, a spus Jamison cu reticență, ați avea dureri; şi... nu, n-ar conta *foarte tare,* presupun.

— Bun, a spus Stoner. Iar dacă e aşa de rău cum credeţi, nici atunci n-ar conta prea tare două săptămâni, aşa e?

Lui Jamison i-a luat ceva să răspundă şi a spus aproape cu amărăciune:

— Nu, presupun că nu.

— În cazul ăsta, a spus Stoner pe un ton raţional, o să mai aştept două săptămâni. Mai am nişte lucruri de rezolvat – mai am ceva de lucru.

— Eu nu v-aş recomanda să amânaţi, vă rog să mă înţelegeţi, a spus Jamison. Chiar nu recomand.

— Desigur, a spus Stoner. Şi, doctore, nu o să spuneţi nimănui, nu-i aşa?

— Nu, a spus Jamison şi a adăugat cu ceva mai multă căldură: Sigur că nu.

A sugerat câteva modificări la regimul pe care i-l dăduse mai înainte, i-a prescris nişte medicamente şi a stabilit o dată pentru internare.

Stoner nu simţea absolut nimic; era ca şi cum doctorul îi spusese că nu e altceva decât o mică neplăcere, un obstacol pe care va trebui să-l depăşească cumva ca să poată face ce avea de făcut. I-a trecut prin cap că s-a întâmplat cam prea aproape de sfârşitul anului universitar; lui Lomax s-ar putea să-i fie greu să-i găsească înlocuitor.

Pastila pe care o luase în cabinetul doctorului l-a ameţit uşor şi senzaţia era, în mod ciudat, plăcută. I-a afectat percepţia timpului; s-a trezit pe coridorul cu parchet pe jos de la parterul Clădirii Jesse. Îi ţiuia în urechi un murmur scăzut, ca o bătaie de aripi; în semiîntunericul coridorului, o lumină care părea să vină de nicăieri creştea şi scădea în intensitate, pulsând ca ritmul inimii lui; iar trupul lui, conştient în detaliu de fiecare mişcare pe care o făcea, fremăta când a păşit cu mare grijă în amestecul de lumină şi întuneric.

S-a oprit la picioarele scărilor care duceau la etajul întâi; treptele de marmură aveau exact în mijloc câte o uşoară adâncitură, mărturie a paşilor care le urcaseră şi le coborâseră atâtea zeci de ani. Erau aproape noi când – câţi ani trecuseră de atunci? – se oprise prima dată în faţa lor, privind în sus, ca acum, şi întrebându-se unde aveau să-l ducă. S-a gândit la timp, la scurgerea lui lentă. A pus un picior cu grijă pe prima scobitură şi s-a săltat.

În secunda următoare era în anticamera lui Gordon Finch. Secretara i-a spus:

— Domnul decan se pregăteşte să plece...

Stoner a dat din cap absent, i-a zâmbit fetei şi a intrat în biroul lui Finch.

— Gordon, a spus amical, cu zâmbetul încă pe față. Nu te reţin decât o clipă.

Finch i-a întors zâmbetul din reflex; avea privirea obosită.

— Sigur, Bill, stai jos.

— Nu te reţin decât o clipă, a repetat; a simţit cum o forță stranie îi revine în glas. Uite ce e, m-am răzgândit – în legătură cu pensionarea, vreau să spun. Ştiu că e neplăcut; îmi pare rău că te anunţ aşa târziu dar... în fine, cred că e mai bine pentru toată lumea. Mă retrag la finalul semestrului.

Figura lui Finch îi înota în fața ochilor, rotundă de uimire.

— Ce naiba, a spus Finch. A făcut cineva presiuni asupra ta?

— Nu e nimic de genul ăsta. a spus Stoner. E decizia mea. Chestia e că... am descoperit că sunt *într-adevăr* nişte lucruri pe care aş vrea să le fac. Şi a adăugat pe un ton rațional: Şi chiar am nevoie de odihnă.

Finch era enervat şi Stoner ştia că are toate motivele. I s-a părut că îşi aude vocea bălmăjind încă o scuză; şi-a dat seama că zâmbea în continuare, prosteşte.

— Păi, a spus Finch, presupun că nu e prea târziu. Pot să încep formalitățile mâine. Bănuiesc că ştii tot ce e de ştiut despre venitul anual, asigurare şi alte din astea?

— O, da, a spus Stoner. M-am gândit la toate. E în regulă.

Finch s-a uitat la ceas.

— Sunt în întârziere, Bill. Treci pe aici într-o zi-două şi rezolvăm toate detaliile. Între timp... bănuiesc că ar trebui să afle şi Lomax. Îl sun în seara asta.

A rânjit.

— Mă tem că ai reuşit să-i faci pe plac.

— Da, a spus Stoner. Mă tem că da.

Erau multe de făcut în cele două săptămâni rămase până când trebuia să se interneze, dar a decis că va face față. Şi-a anulat cursurile din următoarele două zile şi i-a convocat pe toți studenții față de care avea vreo responsabilitate – fie că era vorba de studiu independent, de disertații de masterat sau de teze de doctorat. Le-a scris instrucțiuni detaliate care să-i ajute să-şi ducă la bun sfârşit treaba începută şi a lăsat copii la indigo ale instrucțiunilor în cutia poştală a lui Lomax. I-a calmat pe cei pe care îi

apucase panica văzându-se, după spusele lor, abandonați şi i-a liniştit pe cei care se temeau să se lase pe mâna altui coordonator. A descoperit că pastilele pe care le lua îi diminuau limpezimea gândirii în aceeaşi măsură în care îi potoleau durerile; aşa că ziua, când vorbea cu studenții şi seara, când citea avalanşa de referate, disertații şi teze neterminate, le lua numai când durerea devenea atât de puternică, încât nu se mai putea concentra.

La două zile după ce anunțase că se pensionează, în mijlocul unei după-amieze aglomerate, a primit un telefon de la Gordon Finch.

— Bill? Sunt Gordon. Uite... cred că a apărut o mică problemă despre care cred că trebuie să vorbim.

— Da? a spus grăbit.

— E vorba de Lomax. Refuză să accepte că decizia ta n-are legătură cu el.

— Nu contează, a spus Stoner. Lasă-l să creadă ce vrea.

— Stai aşa – asta nu e tot. Face planuri să meargă mai departe cu cina şi tot restul. Spune că şi-a dat cuvântul.

— Uite ce e, Gordon, sunt foarte ocupat acum. Nu poți să-l opreşti cumva şi gata?

— Am încercat, dar le face pe linie de catedră. Dacă vrei să-l chem să stăm de vorbă, îl chem, dar va trebui să fii şi tu aici. Când se poartă aşa, eu nu reuşesc să mă-nțeleg cu el.

— Bine. Când ar trebui să se întâmple prostia asta?

A urmat o pauză.

— De vineri într-o săptămână. În ultima zi de cursuri, chiar înainte de sesiune.

— În regulă, a spus Stoner frânt. Până atunci ar trebui să termin ce mai am de făcut şi e mai simplu aşa decât să ne apucăm să ne certăm acum. Lasă-l în plata Domnului.

— Mai trebuie să ştii ceva; vrea să anunț că ieşi la pensie ca profesor emerit, cu toate că nu poate să devină oficial decât anul viitor.

Stoner a simțit că-l umflă râsul.

— De ce nu, a spus. E în regulă şi asta.

Toată săptămâna a muncit fără să ştie cât e ceasul. Vineri a muncit toată ziua, de la opt dimineața până la zece seara. A citit o ultimă pagină, a făcut o ultimă însemnare şi s-a lăsat pe spate în scaun; lumina lămpii de pe birou îi bătea în ochi şi o clipă n-a mai ştiut unde se află. S-a uitat în jur şi a văzut

că e în biroul lui. Rafturile erau pline ochi de cărți aşezate la întâmplare; prin colțuri zăceau teancuri de foi; iar sertarele fişetului erau trase şi răvăşite. Ar trebui să strâng, s-a gândit; ar trebui să fac ordine.

— Săptămâna viitoare, şi-a spus. Săptămâna viitoare.

S-a întrebat dacă e în stare să ajungă până acasă. I se părea că şi să respire e un mare efort. S-a adunat, şi-a forțat mintea să se concentreze pe brațe şi pe picioare, să le facă să reacționeze. S-a ridicat în picioare şi nu şi-a dat voie să se clatine. A stins lampa şi a stat în întuneric până i s-au obişnuit ochii şi a putut să vadă în lumina lunii care intra pe ferestre. Apoi a pus un picior în fața celuilalt şi a păşit pe holurile întunecate spre ieşire şi apoi pe străzile pustii spre casă.

Lumina era aprinsă; Edith nu se culcase. Şi-a adunat ultimele forțe şi a reuşit să urce treptele de la intrare şi să intre în camera de zi. Şi atunci a ştiut că mai departe de atât nu mai poate ajunge; a fost în stare doar să se târască până la canapea şi să se aşeze. După câteva momente, a găsit puterea să scoată din buzunarul vestei tubul de medicamente. A luat o pastilă şi a înghițit-o fără apă; apoi a luat încă una. Erau amare, dar amăreala era aproape plăcută.

A început să-şi dea seama că Edith se foia prin cameră, că trecea dintr-o parte în alta; spera că nu-i spusese ceva şi acum aştepta un răspuns. Pe măsură ce durerea îl lăsa şi îi reveneau cât de cât forțele, a văzut că nu era cazul; avea fața împietrită, cu buzele strânse şi nările fremătând şi mergea țeapănă ca un băț, cu paşi furioşi. A dat să-i spună ceva, dar s-a gândit că mai bine nu, nu era sigur că nu-l va trăda vocea. S-a întrebat care era motivul furiei ei; nu mai fusese furioasă de multă vreme.

În cele din urmă, Edith s-a oprit din fâțâit şi s-a postat în fața lui; brațele îi atârnau pe lângă corp, cu pumnii strânşi.

— Ei? N-ai de gând să spui nimic?

Stoner şi-a dres glasul şi a comandat ochilor să focalizeze.

— Îmi pare rău, Edith.

Şi-a auzit vocea slabă, dar sigură.

— Sunt puțin obosit, cred.

— N-aveai de gând să spui absolut nimic, aşa e? Ce prostie. Nu crezi că aveam dreptul să ştiu?

Preț de o clipă a fost nedumerit. Apoi a dat din cap. Dacă ar fi avut putere, ar fi fost furios.

— Cum ai aflat?

— Lasă asta. Presupun că toată lumea ştie, mai puţin eu. Pe cuvântul meu, Willy...

— Îmi pare rău, Edith, serios, chiar îmi pare. N-am vrut să te îngrijorezi. Voiam să-ți spun săptămâna viitoare, chiar înainte să merg la spital. Nu e nimic; nu trebuie să-ți faci griji.

— Nimic? A râs amar. Cică ar putea fi cancer. Tu nu înțelegi ce înseamnă asta?

S-a simţit dintr-odată imponderabil şi a trebuit să facă un efort să nu se agațe de ceva.

— Edith, a spus cu vocea stinsă. Hai să vorbim mâine, te rog. Sunt obosit.

Edith l-a privit câteva clipe.

— Vrei să te ajut să mergi la tine în cameră? a întrebat enervată. Nu s-ar zice că eşti în stare să te descurci singur.

— Nu e nevoie, a spus el.

Dar până să ajungă în cameră, a regretat că nu i-a acceptat ajutorul – şi nu numai pentru că a descoperit că e mai slăbit decât se aşteptase.

Sâmbătă şi duminică s-a odihnit, iar luni a fost în stare să-şi țină cursurile. S-a întors acasă devreme şi stătea întins pe canapeaua din camera de zi, scrutând cu interes tavanul, când s-a auzit soneria. S-a sculat în capul oaselor şi a dat să se ridice de pe canapea, dar s-a deschis uşa. Era Gordon Finch. Era palid la față şi mâinile îi tremurau.

— Intră, Gordon, a spus Stoner.

— Dumnezeule, Bill, a spus Finch. De ce nu mi-ai zis?

Stoner a râs scurt.

— Mai bine dădeam anunț la ziar, a spus. Am crezut că pot s-o fac discret, fără să deranjez pe nimeni.

— Ştiu, dar... Doamne, dacă aş fi ştiut...

— N-ai de ce să te necăjeşti. Nu e nimic sigur încă... e doar o operație. Exploratorie, parcă aşa îi zice. Dar cum ai aflat?

— De la Jamison, a spus Finch. Şi eu tot la el merg. A zis că ştie că nu e etic, dar că ar trebui să ştiu. Avea dreptate, Bill.

— Ştiu, a spus Stoner. Nu contează. S-a aflat?

Finch a clătinat din cap.

— Nu încă.

— Atunci ține-ți gura. Te rog.

— Sigur, Bill. Acum, cu dineul ăsta de vineri... nu eşti obligat să te conformezi, ştii.

— Dar vreau să merg, a spus Stoner cu un zâmbet strâmb. Cred că-i sunt dator lui Lomax.

O umbră de zâmbet s-a ivit pe fața lui Finch.

— Da' chiar că te-ai făcut un cusurgiu nesuferit.

— Aşa s-ar zice, a spus Stoner.

Dineul s-a ținut în mica sală de banchete a Ligii Studenților. În ultima clipă, Edith a decis că n-o să fie în stare să reziste până la sfârşit, aşa că s-a dus singur. A pornit devreme şi a traversat campusul agale, de parcă ieşise la plimbare într-o după-amiază de primăvară. Aşa cum se aşteptase, nu era nimeni în sală; l-a rugat pe chelner să ia cartonaşul cu numele soției sale şi să rearanjeze masa principală ca să nu fie niciun scaun gol. Apoi s-a aşezat şi a aşteptat să sosească invitații.

Locul lui era între Gordon Finch şi preşedintele Universității; Lomax, care urma să fie maestrul de ceremonii, stătea trei scaune mai încolo. Lomax zâmbea şi făcea conversație cu cei din jur; nu i-a aruncat nicio privire lui Stoner.

Sala s-a umplut repede; colegi din catedră cu care nu schimbase mai mult de două vorbe de ani de zile îi făceau cu mâna peste mese; Stoner dădea din cap. Finch nu prea vorbea, dar îl privea atent; preşedintele cel nou şi tinerel, pe care Stoner nu reuşea să țină minte cum îl cheamă, îi vorbea cu o deferență relaxată.

Mâncarea a fost servită de studenți din anii mici, îmbrăcați cu sacouri albe; Stoner i-a recunoscut pe mai mulți dintre ei; i-a salutat din cap şi a vorbit cu ei. Invitații s-au uitat cu tristețe în farfurie şi au început să mănânce. Sala vibra de murmurul conversației relaxate, întrerupt numai de clinchetul voios al tacâmurilor pe farfuriile de porțelan; Stoner ştia că aproape uitaseră că era şi el acolo, aşa că a putut să-şi plimbe mâncarea prin farfurie, să ia câteva înghițituri simbolice şi să se uite în jur. Dacă îşi mijea ochii, nu mai putea vedea fețele; zărea culori şi forme nedefinite care se mişcă în fața lui ca într-un caleidoscop, compunând în fiecare clipă alte şi alte modele. Era o privelişte plăcută şi dacă se concentra asupra ei într-un anume fel, îi lua gândul de la durere.

Dintr-odată, s-a făcut liniște; şi-a scuturat capul, de parcă ar fi vrut să se trezească din visare. L-a văzut, spre capătul mesei, pe Lomax în picioare, lovind cu cuțitul în paharul de apă. O față frumoasă, şi-a spus Stoner; încă frumoasă. Cu trecerea anilor, fața lungă şi îngustă se făcuse şi mai subțire, iar ridurile păreau semnele unei mai mari sensibilități, mai degrabă decât ale vârstei. Zâmbetul trăda aceeaşi ironie numai de el ştiută, iar vocea răsuna la fel de sigură ca întotdeauna.

Vorbea; Stoner auzea cuvintele cu întreruperi, ca şi cum vocea care le rostea izbucnea din tăcere şi apoi scădea revenind la sursă, „...anii lungi de muncă devotată la catedră ... o binemeritată odihnă, departe de presiunile... prețuit de colegi...” Auzea sarcasmul din voce şi ştia că, în felul lui şi după atâția ani, Lomax vorbea în sfârşit cu el.

Un ropot scurt şi hotărât de aplauze l-a trezit din reverie. Lângă el, Gordon Finch se ridicase în picioare şi vorbea. Deşi şi-a înălțat ochii spre el şi şi-a ciulit urechile, nu auzea ce spune; buzele lui Finch se mişcau, stătea cu privirea pironită în față, au urmat aplauze, s-a aşezat la loc. De cealaltă parte, preşedintele s-a ridicat şi el şi a vorbit cu o voce care părea că sare de la laude goale la amenințare, de la umor la tristețe, de la regret la bucurie. A spus că speră că pensionarea lui Stoner va fi un nou început, nu un sfârşit; ştia că Universitatea va fi mai săracă fără el; mai era şi importanta tradiției, nevoia de schimbare; şi recunoştința studenților, pentru ani şi ani de-acum înainte. Stoner nu găsea nicio noimă în ce auzea; dar când preşedintele a terminat de vorbit, sala a izbucnit în aplauze şi pe fețe au apărut zâmbete. În clipa în care aplauzele s-au mai potolit, o voce subțire a strigat „Discurs!” şi alte glasuri au repetat îndemnul ici şi colo prin sală.

Finch i-a şoptit la ureche:

— Vrei să te scap?

— Nu, a spus Stoner. E-n regulă.

S-a ridicat în picioare şi şi-a dat seama că nu are nimic de spus. A tăcut multă vreme, timp în care s-a uitat de la o figură la alta. Şi-a auzit vocea rostind fără nicio inflexiune:

— Am predat... a spus. A luat-o de la început. Am predat la această Universitate aproape patruzeci de ani. Nu ştiu ce aş fi făcut dacă n-aş fi fost profesor. Dacă n-aş fi fost la catedră, poate că aş fi... S-a oprit, de parcă îl furase alt gând. Apoi a spus, ca o concluzie: Vreau să vă mulțumesc tuturor că mi-ați permis să predau.

S-a aşezat. Au urmat aplauze şi râsete amicale. Lumea s-a ridicat de la mese şi se învârtea prin sală. Stoner a simţit cum i se strânge mâna; îşi dădea seama că zâmbea şi dădea din cap la ce i se spunea. Preşedintele l-a apucat de mână, i-a zâmbit cu căldură, i-a spus să treacă pe la el oricând, într-o după-amiază, s-a uitat la ceas şi a plecat în grabă. Sala a început să se golească şi Stoner stătea singur, în acelaşi loc din care nu se mişcase şi încerca să-şi adune forţele ca să meargă până la uşă. A aşteptat până a simţit că prinde ceva puteri, apoi a dat ocol mesei şi a ieşit din sală, trecând pe lângă mici pâlcuri de persoane care i-au aruncat priviri curioase de parcă deja era un străin. Lomax era şi el într-unul dintre grupuri, dar nu s-a întors când a trecut pe lângă el; şi Stoner şi-a dat seama că e recunoscător că nu sunt nevoiţi să-şi vorbească după atâta vreme.

A doua zi s-a internat în spital şi s-a odihnit până luni dimineaţă, când era programată operaţia. În cea mai mare parte a timpului a dormit; nu-l interesa în mod deosebit ce urma să i se întâmple. Luni dimineaţă cineva i-a înfipt un ac în braţ; era doar pe jumătate conştient că e împins cu pat cu tot pe coridoare până a ajuns într-o cameră stranie, care părea să fie compusă numai din tavan şi lumini. A văzut ceva care-i cobora spre faţă şi a închis ochii.

Când s-a trezit, îi era greaţă; îl durea capul; apăruse o durere nouă, nu supărătoare, în partea de jos a abdomenului. A vomat, după care s-a simţit mai bine. Şi-a plimbat mâna peste bandajele groase care îi acopereau mijlocul. A dormit, s-a trezit în timpul nopţii şi a băut un pahar de apă, apoi a dormit din nou până dimineaţă.

Când s-a trezit, l-a văzut pe Jamison lângă pat, cu degetele pe încheietura mâinii lui stângi.

— Ei, a spus Jamison, cum ne simţim azi?

— Bine, cred. Avea gâtul uscat; a întins mâna şi Jamison i-a dat paharul cu apă. A băut şi s-a uitat la Jamison, aşteptând.

— Aşa, a spus Jamison într-un final, deloc în largul lui, am scos tumoarea. Mare, a naibii. Într-o zi sau două o să vă simţiţi mult mai bine.

— O să pot să plec de aici? a întrebat Stoner.

— O să fiţi pe picioare peste două sau trei zile, a răspuns Jamison. Doar că... poate ar fi mai uşor dacă aţi mai rămâne câteva zile. N-am putut s-o scoatem... pe toată. O să folosim tratament cu radiaţii şi alte din astea. Sigur că aţi putea să veniţi aici de fiecare dată, dar...

— Nu, a spus Stoner şi şi-a lăsat capul pe pernă. Se simțea din nou obosit. Cât de repede se poate, a spus, cred că vreau să plec acasă.

17

— O, Willy, a spus ea. Eşti mâncat tot pe dinăuntru.

Stoner stătea întins în pat, în cămăruța mică din spate, cu ochii pe fereastră; era spre seară şi soarele care dispărea dincolo de orizont lăsa o văpaie roşiatică pe burta unui nor lung şi încrețit ce atârna la apus deasupra caselor şi copacilor. O muscă bâzâia la plasa de la fereastră; şi mirosul înțepător al gunoiului ars în curtea de alături plutea în aerul nemişcat.

— Ce-ai spus? a întrebat Stoner absent şi s-a întors către soția lui.

— Pe dinăuntru, a spus Edith. Doctorul spune că s-a întins peste tot. O, Willy, bietul Willy.

— Da, a spus Stoner. Nu reuşea să fie prea interesat. Asta e, nu trebuie să-ți faci griji. E mai bine să nu te gândeşti.

Edith nu i-a răspuns şi el s-a întors la loc spre fereastra deschisă şi a privit cum se întunecă cerul până nu s-a mai zărit decât o dâră palidă, purpurie pe norul din depărtare.

Era acasă de ceva mai mult de o săptămână şi acum tocmai se întorsese de la spital, de la ceea ce Jamison, cu un zâmbet încordat, numea „tratament”. Jamison admirase rapiditatea cu care i se vindecase incizia, zisese că are constituția unui bărbat de patruzeci de ani, după care tăcuse brusc. Stoner s-a lăsat cercetat şi împuns, i-a lăsat să-l lege de o masă şi a stat nemişcat cât timp o maşinărie uriaşă s-a mişcat fără zgomot pe deasupra lui. Era o prostie, ştia prea bine, dar n-a protestat; ar fi fost nepoliticos. Nu era un mare sacrificiu, dacă asta le lua gândul de la realitatea de care nu puteau fugi.

Ştia că încet-încet lumea lui avea să se restrângă la camera asta mică în care stătea acum cu ochii pe fereastră; deja începea să simtă primele semne slabe ale durerii care revenea ca un vechi prieten plecat departe. Se îndoia că o să-l mai cheme la spital; sesizase o notă finală în vocea lui Jamison, care-i dăduse şi nişte pastile ca să le ia dacă simte vreun „disconfort”.

— Ai putea să-i scrii lui Grace, şi-a auzit vocea spunându-i lui Edith. Nu ne-a mai vizitat de mult.

Şi când s-a întors, a văzut-o pe Edith aprobând din cap cu gândurile aiurea; ca şi el, privea liniştită cum se adună întunericul dincolo de fereastră.

În următoarele două săptămâni, a simțit cum îi dispar forțele, întâi treptat, apoi cu repeziciune. Durerea a revenit cu o intensitate la care nu se aşteptase; lua pastilele şi simțea cum durerea se retrage într-un cotlon întunecat ca un animal speriat.

A venit Grace; şi el a descoperit că, de fapt, nu prea avea ce să-i spună. Fusese plecată din St. Louis şi abia cu o zi înainte găsise scrisoarea lui Edith. Era roasă de griji şi încordată şi avea cearcăne adânci; Stoner îşi dorea să poată face ceva să-i aline durerea şi ştia că nu are ce.

— Arăți bine, tati, a spus ea. Arăți bine. O să te faci bine.

— Sigur, a spus el şi i-a zâmbit. Ce face tânărul Ed? Şi tu, tu ce mai faci?

A răspuns că ea e bine şi Ed la fel, că o să intre la liceu în toamnă. Stoner s-a uitat la ea puțin dezorientat.

— La liceu? a întrebat. Apoi şi-a dat seama că aşa trebuie să fie. Desigur, a spus. Am uitat ce mare trebuie să se fi făcut deja.

— Cea mai mare parte a timpului stă cu bu... cu domnul şi doamna Frye, a spus Grace. E cel mai bine pentru el aşa.

A mai spus ceva, dar el nu o mai urmărea. I se întâmpla tot mai des ca mintea să-i zboare de la una la alta; o lua în direcții pe care nu le putea anticipa şi uneori se trezea că spune diverse lucruri şi nu înțelegea de unde i-au venit.

— Bietul tati, a auzit-o spunând pe Grace şi s-a forțat să se concentreze pe clipa de față. Bietul de tine, nu ți-a fost uşor, aşa e?

S-a gândit puțin, apoi a răspuns:

— Nu. Dar cred că nici n-am vrut să-mi fie.

— Mama şi cu mine... amândouă te-am dezamăgit, nu-i aşa?

Stoner a ridicat mâna, parcă vrând s-o atingă.

— O, nu, a spus cu o vagă înflăcărare. Nu trebuie să...

Voia să spună mai multe, să se explice; dar n-a fost în stare să continue. A închis ochii şi a simțit cum i se destinde mintea. Imaginile se îngrămădeau şi se succedau ca pe un ecran. A văzut-o pe Edith aşa cum era prima oară când s-au întâlnit în casa bătrânului Claremont – rochia albastră şi degetele subțiri şi fața albă, delicată, care zâmbea gingaş, ochii de un

albastru-deschis care priveau fiecare clipă cu bucurie, ca pe o surpriză dulce.

— Mama ta... a spus. Nu era mereu...

Nu era mereu cum fusese cândva; şi acum i se părea că o vede în femeia care devenise pe fata care fusese odată; i se părea că întotdeauna o văzuse aşa.

— Ai fost un copil superb, s-a auzit spunând şi o clipă n-a ştiut cu cine vorbeşte. Lumina îi plutea în faţa ochilor, apoi a prins contur şi s-a transformat în figura fiicei lui, ridată şi înnegurată şi măcinată de griji. A închis din nou ochii. În birou, ţii minte? Stăteai cu mine când lucram. Erai aşa de cuminte şi lumina... lumina...

Lumina lămpii de pe birou (o vedea acum) fusese absorbită de feţişoara studioasă, aplecată cu încântare copilărească asupra unei cărţi sau a unei poze, încât pielea fină radia în întunericul camerei. A auzit râsul delicat răsunând în depărtare.

— Desigur, a spus şi s-a uitat la figura de azi a acelui copil. Desigur, a spus din nou, ai fost mereu acolo.

— Şşş, a spus ea uşor, trebuie să te odihneşti.

Şi aşa şi-au luat adio. A doua zi, Grace a venit la el şi i-a spus că trebuie să se întoarcă pentru câteva zile la St. Louis, după care a mai spus ceva ce el n-a auzit pe o voce egală, stăpânită; era trasă la faţă şi avea ochii roşii şi umezi. S-au privit în ochi; Grace s-a uitat la el mult, aproape nevenindu-i să creadă; apoi s-a întors şi a plecat. Stoner ştia că n-o s-o mai vadă niciodată.

Nu-şi dorea să moară; dar au existat momente, după plecarea lui Grace, când s-a trezit că aşteaptă moartea cu nerăbdare, cam cum aştepţi începutul unei călătorii în care nu-ţi doreşti neapărat să pleci. Şi, ca orice călător, simţea că mai sunt multe de făcut înainte să plece; şi totuşi nu-şi dădea seama ce anume.

Era deja atât de slăbit, că nu mai putea să meargă; îşi petrecea zilele şi nopţile în cămăruţa lui. Edith îi aducea cărţile pe care le cerea şi i le aşeza pe o masă de lângă patul îngust ca să nu facă niciun efort să ajungă la ele.

De fapt, citea puţin, dar prezenţa cărţilor îi făcea bine. A rugat-o pe Edith să tragă perdelele de la toate geamurile şi nu a lăsat-o să le tragă la loc nici măcar când prin geamuri intra pieziş soarele arzător al amiezii.

Uneori, Edith venea în cameră, se aşeza lângă el pe pat şi vorbeau. Vorbeau despre nimicuri – despre persoane pe care le cunoşteau mai mult sau mai puțin, despre o clădire nouă care se ridica în campus, despre una veche care fusese demolată; dar nu părea să conteze ce-şi spuneau. Se aşternuse între ei o seninătate cum nu mai cunoscuseră. Era o linişte care aducea cu începuturile dragostei; şi aproape că n-a trebuit să se gândească; a ştiut de unde venea. Se iertaseră pentru răul pe care şi-l făcuseră unul altuia şi erau seduşi de gândul la cum ar fi putut să fie viața lor.

O privea acum aproape fără regret; în lumina domoală a după-amiezii târzii, fața ei părea tânără şi proaspătă. Dacă aş fi fost mai puternic, şi-a spus; dacă aş fi ştiut mai multe; dacă aş fi putut să înțeleg. Şi în fine, fără indulgență, şi-a spus: dacă aş fi iubit-o mai mult. Şi, ca şi cum ar fi avut o distanță mare de parcurs, mâna i s-a mişcat pe pătura cu care era învelit şi i-a atins mâna ei. Edith nu s-a mişcat; după o vreme, l-a furat un fel de somn.

În ciuda sedativelor pe care le lua, mintea, i se părea lui, îi rămăsese limpede; şi era recunoscător. Dar era ca şi cum o voință independentă îi pusese stăpânire pe minte şi o purta în direcții pe care el nu le înțelegea; timpul trecea şi el nu-şi dădea seama cum trece.

Gordon Finch îl vizita aproape în fiecare zi, dar el nu reuşea să țină minte clar succesiunea vizitelor; uneori îi vorbea lui Gordon când nu era lângă el şi era surprins să-şi audă vocea răsunând în camera goală; alteori, în mijlocul unei conversații, se oprea şi clipea năuc de parcă tocmai îşi dăduse seama că e şi Gordon acolo. Odată, când Gordon a intrat tiptil în cameră, s-a întors spre el oarecum surprins şi a întrebat: „Dar Dave unde e?”. Când a văzut şocul şi teama de pe figura lui Gordon, a clătinat uşor din cap şi a spus:

— Îmi pare rău, Gordon. Aţipisem; mă gândeam la Dave Masters şi... uneori nici nu-mi dau seama că spun cu voce tare la ce mă gândesc. E din cauza pastilelor ăstora pe care trebuie să le iau.

Gordon a zâmbit, a dat din cap şi a făcut o glumă; dar Stoner a ştiut că în clipa aceea Gordon Finch a închis între ei o uşă pe care n-avea s-o mai deschidă niciodată. A regretat din suflet că l-a pomenit aşa pe Dave Masters, băiatul arogant pe care-l iubiseră amândoi şi a cărui fantomă îi legase, de atâția ani, într-o prietenie a cărei profunzime nu o înțeleseseră, de fapt, niciodată.

Gordon i-a transmis salutările colegilor şi i-a vorbit, sărind de la una la alta, de lucruri care l-ar putea interesa de la Universitate; dar avea o neliniște în ochi şi pe buze îi mijea un zâmbet nervos.

Edith a intrat în cameră şi Gordon s-a ridicat greoi, dar exuberant şi prietenos, atât de uşurat că fusese întrerupt.

— Edith, a spus, vino şi stai jos aici.

Edith a clătinat din cap şi a aruncat o privire furişă către Stoner.

— Bill arată mai bine, a spus Finch. Aş zice că arată mult mai bine decât data trecută.

Edith s-a întors spre el ca şi când abia atunci l-ar fi observat.

— O, Gordon, a spus Edith. Arată îngrozitor. Bietul Willy. N-o să mai fie lângă noi multă vreme.

Gordon s-a albit la față şi a făcut un pas înapoi de parcă primise o lovitură.

— Dumnezeule, Edith!

— Nu mai are mult, a spus Edith din nou şi s-a uitat îngândurată spre soțul ei, care zâmbea slab. Ce mă fac, Gordon? Ce mă fac fără el?

Stoner a închis ochii şi amândoi au dispărut în clipa aceea; l-a auzit pe Gordon şoptind ceva şi le-a ascultat zgomotul paşilor îndepărtându-se.

I se părea extraordinar că e atât de uşor. Vrusese să-i spună lui Gordon cât de uşor e; vrusese să-i spună că nu-l deranjează să vorbească sau să se gândească la asta; dar nu fusese în stare. Acum nu prea părea să mai conteze; le auzea vocile din bucătărie, a lui Gordon joasă şi precipitată, a lui Edith înciudată şi tăioasă. Oare despre ce vorbeau?

...Durerea l-a copleşit brusc, cu o intensitate care l-a luat pe nepregătite şi aproape a țipat. Şi-a obligat mâinile să slăbească strânsoarea aşternuturilor şi şi-a mobilizat toată voința să le ducă până la noptieră. A luat câteva pastile, le-a pus în gură şi le-a înghițit cu nişte apă. Fruntea i s-a acoperit de o transpirație rece şi a stat cât a putut de nemişcat până s-a mai potolit durerea.

A auzit din nou vocile; nu a deschis ochii. Să fie Gordon? Auzul părea să i se fi desprins de trup, plutind ca un nor deasupra lui şi transmițându-i toate subtilitățile sunetelor. Dar mintea nu reuşea să distingă prea bine cuvintele.

Vocea – să fie a lui Gordon? – spunea ceva despre viața lui. Şi cu toate că nu desluşea cuvintele şi nici măcar nu era sigur că se rosteau cuvinte,

mintea, cu ferocitatea unui animal rănit, s-a năpustit asupra întrebării. Fără milă şi-a privit viaţa aşa cum trebuie să o fi văzut ceilalţi.

Obiectiv, liniştit, a analizat ceea ce din afară trebuie să fi părut un eşec. Îşi dorise prietenie şi acea intimitate a prieteniei care să-l facă să se simtă om; avusese doi prieteni, din care unul murise zadarnic înainte să-l poată cunoaşte, iar celălalt se retrăsese acum între cei vii, atât de departe, încât... Îşi dorise solitudinea şi, în acelaşi timp, pasiunea care leagă doi oameni în căsnicie; avusese şi asta şi, neştiind ce să facă cu ea, o lăsase să moară. Îşi dorise iubire; şi avusese iubire şi renunţase la ea, o lăsase să dispară în haosul potenţialităţii. Katherine, şi-a spus. „Katherine".

Şi îşi dorise să fie profesor, şi devenise profesor; şi cu toate astea, ştia, ştiuse dintotdeauna că mai toată viaţa fusese un tip indiferent. Visase la un fel de integritate, la un fel de puritate neîntinată; găsise compromisul şi diversiunea agresivă a banalităţii. Îşi închipuise înţelepciunea şi, după atâţia ani, găsise ignoranţa. Şi ce altceva? şi-a spus. Ce altceva?

La ce te aşteptai? s-a întrebat.

A deschis ochii. Era întuneric. Apoi a văzut pe fereastră cerul, adâncurile negre-albăstrui ale spaţiului şi lucirea palidă a lunii printr-un nor. Probabil că e foarte târziu, şi-a spus; parcă acum o clipă Gordon şi Edith erau lângă el, în lumina puternică a amiezii. Sau mai de mult? Nu-şi dădea seama.

Ştiuse de la început că probabil mintea o să-i cedeze pe măsură ce corpul se degradează, dar nu era pregătit pentru rapiditatea cu care s-a întâmplat. Carnea e puternică, şi-a spus; mai puternică decât ne închipuim. Nu vrea să renunţe.

Auzea voci şi vedea lumini şi simţea durerea cum vine şi îl lasă. Figura lui Edith plutea deasupra lui; îşi simţea faţa zâmbind. Uneori îşi auzea propria voce vorbind şi i se părea că vorbeşte cu noimă, dar nu putea fi sigur. Simţea mâinile lui Edith pe el – îl mişcau, îl îmbăiau. Edith are din nou un copil, şi-a spus; în sfârşit are copilul de care poate avea grijă. Îi părea rău că nu poate să-i vorbească; simţea că are ceva să-i spună.

La ce te aşteptai? şi-a spus.

A simţit pe pleoape o apăsare grea. A simţit cum îi tremură pleoapele şi a reuşit să le ridice. Lumina o simţea, lumina strălucitoare a soarelui de după-amiază. A clipit şi a reflectat impasibil la cerul albastru şi la marginea luminoasă a soarelui pe care o vedea prin fereastră. A decis că sunt aievea.

A mişcat o mână şi în aceeaşi clipă a simţit cum îl străbate un curent straniu de forţă venită parcă din aer. A tras adânc aer în piept; durerea dispăruse.

Cu fiecare răsuflare, i se părea că forţele îi sporesc; carnea îi fremăta şi simţea pe faţă apăsarea delicată a luminii şi a umbrei. S-a ridicat până a ajuns să stea aproape în capul oaselor, cu spatele sprijinit de peretele de lângă pat. Acum vedea afară.

Avea impresia că tocmai s-a trezit dintr-un somn lung şi se simţea înviorat. Era sfârşit de primăvară sau început de vară – mai degrabă început de vară, după cum arăta. Frunzele bătrânului ulm din curte aveau un luciu bogat; iar umbra lui promitea o răcoare adâncă pe care o mai cunoscuse şi altă dată. Aerul era dens, greu de miresmele dulci de iarbă şi frunze şi flori care se amestecau şi persistau în văzduh. A tras încă o dată adânc aer în piept; şi-a auzit respiraţia şuierată şi a simţit cum i se adună în plămâni dulceaţa verii.

Şi a mai simţit, odată cu aceeaşi răsuflare, o cutremurare în adâncul lui, o cutremurare care a oprit ceva şi i-a împiedicat capul să se mai mişte. Apoi a trecut, şi şi-a spus: Deci aşa se simte.

I-a trecut prin gând că ar trebui s-o cheme pe Edith; dar imediat a ştiut că n-o s-o cheme. Muribunzii sunt egoişti, şi-a spus; nu vor să împartă momentul cu nimeni, sunt ca nişte copii.

Respira din nou, dar se produsese o schimbare cu el, o schimbare căreia nu ştia să-i spună pe nume. Simţea că aşteaptă ceva, o revelaţie; dar i se părea că are tot timpul din lume.

A auzit râsete în depărtare şi şi-a întors capul spre ele. Un grup de studenţi o luaseră pe scurtătură prin curtea lui; se grăbeau undeva. I-a văzut limpede; erau trei perechi. Fetele, cu picioare lungi, erau graţioase în rochiile lor de vară, iar băieţii le priveau cu uimire şi încântare. Păşeau uşor pe iarbă şi trecerea lor nu lăsa nicio urmă. I-a urmărit cu privirea până nu s-au mai văzut; şi multă vreme după ce au dispărut, a continuat să le audă râsetele îndepărtate şi inocente în liniştea după-amiezii de vară.

La ce te aşteptai? şi-a spus din nou.

L-a cuprins un fel de bucurie, parcă adusă de o briză văratică. Şi-a amintit vag că se gândea la eşec – de parcă mai conta. I se părea acum că sunt gânduri meschine, nedemne de ceea ce fusese viaţa lui. Prezenţe palide se adunau la marginile conştiinţei; nu le vedea, dar ştia că sunt acolo, că-şi adună forţele să devină palpabile, dar fără ca el să le poată vedea sau auzi.

Ştia că se apropie de ele; dar nu avea niciun motiv de grabă. Le putea ignora dacă voia; avea tot timpul.

Totul era fluid în jurul lui şi a simţit un soi de letargie care îi pune încet stăpânire pe membre. L-a fulgerat sentimentul propriei identităţi şi i-a simţit forţa. Era din nou el şi nici nu mai avea vreo îndoială cine fusese.

Şi-a întors capul. Noptiera era plină de cărţi de care nu se mai atinsese de mult. Şi-a lăsat mâna să le mângâie o clipă; s-a minunat de cât de subţiri îi sunt degetele, de complexitatea articulaţiilor. Le-a simţit forţa şi le-a lăsat să scoată o carte din vraful de pe noptieră. A lui era cartea pe care o căuta şi când mâna a apucat-o, a zâmbit la vederea vechii coperte roşii, decolorate şi roase de vreme.

Nu mai conta că fusese uitată şi nu servea nimănui; părea aproape o meschinărie să se gândească la valoarea ei, atunci sau acum. Nu-şi făcea iluzii că o să se regăsească în ea, în literele aproape şterse; şi totuşi ştia că o mică parte din el, o parte pe care n-o putea nega, chiar *era* acolo şi avea să fie mereu acolo.

A deschis cartea; şi în clipa aceea, n-a mai fost a lui. Şi-a lăsat degetele s-o frunzărească şi le-a simţit fremătând, de parcă paginile aveau viaţă. Freamătul venea din degete şi urca prin carne şi prin oase; l-a simţit până în străfunduri şi a aşteptat până l-a cuprins cu totul; până când vechiul entuziasm ca o teroare l-a pironit în loc. Lumina soarelui intra pe fereastră şi strălucea pe paginile cărţii şi el nu vedea ce scrie acolo.

Degetele i s-au relaxat şi cartea pe care o ţineau a alunecat întâi încet, apoi mai repede pe trupul nemişcat şi a căzut în tăcerea din cameră.

Notes

[←1]

Traducere de Ion Frunzetti, în William Shakespeare, Opere *complete*, vol. 9. Ediţie îngrijită, notă introductivă şi comentarii de Leon D. Levi̧chi; note de Virgiliu Ştefănescu-Drăgăneşti, Editura Univers, Bucureşti, 1995.

[←2]

Denumire peiorativă dată de aliaţi armatei germane în timpul Primului Război Mondial. Termenul este preluat dintr-un discurs al împăratului german Wilhelm al II-lea care, când şi-a trimis trupele să participe la înăbuşirea Revoltei Boxerilor chinezi, le-a îndemnat să se comporte ca hunii (n. tr.).

[←3]

Numele dat de forţele nordiste Războiului Civil American (n. tr.).

[←4]

Referire la un vers din poemul lui Ben Jonson intitulat „To the Memory of My Beloved, The Author, Master William Shakespeare, and What He Hath Left Us” (1623) (n. tr.).

[←5]

Aluzie la poemul „Elegie scrisă într-un cimitir de ţară” de Thomas Gray: „Atâtea, florile îmbobocite / Ce-şi pierd dulceaţa-n aerul pustiu” (traducere de Leon Leviţchi, în *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, ediţie întocmită de Leon Leviţchi şi Tudor Dorin, vol. II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981) (n. tr.).

[←6]

John Keats, „Odă la o urnă grecească”, traducere de Aurel Covaci, în *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, ed. cit. (n. tr).

[←7]

The Somonyng of Everyman (The Summoning of Everyman) sau, mai simplu, *Everyman* (*Orişicine*), este o piesă de moravuri din secolul al XVI-lea (n. tr).

[←8]

Referire la acelaşi poem de Ben Jonson, „To the Memory of My Beloved. The Author, Master William Shakespeare, and What He Hath Left Us” (n. tr.).

[←9]

Personajul încurcă titlul piesei lui Christopher Marlowe cu cel al piesei *Ducesa din Malfi*, aparţinând dramaturgului John Webster (c. 1580 – c. 1634) (n. tr.).

[←10]

Corect: „English Bards and Scotch Reviewers”, poem satiric al Lordului Byron (n. tr.).

[←11]

Joc de cuvinte intraductibil. WPA (Works Progress Administration) – Administraţia Lucrărilor Publice, agenţia guvernamentală înfiinţată în timpul politicii New Deal pentru a oferi milioanelor de şomeri din perioada Marii Crize economice un loc de muncă la construcţia drumurilor, a clădirilor publice etc. Wrong Pronoun Antecedent – folosirea incorectă a pronumelui (personal, relativ) în raport cu termenul determinat (n. tr.).